

МИНИСТАРСТВО ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ
НАУЧНО-ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426 □ БРОЈ 3/2008, ГОДИНА LX

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ
И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

ДИРЕКТОР
пуковник
Милан Црноглавац

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД

НАЧЕЛНИК
потпуковник
мр *Александар Буквић*, дипл. инж.

ГЛАВНИ УРЕДНИК РЕДАКЦИЈЕ ВОЈНИХ ЧАСОПИСА
потпуковник
Драган Хајдуковић

ОДГОВОРНИ УРЕДНИК ВОЈНОГ ДЕЛА
потпуковник
Милан Тепшић, дипл. инж.

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Проф. др *Митар* Ковач, бригадни генерал (председник); проф. др *Драгутин* Јовановић, пуковник (заменик председника); проф. др *Младен* Пантић, пуковник; др *Јан* Марчек, пуковник; проф. др *Драган* Симеуновић; проф. др *Јоже* Сивачек, пуковник; проф. др *Божидар* Форца, генерал-мајор; проф. др *Зоран* Драгишић; проф. др *Зоран* Килибарда; проф. др *Владимир* Грујић, пуковник; потпуковник *Милан* Тепшић, одговорни уредник (секретар).

Адреса: Часопис „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 *
Одговорни уредник: 3006-023, војни 23-493; технички секретар 2642-653, *
Претплата: 3201-806 и 3201-495; телефакс: 3612-506 * Текући-рачун РЦ
МО Р. Србије 840-19540845-28 * Појединачна цена примерка 540,00 дин.

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ

- Драгољуб Секуловић, Љубомир Гиговић*
Европска компонента геополитичког положаја Србије 9

БЕЗБЕДНОСТ И ОДБРАНА

- Владан Јончић*
Правни основи учешћа ЈНА у ратовима 1990–1991
на простору СФРЈ 22
- Радослав Гађиновић*
Феноменологија савременог тероризма 46
- Срећко Кузмановић*
Образовни профил официрског кадра као детерминанта
морала војске 60
- Драгомир Ђорђевић*
Систем набавки и тржишна структура са посебним освртом на
одбрамбену индустрију 91
- Милан Миљковић*
Савремене психолошке операције оружаних снага 98

ИНИЦИЈАТИВЕ

- Бранко М. Бабић*
Служење војног рока у цивилној служби: можемо ли другачије? .. 122
- Хајрадин Радончић*
Снаге Војске Србије за учешће у мировним операцијама
Уједињених нација – модел 143

ИЗ СТРАНЕ ПЕРИОДИКЕ

- Хенри К. Бартлет, Г. Пол Холман, млађи и Тимоти Е. Самз*
Вештина креирања стратегије и планирања силе 157
- Грејем П. Херд*
Победа није могућа, пораз није опција: САД, Ирак
и Средњи исток 177

INTERNATIONAL RELATION

- Dragoljub Sekulović, Ljubomir Gigović*
European Component of Serbia's Geopolitical Position 9

SECURITY AND DEFENCE

- Vladan Jončić*
Legal Foundations of Involvement of the Yugoslav People's
Army in 1990–1991 Wars on the Territory of the
Socialist Federal Republic of Yugoslavia 22
- Radoslav Gaćinović*
Phenomenology of Contemporary Terrorism 46
- Srećko Kuzmanović*
Education Profile of Officer Personnel as a Determinant
of the Army's Morale 60
- Dragomir Djordjević*
Procurement System and Market Structure with a Special
Reference to Defence Industry 91
- Milan Miljković*
Modern Psychological Operations of Armed Forces 98

INITIATIVES

- Branko M. Babić*
Doing Military Service in Civil Sector: Can We Do It
Another Way? 122
- Hajradin Radončić*
The Army of Serbia's Forces to Contribute to United
Nations Peacekeeping Operations 143

FROM FOREIGN PERIODICALS

- Henry C. Bartlett, G. Paul Holman, Jr., and Timothy E. Somes*
The Art of Strategy and Force Planning 157
- Graeme P. Herd*
Victory is Not Possible; Defeat is Not an Option: U.S., Iraq,
and Middle East 177

RELATIONS INTERNATIONALES

*Dragoljub Sekulović, Ljubomir Gigović*Réforme de la composante géopolitique de l'emplacement
de Serbie 9

SÉCURITÉ ET DÉFENSE

*Vladan Jončić*Base juridique de la participation de l'APY dans les guerres
1990–1991 sur le territoire de la République Socialiste
Fédérative de Yougoslavie 22*Radoslav Gaćinović*

Féno­mé­no­logie du terrorisme moderne 46

*M. Srećko Kuzmanović*Education de profil personnel de l'officier comme la déterminant
de la morale de l'armée 60*Dragomir Djordjević*Obtenir le système et la structure de marché avec un accent
particulier sur l'industrie de défense 91*M. Milan Miljković*

Opérations psychologiques modernes des forces armées 98

INITIATIVES

Branko Babic

Le service militaire en service civil: Pouvons-nous autrement? 122

*Hajradin Radončić*Forces de l'Armée de Serbie pour la participation
à des opérations de paix des Nations Unies – modèle 143

PÉRIODIQUES ETRANGERS

*Henry C. Bartlett, G. Paul Holman, Jr., et Timothy E. Somes*L'art de stratégie de développement et de planification
de puissance 157*Graeme P. Herd*La victoire n'est pas possible, la défaite n'est pas option:
États-Unis, Irak, Moyen-Orient 177

INTERNATIONALE BEZIEHUNGEN

Dragoljub Sekulović, Ljubomir Gigović

Die europäische komponente der geopolitischen lage Serbiens	9
--	---

SICHERHEIT UND VERTEIDIGUNG

Vladan Jončić

Rechtliche grundlagen der teilnahme der jugoslawischen volksarmee (JVA) in den kriegten 1990–1991 in der SFRJ (Sozialistische Föderative Republik Jugoslawien)	22
--	----

Radoslav Gaćinović

Phänomenologie des gegenwärtigen terrorismus	46
--	----

Srećko Kuzmanović

Ausbildungsprofil der offiziere als determinante der moral der streitkräfte	60
--	----

Dragomir Djordjević

Beschaffungssystem und die marktstruktur mit besonderem rückblick auf die rüstungsindustrie	91
--	----

Milan Miljković

Moderne psychologische einsätze der streitkräfte	98
--	----

INITIATIVE

Branko M. Babić

Wehrpflicht im zivildienst: können wir anders?	122
--	-----

Hajradin Radončić

Die kräfte der sk von Serbien zur teilnahme an den vn-friedenseinsätzen	143
--	-----

AUS DER AUSLÄNDISCHEN PERIODIKA

Henry C. Bartlett, G. Paul Holman Junior und Timothy E. Simes

Die fertigkeit zur verfassung von strategien und streitkräfteplanung	157
---	-----

Graeme P. Herd

Der sieg ist unmöglich, die niederlage ist keine option – USA, Irak und der Mittlere Osten	177
---	-----

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ	
<i>Драголюб Секулович, Любомир Гигович</i> Европейский компонент геополитического положения Сербии	9
БЕЗОПАСНОСТЬ И ОБОРОНА	
<i>Владан Йончич</i> Правовые основы участия ЮНА в войнах 1990–1991 г.г. на территории СФРЮ	22
<i>Радослав Гачинович</i> Феноменология современного терроризма	46
<i>Сречко Кузманович</i> Образовательный профиль офицерских кадров, как детерминант морали армии	60
<i>Драгомир Джорджевич</i> Система покупок и рыночная структура с отдельным обзором оборонной промышленности	91
<i>Милан Милькович</i> Современные психологические операции вооруженных сил	98
ИНИЦИАТИВЫ	
<i>Бранко М.Бабич</i> Военная служба - гражданская альтернативная служба: сможем ли по другому?	122
<i>Хайрадин Радончич</i> Армия Сербии за участие в миротворческих операциях организации Объединенных Наций	143
ИЗ ИНОСТРАННЫХ ПЕРИОДИКОВ	
<i>Генри К. Бартлет, Г. Пол Холман младший и Тимоти Е. Самз</i> Искусство креации стратегии и планирования силы	157
<i>Грейэм П. Херд</i> Победа невозможна, поражение – не вариант: США, Ирак и Средний Восток	177

ЕВРОПСКА КОМПОНЕНТА
ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПОЛОЖАЈА СРБИЈЕПроф. др Драгољуб Секуловић, пуковник*
Др Љубомир Гиговић, мајор*

Геополитички положај битно условљава геополитичке смернице државе, њено укључивање у економске, политичке и безбедносне интеграције и укупан друштвени развој. Непосредан утицај на историјски и културни развој Србије имало је географско, културно-религијско и историјско-геополитичко окружење.

У раду се анализира геополитички положај Србије и њено место у глобалним и регионалним геополитичким структурама. Ради максималног искоришћења геополитичких потенцијала у процесу реализације европских интеграција, Србија је активно ангажована путем геополитичких иницијатива, на регионалном и на глобалном нивоу, а изградња и развој савремене саобраћајне мреже у складу су са европским смерницама развоја пан-европске транспортне мреже.

Кључне речи: *геополитички положај, европске интеграције, Европа, Балкан, Србија.*

Увод

У концептуалном и динамичком смислу, геополитички положај неке земље представља најзначајнији конститутивни елемент комплексног географског положаја који обухвата природне, економске, политичке и географске факторе. Он обједињује комплексну оцену природних потенцијала, геодемографских процеса и савремене културно-политичке реалности. Садржи утицаје географских фактора на политичко-историјски процес и условљава развој државе и могућности њеног укључивања у економске, политичке и безбедносне интеграције.¹

* Аутори су запослени у Војној академији.

¹ Грчић, М.: *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000.

Савремени процеси у свету, обележени успостављањем новог светског поретка (глобализације) као и све израженијим регионализмима, оставили су дубок траг у геопростору Србије. То се посебно испољава у: геополитичком прекомпоновању, економским процесима и социоекономским структурама, као и етнодемографској структури и укупним демографским проблемима.

У оквиру регионализма Југоисточне Европе, односно земаља западног Балкана, геополитички положај Србије добија нову димензију. Од посебног је значаја настојање ЕУ на формирању трансграничних региона. Основна улога тих региона јесте „дефункционализација државних граница, умањујући њихову баријерну улогу“. Такав процес представља развојни потенцијал за пограничне регионе и за земље Југоисточне Европе у целини, испољен кретањем радне снаге, капитала и културних утицаја.

Географски простор Србије у целини припада различитим еврорегионима и еврокоридорима. Те различитости, у основи, могле би имати низ компаративних предности. За већину земаља припадница различитих еврорегиона које се могу сматрати регионализмима одређеног нивоа као основни проблем поставља се питање заједничких циљева. Није тешко претпоставити да су неки циљеви дијаметрално супротстављени. Одређени проблем у функционисању еврорегиона, посебно оних који захватају делове српског геопростора у вези су са одговарајућом инфраструктуром – различитим нивоима развијености.

У раду су дати аналитички ставови о положају Србије у односу на глобалне геополитичке структуре, геополитичком окружењу Србије на Балкану и геополитичкој иницијативи Србије.

Положај Србије у односу на глобалне геополитичке структуре

Свет је подељен на одређене организоване геополитичке просторне целине. Подручја која се налазе на месту где се супротстављају геополитичке целине или зоне подељеног света – пример Хартленд и Римленд (*Heartland* и *Rimland*, Средишње подручје и Рубно подручје; у српском језику у колоквијалној употреби користи се фонетски транскрибовани енглески термини Хартленд и Римленд) потенцијалне су тачке сукоба интереса. У складу с тим, Фергрив (*Fairgrieve*) је појас између копнених и поморских сила називао „*crush zone*“² (зоне притиска), Витлси (*Whittlesey*) је појас између Русије и Немачке називао „*shatterbelt*“³ (појас потреса), а постоје и друге одреднице.

² Fairgrieve, J.: *War and Change in World Politics*, University of London Press, London, 1925.

³ Whittlesey, D.: *German Strategy of World Conquest*, Farrar and Reinhart, New York, 1942.

Почетком шездесетих година Коен (*Cohen*) је, на одређени начин, објединио дотадашње поделе света и израдио нову, из које произлази хијерархијска организација простора.⁴ Такву структуру чинили су: геостратегијска подручја, геополитичке регије, државе и регије унутар држава. На највишем месту у хијерархији његове структуре налазе се два геостратегијска подручја: *поморско и евроазијско континентално* (у српском језику у колоквијалној употреби за *поморско* подручје користи се и фонетски транскрибовани енглески термин *маритимно* подручје). То су подручја у којима се одвијају глобални геостратегијски односи, а унутар њих налазе се политичке регије, које су обликоване као политичке, културне, војне и економске целине.

Геополитичка подручја нису, у потпуности, обухватила све територије, јер се изван њих налазе независне регије: Јужна Азија, Блиски исток (који се још назива „*shatterbelt*“ подручје или појас потреса), Средња Европа и Источна Европа. Подручје Источне Европе представља регију између геостратегијских подручја која значајно утичу на њен развој, али исто тако овај простор може да утиче на односе између геостратегијских целина. Концепт „*shatterbelt*“ доста је присутан у геополитичким расправама. Махан (*Mahan*) је сматрао да се у Азији између тридесете и четрдесете паралеле налази зона нестабилности, која је раздвајала руске и британске интересе у том подручју.⁵ Фергив је заговарао тезу да постоје зоне притиска састављене од држава које се налазе између маритимног и континенталног геостратегијског подручја.⁶ То подручје притиска простире се од Северне Европе преко Источне Европе, Балкана, Турске, Ирана, Авганистана до Кореје. Хартсхорн (*Hartshorne*) је заступао становиште да се та зона налази, искључиво, у подручју Источне Европе и Југоисточне Европе.⁷

Осетљиве зоне су стратегијска подручја у којима је дошло до политичке фрагментације услед надметања између маритимног и континенталног подручја. Осетљиве зоне тешко је одредити у географским границама, јер једно подручје нестабилности може веома лако утицати на суседна стабилна подручја. Исто тако, осетљиве зоне могу се стабилизovati и усмерити према нормалном политичком и економском развоју. Посебно осетљиве зоне јесу подручје Блиског истока и Југоисточне Азије.

У глобалном геополитичком погледу, простор Балкана заузима посебно место. Распад СФРЈ може се посматрати као сукоб унутар зоне нестабил-

⁴ Cohen, S.: *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, 1963.

⁵ Mahan, A. T.: *The Influence of Sea Power upon History: 1660–1783*, Utle Brown, Boston, 1900.

⁶ Fairgrieve, J.: *Geography and World Power*, University of London Press, London, 1915.

⁷ Hartshorne, R.: *The United States and „the Shatter Zone“ in Evrope*, u: Weigert, H., and Stefansson, V.: (eds.), *Compass of the World*, Macmillan, New York, 1944.

ности на југоистоку Европе. Термин Балкан на Западу стекао је негативно одређење као простор у којем се одвијају процеси (дезинтеграције) потпуно супротни од процеса у Западној Европи (интеграције). То је подручје нестабилности и осетљивости на чијој територији се преламају многи геостратегијски интереси. Успеси њиховог остваривања повезани су са стабилношћу регије. Уколико је регија нестабилна – постоји већа могућност за остваривање одређених посебних стратегијских интереса, а уколико је стабилна – заједнички интереси постају доминантни. Из тих разлога, у интересу свих балканских држава јесте развој међусобних мултилатералних односа и активно ангажовање у европским интеграцијама.

Важна карактеристика геополитичког положаја Србије јесте њена историјска припадност „*shatterbelt*“ подручју, санитарном кордону и балканском геополитичком чвору, у којем се преплићу разнородни стратегијски интереси Средње Европе, Евроазије, атлантског и исламског света. Са становишта европске и светске геополитичке структуре, на простору Балкана сударају се утицаји четири *Велика простора*. Највећи значај међу њима имају *Евроазија* (Русија), и *Mittleeuropa* (Немачка) [немачки термин који је до првог светског рата означавао концепт региона Средње Европе, нешто шири од данашњег, односно земље које су под немачким културним утицајем, примед. уредника]. Између њих се налази „*санитарни кордон*“ који је, у савременом геополитичком распореду, географски померен из Средње Европе према Источној Европи.

На нашем геопростору *атлантизам* има значајне геополитичке интересе, чији су традиционални носиоци Велика Британија и Француска, а данас САД. Као противтежа атлантизму, Немачка константно стреми изградњи европске дијагонале, чији је вектор усмерен према Балкану, Малој Азији и Блиском истоку (*Drang nach Osten*), [немачки – Продор на Исток, примед. уредника]. У прилог тој тези могу да послуже класични примери из светских ратова, као и садашња спољна политика Берлина у региону. Чињеница јесте да уједињена Немачка (*Mittleeuropa*) поновно демонстрира своје спољнополитичке претензије на европској дијагонали. Главни инструмент у модерној немачкој геополитици према дијагоналама јесте њена спољна економска активност. После хладног рата она користи друштвено-економске трансформације у Источној Европи и враћа своје економске позиције у региону. У последњој деценији 20. века Немачка је апсолутни лидер међу спољнотрговинским партнерима и инвеститорима у Србији и у свим државама Југоисточне Европе.

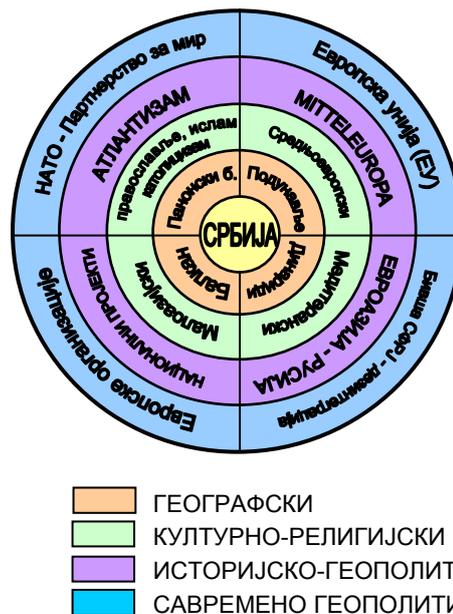
Геопростор Србије, традиционално, под утицајем је *арапско-исламског* света. Највећи значај у том односу имају Турска, Иран, државе Средње Азије, Блиског истока и Северне Африке.

Геополитичко окружење Србије

Да би се анализирао геополитички положај Србије неопходно је сагледати низ специфичних друштвених и природних фактора који непосредно условљавају историјски и геополитички развој Србије. Геополитички положај наше државе је сложен, јер је одређен спојем различитих географских, културно-историјских и геополитичких фактора. На историјски и културни развој Србије непосредан утицај имало је њено географско, културно-религијско и историјско-геополитичко окружење.

Елементи структуре геополитичког окружења Србије (шема – 1):

- *географски* – Панонски басен, Подунавље, Балкан, Динариди;
- *културно-религијски* – средњоевропски, малоазијски и медитерански утицај, као и православље, ислам и католичанство;
- *историјско-геополитички* – Mitteleuropa (Drang nach Osten), Евроазија (Русија), атлантизам (САД, Велика Британија, Француска) и национални пројекти (Велика Албанија и друго) и
- *савремено геополитичко окружење* – НАТО, Партнерство за мир, Европска унија, бивша СФРЈ (дезинтеграција) и Европске институције и организације.

Шема 1 – Елементи геополитичког окружења Србије

Географско окружење. Србија се налази на најважнијим путним правцима који повезују Европу и Азију и заузима површину од 88.361 km². Припада јужно-европском, средњоевропском, балканском и подунавском геопростору и одувек је представљала раскрсницу различитих цивилизацијских токова. Отуда и њена специфичност у мултикултуралности, мултинационалности, мултиконфесионалности, односно суживоту различитости. Поред већинског српског народа (83%),⁸ у Србији живе припадници још 26 других народа и народности.

Облик територије Србије је полуприкупљен и то резултира великом дужином граница – 2.397 километара (копно обухвата – 1.717 km, док 680 km чине реке).⁹ Већи део границе Србије јесте природно јак и води преко гребена планина, међутим значајан део границе представља *природни отвор*. У рељефном смислу, северно од линије Гучево–Голубац граница је природно слаба и отворена – 955 километара. Ту рељефну отвореност умањују токови река Дунав, Сава, Дрина и Тиса. По низијском рељефу граница је отворена – 619 километара. На истоку Србија се граничи са Румунијом и Бугарском – од 915 km, на северу са Мађарском – 166 km, на западу са Хрватском и Босном и Херцеговином – 706 km и на југу са Црном Гором, Албанијом и БЈР Македонијом – 610 километара. У војно-политичком смислу, обезбеђење овако дугих граница посебно је сложено питање и захтеван посао, па су важни мултилатерални односи суседних држава. Квалитет међудржавних односа битно утиче на геостратегијску осетљивост граница, чак 55% граница Републике Србије односи се на геополитичко нестабилно суседство (Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија и БЈР Македонија). По Резолуцији 1244 Савета безбедности УН-а, Србија не контролише 157 km границе према БЈР Македонији и 127 km границе према Албанији што је веома неповољна геополитичка чињеница.¹⁰ Србија још увек није решила питање граница са појединим суседним државама (Хрватска, Босна и Херцеговина и Македонија). На спорним секторима могући су инциденти, иако се стално истиче потреба за мирољубивим решавањем тих проблема.

Геополитички положај, у великој мери, зависи од физичког (морфолошког) геофактора и природних веза. Преко Панонске низије и Дунава Србија је природно отворена према средњој Европи, чиме представља природно најпогодније и најстабилније мостовно утврђење, које тесно повезује централни и југоисточни део европског полуострва са предњом Азијом и северном Африком. Дунавски басен је, одувек, био важан за Србију. Отварањем канала Рајна – Мајна – Дунав, Црно море и луке Блиског истока и Далеког истока постале су много ближе Европи. Са Јадранским морем и Црном Гором повезује је пруга Београд – Бар. Преко ње пролазе сувоземни коридор

⁸ Без Косова и Метохије, Попис 2002.

⁹ Републички геодетски завод, Београд, 2003.

¹⁰ Министарство спољних послова СЦГ, Служба за границе, Београд, 2006.

X паневропске магистрале и међународна река Дунав (коридор VII). Они чине најкраћу везу између западне Европе и централне Европе, с једне стране, и Блиског истока, Азије и Африке, с друге стране. Ови путеви прате правац тока реке Дунав и долине реке Мораве, која се код Ниша раздваја на два крака. Први пут прати Јужну Мораву и Вардарску долину до Солуна, а други пут реку Нишаву према Софији и Истанбулу.

Северни део Србије – Војводина, претежно је равничарски, док су централни и јужни делови брдовити и планински. Равнице се налазе у Панонској низији и њеним ободним деловима: Мачва, Посавина, Поморавље, Стиг и Неготинска крајина у источној Србији. Србија има 55% обрадиве површине, док је 27% под шумом.

Културно-религијско окружење. Геопростор Србије припада средишњем делу јужнословенског простора Балканског полуострва. Током историје, у ширем окружењу српског геопростора, развијало се неколико цивилизација: старогрчка, римска, византијска, германска, мађарска и исламско-турска. Оне су имале великог утицаја на развој целокупног простора Балкана, јер су се често ту и сукобљавале. Непосредни утицај на историјски развој Србије имала су три културно-цивилизацијска круга: малоазијски, балкански и средњоевропски. Сва три круга, у различитим раздобљима историјског развоја, били су присутни на територији Србије, о чему сведоче многи културно-историјски споменици. У тренуцима доминације једног културно-религијског круга, често се потискивао утицај других, што је изазивало сукобе. Ретка су и врло кратка историјска раздобља у којима су сва три круга била у равнотежи. Савремени културно-религијски положај Србије је сложен, јер је одређен положајем на споју три културно-религијска круга, односно сударом различитих етничких, културних и религијских фактора.

Историјско-геополитичко окружење. Преко Балкана био је усмерен продор турских снага у Европу, као и општи смер германског интересног продора према југоистоку (*Drang nach Osten*). Честе сеобе кроз историју, које су посебно биле изазване турским продорима, чиниле су тај простор нестабилним. Последица тих догађања и преламања интереса различитих сила била је подела простора и народа, што је онемогућавало и успоравало њихов политички развој. Такође, стално је присутан сукоб који атлантизам води против Европе, пре свега Немачке и Русије, користећи сва средства, од политике *divide et impera* до војних интервенција Атлантског савеза. На евроазијском попришту тог сукоба Србија заузима средишњи положај, а геополитички положај битно је одређивао и одређује судбину нашег народа.

Савремено геополитичко окружење. Крајем деведесетих година 20. века Балкан је доживео значајну геополитичку транзицију – захваћен је процесом глобализације и евроинтеграције. Југославија је политички дезинтегрисана у игри интереса великих сила и снага републичко-покрајинског полицентричног етатизма, тј. партикуларизма етнократије. Противречности су

доведене до конфликта – у БиХ, Србији и на Косову и Метохији. У новим геостратегијским условима Срби су, као нација, остали изоловани и подељени. Из развојно-цивилизацијских разлога Србија мора ући у евроинтеграцијске процесе и одговорити на изазове глобализације Балкана, са свешћу о последицама и својој улози у тим процесима. Друштвени процеси указују на потребу да се интензивирају процеси привредне и културне сарадње Србије са другим балканским државама. Међутим, јужна српска покрајина још дуго ће бити фактор нестабилности у целом региону.

Опредељење за сарадњу балканских држава јесте логична оријентација за Србију, јер би најпре требало да почне процес регионалне сарадње, повезивања и интеграције држава региона, па тек онда улазак у Европску унију. Међутим, пракса је показала да највећи број балканских држава све више испољава тенденцију самосталног уласка у Европску унију. Таква оријентација указује на то да ће у првој деценији 21. века регионално повезивање балканских држава и Србије, ићи кроз систем европских институција. То је пут који су изабрале балканске државе и који ће им помоћи у модернизацији својих друштава.

Геополитички положај Србије на Балкану

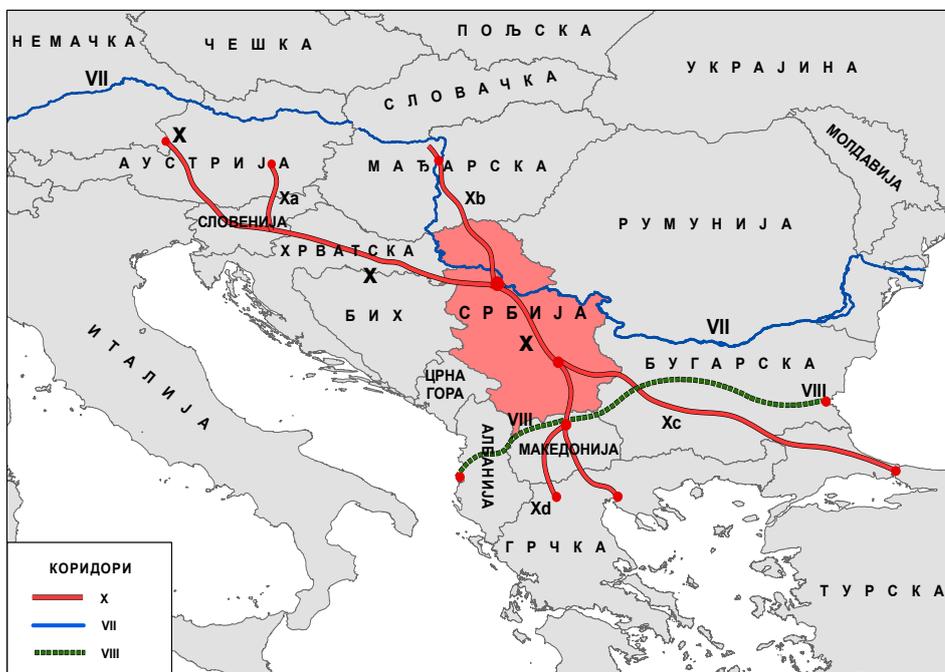
У последња два века Балкан је био један од најексплозивнијих геополитичких чворова у свету. Осим држава које се географски налазе на Балканском полуострву, балканском геополитичком чвору у ширем смислу припадају и Мађарска, Румунија, Молдавија, Турска и просторно удаљени Кипар. За тај регион често се користи појам Југоисточна Европа.

У оцени положаја Србије у оквиру балканског геополитичког чвора од значаја је анализа спољнополитичких центара моћи и њихових геополитичких партнера у региону, као и односи према другим геополитичким чворовима (Кавказ, Блиски исток) или кључним зонама (Босфор, Дарданели, Суец). Обично, центри моћи, као што су САД, НАТО, ЕУ и други, демонстрирају своју наклоност према заштити интереса одређеног етноса, религије или државе. Као историјски примери могу да послуже односи између *Евроазије* (Русије) и православне Србије, као и између *Mitteleuropa* (Немачка, Аустрија) и католичке Хрватске. У последњим деценијама 20. века атлантска политика, нарочито САД, подржавају муслимане у региону. Најочигледнији пример за то јесте америчка позиција у конфликтима у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији.

Да ли је Србија геополитичко средиште, или ако се примени Мекиндерова теза – „*hartland*“ Балканског полуострва? Спочетка прошлог века први пут су формулисане геополитичке идеје, а од тада геополитичка ситуација у свету, Европи и Балкану знатно се изменила. Данас се не може, са сигурношћу, издвојити један „*hartland*“ или средиште у балканском геополитичком

чвору. Са различитих становишта геополитичке анализе, на Балкану се могу издвојити најмање *четири значајна геополитичка средишта*.

У **саобраћајно-транзитном** смислу првостепени значај Србије као геополитичког средишта балканског полуострва је неоспоран. Наиме, од десет паневропских транспортних коридора, који спајају просторе континента од виталног стратешког значаја за Европу, три су од битног геостратешког значаја за геопростор Србије¹¹ (*Карта*). То су коридори X, VII и VIII. Оса коридора X иде од Салцбурга према Љубљани и Загребу, затим до Београда и даље ка Солуну и Истанбулу. Један крак тога коридора пролази од Будимпеште до Београда, одакле се уклапа у западноевропску и централнобалканску стратешку трансверзалу. Коридор X повезује осам држава, а укључујући краке још неколико држава. Од укупне дужине путева (2.360 km), Србијом пролази око 800 km. Посредно, преко овог коридора Србија гравитира ка коридору пет (од централне Европе до северног Јадрана) и коридору четири (Будимпешта – Букурешт – Црно море).

Паневропски коридори од геостратешког значаја за Србију

¹¹ Гивовић, Љ.: „Чиниоци геостратегијског положаја Србије“, Зборник радова са научног скупа *Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима*, Требиње 2007, Београд–Бањалука, 2007, стр. 57.

Коридор VII води воденим током Дунава, спајајући Србију са централном, западном и југоисточном Европом и Црним морем. Повезује део западне и централне Европе са басеном Црног мора, а одатле и са Блиским истоком, Малом Азијом и каспијским делом Евроазије. Непотребно је посебно наглашавати значај дунавског коридора за геостратешки, привредни и инфраструктурни развој Србије. Нашу земљу Дунав повезује са осам европских земаља, а Србијом пролази 588 километара. Дунав је део система канала Рајна – Мајна – Дунав и Србији отвара велике економске и развојне могућности.

Коридор VIII води од западне обале Црног мора, преко Софије и Скопља ка Тирани и Отрантским вратима. Трансверзалног је карактера и пресеца коридор X, којим је Србија повезана са Средоземљем – Грчком и Црним морем. Војним ангажовањем НАТО-а на Косову и Метохији (КиМ), а нарочито геостратегијском битком САД-а за остваривање својих интереса у Каспијском басену, коридор VIII има посебан значај за остваривање америчких геополитичких интереса на Балкану и у европском делу Евроазије. Незаконито осамостаљивање КиМ-а и претња у вези са његовим изузимањем из државног устројства Србије непосредно је у функцији појачања значаја коридора VIII, који би знатно умањио геостратегијски значај коридора X.

У оквиру зона паневропских коридора, у наредном периоду створиће се услови за интензивни економски развој. Из тих разлога државе које се простиру у зонама тих коридора имају повољан геостратегијски положај. У односима са суседима и главним центрима светске моћи, потребно је да политичким и укупним развојним стратегијама позитивно валоризују свој повољан геостратегијски положај.

Са становишта **етноконфесионалних односа**, средиште балканског геополитичког чвора лоцирано је на западном делу Балканског полуострва, односно на простору Босне и Херцеговине.

У **политичко-територијалном смислу**, геопростор који има највећи геополитички значај јесте БЈР Македонија, која има петнаестогодишњу државну традицију, непризнату од својих суседа.

Са **војно-политичког становишта** најважнији центар геополитичког чвора Балкана јесте Турска, која је неоспоран економски и војно-политички гигант. Геополитички значај Турске проистиче из још неколико фактора: контроле мореуза – најповољнији мост између Европе и Азије, непосредне близине других геополитичких чворова, као што су Кавказ, средња Азија и Блиски исток, чланства у НАТО-у и војно-политичког покровитељства САД-а.

Када је реч о геостратегијском аспекту односа Србије и Европске уније, битно је истаћи два момента: 1. Србија се налази у зони институционалног, политичког и војнобезбедносног окружења Уније; 2. У оквиру европско-натовског прстена, Србија је судбински укљештена унутар два етничко-историјски експлозивна „бермудска троугла“, који се међусобно преклапају: у ве-

зи са косовским синдромом, у троуглу Албанија – Македонија – Србија и у вези са босанско-муслиманским синдромом, у троуглу Хрватска – БиХ – Србија. У интересу наше државе јесте да њен однос према Европској унији буде активан. Те активности морају бити усмерене ка савезу са оним политичким и економским снагама које су ангазоване на изградњи европских интеграција. Србија припада Европи, не само историјски и географски, већ и политички и економски. Наша земља просторно представља важну раскрсницу на Балкану, коју чине њена врата према југоистоку и, као таква, могла би да пружи позитиван допринос уједињеној Европи.

Геополитичке иницијативе Србије

Србија се налази пред избором геополитичке стратегије гарантоване националне целовитости и сигурности. Основни критеријуми за дефинисање геополитичких приоритета Србије треба да буду постављени у зависности од реалности њеног геополитичког и геостратешког положаја. У остваривању своје европске интеграције Србија треба активно да се ангажује на више геополитичких иницијатива, с обзиром на културно-историјски развој, географски положај и регионалну геополитичку структуру. Требало би да искористи јединствени положај државе на раскрсници три важне европске субрегије ради јачања своје улоге у процесима интеграције свога простора и да заузима уравнотежени однос са великим силама. Промене у том подручју најочитије су у политици према суседима, као и у односима са Западном Европом и другим државама, које нису географски смештене на европском континенту, али имају значајну улогу за развој међународних односа (Кина, Јапан и друге).

Активни допринос европским интеграцијама Србија даје у развијању регионалних односа путем: Јадранске иницијативе, Иницијативе за сарадњу у Југоисточној Европи (SECI), Пакта за стабилност Југоисточне Европе, Процеса сарадње земаља Југоисточне Европе (SEECP), Централноевропске иницијативе (CEI) и Балканске иницијативе. Ове иницијативе произлазе из географског, културно-религијског и историјско-геополитичког регионалног развоја Србије и Југоисточне Европе. С обзиром на данашње глобалне геополитичке структуре, важно је развијати и следеће иницијативе: европску (ЕУ, Веће Европе, ОЕСС), евроатлантску (САД, НАТО) и глобалну (УН, Русија, Кина).

Србија би могла да постане важно упориште безбедности у Средњој Европи и на Балкану. Иако није чланица НАТО-а, Србија је укључена у Програм Партнерство за мир, те на тај начин постаје значајан фактор регионално-безбедносних иницијатива у две преклапајуће субрегије (балканска и средњоевропска). Такве субрегионалне иницијативе значајно би придонеле

развоју европског и регионалног савеза у конструктивном и стабилизирајућем смеру. Један од услова приступању интеграцијама јесте реформа система безбедности и система одбране, којима би се обезбедила нужна интероперабилност са системом европске колективне безбедности. Деловањем на развој европских, евроатлантских и глобалних иницијатива, Србија ће успешно валоризовати њену европску геополитичку компоненту.

Закључак

Геополитички положај одређује Републику Србију незаобилазним простором у повезаности севера, запада, истока и југоистока Европе. Анализирајући геополитички положај Србије, уочава се да њен геопростор представља подручје у којем се прожимају разнородни интереси Средње Европе, Евроазије, атлантског и исламског света. Ту се сударају утицаји четири *Велика простора*. Највећи значај имају *Евроазија* (Русија), и *Mitteleuropa* (Немачка). У геостратешком погледу, она представља физичку везу Европе, Азије, Блиског истока и Средоземља. Посебну геостратегијску димензију представља чињеница да се зоне, три од десет паневропских коридора, за које је Европска комисија утврдила да су од виталног стратегијског значаја за Европу, простиру преко геопростора Србије и у његовој непосредној близини. Из такве анализе положаја Србије произлази да је основна геостратегијска детерминанта Србије њена *транзитност*.

Повољан геополитички и геостратегијски положај Србије може се успешно валоризовати у условима њене пуне европске интеграције, и то: хармонизацијом односа са окружењем, стабилизацијом унутрашњих прилика и сарадњом са европским и светским институцијама и асоцијацијама. Зато је приоритетни геополитички интерес Србије њена интеграција у европски, економски, политички и безбедносни систем.

Литература

1. Гиговић, Љ.: „Чиниоци геостратегијског положаја Србије“, Зборник радова са научног скупа *Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима*, Требиње 2007, Београд – Бањалука, 2007, стр. 55–62.
2. Грчић, М.: *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 2000.
3. Mahan, A. T.: *The Influence of Sea Power upon History: 1660–1783*, Utile Brown, Boston, 1900.
4. Секуловић, Д.: „Балкан и Србија у новом светском поретку“, Зборник радова са научног скупа *Србија и Република Српска у регионалним и глобалним процесима Требиње 2007*, Београд – Бањалука, 2007, стр. 49–53.

5. *Србија у бројкама*, Републички завод за статистику, Београд, 2003.
6. Fairgrieve, J.: *Geography and World Power*, University of London Press, London, 1915.
7. Fairgrieve, J.: *War and Change in World Politics*, University of London Press, London, 1925.
8. Hartshorne, R.: *The United States and „the Shatter Zone“ in Europe*, Weigert, H, and Stefannson, V, (eds), *Compass of the World*, Macmillan, New York, 1944.
9. Cohen, S.: *Geography and Politics in a World Divided*, Random House, New York, 1963.
10. Whit Hese, D.: *German Strategy of World Conquest*, Farrar and Reinhart, New York, 1942.

ПРАВНИ ОСНОВИ УЧЕШЋА ЈНА
У РАТОВИМА 1990–1991
НА ПРОСТОРУ СФРЈ

Проф. др Владан Јончић*

Прегледом догађаја од јануара 1991. до децембра 1992. године указано је на правни аспект улоге ЈНА у сукобима на простору СФРЈ, и о томе, ко је и у којој мери кршио правила међународног права.

Питање карактера сукоба значајно је из разлога одређивања статуса, положаја, места и улоге ЈНА у сукобима у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини. С обзиром на одређене специфичности али, истовремено, и заједничке карактеристике, сваки сукоб, је посебно анализиран. Рат у отцепљеним републикама СФРЈ био је оружани сукоб, односно *sui generis* конфликт у којем је било елемената и грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и елемената међународног сукоба.

Насилна сецесија у међународном праву није дозвољена, јер је изведена путем рата, што је у супротности са Повељом УН и прокламованим основним правним начелима.

Кључне речи: *међународно право оружаних сукоба, Југословенска народна армија, сецесија, отцепљење, међународно хуманитарно право, самоопредељење, СФРЈ, Војска Југославије, Међународни суд правде, Хашки трибунал, случај „Тадић“.*

Увод

Данас, посматрано са временске дистанце и са више знања и искустава неопходно је да се започне процес научног истраживања са циљем да се отклоне разне недоумице, погрешни закључци и циљно блажење оружаних снага Југославије и њене улоге у ратовима 1990–1991. на простору СФРЈ.

Велики је број питања везаних за међународноправни аспект улоге ЈНА (у даљем тексту ЈНА) у сукобима на простору СФРЈ. Основна питања која

* Аутор је запослен на Правном факултету Универзитета у Београду.

се намећу и на које је првенствено потребно дати одговор јесу карактер и правни основ насилног отцепљења поменутих република, карактер оружаног сукоба који је настао поводом насилног отцепљења, правни основ ангажовања јединица ЈНА у поступку онемогућавања отцепљења и примена и поштовање међународног права оружаних сукоба.

Право на сецесију и самоопредељење

У међународном праву, насилно отцепљење познато под називом *сецесија* и у теорији и у пракси међународног права доста је истражено. Под појмом сецесија или отцепљење подразумева се акт једног дела становништва одређене државе да се заједно са територијом издвоји из састава међународно признате државе и ослободи њеног правног и политичког ауторитета путем стварања сопствене државе.¹ Постоје и друге сличне дефиниције: сецесија је стварање државе употребом или претњом силе и без пристанка ранијег суверена.² Сецесија је последица једног од начина настанка државе заснованог на начелу самоопредељења народа.

Самоопредељење народа као право потврђено после Првог светског рата резултат је познатих четрнаест тачака (односно 18, четири тачке су додате месец дана касније, 12. фебруара 1918) које је предложио председник САД Вудро Вилсон при раду на Версајском уговору. Државе победнице усвојиле су право на самоопредељење као политички принцип. Доношењем Повеље ОУН потврђено је схватање да је начело самоопредељења народа прерасло у универзално правно правило. Проблем је у томе што ни у систему УН није оформљен механизам за његову примену, тако да самоопредељење представља једно дефектно правило и у пракси изазива оружане сукобе. После Другог светског рата право на самоопредељење је доживело наглу еволуцију и крајем шездесетих година постало је саставни део позитивног права. Основни правни документи из којих наука међународног права извлачи закључак да је самоопредељење народа засновано на позитивном праву јесу: Међународни пакт о грађанским и политичким правима из 1966. године, Декларација о начелима међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава складно Повељи УН из 1970. године и Пакт о социјалним, економским и културним правима. Последица самоопредељења јесте отцепљење, након чега тако отцепљена територија (народ) може слободно да одлучи да ли ће се ујединити с другима, или ће као отцепљен

¹ Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 82.

² Crawford, J.: *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press, 1979, p. 247.

део формирати сопствену самосталну државу. Намера јесте да се утврди да ли је право на отцепљење – сецесија санкционисана у међународном праву да би представљала апсолутно право за сваки народ. Сви поменути међународни инструменти из области људских права дају право „свим народима“ на самоопредељење и да одређују „слободно свој политички статус“ и обезбеђују економски, социјални и културни развој.

Редактори Пакта и Декларације нису испустили да у тим документима оставе извесне резерве које важе у одређеним околностима. Те норме се у том случају не морају сматрати обавезујућим, за разлику од неких од којих се не може одступити. Држави се оставља на вољу да одлучи да ли ће их поштовати у случају „када изузетна општа опасност угрози опстанак нације, па се службеним актом предузму мере у строгом обиму које то стање захтева“. У тим међународним документима наводи се: „да ништа у претходним параграфима неће бити тумачено као да овлашћује или подстиче било какву акцију која би имала за циљ да разори или угрози, потпуно или делимично, територијални интегритет или политичку независност било које суверене државе која се понаша у складу са начелом равноправности и самоопредељења народа формулисаним горе, и којима отуда управља влада која представља целокупан народ територије без обзира на разлике у погледу расе, вере или боје“. Евентуалне недоумице које су остале после доношења Повеље ОУН око самоопредељења народа отклоњене су у време антиколонијалних и националноослободилачких ратова народа Африке и Азије током шездесетих година 20. века. У то време донета је и Декларација о давању независности народима и територијама под колонијалном управом (1960) којом је озакоњена њихова борба за независност. Међутим, у члану 6 Декларације наводи се да је са циљевима и начелима Повеље ОУН неспојив било какав „покушај да се делимично или у потпуности разбије национално јединство и територијални интегритет неке земље“. Дакле, наведени документи дају основ за закључак да је приоритет дат територијалном интегритету већ постојећих држава.

У теорији међународног права, међународној пракси, као и у ставовима међународне заједнице и међународних организација била су изложена становишта да је право на сецесију дела државне територије, „подстакнуто и утемељено на праву на самоопредељење и да је тешко прихватљиво“. Сви су веома подозриви и врло обзирни према територијалном интегритету једне независне државе због могуће злоупотребе тог права. Ако се томе дода да је приликом усвајања Повеље УН у Сан Франциску, као и у Комисији за права човека (данас познатој под називом Комисија за људска права) и у Економском и социјалном савету, истицан аргумент да је принцип самоопредељење народа несагласан са Повељом УН и да је једино прихватљив, у случају, када се даје право на аутономију, јасно је колико је подозрења

било за прихватање тог правила.³ Скренута је пажња на чињеницу да „признати такво право значи изједначити га са правом на сецесију“. Тада је истакнут аргумент да је међународна заједница довољно зрела да разликује аутентично самоопредељење од оног којим се камуфлира сецесија⁴ и да није смисао Повеље УН да служи сецесији.

Право народа на самоопредељење није спорно. Међутим, на то право се не могу позвати ни народ, ни становништво дела територије једне суверене државе као на правни основ за отцепљење уколико то није у сагласности са националним уставом и уколико тај народ или етничка група већ има своју државу. У случају да та друштвена група већ има своју националну државу захтев за отцепљењем био би основ за стварање нове државе од те националне мањине која има државу. Отцепљењем дела територије на којој живи та мањина омогућило би се стварање још једне државе народа (нације). Ако би се то дозволило, отворио би се пут (створио би се правни основ) неконтролисаним насилним сецесијама које су супротне постојећем међународном праву. Други услов који је неопходан да би се правно ваљано поставио захтев и сецесија извела на колико-толико праван начин јесу национална уставноправна решења и процедура коју прописује уставотворац сваке суверене државе. То је зато што треба водити рачуна и о оним народима и територијалним заједницама које остају неотцепљене, тј. које остају да живе у остатку дела територије.⁵ У овом делу међународно право се не меша, али има своју улогу када се тај отцепљени део, конституисан као самостална држава или уједињен са другом државом, појави пред међународну заједницу и затражи признање или када ступи у односе са другим државама ради обавеза које му остају да их обезбеди. Поставља се питање признања те нове државе. Међународно право признаје сецесију, под одређеним условима, *али само ако је изведена на миран начин и ако није у супротности са правним поретком државе чији се део отцепљује. Насилна сецесија није дозвољена*, јер је изведена путем рата, што је у супротности са Повељом УН и прокламованим основним правним начелом и принципом да се спорови решавају мирним путем и општом забраном рата и другим међународноправним нормама. Ако би међународно право дозвољавало насилну сецесију или сецесију супротно унутрашњим нормама државе од које се издваја део територије, дошло би у своју контрадикторност и то би било у супротности са основним начелима и принципима Повеље УН.

³ Опширније у: United Nations Conference on International Organisations, Vol. 6. dec. 343. I/1, 16. New York, may 1945, p. 296.

⁴ Опширније у: документа УН, A/2309, 13 децембар, 1952, Gen. Assembly.

⁵ Опширније у: Перазић, Г.: „Настанак нове државе и њено признање у међународном праву“, *Војно дело*, бр. 1–2, 1991, Београд, стр. 193.

Сецесија и отцепљење република СФРЈ

Сецесија може да се изврши само мирним путем у складу са националним уставним решењима и процедуром коју прописује уставотворац сваке суверене државе.

Устав Социјалистичке Федеративне Републике Југославије предвиђа да је СФРЈ „савезна држава, државна заједница добровољно уједињених народа и њихових социјалистичких република... и социјалистичка самоуправна демократска заједница радних људи и грађана“ (чл. 1). У Основним начелима Устава СФРЈ која су „основа и правац за тумачење устава и закона“⁶, речено је, *expressis verbis*, да је Југославија створена уједињењем њених народа и да је то уједињење извршено „... полазећи од права сваког народа на самоопредељење укључујући и право на отцепљење“.⁷

Из Устава се види да не произлази *mutatis mutandis* право на отцепљење федералних јединица СФРЈ и то из два разлога. Прво, зато што Устав не садржи ни на једном месту одредбу о преношењу права народа на њихове матичне републике, дакле републике не могу бити генерални супституенти народа. Друго, зато што Устав садржи и посебне норме о државноправном статусу територије Југославије, које изричито искључују могућност једностраног отцепљења.

Устав СФРЈ је прецизирао да је: „Територија Социјалистичке Федеративне Републике Југославије *јединствена* и сачињавају је територије социјалистичких република... Границе Социјалистичке Федеративне Републике Југославије не могу се мењати без *сагласности* свих република и аутономних покрајина“ (подвукао В. Ј.). Норма којом се утврђује јединственост територије не дозвољава да, истовремено, различити делови територије СФРЈ имају различит правни статус. За промену граница Устав утврђује обавезу сагласности свих федералних јединица пре отцепљења, што је, заправо, један облик промена граница. С друге стране, пошто норма о јединствености територије, имплицитно утврђује целовитост простора СФРЈ, то значи и да је забрањено једнострано мењати међународноправни статус дела југословенске територије. Из тога произлази логичан закључак да се Уставом забрањује отцепљење дела територије СФРЈ уколико не би било предузето уз претходну сагласност свих република и покрајина.

Кривични закон СФРЈ санкционисао је и уставно опредељење о целовитости територије СФРЈ. Он је предвиђао двоструку правну заштиту територијалног интегритета СФРЈ. У члану 114, „Контрареволуционарно угрожавање друштвеног уређења“ као један од заштитних објеката наведено је фе-

⁶ Одељак X Основних начела Устава СФРЈ.

⁷ Одељак I, став 2, Основних начела Устава СФРЈ.

деративно уређење државе. Учиниоцем се сматра свако лице које је учинило дело управљено на противуставну промену тог уређења. У члану 116 Кривичног закона даље се инкриминише да је свака активност управљена на то да се силом или противуставним путем отцепи неки део територије СФРЈ или да се део те територије припоји другој држави.⁸

Тадашње позитивно југословенско законодавство изричито је забрањивало: (1) сваку противуставну промену федеративног уређења и (2) нарушавање територијалне целовитости СФРЈ, без обзира на то да ли се ради о покушају да се један део њене територије конституише као самостална држава, или да се припоји некој другој држави.

Даље, Устав СФРЈ, а ни позитивни закони нису садржавали норме о евентуалној процедури за отцепљење удружених народа. Такође, нису били испуњени ни други материјалноправни и процесноправни услови за отцепљење – сецесију. Међународно право поставља два материјалноправна услова за сецесију: прво, одређеност (неодређеност) субјекта отцепљења и друго, испуњење материјалних услова у ужем смислу које конкретна заједница, која претендује да се отцепи, мора претходно да испуни. Интересантно је то да се нигде не помиње право народа на самоопредељење, које укључује и право на отцепљење: ни у документима КЕБС-а (претходни назив за ОЕБС), ни Европске заједнице који су се активно ангажовали у решавање југословенске кризе (почело је у виду „добрих услуга“, а завршило се директним грубим мешањем у унутрашње послове једне суверене државе, чланице и оснивача УН и њеним разбијањем)⁹, ни у одлукама Бадинтерове арбитражне комисије.

Међународноправни карактер сукоба у Југославији

Питање карактера сукоба значајно је из разлога одређивања статуса, положаја, места и улоге ЈНА у сукобима у Словенији, Хрватској и Босни. С обзиром на одређене специфичности које носи сваки од сукоба и заједничких карактеристика неопходно их је посебно анализирати.

Оружани сукоб у Босни и Херцеговини кулминирао је после проглашења независности и признања Босне и Херцеговине од стране неких држава.

⁸ Опширније у: *Коментар Кривичног закона СФРЈ*, Савремена администрација, Београд, 1982, стр. 419–426.

⁹ Илустративан је податак да је 1. јула 1991, Стјепан Месић проглашен за председника Председништва СФРЈ у присуству делегација ЕЗ, пошто није изабран на тајном гласању 15. маја исте године. Има ли игде у свету да се у сувереној држави проглашава неко за тако високу дужност уз „асистирање“ страних делегација?

Рат у Босни не може да се квалификује ни као грађански сукоб ни као међународни оружани сукоб. Оружани сукоб је био *sui generis* конфликт у којем је било и елемената грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и елемената међународног сукоба. Сукоби у Босни до прокламације о независности Босне и Херцеговине од некомплетне Скупштине (парламента) БиХ, признања Босне као новог субјекта у међународној заједници и касније пријема у УН били су унутрашњи сукоб и то као побуна дела територије против централне власти. У то време успоставља се национална милиција од сецесионистичких (побуњеничких) органа, која (почетком 1991) врши опште нападе на органе централне федералне власти и јединице ЈНА.

После прокламације о суверенитету и независности Босне и Херцеговине коју је учинила некомплетна Скупштина БиХ, грађански рат (унутрашњи сукоб) прерастао је у међународни оружани конфликт у којем је једна страна постојала као фиктивна, правно неустављена држава. Таква творевина не може да се назове државом из разлога што нема све основне елементе за постојање државне власти, тј. није имала целовиту контролисану територију (није је могла да контролише, а није ни постојала комплетна, легитимна, и легална ефикасна власт), из тога следи да БиХ поред неконтроле територије (као услова да се прими у чланство УН), није имала ни суверенитет – један од основних атрибута државе. С друге стране, постојале су *de facto* две државе које нису биле признате од међународне заједнице – Република Српска и Херцег-Босна. Сукоб који се водио у БиХ био је *bellum omnium contra omnes*.¹⁰ Ово становиште засновано је, пре свега, на мишљењу Међународног суда правде у Хагу у пресуди спора поводом тужбе Босне и Херцеговине против Републике Србије. Међународни суд правде је у случају примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у спору БиХ против Југославије нашао да се акти Војске Републике Српске не сматрају актима Југославије и њене војске.¹¹ То значи да јединица Војске Југославије није било на простору БиХ и да су зарађене стране у БиХ биле – Војска Р. Српске, муслиманска војска БиХ и хрватске паравојне формације. Значи, у сукобу су биле укључене „унутрашње војске“. Страних трупа није било, тако да нема места схватању да је то међународни оружани сукоб.

¹⁰ Ово становиште је истакнуто и у мишљењу Међународног суда правде у Хагу у пресуди спора поводом тужбе Босне и Херцеговине против Републике Србије. За детаље видети мишљење *ad hoc* судије М. Креће, Cour Internationale de Justice, Fifth Preliminary objectio, para. 100. У домаћој литератури скоро је јединствен став да је то био мешовити сукоб, у различитим периодима различит и карактеристичан. Перазић, Г.: „Међународни карактер унутрашњег оружаног сукоба у Југославији“, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992, стр. 61–79; Радан, П.: „Сецесионистичко самоопредељење: случајеви Словеније и Хрватске“, *Анали Правног факултета у Београду*, 3–4, Београд, 1994, стр. 243–261.

¹¹ International Court of Justice, Case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Summary of the Judgment of February 2007, para. 402–407.

Најбољи приказ карактера и суштине тог рата даје чињеница да је поред сукоба између Републике Српске и једностраног, убрзаног и без уставно-правног основа проглашеног муслиманског ентитета на челу са политичком партијом Алије Изетбеговића, започет и оружани сукоб између муслиманског ентитета у Сарајеву и алтернативне Муслиманске Аутономне Регије Западна Босна, као и сукоб муслиманског ауторитета у Сарајеву и ауторитета Херцег-Босна (1993), и сукоб муслимана и Хрвата окупљених око хрватске политичке странке ХДЗ на просторима БиХ.

Постоје и друга тумачења карактера сукоба у БиХ. Тако је, Првостепено веће Међународног кривичног трибунала за бившу Југославију (познато под називом Хашки трибунал) у случају Тадић сматрало да је у Босни и Херцеговини вођен међународни оружани сукоб до повлачења ЈНА са простора БиХ, а да је након повлачења јединица ЈНА на простор СР Југославије, то био унутрашњи сукоб. У пресуди се наводи да су „оружане снаге Републике Српске и Република Српска у целини, од 19. маја 1992. надаље, били правни ентитети одвојени од Војске Југославије и Владе Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора)“. Такав став уклапа се са ставом Међународног суда правде у случају спора БиХ против СР Југославије.¹² Суд се, у овом случају, позвао на тумачење Међународног суда правде у случају „Никарагва“. У предмету који се тиче војних и паравојних активности у Никарагви и против ње (*Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua, Nicar. v. USA, Merits, C 70*, предмет „Никарагва“), Међународни суд правде разматрао је конкретни проблем примене општих принципа међународног права у вези са одговорношћу државе за *de facto* органе или агенте на конкретан пример побуњеничких снага које су водиле наизглед интерни сукоб против признате владе државе, али су у продужавању тог сукоба зависиле од подршке стране силе. Тај предмет се у крајњој линији бавио одговорношћу државе за повреду, *inter alia*, правила међународног хуманитарног права, док се предмет пред Хашким трибуналом у крајњој линији бавио одговорношћу појединца за повреду тих правила. Међутим, у предмету „Никарагва“, као и у предмету „Тадић“, за Суд је такође било од интереса посредно питање о томе који део међународног хуманитарног права је требало да примени на релевантно понашање. При утврђивању правних обавеза Сједињених Држава према Никарагви, укључујући обавезе у оквиру међународног хуманитарног права, Суд је закључио да је сукоб био мешовитог карактера. Сви облици учешћа Сједињених Држава који су у поступку поменути, чак и општа контрола оптужене државе (САД) над снагом која је у високом степену зависна од ње, не би сами по себи значили, без додатних доказа, да су Сједињене Државе усмеравале или присиљавале на чињење дела супротних људским правима и хуманитар-

¹² Исто, пара. 402–405.

ном праву која наводи држава тужитељ. Таква дела су лако могли починити припадници контраша без контроле Сједињених Држава. „Да би ово понашање повлачило законску одговорност Сједињених Држава, у принципу би се морало доказати да је та држава имала ефективну контролу над војним или паравојним операцијама током којих су почињена наводна кршења“, закључио је суд у поменутом случају.¹³ Хашки трибунал је у даљем разматрању карактера сукоба, широко анализирајући све аспекте поменутог рата, закључио „да сматра да се, на основу доказа који су му поднети, након 19. маја 1992. оружане снаге Републике Српске не могу сматрати *de facto* органима или агентима Владе Савезне Републике Југославије (Србија и Црна Гора) нити у општини Приједор нити уопштеније. Из тог разлога, свака је од жртава дела приписаних оптуженом у III Одељку овог Мишљења и Пресуде под заштитом забрана садржаних у заједничком члану 3, који је применљив на све оружане сукобе, а не конкретнијег режима тешких повреда који је применљив на цивилна лица у рукама стране у оружаном сукобу чији нису држављани, а који потпада под члан 2 Статута“.¹⁴

Међутим, Жалбено веће Трибунала је оценило да је и после повлачења ЈНА из Босне и Херцеговине то остао међународни сукоб, јер је Жалбено веће сматрало да су акти Војске Републике Српске заправо акти СР Југославије.¹⁵ У пресуди поводом жалбе наводи се да је Претресно веће закључило да је до 19. маја 1992, кад се ЈНА формално повукла из Босне и Херцеговине, посредни био међународни оружани сукоб БиХ и СРЈ. Међутим, Претресно веће није изричито навело какав је био карактер сукоба након 19. маја 1992. Као што истиче Тужилаштво, „Претресно веће није донијело изричит закључак о квалификацији оружаног сукоба између војске босанских Срба (ВРС) и БиХ након оснивања ВРС маја 1992“.

Ипак, у пресуди поводом жалбе наводи се: „*може се сматрати да је Претресно веће барем имплицитно сматрало да је након 19. маја 1992. сукоб постао унутрашњи. Суд је закључио да у овом предмету има довољно доказа да се оправда чињенични налаз Претресног већа да је сукоб пре 19. маја 1992. био међународног карактера. Питање да ли је након 19. маја 1992. године сукоб и даље био међународни или је постао искључиво унутрашњи, зависи од тога да ли се снаге босанских Срба – у чијим су рукама биле жртве у овом предмету – могу сматрати *de iure* или *de facto* органима стране силе, односно СРЈ. Суд је пошао од разматрања става међународног хуманитарног права и члана 2 Статута Трибунала у циљу разјашњења овог питања. Тако је суд утврдио следеће поставке: „3. Правни критеријуми за утврђивање кад се у оружаном сукобу који је *prima facie* уну-*

¹³ Исто, пара. 585.

¹⁴ Исто, пара. 607.

¹⁵ Prosecutor v. Dusko Tadic: Opinion and Judgment, 7 May 1997, para. 584–608.

трашњи може сматрати да оружане снаге делују у име стране силе, чиме сукоб постаје међународни. Тужилаштво тврди да особа за коју се тврди да је починилац злочина мора бити „у довољној мери повезан са страном у сукобу“ да би потпао под надлежност члана 2 Статута. Оно (Тужилаштво – примед. аутора) надаље сматра да је довољно „показати постојање доказиве везе између ВРС и СРЈ или ВЈ.“ Према мишљењу Тужилаштва, таква веза може се, у сваком случају, доказати тако да се докаже постојање неког општег облика контроле. Овај правни стандард налази потврду у одредбама Женевских конвенција, судској пракси суђења која су уследила након Другог светског рата, одлукама Међународног суда, текстовима водећих правних аутора и другим изворима. Тужилаштво, такође, тврди да услове за примену члана 2 Статута треба утврдити у складу с одредбама Женевских конвенција и релевантним принципима међународног хуманитарног права. С друге стране, став је Тужилаштва да међународне одредбе о одговорности држава немају никакве везе с условима за тешке повреде који су садржани у релевантним одредбама Женевских конвенција. Према мишљењу Тужилаштва, „примена норми о одговорности држава за решавање овог питања“ (тј. питања да ли постоји довољна повезаност између одређених оружаных снага и високе стране уговорнице) „довела би до апсурдних резултата“.¹⁶

Такво схватање тешко да се може прихватити. Јасно је да је сукоб у БиХ био мешовити и да је тумачење које је Судско веће поводом жалбе у „случају Тадић“ дало, било потпуно погрешно. Потврда те грешке дошла је неколико година касније када је Међународни суд правде у случају примене Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у спору БиХ против Југославије закључио да је нашао да се акти Војске Републике Српске не сматрају актима Југославије, односно југословенских снага.¹⁷

Даља анализа била би непотребна из више разлога; прво – предмет овог рада је период до 1991. године, а поменути догађаји прелазе у 1992 и касније, друго – у периоду после 1991. године не постоји СФРЈ, него СР Југославија која је додуше правни следбеник СФРЈ, али је то нова држава и треће – не постоји више ЈНА, њени делови, који су се налазили на територији БиХ повукли су се на територију СР Југославије и у новој држави су редефинисани, уклопљени у јединице Војске Југославије и устројени као нова оружана сила СРЈ. Један број јединица који је опстао на територији Републике Српске стављен је под команду Р. Српске и њених органа и установљен као Војска Републике Српске. После 19. маја 1992, ЈНА више није била присутна на територији БиХ. Јединице ЈНА повукле су се на територију СРЈ, а 20. маја Председништво Југославије донело је одлуку о престанку

¹⁶ Op. cit. Prosecutor v. Dusko Tadic: Opinion and Judgment, 15. July 1999, para. 86–89.

¹⁷ Видети поменути пресуду: International Court of Justice.... para. 402–407.

стања непосредне ратне опасности од 1. октобра 1991. године и, на основу члана 134 Устава СР Југославије, донело је одлуку о реорганизацији ЈНА у Војску Југославије, тако да је од тог дана на територији СР Југославије постојала само оружана сила нове државе СР Југославије – Војска Југославије. Војску СР Југославије ниједан суд (Међународни суд правде, Хашки трибунал) није прогласио за агресорску нити је утврдио да се налазила на територији БиХ. Јединице које су остале на просторима бивше Социјалистичке Републике Босне и Херцеговине постале су Војска Републике Српске и правно су утемељене унутрашњим прописима новог ентитета – државе, Републике Српске (ВРС). Једина дилема остаје у којој мери су Република Српска и СР Југославија биле блиске, односно да ли је Р. Српска била под „патронатом“ Југославије и да ли су јединице ВРС под контролом суседне државе – Југославије. О томе се доста расправљало и у Хашком трибуналу и пред Међународним судом правде. Одговор се крије у пресуди Међународног суда правде који није нашао да постоји одговорност Србије за геноцид у БиХ од Југославије, односно Републике Србије, јер управо о том питању нису Суду пружени докази о директној умешаности Србије и њених државних органа у тај сукоб. Односно, босанска страна у спору није доказала директну умешаност СР Југославије (Србије и Црне Горе, односно Републике Србије) нити је потврђена оптужба да је извршен геноцид у БиХ.

Сукоб би могао да се сматра и да је све време био међународни, на што указују поједини документи са суђења пред Хашким трибуналом, ако се узме да је то сукоб војске Републике Српске као ентитета који се прогласио државом и Босне и Херцеговине, као новом државом.¹⁸ Ипак, тај сукоб не би могао да се тумачи као међународни у којем су сукобљене стране јединице БиХ и војска босанских Срба које надзире СР Југославија, па се из тога извлачити закључак да су трупе босанских Срба снаге под контролом суседне државе Југославије. Такво тумачење намеће закључак да је то међународни сукоб у који су укључене јединице суседне државе (СРЈ), из чега произлази одговорност Југославије за мешање у унутрашње ствари БиХ, односно за агресију на БиХ.

Одредити статус и положај ЈНА у сукобима у Словенији и Хрватској није ни тешко ни тако компликовано. Легалност оружаних снага међународно признате државе СФРЈ доводе у сумњу оне снаге које су актери разбијања Југославије, покретачи насилне сецесије и које су најодговорније за дугогодишњу кризу на просторима Југославије.

Неопходно је, прво, констатовати да је СФРЈ још увек постојала као савезна, суверена и међународно призната држава, чланица Уједињених на-

¹⁸ Видети разматрања Хашког трибунала по жалби оптуженог, *Prosecutor v. Dusko Tadic: Opinion and Judgment*, 15 July 1999, para. 83–162.

ција (једна од чланица оснивача УН) и да је постојао правни поредак којим је био уређен статус, положај, задаци и улога ЈНА у одбрани, безбедности, очувању територијалне целокупности, суверенитета и интегритета државе.

Устав СФРЈ у члану 240 став 2 одређује да оружане снаге СФРЈ чине јединствену целину и да су састављене од Југословенске народне армије, „као заједничке оружане силе свих народа и народности и свих радних људи и грађана и Територијалне одбране, као најширег облика организованог оружаног општенародног отпора“.

Јединство оружаних снага СФРЈ подразумевало је јединствени систем одбране, јединствени одбрамбени простор, јединствене стратегијске основе оружане борбе и свих других значајних елемената система народне одбране. Јединство се односило на организацију, обуку, припреме за одбрану, руковођење оружаним снагама, употребу оружаних снага и тако даље. За разматрање положаја, улоге и места ЈНА у систему одбране довољно је кратко анализирати организацију оружаних снага и систем јединственог система руковођења и командовања. Те две компоненте, неопходан су услов за остварење свих осталих аспеката јединства оружаних снага.

Председништво СФРЈ је по Уставу било одређено као највиши орган руковођења и командовања оружаним снагама. Послове од изузетног значаја за јединство организације оружаних снага били су поверени Савезном секретаријату за народну одбрану који утврђује план регрутовања, попуне и бројни распоред регрута у ЈНА, план школовања, произвођења и унапређивања активних војних и резервних војних старешина за потребе оружаних снага, планове усавршавања активних и резервних војних старешина и друго.¹⁹ Дакле, сви послови које обављају Председништво СФРЈ и Савезни секретаријат за народну одбрану односе се на оружане снаге у целини. Територијална одбрана је део оружаних снага и само су организација, припрема снага и припрема дејстава биле дате надлежним органима у републикама и покрајинама. Међутим, и то је морало да буде у складу са основама планова развоја и планова употребе оружаних снага, које утврђују надлежни савезни органи.

Јединство руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ експлицитно су одредили Устав (члан 313 и 316), Закон о општенародној одбрани (члан 106 и 108) и други прописи. Руковођење и командовање ЈНА остваривале су старешине јединица и установа ЈНА, а Територијалном одбраном команданти и старешине јединица ТО. Према изричитој одредби Закона о општенародној одбрани (члан 112), командовање, али не и руковођење у оружаним снагама, заснивало се на начелима јединства командовања у погледу употребе снага и средстава, једностарешинства и обавезе спровођења одлука, заповести и наређења претпостављеног старешине. По Уставу

¹⁹ Поменути су само неки од послова које по Уставу и закону имају ти органи.

и Закону о општеној одбрани Председништво СФРЈ је највиши орган руковођења и командовања оружаним снагама СФРЈ. Компоненте јединствених оружаних снага СФРЈ биле су ЈНА и ТО. Имале су јединствену команду оличену у Председништву СФРЈ, као Врховној команди и у Савезном секретаријату за народну одбрану, као оперативном органу Врховног штаба. Очигледно је да нема места својевременим тврдњама да је ТО била искључиво републичка војска. Овлашћења и обавезе које су поједини републички органи имали у погледу организације и припрема ТО били су део функција државе СФРЈ и јединственог система народне одбране који је савезна држава пренела на републике. Зашто се о ТО медијски стварала слика као о републичкој војсци? Јавно се износило да су разлози пре свега због ефикаснијег обављања и подруштвљавања система одбране и безбедности, јер се често могло чути да је тај сектор друштва доста централизован и да га треба дисперзионирати. Догађаји су показали да је намера појединих републичких лидера била да се разгради јединствен систем одбране и да се овлашћења везана за контролу ТО пренесу на њих како би лакше приступили отцепљењу (на миран начин или насилном сецесијом). Била им је потребна опремљена и припремљена оружана сила за насилно одвајање од СФРЈ. Таква оружана сила је могла бити прикривена у форми Територијалне одбране која је Уставом била предвиђена институција.

Која је била функција оружаних снага СФРЈ? Устав је изричито и прецизно одредио да оружане снаге штите независност, суверенитет, територијалну целовитост и Уставом утврђено уређење (члан 240, став 1). Уставом је Социјалистичка Федеративна Република Југославија била дефинисана као савезна држава и носилац суверенитета. То је било потврђено и представљањем СФРЈ у међународним односима, јер је федерација била једини признати субјект међународног права. Дакле, ЈНА и ТО као делови јединствених оружаних снага СФРЈ по Уставу обавезни су да у случају претње суверенитету, територијалној целокупности, независности и друштвеном уређењу савезне државе, предузму мере и акције у циљу заштите ових уставом прокламованих вредности. Наредбу о њиховој употреби доноси Председништво СФРЈ као врховни командант, а на основу одлука Савезне скупштине као највишег органа власти.

Да ли је ЈНА имала обавезу да штити само земљу од спољних опасности или и од опасности изнутра? У време почетка сецесије често се чуло да је обавеза ЈНА као савезне војске да штити земљу од спољне опасности, што је тумачено да ЈНА не може, ни под којим условима, да реагује на било какав развој догађаја у земљи. Тумачење реченице из Устава „оружане снаге штите...” јасно упућује на закључак да је у питању обавеза заштите вредности наведених у Уставу. Значи, оружане снаге су овлашћење и биле обавезне да штите вредности садржане у одредбама Устава и да нема значаја

да ли су те вредности угрожене спољним или унутрашњим факторима, тј. оружане снаге су биле обавезне да предузму и оружане акције ако су Уставом одређене вредности угрожене.

Ангажовање јединица ЈНА у спречавању насилне сецесије очигледно је било засновано на Уставу и закону и нема места било каквој дилеми или тврдњи да су јединице ЈНА неке окупаторске трупе. Посебно питање се постављало тада, а може и данас: ко је био директно надлежан да донесе одлуку о употреби јединица ЈНА у спречавању насилне сецесије? На основу анализе догађаја, прво у Словенији, а потом у Хрватској, може се доћи до оних кључних момената који су довели до грађанског рата. Циљ ове анализе јесте да се расветли улога ЈНА са аспекта права (посебно међународног права), тј. *да ли је ЈНА била легална оружана сила, тада још суверене државе, да ли је употребљена по унутрашњем и међународном праву и колико је у својим акцијама деловала легално и легитимно.*

Рат у Хрватској је имао различите карактеристике у зависности од тога који период сукоба се анализира. На почетку оружаног сукоба у Југославији биле су јасно издиференциране три стране: Хрватска, са својим паравојним формацијама које су према одлуци Председништва СФРЈ требале бити распуштене, народ српских крајина са својим оружаним формацијама које је, такође, требало распустити према одлуци Председништва СФРЈ и ЈНА као легална оружана сила СФРЈ чији је задатак био да евентуално спречи ескалирање рата на националној основи и раздвајање сукобљених снага. Објективно, Армија је била доведена у положај да заштити српски живаљ на просторима Крајине и Западног Срема. Поступци хрватске власти ка сецесији, дерогација и искључење савезног правног поретка, као и други поступци у разбијању Југославије још више су давали основа савезним органима да се ангажују и да наложе савезној армији да се укључи у војне операције како би се заштитио уставни поредак и територијални интегритет државе. Отуда ЈНА постаје објекат оружаних акција хрватских паравојних снага. Такав сплет догађаја објективно учинио је да савезна држава и њена војска – постану страна у сукобу, а одметничка Република Хрватска – друга страна. Тако је сукоб ескалирао у правцу у којем су се нашле савезна држава, с једне стране и отцепљена република с друге.

Посебан чинилац у овом сложеном сукобу јесте учешће трећих држава. Од самог почетка кризе у Југославији, а данас је то јасно, да су се и пре заостравања кризе у Југославији, укључиле и друге државе и то више њих на различите начине. Један број држава укључио се у југословенску кризу тако што је сецесионистичким републикама илегално дотурао оружје, а на дипломатском плану чинио све, што је могуће, да се распламса сукоб. Врхунац грубог мешања био је када су чланице Европске заједнице на Министарској конференцији у Бриселу децембра 1991. године понудиле југосло-

венским републикама (које су то желеле и које испуњавају одређене услове) признање самосталности са важењем од 15. јануара 1992. године. Немачка је пожурила и већ 19. децембра 1991. признала Хрватску и Словенију, с тим да оно ступи на снагу 15. јануара 1992. године.

Поред неких европских држава у кризу се укључио и КЕБС. Његово ангажовање је постало интентивно и једнострано у другој половини 1991. године.²⁰ Супротно Повељи ОУН и одлукама Прве конференције КЕБС-а, КЕБС је својим поступцима допринео сецесији оцепљених република, кршећи при том један од основних аката Конференције – непроменљивост граница у Европи.

Поштовање међународног права (међународног права оружаних сукоба) у рату у Југославији

Да ли су и у којој мери јединице ЈНА биле у обавези да поштују правила међународног права оружаних сукоба, посебно хуманитарног права и да ли су и у којој мери поштовале та правила²¹. Међународно право оружаних сукоба примењује се првенствено у међународним оружаним сукобима и у извесној мери у унутрашњим оружаним сукобима. Констатовали смо да су сукоби на просторима бивше Југославије били унутрашњи сукоби, тј. грађански ратови и то све до међународног признања и пријема у УН отцепљених република (првенствено сукоби у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини). Без намере да се да потпуна и исцрпна анализа, јер за то потребно је научно истраживање, покушаће се дати преглед и извршити основна анализа примене међународног права оружаних сукоба у сукобима на просторима СФРЈ од 1991. до 1992. године.

Општи правни принцип јесте да држава има право да свим средствима обезбеди поштовање свог суверенитета, територијалног интегритета, целокупност, државни и друштвени поредак. Унутрашња ствар државе јесте како ће да реши појединачне акте насиља и покушаје побуне. Држава има право да акте насиља и друге облике побуна угуши свим дозвољеним средствима. Ту нема места примени међународног права. Међународно право „ступа на сцену“ када унутар државе појединачни акти насиља неких побуњених група прерасту у шири покрет и када таква ситуација у једној земљи постане претња регионалном или светском миру. Унутрашњи сукоби, од ше-

²⁰ Опширније у: Перазић, Г.: исто, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992, стр. 65–71.

²¹ Међународно право оружаних сукоба обухвата тзв. међународно ратно право (класичан назив за право којим се регулишу права у рату, тзв. *ius in bello*) и међународно хуманитарно право.

здесетих година 20. века, под утицајем су праксе антиколонијалних и националноослободилачких ратова народа Азије и Африке, добили су ново схватање и правни третман у међународном праву. Унутрашњи сукоби после завршетка периода борбе против колонијализма, једним делом, правно су „уређени“ нормама међународног права. Додуше, још су Женевске конвенције о заштити жртава међународних оружаних сукоба из 1949. године у члану 3 (познатим у литератури под називом „Минијатурна конвенција“) предвиделе обавезу држава да у случају унутрашњих сукоба примене „бар следеће одредбе“:

1. „Према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући ту и припаднике оружаних снага, који су положили оружје и лица онеспособљених за борбу услед болести, ране, лишења слободе, или из којег било другог узрока, поступаће се, у свакој прилици, човечно без икакве неповољне дискриминације засноване на раси, боји коже, вери или убеђењу, полу, рођењу или имовном стању, или коме било другом сличном мерилу...“²²

Поред Женевских конвенција из 1949, Генерална скупштина УН усвојила је 1968. године Резолуцију о поштовању људских права за време оружаних сукоба и указала да стране у сукобу немају ограничену слободу у обрачуна са противником.²³ То значи да се у свим оружаним сукобима морају поштовати хуманитарна начела.²⁴

Доношењем Допунског протокола на Женевске конвенције од 12. августа 1949, о заштити жртава међународних оружаних сукоба (у даљем тексту Протокол I) и Допунског протокола на Женевске конвенције од 12. августа 1949, о заштити жртава немеђународних оружаних сукоба (Протокол II), ме-

²² Став 2, члана 3 гласи: „у том циљу забрањени су и забрањују се, у свако доба и на сваком месту, према горе наведеним лицима следећи поступци:

а) повреде које се наносе животу и телесном интегритету, нарочито све врсте убистава, сакаћења, свирепости и мучења;

б) узимање талаца;

в) повреде личног достојанства, нарочито увредљиви и понижавајући поступци;

г) изрицање и извршавање казни без претходног суђења од редовног установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају за неопходне.

2. Рањеници и болесници биће прихваћени и неговани.

Свака непристрасна хуманитарна организација, као што је Међународни комитет Црвеног крста, може да понуди своје услуге странама у сукобу.

Стране у сукобу ће се трудити с друге стране, да ставе на снагу путем посебних споразума један део или и све остале одредбе ове Конвенције.

Примена претходних одредаба неће имати утицаја на правни положај страна у сукобу.“

²³ Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003, стр. 636.

²⁴ Res. UN, 2444. XXIII, Dec. 19. 1968.

ђународно право је проширило поље дејства и на унутрашње сукобе. СФР Југославија је, међу првим државама, прихватила и ратификовала Допунске протоколе I и II. Међународни уговори су нас обавезивали и постојала је обавеза да се државни органи и оружане снаге придржавају међународног права у оружаном сецесији. Пошто су у Словенији и Хрватској то били унутрашњи сукоби, обавеза је била само да се поштују правила Протокола II. Примена Протокола не значи и дисквалификацију унутрашњег права, на то изричито указује члан 3 став 1. У функцији јесте и даље унутрашње право, а то значи да се у овом случају примењују правне норме Устава и кривичног закона СФРЈ. Упућивање на Протокол јесте само контрола поштовања већ предвиђених начела, која су прихваћена унутрашњим правом.

Правила Протокола II обавезују државе уговорнице на хумани поступак (чл. 4), којим се пружају основне гаранције за лица која узму учешће у оружаном побуну. Протокол тражи да се тим лицима поштује њихова личност, част, убеђење или верско опредељење, да у свим приликама буду хумано третирани без икакве дискриминације и забрањује издавање наређења да не сме бити преживелих. Члан 4 став 2 Протокола II изричито забрањује предузимање одређених радњи према лицима која су учествовала у побуни. На пример, забрањено је насиље над животом, здрављем, физичким или менталним благостањем, убиство и окрутно поступање, мучење, сакаћење, узимање талаца, акти тероризма, вређање људског достојанства, ропство и трговина робљем, пљачка, силовање, принудна проституција и друго. Посебна заштита је предвиђена за децу. Истиче се обавеза да се деци обезбеди „васпитање, укључујући верско и морално васпитање,... окупљање породица, забрана регрутовања деце у оружане снаге испод 16 година живота...“, а у случају да су узела учешће у оружаним акцијама да им се обезбеди посебна заштита. Лицима која су узела учешће у оружаном побуну, гарантује се минимум заштите у току лишавања слободе (члан 5). Заштита се односи на коректан третман у затвору, минимум права у току кривичног гоњења, заштиту рањеника и болесника учесника побуне, заштиту санитетског и верског особља, заштиту цивила, цивилних објеката и културних добара, забрану принудног премештања цивила. Посебно је забрањено принудно пресељење цивила из разлога који су у вези са сукобом (члан 17).

За коректну анализу обавеза СФРЈ као савезне и суверене државе и ЈНА, као њене легалне оружане силе према међународном праву и обавези примене норми међународног права оружаних сукоба од значаја је и податак да је 5. новембра 1991, донета Декларација шест председника република СФРЈ о поштовању међународног хуманитарног права у Хагу и Меморандум о сагласности између представника Хрватске, Србије, ЈНА и Федерације којим су на оружани сукоб у Хрватској проширене обавезе из Женевских конвенција и Протокола I, а на основу заједничког члана 3, тако да је на тај

начин комбинована њихова примена са применом тог члана и Протокола II, који је до тада важио у том сукобу. Тим актима су побуњене републике добиле међународно *de facto* и *de iure* признање од савезне државе Југославије. Сличан споразум закључен је и са Владом БиХ која је у Декларацији о проглашењу ратног стања изјавила да признаје конвенције које регулишу понашање држава у рату. У Женеви су потписана два споразума о БиХ у МКЦК – основни споразум потписали су Председник БиХ и представници три националне странке (22. маја 1992) а друга два споразума потписана су 23. маја и 3. јуна исте године.²⁵ Словенија (26. марта 1992) и Хрватска (11. маја 1992) депоновале су, и то без резерви, код швајцарске владе декларације о сукцесији у односу на Женевске конвенције и Додатне протоколе и на основу тих декларација постале су обавезне да се придржавају правила из тих међународних инструмената.

Да ли је ЈНА прекршила неку од поменутих одредби међународног права масовно и институционално? На то питање тешко је дати прецизан одговор из разлога непостојања сређене грађе на основу које би се применом међународноправних критеријума и норми дао одговор на постављено питање. Нажалост, прошло је доста времена од догађаја о којима је овде реч и ако се изузму само неки парцијални документи и сведочења (често политички инструирани и обојени), нема комплетне сређене документације, а ни озбиљних научних радова. Један број радова представља рефлексiju политичких ставова њихових аутора у којима се једнострано и оптужујуће анализира улога ЈНА, без коректне и објективне анализе. Додуше, постоји мали број вредних радова у којима су покушали да осветле проблем југословенске кризе и насилне сецесије са аспекта међународног права. Ти радови изузетно су значајни за једну сређену, потпуну, коректну и објективну анализу која би дала прецизан одговор на питање не само улоге ЈНА, него и на друга значајна питања везана за почетак ратова на тлу Југославије.²⁶ До сада процесуирани случајеви суђења пред Хашким трибуналом указују на то, да сем појединачних кршења међународног права и међународног кривичног права, познатих као ратни злочини, нема доказа да су јединице ЈНА, масовно кршиле правила међународног права оружаних сукоба. Шта више, јединице тзв. ТО Словеније, као сепаратистичке побуњеничке јединице, масовно су, уз пристанак и наређења претпостављених команди, кршиле од-

²⁵ Revue internationale de la Coix-Rouge, 795/1992; Jakovljević, V.: „Agreement for the implementation of International Humanitarian Law in the armed conflict in former Yugoslavia“, *JRMP*, 2–3, 1992.

²⁶ Без намере да се неко запостави, уз искрено извињење ако је до тога у раду дошло, вредно је напоменути радове аутора који су допринели објективном сагледавању догађаја, као што су: Перазић, Г., Аврамов, С., Крећа, М., Милојевић, М., Старчевић, М., Радан, П., Јаковљевић, Б. и други.

редбе међународног права. У сукоб су се укључиле и цивилне структуре, што је забрањено међународним правом. Укључивање цивила у борбена дејства било је не само у тзв. неоружаним облицима отпора (које међународно право не регулише прецизно), него и директним ангажовањем цивила у ратним дејствима, због чега та лица, као и објекти из којих су дејствовали нису били под међународноправном заштитом. Иста ситуација се понављала у Хрватској и у Босни и Херцеговини.

Анализирајући догађаје о учешћу ЈНА у њима хронолошким редом могу се извести следећи закључци:

При издавању наредбе Председништва СФРЈ о расформирању свих нерегуларних оружаних снага и о враћању оружја, илегално унетог у земљу, најближим установама или јединицама ЈНА, Словенија и Хрватска су одлучно изјавиле да неће дозволити спровођење те наредбе на својој територији – створени су правни основи за легално и легитимно ангажовање јединица и установа ЈНА са задатком да изврше наредбу Председништва.

Када је на Плитвицама 31. марта 1991. године дошло до оружаног сукоба припадника милиције САО Крајине и специјалног одреда МУП-а Хрватске, Председништво СФРЈ је наредило јединицама ЈНА да подигну борбену готовост својих одговарајућих јединица и да обезбеде поштовање прекида ватре.²⁷ Где је ту кршење неког права? Јединице ЈНА су, заправо, требале да буду мировне снаге, односно, снаге које су требале да обезбеде мир и правну сигурност грађана и омогуће мирно решење кризе. То је, уосталом, и била уставна обавеза савезне војске – ЈНА.

Приликом демонстрација пред зградом Команде војно-поморске области у Сплиту (6. маја 1991) против ЈНА, погинуо је један војник, а више њих је рањено. Може ли једна оружана сила, било где у свету, да дозволи да јој страдају војници од цивила, а да она не реагује. Међународно право, управо, зато и пружа заштиту цивилима, и забрањује њихово учествовање како не би дошло до перфидних аката. Руководства појединих република дала су пуну подршку ЈНА у спречавању међунационалних сукоба (на пример, Народна скупштина Србије, 8. маја 1991).²⁸ Јединице ЗНГ Хрватске су код с. Тења напале ЈНА (7. јула) што је поред других мањих напада представљало прекретницу у рату у Хрватској у смислу да су директни сукоби између ЈНА и Збора Националне Гарде (у даљем тексту ЗНГ) постали учестали и тиме увели јединице ЈНА у (привидно) „стављање“ на страну српских снага. Како тумачити одлуку Председништва да прихвати *Брионску декларацију* и донесе наредбу о демобилизацији свих оружаних снага осим ЈНА и ре-

²⁷ Ковачевић, С./Ђајић, П.: *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, ИЕС, Београд, 1994, стр. 37.

²⁸ Исто, стр. 37.

довног састава милиције (12. јула), да се на границама СФРЈ успостави стање од пре 25. јуна 1991, и да се деблокирају касарне и војни објекти који су, у међувремену, блокирани од побуњеника. Тумачење може ићи само у правцу да је то легална оружана сила међународно признате државе. Већ 18. јула донета је одлука о повлачењу јединица ЈНА из Словеније, а 29. јула јединице су почеле да напуштају Словенију. Где су ту повреде права оружаних сукоба? Од тада почиње ескалирање отвореног оружаног сукоба у Хрватској. На заседању Сабора Хрватске 1. августа председник Туђман је позвао на наставак „орсег гата“. Истог дана, у селу Даљ, дошло је до крвавог обрачуна ЗНГ са Србима из тог села. Државни органи савезне државе улажу напоре да се прекину борбе и спор реши мирним путем, представници отцепљених република то на састанцима подржавају, а практично настављају са насилном сецесијом.²⁹

Догађаји код Дубровника захтевају посебну анализу и зато је потребно посебно истраживање. На дубровачком војишту ЈНА је била испровоцирана перфидним актима ЗНГ-а, тако да је под медијским притисцима и исфорсираном страном медијском кампањом дошло до опште осуде ЈНА у смислу повреде правила хуманитарног права. Ради се заправо о реакцији снага ЈНА у складу са унутрашњим и међународним правним нормама на перфидне акте побуњеника. Гранатирање (бомбардовање) Дубровника дошло је након што су јединице ЗНГ дејствовале из старог дела града који је културно-историјски споменик. ЈНА је одговорила на те нападе. Последица тога – ЈНА оптужена да је „грубо повредила правила међународног права“. Ако се из објекта, који је под заштитом међународног права, дејствује, тај објекат губи заштиту међународног права. Разуме се да је обавеза стране која ставља примедбу на непоштовање или повреде правила хуманитарног права да обезбеди доказе. Вероватно да се у овом случају или нису обезбедили докази (можда и није све тако како се тада представљала и како се данас представља војна операција код Дубровника), или је медијска кампања покрила праву истину.

Сукоб у БиХ је кулминирао после одржаног референдума о независности (на који су изашли само муслимани, док су Срби одбили да се изјасне), и убиства једног свата српске националности испред православне цркве на Башчаршији у време референдума (29. фебруара – 1. марта 1992). Никле су барикаде, а у Председништву Републике БиХ договорено је да се формирају националне мешовите патроле у сарадњи са ЈНА. Од ЈНА је затражено да 5. априла 1992, преда оружје мобилисаним јединицама ТО које су биле под командом Председништва БиХ (Алије Изетбеговића), а да према другим учесницима сукоба, као неутрална страна спречи међунационалне сукобе. Сједињене Државе су 7. априла 1992, признале независност отце-

²⁹ Видети редослед догађаја код: Ковачевић, С./Ђајић, П.: *исто*, стр. 37–49.

пљеним републикама – Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини. Истовремено, започети су оштри сукоби између ЈНА и ЗНГ на подручју западне Херцеговине. Први међународни протест због учешћа ЈНА у БиХ дошао је 14. априла 1992, од Стејт департмента (САД). У протестној ноти дата су упозорења и претње Србији економским и политичким санкцијама и „југословенској армији због војног мешања у унутрашње сукобе у БиХ, као независној држави са међународно – признатим границама“.³⁰ Тиме су САД преузеле иницијативу од ЕЗ у решавању југословенске кризе.

Страдање ЈНА јесте можда доживело свој врхунац 2–3. маја 1992, крајње перфидним нападом у Добровољачкој улици када су се јединице ЈНА извлачиле према Лукавици. Тај догађај представља врхунац перфидије која се није могла прикрити. Председништво СФРЈ, 4. маја је донело *Одлуку о повлачењу из Босне и Херцеговине припадника ЈНА и грађана СРЈ*. ЈНА је постала војска ван граница своје државе и по међународном праву њихов статус је био статус војске на туђој територији а положај морао је бити регулисан међусобним споразумом СР Југославије и БиХ. Захтев Председништва БиХ за помоћ из иностранства против СР Југославије, ЈНА и српских паравојних формација и, истовремено, захтев да се ЈНА именује за агресора, тешко да се може уклопити у неку међународноправну норму, јер су снаге ЈНА остатак војске СФРЈ, односно СРЈ. Обично се у таквим случајевима преговара о начинима и року повлачења јединица, што је изостало. С друге стране, ЈНА је могла да буде (и *de facto* је била) позвана оружана сила од отцепљених територија САО Крајине, Западног Срема и Републике Српске, које су већ биле донеле одлуку о остајању у заједници са СФРЈ, односно, СР Југославији, као помоћна снага за одбрану ових територија. Правни основ позивања био би, управо, право на самоопредељење, на које су се, у том моменту, позивале сецесионистичке републике.

Ако се анализира само улога ЈНА, као оружане силе СФРЈ, онда се расправа о улози ЈНА у ратовима на просторима СФР Југославије завршава са доношењем одлуке о престанку важења одлуке о стању непосредне ратне опасности од 1. октобра 1991, и реорганизацији ЈНА у Војску Југославије (на основу члана 134 Устава СРЈ). Истог дана, непотпуно Председништво БиХ (самим тим и дискутабилно у којој мери је легално и легитимно да доноси државне одлуке), издало је саопштење у којем се ЈНА проглашава окупационом силом, „јер није напустило територију ове републике у договореном року“. Даље анализе су могуће ако се претходно реши питање статуса и положаја ЈНА (у случају да су у том тренутку још постојале јединице на територији Хрватске и БиХ). У супротном, ако су се на територијама међународно признатих република као независних држава налазиле неке једи-

³⁰ Исто, стр. 59–60.

нице под тим називом, оне немају правни основ да постоје као оружана сила нити СФРЈ нити СРЈ. Друго је питање оружаних снага САО Крајине и З. Срема и Р. Српске, које су једно време биле у саставу јединица ЈНА. Касније су као војне јединице независних ентитета (САО Крајина и З. Срем и Република Српска) установљене као војне снаге независних држава. Те су државе хтеле да остану у саставу СФРЈ, односно да се прикључе као ентитети СРЈ. Питање њиховог статуса улази у другу област истраживања.

Закључак

Узимајући све елементе и околности који су довели до трагичних догађаја на просторима Југославије може се закључити следеће:

Од сепаратистичких снага и уз обилну помоћ извана СФРЈ је разбијена. Њена оружана сила остала је да постоји и делује дуже него сама држава. Изведена је насилна сецесија појединих република СФРЈ без правног основа.

За одређивање карактера сукоба неопходно је прво констатовати да је СФРЈ још увек постојала као савезна, суверена и међународно призната држава, чланица Уједињених нација (једна од чланица оснивања) и да је постојао правни поредак којим је био уређен статус, положај, задаци и улога ЈНА (као оружане силе) у одбрани, безбедности, очувању територијалне целокупности, суверенитета и интегритета државе. Рат на просторима СФРЈ не може да се квалификује ни као грађански ни као међународни оружани сукоб. Оружани сукоб је био *sui generis* конфликт у којем је било елемената и грађанског рата, тј. унутрашњег сукоба и међународног сукоба. Сукоби у Словенији, Хрватској и Босни до прокламације о независности тих република и њиховог признања као нових субјеката у међународној заједници и касније пријема у УН били су унутрашњи сукоби и то као побуне делова територије против централне власти, уз истовремену супротну реакцију дела становништва које је желело опстанак Југославије, као заједничке државе, односно да остане у заједници са народима у оквиру СРЈ. У то време успоставља се национална милиција од сецесионистичких (побуњеничких) снага, која у овој раној фази (почетком 1991. године) врши опште нападе на органе централне федералне власти и против јединица ЈНА, тј. савезне, легалне војске.

Међународно право оружаних сукоба примењује се првенствено у међународним оружаним сукобима и, у извесној мери, у унутрашњим. Сукоби на просторима бивше Југославије били су унутрашњи сукоби, тј. грађански ратови и то све до међународног признања и пријема у УН отцепљених република (првенствено сукоби у Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини). На основу процесуираних случајева суђења пред Хашким трибуналом и до-

маћим судовима, сем појединачних кршења међународног права, тиме и кривичног права, познатих као ратни злочини, нема доказа да су јединице ЈНА, као ни војска у целини, масовно кршили правила међународног права оружаних сукоба. Делом на то указује и пресуда Међународног суда правде у случају тужбе БиХ против Р. Србије. Јединице тзв. ТО Словеније, као сепаратистичке побуњеничке јединице, јединице ХДЗ и муслиманске милиције лојалне Алији Изетбеговићу, основане на чисто етничкој и верској основи, масовно су уз пристанак и наређења претпостављених команди кршиле одредбе међународног права. У сукоб су се укључиле и цивилне структуре, што је забрањено међународним правом. Укључивање цивила у борбена дејства махом је било не само у тзв. неоружаним облицима отпора, него и директним ангажовањем цивила у ратним дејствима, због чега су та лица, као и објекти из којих су дејствовали били дисквалификовани по питању међународноправне заштите.

Сталожено и научно засновано истраживање у вези са улогом ЈНА јесте почетак на путу ка расветљавању ових питања и давања јасних и тачних одговора. На пример, проглашење ЈНА за „дежурног кривца“, како су је неки окарактерисали у трагичним догађајима растурања Југославије. Она је часно и до краја извршавала свој задатак. Вероватно ће закључак бити да је то неуспешно урадила – није сачувала државу. Међутим, државу не чува само војска! Успехом ЈНА може се сматрати и то што је у процесу разбијања државе и њеног нестанка свој задатак одређен Уставом СФРЈ испуњавала до последњег тренутка постојања државе, па чак и дуже! Надајмо се да ће ускоро са временске дистанце, постепено и коректно да се расветли значајна улога ЈНА у несрећним сукобима на просторима СФРЈ и да се скину нека неоснована предубеђења.

Литература

1. Аврамов, С./Крећа, М.: *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2003.
2. Crawford, J, *The Creation of States in International Law*, Clarendon Press,
3. Перазић, Г.: „Настанак нове државе и њено признање у међународном праву“, *Војно дело*, Београд, бр. 1–2, 1991.
4. Перазић, Г.: „Међународни карактер унутрашњег оружаног сукоба у Југославији“, *Војно дело*, бр. 1–2, Београд, 1992.
5. Ковачевић, С./Ђајић, П.: *Хронологија југословенске кризе 1942–1993*, ИЕС, Београд, 1994.
6. Jakovljević, V.: *Agreement for the implementation of International Humanitarian Law in the armed conflict in former Yugoslavia*, JRMP, br. 2–3, 1992.

7. Радан, П.: „Сецесионистичко самоопредељење: случајеви Словеније и Хрватске“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 3–4, Београд, 1994.
8. Милојевић, М.: „Континуитет и сукцесија држава“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
9. Крећа, М.: „Основна питања сукцесије у југословенском случају“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
10. Крећа, М.: „О датуму сукцесије“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
11. Јончић, В.: „Сукцесија и имовинско правна питања оружаних снага Југославије“, *Зборник радова, Наслеђе и наследници Југославије*, Правни факултет у Београду, Београд, 1994.
12. Јончић, В.: *Ратни заробљеници – међународноправни статус*, Војноиздавачки завод, Београд, 2002.
13. Јончић, В.: „Правни основ обавезног поступања по међународном хуманитарном праву“, *Архив за правне и друштвене науке*, бр. 3–4, Београд, 2006.
14. The International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor of the Tribunal against D. Tadic, „Dule“, Case no. IT-94-1-I, 1997–1999.
15. Cour Internationale de Justice, Fifth Preliminary objectio, para.100.
16. International Court of Justice, Case concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro, Summary of the Judgment of February 2007.
17. Устав СФРЈ.
18. Извори међународног хуманитарног права, Југословенски Цвени крст, Београд, 1999.
19. Коментар Кривичног закона СФРЈ, Савремена администрација, Београд, 1982.
20. United Nations Conference on International Organisations, Vol. 6. dec. 343. I/1, 16. New York, may 1945.
21. Документа УН: А/2309, 13 децембар, 1952, Gen. Assembly; Res. UN, 2444. XXIII, Dec. 19. 1968.
22. *Revue internationale de la Coix-Rouge*, 795/1992.

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА САВРЕМЕНОГ
ТЕРОРИЗМАПроф. др Радослав Гађиновић¹

Поред појмовног одређења савременог тероризма и проблема са којима се наука суочава на путу ка општеприхватљивој дефиницији, аутор нуди своју дефиницију тероризма. Посебна пажња је посвећена мотивима носилаца савременог тероризма уз аргументацију да сваки тероризам има унутрашњи политички подстицај. На основу анализе појмова тероризам, терор и герила, критички су анализирани академске дефиниције тероризма и административне дефиниције тероризма, или дефиниције „по наређењу“, најпознатијих аутора који се баве тероризмом. Међународни систем безбедности је пред великим изазовима с обзиром на то како очувати интегралну безбедност становништва и заштитити грађане од политичког насиља – тероризма, који је све теже контролисати.

Кључне речи: *тероризам, терористичке активности, анти-тероризам, терор, герила, међународна заједница, мотиви.*

Увод

Феноменологија савременог тероризма постаје све више предмет интересовања савремене правне науке. Пошто је феноменологија по Канту – појава, а по новијим теоријама наука о појавама – описивање и анализа појава у некој научној области, савремени тероризам јесте једна веома опасна појава. На почетку 21. века тероризам, као вид насиља, постао је најзначајнији изазов за државу и њене органе заштите и за Организацију УН. Будући да су у 20. веку терористичке активности биле велики проблем за међународни систем безбедности, претпоставља се да ће у 21. веку бити још већи проблем, па је сваки помак у изналажењу метода, идентификације и садржаја тероризма значајан напредак ка стварању претпоставки за успешно супротстављање том виду насиља. Неопходна је интензивна при-

¹ Аутор је запослен у Институту за политичке студије, Београд.

према свих држава а не само неких у препознавању и супротстављању све чешћем и опаснијем насиљу. Проблем тероризма развијао се на основама отуђености појединаца и група, националним сукобима, тензијама, злоупотреби власти у земљама под влашћу диктатора и нефункционисању правне државе. Према идеолошкој основи тероризам се најчешће јављао у прошлости као ултрадесни („црни“ односно фашистоидни) и ултралеви („црвени“), тј. квазиреволуционарни, дакле интринзично мотивисани циљни тероризам. У односу на простор деловања јавља се урбани и рурални тероризам, тероризам на пловним путевима и тероризам у међународном ваздушном саобраћају. Према присуству на тлу сопствене државе може се, условно, поделити на унутрашњи и спољни тероризам (међународни), јер је у том смислу одлучујући „елемент иностраности“. Унутрашњи терористи на територији сопствене државе могу извести терористички акт на страна дипломатска представништва или на лица са дипломатским имунитетом што представља „елемент иностраности“ и тако тај терористички акт постаје међународни. Унутрашњи тероризам подразумева да су грађани, власт или добра сопствене земље мета насиља терориста или претња насиљем.

Савремене облике међународног и унутрашњег тероризма треба разликовати од сличних активности као што су герила и терор.

За разлику од терориста, герилци носе исте униформе и формацијско наоружање; јавно се појављују и саопштавају циљеве своје борбе. У Женевској конвенцији од 12. августа 1949, герилска дејства су дефинисана у члановима 4, и 13, а герилци треба да испуњавају и услове из члана 1 Хашког правилника, и то: на челу је лице одговорно за своје потчињене; одређен је знак распознавања – амблем који се може уочити са растојања и да се поштују одредбе међународног ратног права.

У недемократским друштвима држава примењује терор и према својим грађанима ради насилног утицаја на јавно мњење и изнуђивања неких политичких одлука које у демократским околностима грађани те државе не би прихватили. Некада држава примењује терор и на сопствену опозицију, тј. када у њој постоје довољно јаке политичке личности које би у датим околностима за режим представљале политичке проблеме. Разликују се две основне врсте терора: геноцидни терор и терор као начин владања. Геноцидни терор има за циљ потпуну ликвидацију једне националне, етничке или верске групе, а терор као начин владања је рационалнији и подразумева да уништење није прави циљ владања људима, јер када актер терора све уништи онда нема над ким да влада. Круг жртава је ужи од укупног становништва, док се под ширу мету може подвести манипулација и застрашивање.²

² Димитријевић, В.: *Страховлада*, Рад, Београд, 1985, стр. 105–167.

Терористичке активности су веома сложене и још увек нису довољно разјашњене, нарочито када је реч о носиоцима и разлозима за њихово постојање, објектима напада и примењеним методама који подлежу сталним променама. За успешно супротстављање терористичким активностима рад у континуитету условљен је бројним околностима и захтева одмереност, стрпљење, озбиљан научноистраживачки рад, врхунску организацију заштите и контроле како би се на време уочили циљеви и методи деловања.

Дефинисање савременог тероризма

Савремена наука улаже напоре да понуди опште прихватљиву дефиницију тероризма. И поред тога што тероризам представља праву пошаст савремене цивилизације политика многих моћних држава одлаже дефинисање савременог тероризма. У питању су двоструки стандарди држава које користе тероризам тј. без ангажовања сопствених војних снага планирају да изазову сукобе и нестабилност у региону. Нема добрих и лоших терориста, праведног или неправедног тероризма (сви су терористи лоши) без обзира на то што некада велике силе својим непринципијелним тумачењем тих појава доводе у заблуду јавно мњење при препознавању савременог тероризма. У појмовном одређењу савременог тероризма присутне су академске и административне дефиниције.

У речнику француског језика тероризам се тумачи – „скуп аката насиља које нека политичка организација врши да би утицала на становништво и створила климу несигурности“.³

У речнику енглеског језика тероризам се прецизира – „метод владавине или супротстављања некој влади покушавајући да проузрокује страх“.⁴

У речнику италијанског језика тероризам представља – „средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби“.⁵

На пример, Лемкин (Raphael Lemkin)⁶ одређује тероризам као умишљену употребу било каквог средства којим може да се створи општа опасност (*danger commun*). Та општа опасност јесте, уствари, опасност која

³ Dictionnaire de la langue française par Paul Raubert, redaction dirig, par A. Reyet, J. Rey-Debove: Paris, 1979, p. 1950.

⁴ The Random House Dictionary of the English language, The Unabridged Edition, Edit, Director S. B. Flaxner: New York, p. 1466.

⁵ Il grande Dizionario Garzanti della lingua italiana, l'opera è stata rielaborata dalla Redazione, dirette da Lucio Felici, Milano, 1989, p. 2006; E. Palazzi: Dizionario della lingua italiana, Garzanti, Milano, 1965.

⁶ Lemkin, R.: Faut il un nouveau deit de droit gens nomme terrorisme, Revue de droit penal et criminologie, Belge, No. 13/1933, p. 900–901.

прети интересима више других држава или њихових грађана. Тероризам у најширем смислу састоји се од застрашивања људи извођењем насилних радњи.

Под тероризмом А. Сотиле⁷ подразумева метод криминалне активности коју карактеришу терор и насиље ради постизања одређеног циља. То је криминални акт који је изведен уз застрашивање и насиље ради остваривања одређене намере.

Затим, Понтера⁸ дефинише тероризам као сваки акт који је изведен као метод политичке борбе, уз употребу екстремног насиља према жртвама. Теоретичар Гласер сматра да је тероризам „коришћење насиља уз помоћ различитих средстава са циљем да се постигне појединачна, лична корист на рачун друштва или да се оствари одређена политичка доктрина од чега ће зависити да ли је у питању злочин општег права или политички деликт“.⁹

Роберт дефише тероризам: „као употребу мера насиља са циљем постизања политичких ефеката, појединим или колективним атентатима, рушењима у виду освајања, чувања или вршења власти у режији одређених политичких органа који настоје да произведу страх и несигурност“.¹⁰

Према Шмиду искристалисала су се двадесет и два елемента који карактеришу појам тероризма: употреба силе; политичко својство; изазивање страха; застрашивање; претња; очекивање психолошких ефеката; различитост жртава и шири предмет напада; организовано деловање; методи у стратегији борбе; кршење правила и нечовечност; уцена и принуда; публицитет; самовоља и одсуство дискриминације; најчешће жртве – цивили; жртве у принципу – невинне особе; организовано вршење насиља; експонирање и приказивање „својих поступака“ другима; непредвидивост; прикривеност; понављање; злочиначко својство; захтеви и ултиматуми који се упућују другим људима.¹¹

У вези с тим Маркс је написао: „у већини случајева тероризам је скуп некорисних свирепости, које чине људи који су сами заплашени, покушавајући да прекину несигурност.“¹²

Некадашњи директор лондонског Института за савремену историју, В. Лакер (*Walter Laqueur*), избројао је сто девет дефиниција тероризма од

⁷ Sottile, A.: *Le terrorisme international*, Recueil des Cours, Paris, T. 65, 1938, p. 96.

⁸ Pontera, G.: *Violenzia e terrorismo, Il problema della definizione e della giustificazione*, Dimensioni del terrorismo politico, Milano, 1979. p. 58.

⁹ *Међународна политика*, 1. септембар 1998, стр. 7.

¹⁰ *Исто*.

¹¹ Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2005, стр. 39.

¹² Маркс – Енгелс : Писмо, јули 1870 – децембар 1874, Дело, том 40, Просвета, Београд, 1979, стр. 47.

1963. до 1981. године,¹³ а има их много више. Неуспели покушаји да се утврди општеприхватљива дефиниција веома су бројни. Он сматра да је тероризам допринос постизању политичког циља нелегалном употребом силе, када су мета невини људи.

Наиме, Томашевски сматра да се „Појмом тероризма обухватају различити акти насиља и угрожавања људских права и људских живота, као и јавних, односно заједничких и индивидуалних добара. У том мноштву и разноликости аката, који се подводе под појам тероризма, остаје део разлога због којих није могла бити утврђена једна свеобухватна и опште прихватљива дефиниција тероризма.“ Разлог неуспешног покушаја да се постигне сагласност око дефинисања тероризма, треба тражити у чињеници да је тероризам увек политички мотивисан.¹⁴

Тероризам јесте „посебно правни појам“ (*delictum sui generis*) – његова историја тесно је везана за историју политичког деликта.

Вилкинсон користи синтагму политички тероризам (*Wilkinson Paul*). Према његовом мишљењу поред политичког постоји и криминални тероризам као „системско прибегавање терору у циљу стицања приватне материјалне добити“. ¹⁵ Наведени аутор није направио јасну разлику између тероризма и криминала, па та дефиниција није у функцији научног одређења тероризма као предуслова за покушај успешног дефинисања тог проблема.

Према Керберу¹⁶ „као симболичан акт, тероризам може бити анализиран као и други начини комуникације, анализом његова четири саставна дела: *трансмисер (терориста); независни прималац (мета); порука (бомба, заседа или нека друга терористичка акција) и повратна спрега (реакција одређеног круга слушалаца*“. Постоје теоретичари који тероризам дефинишу као позориште чији циљ нису стварне жртве, већ реакција посматрача.

¹³ Учесталост дефиницијских елемената тероризма у сто девет дефиниција тероризма: насиље, сила – 83,5%; политички – 5%; страх, појачани терор – 51%; претња – 47,5%; (психолошки) ефекти и (очекиване) реакције – 41,5%; диференцијација жртва–циљ – 37,5%; намерна, планирана, систематска, организована акција – 32%; метод борбе, стратегија, тактика – 30,5%; аномалије у кршењу прихваћених правила без хуманитарних ограничења – 30%; присила, изнуђивање пристанка – 28%; публицитет – 21,5%; самоволност, безлични, насумични карактер – 21%; цивили, неутралци, аутсајдери као жртве – 17,5%; застрашивање – 17%; наглашена невиност жртва – 15,5%; група, покрет, организација као извршилац – 14%; симболичан аспект, демонстрација другима – 13,5%; непредвидивост, неочекиваност дешавања насиља – 9%; тајна, прикривена природа – 9%; поновљивост, серијски или кампањски карактер насиља – 7%; криминал – 6%; захтеви постављени трећим странама – 4%. (Laqueur Walter: Reflections on terrorism, Foreign Affairs, 1986.

¹⁴ Томашевски, К.: *Изазов тероризма*, НИРО Младост, Београд, 1983, стр. 13–22.

¹⁵ Wilkinson, P.: *Political terrorism*, New York, Halsted Press, 1974.

¹⁶ Karber, P.: Urban terrorism: Baseline data and a conceptual framework, *Social Science Quarterly*, 1071, pp. 527–533.

Савремени тероризам се може резумети и као покушај преношења порука применом политичког насиља.

Затим, Шројдер (*Willemijn Schreuder*) прихвата дефиницију у Вебстеровом универзитетском речнику (1981), где је тероризам дефинисан – систематско коришћење терора као средства застрашивања, а терор подразумева насиље које је обавила група у намери да се застраши становништво или влада ради одобрења њихових захтева.¹⁷ Без обзира на то што је дефиниција дата у угледном универзитетском речнику, њен основни пропуст јесте у поистовећивању тероризма и терора, што се у дефинисању тероризма треба избећи, јер влада се не застрашује применом терора, већ обрнуто – влада уз примену терора застрашује сопствено становништво.

Ботхол (*Gaston Bouthoul*) је записао: „На тероризам су веома утицале интелектуалне и доктринарне идеје. У истраживању његових мотива може се открити променљиви ниво идеолошких вредности. Један за другим, идеолошки трендови су се ослободили серије терористичких насилних поступака чије је оправдање сагласно актуелном мишљењу које је засновано на патриотизму, национализму, расизму, културној нетолеранцији, религиозном фанатизму и политичкој догми“.¹⁸

Тероризам се не може дефинисати, сматра Креншова (*Martha Crenshaw*), ако се не анализира сам акт тероризма, његов циљ и шансе за успех. За Креншову тероризам представља друштвено и политички неприхватљиво насиље усмерено на невинне људе да би се постигао психолошки ефекат.¹⁹

Надаље, Крелинстен (*Ronald D. Crelisten*) дефинише тероризам као форму политичке комуникације. То је намерно коришћење насиља или претње насиљем које треба да изазове стање страха (или терора). Изазвани терор је средство помоћу којег се изазива попустљивост или послушност. Спровођење насиља или претња насиљем обично су усмерени на једну групу мета (жртве), док су захтеви за попустљивошћу усмерени према другој групи мета. Реч је о троструком односу између терориста и две различите групе мета. Послушност се изазива или одржава код једне групе мета, док слаби код друге групе мета од које се захтева попустљивост, као и код оних група које терористи сматрају својим непријатељима. Без обзира на то сваки тероризам утиче на односе између људи, појединаца или група. Тероризам је тактика употребе насиља или претња насиљем која има комуникативну сврху. Како и зашто се користи, зависи од контекста.²⁰

¹⁷ Willemijn Schreuder: International Legal Measures Against terrorism, *Leiden Journal of International Law*, 1988, p. 52.

¹⁸ Gaston Bouthoul: Definitions of Terrorism; International Terrorism and World Security; David Carlton and Carlo Schaerf, Groom Helm, London, 1975, p. 52

¹⁹ Џонатан Р. Вајт: *Тероризам*, Alexandria Press, Београд, 2004, стр. 10.

²⁰ Исто.

Према Стерну (*Jessica Stern*) тероризам представља акт насиља или претњу насиљем за лица која нису борци, односно да се изврши освета, постигне застрашивање, или на други начин утиче на неку публику.²¹ Та дефиниција је непрецизна, јер не идентификује починиоца нити његову намеру.

Директор израелског Института за противтероризам и бивши аналитичар израелског Министарства за противтероризам, Ганор (*Boaz Ganor*), дефинисао је тероризам помоћу одређивања његовог места у насилним сукобима, где је тероризам конвенционални сукоб, односно „насилна борба која користи или прети коришћењем насиља према цивилима, ради постизања политичких циљева, док је герилска борба насилна борба која користи или прети коришћењем насиља према војним метама, снагама безбедности или политичким вођама, због постизања политичких циљева“.²²

Затим, Џонсон (*Paul Johnson*) сматра да је тероризам намерно, систематско убиство, сакаћење и угрожавање невиних да би се подстакао страх зарад постизања политичких циљева.²³

Професор политичких наука са универзитета Џорџ Вашингтон Нетан Браун (*Nathan Brown*) дефинише тероризам као „извођење насилног акта, упереног против једне или више личности, са намером од стране починиоца тога акта да застраши једну или више особа и да на тај начин проузрокује остварење једног или више политичких циљева починиоца“.²⁴

Професор Сименуновић сматра да се феномен савремени тероризам може теоретски најопштије одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља, који је обележен застрашујућим насилним, физичким и психолошким методама политичке борбе којима се, обично, у време политичких и економских криза (ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва) систематски покушавају остварити „велики циљеви“ који су потпуно непримерени датим условима, пре свега, друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га, као политичку стратегију, упражњавају.²⁵

Пашански сматра да је тероризам систематско вршење (или претња да ће бити извршено) оружаних аката на брижљиво одабране мете напада, по унапред утврђеном плану, са циљем изазивања политичких последица у друштву или шире у међународној заједници. Када се у терористичке акте – директно или индиректно, намерно или ненамерно укључе две државе или

²¹ Димитријевић, И.: „Проблематика научно-теоријског дефинисања тероризма“, *Безбедност*, бр. 6/2005, стр. 973.

²² *Исто*, стр. 974.

²³ Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2005. стр. 39.

²⁴ *Исто*, стр. 41.

²⁵ Симеуновић, Д.: *Међународни тероризам*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2002, стр. 13.

више држава, преко својих држављана или добара, који могу бити субјекти или објекти (или субјекти и објекти) терористичког акта – или када су терористичким актима угрожена лица или добра (или лица и добра) која уживају заштиту међународних конвенција – онда посредством елемената иностраности настаје међународни тероризам.²⁶

Димитријевић сматра да је сваки акт тероризма политички мотивисаних извршилаца одређен односом према власти и да јесте „према томе, политички“. Ако политичку суштину може понекад замаглити разноликост, тиме се суштина неће променити.²⁷

Академске дефиниције тероризма потврђују да су најчешћи елементи дефиниције тероризма насиље као метод, грађани и влада као мете, изазивање страха и изнуђивање политичких или социјалних промена као циљеви, а велики број жртава (коме теже терористи) указује на спектакуларност као дефинициони елемент тероризма.

Политички мотив извршиоца услов је да би се нека радња означила као терористичка, јер је то једина дефиницијска компонента која раздваја тероризам од обичног криминала. Будући да се значење речи тероризам мењало кроз историју како би се прилагодило политичком ризику сваког наредног периода – веома је тешко одредити једну трајну дефиницију тероризма.

Највећи број аутора сматра да је феномен тероризма политичка компонента, односно један од битних елемената тероризма. То се може запазити и у билатералним уговорима, затим у законодавствима великог броја земаља, као и у документима репресивних државних органа.

Анализирајући досадашње дефиниције тероризма, јасно се уочавају елементи тероризма, и то: насиље, страх, циљ и мотив.

Насиљем се демонстрира сила чију деструкцију надилазе психолошки ефекти. У литератури постоји висок степен сагласности о томе да је насиље најрелевантнија компонента при дефинисању тероризма, ипак се појам физичког насиља неминовно допуњује психолошким и структурним насиљем. Мотив терористе да изврши насиље још увек је и за научнике недоступан елемент терористичке активности.

Терористичке активности (све док су терористичке) никада немају масовну подршку грађана и становништва. Ако је пак имају – онда то више није тероризам, већ герила или масовни устанак становништва. Захтеви терориста никада нису реални нити су утемељени на закону.

Академске дефиниције тероризма засноване су на научном тумачењу проблема савременог тероризма. Већина тих дефиниција ослања се само на страх као дефинициони елемент тероризма. Међутим, има и других облика на-

²⁶ Докторска дисертација *Терористички акти против дипломатских представника*, октобар 1982, стр. 78.

²⁷ Димитријевић, В.: *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982, стр. 37.

сиља, претњи, па чак и самоиницираних доживљаја који могу изазвати страх због чега тероризам у тим дефиницијама није прецизно дефинисан, нити је довољно разграничен, од других политичких, социјалних па и психолошких феномена. Уочава се, такође, поистовећивање тероризма и криминала, тероризма и терора, што одлаже општеприхватљиво дефинисање тероризма у науци.

Познато је да ко поседује политичку моћ да дефинише „легитимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. Због тога је проблем у аналитичком дефинисању тероризма веома присутан.

Административне дефиниције тероризма иако са недостацима, једино егзистирају у пракси, нпр: Стејт департамент (*US State Department*), ФБИ (*Federal Bureau of Investigation*), Тим потпредседника САД, Министарство одбране САД, Обавештајна агенција Министарства одбране САД, Приручник америчке војске за борбу против тероризма, и различито дефинишу тероризам.

Уједињене нације сматрају да је терориста свака особа која делујући независно од знања неке земље (или као појединац, или као члан групе која није призната као званично тело или дела неке нације), поступа на тај начин што уништава или оштећује имовину цивилног становништва или влада да би постигао неки политички циљ. Тероризам је акт лишавања живота или рањавања или акт уништавања или оштећења имовине цивила или владе, без јасне дозволе одређене владе, од појединаца или група људи који самостално делују, или влада које делују из властитих побуда или веровања, да би постигли неки политички циљ.²⁸

У резолуцији Савета безбедности ОУН бр. 1377 која је изгласана 2001, пише: „Савет безбедности, заступљен на министарском нивоу земаља чланица, објављује да акти међународног тероризма представљају изазов свим државама и укупном човечанству... да акти тероризма свуда угрожавају достојанство и сигурност људи, подривају друштвени и привредни развој свих држава и у светским размерама поткопавају стабилност и благостање“, као и то да је Савет безбедности „забринут због забележеног пораста терористичких поступака у различитим светским религијама, који су мотивисани нетолеранцијом и екстремизмом.“²⁹

Кофи Анан сматра да је тероризам свака акција ако је њена намера да изазове смрт или физичке повреде цивила и неборбеног становништва ради застрашивања становништва или приморавања владе или међународне организације да нешто учини или се уздржи од чињења.

Европска унија дефинише тероризам као намерни акт који наноси озбиљну штету земљи или међународној организацији ради застрашивања становништва, неоправдано приморавајући владу или међународну органи-

²⁸ Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар Партнер, Београд, 2005, стр. 47.

²⁹ Исто, стр. 48

зацију да нешто учини или да се уздржи од сваког чињења, и тако озбиљно дестабилише или уништава основне политичке, економске или друштвене структуре нападајући на живот или физички интегритет неке особе, киднаповања, узимања талаца, заузимања летелица или бродова или производњом, поседовањем или транспортом оружја или експлозива.

Административне дефиниције тероризма производ су одређених државних или међудржавних институција. Њихов недостатак јесте у рефлектовању идеологизираних политичких ставова државног (или неког другог руководства) у општости или пак у поређењу са једном конкретном ситуацијом што такву дефиницију чини мање општом и тиме мање применљивом на неку нову, и у много чему, различиту ситуацију.

Тешкоће при дефинисању тероризма

При дефинисању тероризма у науци се јављају многе недоумице, на пример: да ли термин тероризам треба да буде примењен на исти начин при одређењу аката влада/држава као што се примењује при одређењу аката недржавних група; како разликовати тероризам од борбе на основу права народа на самоодређење и борбе против окупације; да ли се у дефиницију могу укључити активности државних наоружаних формација у извођењу њихових званичних задатака и током оружаног конфликта уколико су „вођене“ или „у сагласју са“ међународним правом; да ли укључити у дефиницију оне активности државних оружаних снага које су повезане са потенцијалном употребом нуклеарног оружја (будући да нуклеарно оружје својим постојањем изазива велики страх–ужас код људи); питање односа компресивне (обухватне) конвенције са постојећим и будућим антитерористичким уговорима. Тероризам је тешко дефинисати и зато што је он „контекстуални концепт“ па се политичке, правне и друштвене науке често разилазе у самом приступу дефинисања тог проблема; зато што се питање дефиниције везује за (де)легитимизацију и криминализацију; зато што постоји много појавних облика и врста тероризма са различитим појавним манифестацијама; зато што је термин подлегао разликама у поимању тероризма током двеста година његовог трајања.

За непостојање општеприхватљиве дефиниције тероризма треба истаћи и следеће разлоге:

– појава великог броја некомпетентних људи (који сами себе проглашавају експертима за теоретско тумачење савременог тероризма), који су због атрактивности појаве упали у лавиринте из којих их повремено на површину избацује политика – чији су они подобни и наивни поданици;

– двоструки стандарди великих сила (посебно Америке и Велике Британије) о појмовном одређењу и дефинисању тероризма – догађаје исте садржине тумаче различито, зависно од њихових тренутних политичких интереса, што је и највећи проблем за отпочињање дефинитивне свеобухватне међународне антитерористичке активности како би се тероризам у 21. веку држао под контролом;

– дефинисање тероризма по наређењу. Ко поседује политичку моћ да дефинише „леgitимитет“ има и моћ да дефинише тероризам. На пример, у Америци различитим дефиницијама тероризма располажу: Стејт департамент, FBI, Тим потпредседника Америке, Министарство одбране САД, обавештајна агенција Министарства одбране и CIA.

Научници немају дилему да је тероризам проблем, али нема јединственог одговора на питање: шта је тероризам?

Компаративном анализом до прихватљиве дефиниције

На основу анализе досадашњих дефиниција тероризма може се закључити да је то, заиста, најопаснији начин примене насиља на цивилно становништво и институције државе у борби за остваривање политичких циљева. Веома је значајно да се терористичке активности систематски разликују од радњи криминалаца и патолошких убица. Криминалац и терориста користе насиље као средство за постизање сопствених циљева. Без обзира на то да ли криминалац користи насиље као средство за стицање новца, материјалног богатства, или убија или наноси повреде одређеној жртви за новчану накнаду, увек делује из себичних (личних) разлога.

За разлику од тероризма, насилни чин обичног криминалца није срачунат на изазивање последица – нарочито не психолошких – изван самог чина. Криминалац користи неки насилни чин којим „терорише жртву“, на пример, претња ножем (трговцу пред касом) да би га приморао да му да новац. Најзначајнија разлика између терористе и криминалца јесте у томе, што криминалац није заинтересован за утицај на јавно мњење – једино жели да узме новац и побегне, и да буде што мање запажен.

За успешно дефинисање тероризма неопходно је разликовати тероризам од терора (страховладе) као насиља државе и њених институција према сопственим грађанима.

Разликовањем терориста од других облика злочина, долазимо до закључка да је тероризам: неизбежно политички мотивисан; насилан или прети насиљем; усмерен ка далекосежним психолошким последицама ван не-

посредне жртве насиља; вођен од неке терористичке организације чији припадници не носе униформе или ознаке.

Терориста, по правилу, мисли да није крив за злочин који је починио, односно да је злочин настао зато што није испуњен његов захтев. Нажалост, заштитни систем против тероризма не постоји. Он је феникс феномен. Лако се обнавља–регенерише. При одређивању–дефинисању тероризма мора се узети у обзир чињеница, да је терориста обавезно интринзично мотивисан.

Све досадашње дефиниције тероризма имају свој квалитет, али ниједна дефиниција, још увек, у Организацији УН није општеприхватљива. За такав став Организације УН има оправдања. Многе дефиниције проткане су политичким мотивима онога ко дефинише тероризам или нису убедљиве у дефинисању терористичких радњи, па се тако добија простор за примену дво-струких стандарда и одлаже почетак обрачуна са тероризмом на глобалном нивоу.

У циљу што прихватљивијег дефинисања тероризма треба имати у виду и следеће:

- терориста врши насиље или прети насиљем, политички је мотивисан (*animus terrorandi*) и припада некој организацији;

- акције терориста су усмерене ка далекосежним психолошким последицама (терористи није важна сама мета напада колико политички одјек акције);

- тероризам никада не подржава већина становништва, а ако конкретну врсту насиља подржава већина становништва то више није тероризам већ герила или масовни устанак;

- захтеви терориста никада нису реални нити су утемељени на закону; они су увек плод политичких мотива – сепаратизма или намере да се ослободе њихови чланови из државних затвора;

- терористи сматрају да је преплашеном човеку лако наметнути своју вољу, они граде своју стратегију тако што стално држе тензију у јавном мњењу (нико се не боји онога што је прошло већ неизвесности која долази);

- тероризам је увек за корак испред органа државне заштите, између осталог, зато што државни службеници размишљају о том проблему само у радно време а терористи 24 часа, што потврђују многи примери из прошлости;

- терористи се, понекад, спремају и годинама за акцију која траје неколико минута;

- терористи су у предности у односу на органе државне заштите. Они се спремају колико треба, бирају мету напада и време напада. Нападају онда када постижу изненађење (нападају обично тзв. меке мете);

- један од најважнијих а вероватно и пресудни елемент од којег зависи будућност тероризма јесте реакција друштва, понашање јавног мњења, а не само реаговање државних органа. Војска и полиција не могу искоренити тероризам али јавно мњење савремени тероризам може држати под контролом.

Уважавајући наведене чињенице, веома прихватљива дефиниција тероризма била би:

*„Тероризам је организована примена насиља (или претња насиљем) од стране политички мотивисаних извршилаца који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима“.*³⁰

Иако тероризам формално осуђују у свету, у пракси он је ефикасно оружје за остваривање политичких циљева одређених националних заједница. Историја подсећа да је Организација УН формално осуђивала деловање многих терористичких организација у свету али велике силе нису увек уважиле међународно право, јер су у одређеном тренутку подржали и оснажили деловање терористичких организација у многим регионима. Терористичке организације се неправедно третирају као ослободилачке, с тим у вези масовни публицитет креира искривљено мишљење јавног мњења у свету. На тај начин се пружа конкретна помоћ терористичким организацијама, а земља жртва насиља проглашава се, као творац терора. Тиме јој се одузима легално и легитимно право да се на својој територији бори против тероризма. То је случај са „ОВК“ и „АНА“ на Косову и Метохији. Ако се такав тренд двоструких стандарда настави, опасност од савременог тероризма ће се драстично повећати у многим земљама у свету, посебно, у Великој Британији, Шпанији, Француској, Србији.

Закључак

Од терористичких активности и других облика угрожавања треба се, најпре, борити самим системом државе и друштва – његовом снагом, квалитетом, виталношћу, демократичношћу која се налази у његовој основи, правном државом и даљим развојем слобода и права грађана, те учвршћивањем тих односа у свим областима друштвеног живота.

Уколико је демократско друштво етички, економски и организационо јаче и стабилније – утолико се оно осећа одговорнијим да заштити и смањи могућност јављања терористичких активности. Потреба за врхунском оспособљеношћу државних антитерористичких јединица је очигледна.

Међународни систем безбедности у наредном периоду јесте пред великим изазовима, како очувати колективну безбедност становништва и заштити грађане од пошаста која се тешко може контролисати. То се, између осталог, може постићи организовањем врхунске обуке и савременог опремања јединица за противтерористичка дејства; сталним праћењем научних до-

³⁰ Гађиновић, Р.: *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998, стр. 31.

стигнућа из војних области, друштвених и техничких наука; досадашњим искуствима на основу анализе у антитерористичких делатности; унапређењем система мера за одвраћање терористичких активности и тиме јачати унутрашњу снагу и способност друштва за наставак демократских процеса. *Поред тих предуслова, основни услов за успех јесте одлучна опредељеност јавног мњења за супротстављање савременом тероризму.* Стављање савременог тероризма под контролу, био би велики успех Организације УН, јер искорењивање тероризма у свету јесте само жеља већине људи.

Савремене терористичке активности све су присутније у свету. Оне могу бити (све више и чвршће) под контролом одређене државе којој служе за остваривање интереса у одређеном подручју и имају значајан економски и геостратешки положај што је највећи проблем безбедности у свету.

Литература

1. Dennis, A. Pluchinsky: *Европски тероризам*, Brasseys, Washinton, D.C, 1992.
2. Димитријевић, В.: *Тероризам*, Радничка штампа, Београд, 1982.
3. Димитријевић, В.: *Страховлада*, Рад, Београд, 1985.
4. Hoffman, V.: *Унутрашњи тероризам*, Народна књига и Алфа, Београд, 2000.
5. Horowitz Leonard G.: *Death in the Air: Globalism, Terrorism, and Toxic Warfare*, sandpoint, Tetrahedron, 2001.
6. Гађиновић, Р.: *Тероризам*, Драслар партнер, Београд, 2005.
- 7 Гађиновић, Р.: *Антитероризам*, Драслар партнер, Београд, 2006.
8. Јаковљевић, Д.: *Тероризам с гледишта кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997.
9. Џонатан Р. Вајт: *Тероризам*, Алехандриа Пресс, Београд, 2004.
10. Taylor, Max. I Horgan, John (ur): *Terorizam i budućnost*, Golden marketing, Zagreb, 2002.
11. Wilkinson, P.: *Terorizam protiv demokratije*, Golden marketing, Zagreb, 2002.

ОБРАЗОВНИ ПРОФИЛ ОФИЦИРСКОГ КАДРА КАО ДЕТЕРМИНАНТА МОРАЛА ВОЈСКЕ

Мр Срећко Кузмановић, потпуковник*

Морал војске зависи од много константних и променљивих ситуационих чинилаца и зато је неопходно системско предузимање низа адекватних мера којима би се обезбедило његово несметано функционисање. Постоји читав низ активности које битно утичу на успешно одржавање, примену и развијање морала, а когнитивна компонента заузима значајно место. С тим у вези покушало се доћи до одговора на питање која су то знања и вештине неопходне официрском кадру, које они стичу током школовања на Војној академији а представљају предуслов успешног функционисања морала својих јединица, команди или установа. Предмет истраживања су знања и вештине официрског кадра која су постојећим наставним планом и програмом заједничка за све студенте Војне академије и изражена помоћу 25 заједничких предмета, чији су садржаји изучавања представљени са 50 ајтема у коришћеној петостепеној скали процене Ликертовог типа. Истраживање је спроведено на узорку од 667 официра свих видова, родова и вештину служби. Резултати истраживања детаљно су описани помоћу факторске анализе.

Кључне речи: морал војске, официрски кадар, образовни профил, изазови, ризици и претње, резултати истраживања, факторска анализа.

Увод

Последњих година се, физиономија савременог ратовања све интензивније мења. У сведимензионалном сукобу тежи се постизању политичких, економских и других циљева неоружаним средствима. У таквим усло-

* Аутор је запослен у Војној академији.

вима се, војна сила све више употребљава као претња, а циљеви политике реализују неоружаним средствима.

Поред савремене ратне технике која је у последњих неколико деценија доживела експанзију у свим доменима и облицима, не сме се потценити значај људског фактора. Човек као веома битан фактор оружаних сукоба мора поседовати одређене квалитете и испуњавати услове како би остао ефикасан на бојном пољу. Ти квалитети и услови огледају се у способности човека да планира, организује и реализује борбена дејства уз поседовање високог борбеног морала, чије непрекидно јачање чини јаку основу у отклањању свих негативних утицаја на сам исход оружаног сукоба.

Морал војске представља једну од најзначајнијих друштвених појава са којом се припадници те друштвене средине срећу у свакодневном животу, у миру и у ратним условима живота и рада. У нашој војсци се питању морала одувек поклањала изузетна пажња, јер је пракса показала да морал пресудно утиче на војнике и грађане а самим тим и њихово ангажовање у оружаном сукобу. Иако за ратну вештину морал не представља неку посебну новину, она упорно трага за новим садржајима његовог одржавања, примене и развијања а образовно профилисање официрског кадра представља један од могућих облика.

Сматра се, да у савременом друштву образовање представља покретачку снагу и неопходан услов напретка човечанства. Свакодневно ширење лепезе сазнања у различитим областима људске делатности јасно указује на то да би било несврхисходно и немогуће да се појединац образује тако да зна све. Током школовања програми образовања конципирају се тако да у оптималној мери одговоре пројектованим занимањима. Такав приступ нарочито долази до изражаја при образовању за занимања која захтевају специфична знања, међу којима професија официра свакако заузима значајно место. Питање неопходних знања официрског кадра одувек је занимало велики број научних радника који су на директан или индиректан начин повезани са школовањем те друштвене категорије.

Војно школство се налази у фази интензивних реформи које се огледају у: унапређењу квалитета официрског кадра, рационализацији и интеграцији система који ће образовати само оне профиле који се не могу добити из школа и факултета у друштву, усклађивању војношколског система са системом образовања у друштву, коришћењу искуства из страних војних образовних система, као и осавремењавању наставних планова и програма и метода образовања старешинског кадра. Сходно томе да је морал војске битан елеменат борбене готовости и једна од најзначајнијих друштвених појава, од чијег стања зависи будућност друштва, војне организације али и исход могућег оружаног сукоба у светлу текуће трансформације и реформе војног школства, образовно профилисање официрског кадра представља

неопходан корак, који поред осталог служи да се избегну честе промене у организационој и програмској основи оспособљавања официрског кадра.

Поставља се питање која су то знања и вештине неопходне официрском кадру да би могао успешно да одржава, примењује и развија морал у својим јединицама, командама или установама у новим измењеним условима. У покушају да се дође до одговора, спроведено је истраживање са официрима Војске Србије средином 2007. године чији ће резултати бити анализирани путем факторске анализе.

Појмовно одређење морала и морала војске

Морал представља једну од најзначајнијих друштвених појава са којом се чланови друштвене заједнице свакодневно срећу. Наше искуство и искуство иностраних земаља, јасно су потврдила да морал, најчешће, пресудно утиче на војнике и грађане, на њихову спремност, да се ангажују у рату. Тој проблематици се одувек поклањала изузетна пажња, при чему се посебно мисли на теоријско и практично оспособљавање старешинског кадра за рад на питањима која се односе на морал људи у различитим животним ситуацијама. Ни једна земља на свету, није запоставила морал као значајан интегративни чинилац обављања војне професије, при чему изузетан значај придају морално-психолошким припремама својих армија.

Морал се најчешће одређује као облик друштвене свести који регулише односе међу људима и који условљава понашање појединца као личности како да поступа у средини у којој живи. Морал представља ону унутрашњу снагу личности која се као савест у свом понашању претвара у снажно осећање дужности и одговорности. Морал је, такође, тај који усмерава и оцењује поступке и хтење људи као добре или зле, позитивне или негативне. Односно, морал је једна од основних друштвених творевина који уређује понашање људи према друштвеној заједници, другим људима и себи.¹

Морал је друштвена и духовна (културна) појава, која због тога више-струко утиче на друштво, а друштво, опет, преко скупа друштвених процеса, има утицаја на морал. Као еминентна друштвена и духовна појава морал се пројектује у свакој човековој акцији, интеракцији и поступку према појединцима, друштвеним групама и народима и према тековинама цивилизације. Тиме се морал практично опредељује и постаје део сложене реалности друштва.²

¹ Вељковић, В.: *Основи морала војске*, Војна академија, Београд, 2006, стр. 137.

² Даниловић, Н.: *Снага морала*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2003, стр. 46.

Морал се изражава у одговарајућим људским понашањима која повезано утичу на друштвене процесе. Морал је превасходно духовна појава и релативно чврст систем идеја, односно норми, које су изражене одговарајућим материјалним знацима и смисаоно међусобно повезаним речима. Он није временски и просторно ограничен, нити се може посматрати као остале појаве које су видљиве кроз своје трајање. Морал се ствара у психи у којој постоји у облику одговарајућих психичких аката људи (сазнања и мишљења) и у којој, у исто време, изражава и друге психичке процесе као што су осећања и акти воље. Морал је унутрашња појава човека која се тешко може установити и утврдити. Као индивидуално и друштвено осећање морал је настао из потребе да се, по мери већине са принудом или без ње, регулишу бројни односи међу људима у одређеној заједници. Сама реч морал потиче од латинске речи *mos–moris–moralis* што значи и обичај и нарав. То је у ствари, латински превод изворног грчког термина *ethos*, који означава оно што се у људском понашању и обичајима одобрава или прихвата као ваљано или добро. Одатле је изведена општа одредба морала као скупа или система норми људског понашања.

Најсадржајније значење појма морал, код нас, дао је Вуко Павићевић тако што је дефинисао морал као облик људске праксе, с једне стране и правило, пропис, норму, с друге стране. Према аутору, морал је облик људске праксе, облик делатног, практичног одношења човека према свету, према другим људима, као и према самом себи. Он се манифестује у вредносном процењивању људских поступака и хтења као позитивно и негативно вредних (односно невредних), при чему се први одобравају, желе, препоручују и заповедају, а други не одобравају, куде, осуђују и забрањују.³

У ужа тумачења речи морал спадају она која под моралом подразумевају добро (односно зло) и унутрашњу санкцију грижу савести. Највећи број теоретичара залаже се да се морал дефинише у том ужем смислу, и то значење је код нас најзаступљеније. Типичан представник ужег тумачења тог појма јесте Радомир Лукић који морал дефинише као „скуп друштвених норми које субјект, као сопствену безусловну, самоциљну обавезу, засновану на добром као самосталној врховној вредности, у моралној ситуацији тренутно увиђа целим бићем, а не само разумом, која често врши притисак на његове природне склоности и остварује његово човештво, а за чији прекршај он осећа грижу савести, док друштво на њега примењује спољашње санкције уз истовремени захтев да он осећа грижу савести“.⁴

Имануел Кант је најпотпуније дефинисао формални појам морала. Он морал одређује као категорички императив, као безусловну заповест, коју разум сам по себи, аутономно наређује, противно људским природним

³ Павићевић, В.: *Основи етике*, БИГЗ, Београд, 1974, стр. 167.

⁴ Лукић, Р.: *Социологија морала*, САНУ, Београд, 1974, стр. 213.

склоностима. Морал је сврха по себи, а не средство за било што друго. Човек носи морал у себи, он трпи унутрашњу моралну принуду, коју сам над собом врши. Кант сматра да природне склоности људи противрече моралу, те да људе морал култивише и чини их прихватљивим за друге.

У психолошко одређење морала спадају сва она одређења која полазе од становишта да је морал све оно што служи потпуном остварењу људске природе. Према том тумачењу људска природа је непроменљива, па је због тога може установити посебна наука (психологија). Најизразитији представник психолошког одређења морала, према мишљењу многих иностраних и домаћих аутора, јесте Ерих Фром који сматра да све оно што је природно, морално је и важи у сваком друштву. Међутим, код таквог одређења морала заборавља се да је људска природа сложена и противречна. Њу до данас нису могле да установе многе науке, па ни психологија. Да је човекова природа тако добра не би ни постојала потреба за моралом и моралним понашањем, јер би човеково природно понашање било уједно и његово морално понашање.

Морал као сложена појава има своје многобројне стране, које изучавају посебне науке. Тако, друштвену страну морала изучава – социологија морала. Социолошка одређења морала данас су најраспрострањенија. Морал се сматра друштвеном појавом зато што: постоји у људском друштву, производ је људског друштва и што има одређену улогу и обавља друштвену функцију. То значи да морал утиче на друштво и изазива одређене промене у њему, јер човек производећи у друштву производи и морал, а служећи се моралом, производи и обавља остале промене у друштву.⁵

Морал војске је део морала друштва којем припада, што значи да основне моралне норме припадника војске произлазе из моралних норми његовог друштва. Морал војске се, у најопштијем смислу може дефинисати као специфичан облик друштвене свести који се испољава помоћу вербалних исказа и делатно, практично одношење припадника војске према: отаџбини и одбрани њених виталних вредности (слободе, суверенитета, независности и територијалног интегритета), другим људима унутар и изван војске и према себи самима. Дакле, први облик испољавања морала војске манифестује се као унутрашња снага припадника војске која их усмерава и мотивише на извршавање професионалних задатака у миру и рату. Други облик испољавања морала војске манифестује се помоћу вредносног процењивања поступака и хтења припадника војске, као позитивно и негативно вредних (односно невредних) и то са становишта основне и врховне моралне вредности добра и зла, при чему морални судови које формирају припадници војске, на основу моралних норми у моралној ситуацији и моралном односу, према одређеним моралним дужностима, увек, бар индиректно танги-

⁵ Осовска, М.: *Социологија моралности*, БИГЗ; Београд, 1971, стр. 79.

рају моралне крајности добро или зло, човечност или нечовечност, људскост или нељудскост, врлина или мана.

Поједини аутори узимају у истом значењу појмове морала војске и борбеног морала (морални дух, морална снага, морално-политички фактор, морал у борби, морал народа и армије у рату). Тако се у теорији, али и у пракси, праве садржајне разлике тог појма, па се под термином морал војске подразумевају његови мирнодопски војнички квалитети, а термином борбени морал означавају вредности бораца и јединице у борбеним дејствима.

Због честог поистовећивања термина „морал војске“ и „борбени морал“ и не увиђања, међу њима, суштинске разлике, оправданије је користити један термин, и то „морал војске“, с напоменом да се он односи на морална својства припадника војске у миру и рату.

Предуслови функционисања морала војске

Да би морал било ког друштва, па и морал војске као његов интегрални део, могао да функционише, треба да се испуне одређени услови. Они се огледају у постојању **когнитивне, емоционалне и конативне компоненте**. Изостајање било које од тих компоненти усложњава његово функционисање или долази до пада морала, а постојање све три компоненте сигурно гарантује да ће морал бити на високом нивоу. Зато је њихово егзистирање неопходан и довољан услов функционисања морала војске.

Мора се развијати умни, мислећи и сазнајући човек, јер само такав човек може сачувати људску врсту. Ум је највиши облик нагона за самоодржање. Узоран човек је мислећи човек. Научено човек треба промислити да би стекао сазнање.⁶ Одавно је речено да правила не диктирају своју примену чак и када их човек има у довољној мери она се могу сукобљавати те је неопходно *размишљање* о томе које правило ваља применити, како и када се неко може изузети.⁷ Правила без тумачења посредника, представљају слепог и крутог казниоца или наградитеља сопствених жеља и покретача радњи које у том случају можемо назвати ирационалним. Ни голо знање, такође, не помаже човеку да разреши моралне дилеме уколико није кадар да тумачи сопствена правила и доводи их у склад са захтевом тренутка. Слепој осећајној моралности потребне су очи, а то је морално сазнање и мишљење. Извесно је, да претходно наведене мисли јасно осликавају њихову намеру да нам предоче важност **когнитивне компоненте** као предуслова

⁶ Спиноза, Б.: *Етика*, Култура, Београд, 1958, стр. 156.

⁷ Peters, R.: *Psychology and Ethical Development*, G. Allen and Unwin, 1971, p. 68.

моралности. Реч когнитиван је латинског порекла (*cognitivus*) и односи се на процес сазнања или се тиче сазнања (спознаје). Према томе, когнитивни чиниоци морала војске су они који доприносе стицању знања значајних за тај морал. То су првенствено менталне способности које омогућавају да се спознају вредности и моралне норме које су значајне за морал војске или се тичу морала војске; затим, то су знања о моралу, или о оним садржајима који су од значаја за морал војске.⁸ Интелигенција нам омогућава да откријемо реалност живота, на основу које ћемо да створимо представу о његовим садржајима. Она је изузетно значајна за сваког припадника војске јер нам омогућава да схватимо своје место, улогу, циљеве и задатке, да би их у следећем кораку прихватили, идентификовали се са њима а затим интензивно и упорно ангажовали како би се схваћени и прихваћени задаци реализовали. Стручно знање које се стиче обуком, предуслов је успешног извршавања постављених задатака, а без адекватне интелигенције такву обуку не би могао ниједан припадник војске успешно да савлада. Интелигенција је, дакле, неопходан али не и довољан услов ефикасног ангажовања припадника војске у извршавању задатака одбране.

Когнитивна компонента представља разумску основу емоционалне (осећајне) и конативне (вољне, мотивационе, покретачке) компоненте, јер разум (сазнање) омогућава сваком појединцу да уочи могуће последице својих намера и поступака у односу на себе, своје окружење и друштво уопште. Ако је свест способност уочавања последица својих поступака, онда је развијање доследног, принципијелног и објективног мишљења једно од значајних компоненти моралности. Пошто човек живи у заједници са другим људима, он је свакодневно у прилици да доводи појединачне поступке у однос према целини, чиме улази у процес моралног суђења, односно цењења шта је добро а шта лоше. Разум човеку омогућава да спозна нужну потребу усклађивања својих намера и поступака са интересима друштва, као и чињенице да не постоји објективна могућност да човек задовољи све своје жеље, интересе и потребе, независно од других људи око себе. У противном, говоримо о морално индиферентној особи, која није свесна друштвених последица својих поступака. Способност човека да може да планира своје активности, издваја га од осталих живих бића, где је способност свесног поступања општа претпоставка људске праксе. За моралну праксу и морално поступање посебан значај има свест као способност уочавања могућих корисних или штетних последица индивидуалних поступака и ставова у односу на појединца и цело друштво.

Један од битних предуслова успешног функционисања морала војске, јесте постојање **емоционалне компоненте**. На морал војске велики утицај имају емоције које човек првенствено доживљава као личност, а исто тако и

⁸ Милојевић, В.: *Морал војске*, Војна академија, Београд, 1999, стр. 94.

као припадник одређене мање или веће јединице у војсци. Зато Капрара и Ђервоне сматрају да емоционалне реакције откривају индивидуалне вредности и циљеве. Оне осликавају основне биолошке тенденције и социјално усвојена уверења о свету и о себи. Емоције такође осветљавају аспекте личности које би људи желели да сакрију од других. Разумевање емоција је кључно за разумевање личности.⁹ Да би разумели индивидуе, потребно је да знамо не само шта мисле и како се понашају, већ и како се осећају. Знање о емоционалном искуству особе је критично за наше разумевање суштине те особе.¹⁰ Емосије су нека врста коментара личности на збивања у средини.¹¹ Емоције дају снагу и смисао нашем животу и имају велики утицај на формирање човекове личности. Сваки наш доживљај, мисао и понашање емоционално су обојени. Помоћу опажања и мишљења стичемо нова сазнања о предметима и појавама, а емоцијама се одражава наш однос према њима, дакле, интелектуалним процесима сазнајемо и вреднујемо објективну стварност а емоционалним је само вреднујемо.

Одавно је речено да човек понекад мисли а увек осећа. Познавање природе основних емоција, њиховог настанка и могућности контроле понашања у случајевима великих емоционалних узбуђења, јесте важно за старешине. Професија професионалног војника је таква да се човек свакодневно сусреће са многим опасностима – поплава, пожар, земљотрес, али је оружана борба, свакако, највећа од њих. Нигде се толико не преплићу различита емоционална стања, као што је то случај са извођењем борбених дејстава у току одбране отаџбине. У таквим ситуацијама човек је максимално пренапрегнут, доживљава нова осећања, и најчешће му се и мења смисао живота. Ратна опасност код већине људи буди родољубива осећања, развија мотивацију и жељу за победом, при чему се активирају веома снажне емоције различитих квалитета. У оружаној борби израженија је сугестибилност људи и њихова пријемчивост за опонашање како позитивних тако и негативних примера других, нарочито старешина, што посебно намеће њихову одговорност да позитивним личним примерима утичу на емоционалну стабилност војника. Својим опхођењем према војницима, знањем и зрелошћу своје личности, старешине много утичу на стварање емоција које покрећу војнике на позитивна понашања. У оружаној борби од посебног су значаја емоције љубави према домовини – патриотизам, који су заједно са осећањем моралне дужности основни извори борбеног морала и смелости у бор-

⁹ Капрара, В., Ђервоне, Д.: *Личност, детерминанте, динамика и потенцијали*, Дрета, Београд, 2003, стр. 261.

¹⁰ Andersen, S., Ross, L.: „Self-knowledge and social inference“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984, p. 69.

¹¹ Хрњица, С.: *Општа психологија са психологијом личности*, Научна књига, Београд, 1994, стр. 178.

би. Осећање моралне дужности није осећање принуђености и морања већ требања, које мотивише борце да се понашају у духу позитивних моралних норми.

Открити и објаснити снаге и механизме који покрећу човека да активира своје способности и знања у предузимању разноврсних, њему својствених активности (**конативна компонента**) занимљив је и значајан теоријски и практични проблем којим се баве многобројне науке, међу којима се, посебно, истичу психологија, социологија и организација рада.¹² Људи који имају низак ниво радне мотивације, имају и недовољно развијене сазнајне, естетске и друге потребе, а они који имају веће потребе, по правилу су и мотивисанији да више раде и залажу се, да би те потребе могли задовољити.¹³

Проблем мотивације јесте један од најважнијих у психологији, јер његова анализа треба да одговори на фундаментално питање: зашто људи у одређеној ситуацији делују и понашају се на овакав, а не на другачији начин, који су покретачи њихова понашања и њихових акција.¹⁴ Мотивација има велики значај за формирање и развој личности. Наши интелектуални и други потенцијали остали би неискоришћени уколико појединац није мотивисан да ради, учи и ствара. Јака мотивација за неку активност удружена са просечним, па чак и скромним способностима, даје битно квалитетније резултате од недовољне мотивације удружене са натпросечним способностима. За велика достигнућа у свим доменима људског живота потребно је имати јаке мотиве и трајну мотивацију.

Све човекове акције и понашања условљене су оним што човек жели и чему тежи, зато је неопходно да сваки старешина спозна шта је то што његови потчињени желе и чему теже, јер само на тај начин може да организује живот и рад у својој јединици. Најбоље је развијати интересовање за неке садржаје и активности, тако што ће се систематски *повезивати са оним садржајима који су занимљиви и привлачни*. Пошто младим људима велику пажњу привлачи борбена техника, потребно је да схвате да је неопходно да претходно успешно савладају одређена теоријска знања, да се прилагоде војничком начину живота, који је сам по себи мање интересантан и привлачан. *Оцењивање* је још један начин развијања интересовања за поједине садржаје, јер се на тај начин рангира сваки појединац у колективу, чиме се сваком одређује друштвени положај који су појединац или јединица постигли својим радом и способностима. Такође, неопходно је да задаци који се постављају пред појединце и јединице буду *примерени њиховим могућностима*, јер сувише једноставни задаци не подстичу војнике да се залажу а негативан ефекат постиже се и превише компликованим задацима који нису

¹² Грујић, В.: *Организација и мотивација*, Војна академија, Београд, 2004, стр. 39.

¹³ Маслов, А.: *Мотивација и личност*, Нолит, Београд, 1982, стр. 196.

¹⁴ Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1985, str. 74.

у складу са њиховим знањима и способностима. *Стимулативне мере* омогућавају актуелизовање или побуђивање мотива самопотврђивања (афирмације сопствене личности и жеља за признавањем од сопствене околине). Оне се остварују применом широког спектра похвала, награда као и саопштавањем резултата са обуке, разних облика такмичења и провера борбене готовости. Разни облици и садржаји *такмичења* много подстичу појединце и колективе да се више ангажују у реализацији предвиђених задатака. Сазнање о постигнутом *успеху* има снажно стимулативно дејство које код појединаца повећава самопоуздање и позитиван став према будућим изазовима, док *неуспех* код зрелих особа може имати благо позитивно подстицајно дејство, а њихова учесталост изазвати поремећаје у понашању. Мотивисаност неког војника препознаје се у његовој снази и издржљивости да се намеравао и уради. Она представља човекову врлину само онда када су снага и издржљивост личности усмерене ка постизању моралних циљева и вредности.

Профил и профилисање кадра

Термин **профил** (фр. *profil*) најчешће означава пресек, преглед, лик или контуру нечега; изглед лица или предмета са стране, скуп основних типичних црта и слично. У широј употреби реч профил значи обликовање једне ствари (варијабле) по мери друге фиксираних ствари, потребе или захтева. Када посматрамо људско профилисање, човек представља варијаблу а људска делатност константу или меру за формирање човека са квалитетима и капацитетом по мери те делатности. Профилом се мора изразити слагање између захтева рада (посла, функције, радног места) и способности, особина и знања које човек треба да има или да их стекне путем оспособљавања да би могао да одговори тим захтевима.¹⁵

Профил војног старешине садржи два елемента: *радни* и *образовни профил*. *Радни профил* изражава објективне захтеве рада, док **образовни профил** садржи потребна знања, способности и особине личности старешине за обављање одређених дужности. Дакле, профил војног старешине садржи две основне групе података: прва група садржи синтезу података из анализе дужности, а друга – способности, знања и вештине које су потребне за обављање тих дужности.¹⁶ Профилисање старешинског кадра, односно утврђивање битних захтева који проистичу из функционалних дужности старешина,

¹⁵ Petančić, M.: *Ergodidaktika*, Опćински завод за запошљавање, Ријека, 1968, стр. 39.

¹⁶ Марчек, Ј.: *Профил официра и интерперсонални односи*, Војна академија, Београд, 2003, стр. 197.

као и утврђивање потребних знања, вештина и способности за успешно обављање тих дужности, претпоставља да се претходно размотре основне детерминанте које га одређују, што представља сложен теоријско-методолошки приступ, с обзиром на њихов велики број, веома изражену међусобну интеракцију и велику динамику промена. Образовни профил официра треба да садржи она знања, вештине и способности који омогућују остваривање нужне хоризонталне и вертикалне покретљивости, односно заменљивости старешина, јер један официр у својој каријери, након завршетка војне академије, у просечним условима кадровског вођења, рачунајући уже и шире профиле које покрива, обавља око 20 до 30 различитих дужности.¹⁷

У андрагошкој литератури профилисање кадра преклапа се са пољем истраживања које се назива испитивање (утврђивање) образовних потреба. Већина андрагога, код нас, тај појам везује за тзв. образовни циклус, сматрајући да је испитивање образовних потреба само једна од његових фаза, односно један од значајнијих сегмената тог циклуса чији је циљ „прикупљање информација, ставова и мишљења ради идентификовања образовних потреба и доношења одлуке о врсти програма и организацији процеса образовања одраслих“.¹⁸ Испитивање образовних потреба је вишефазни процес, где прву етапу тог процеса чини анализа рада која је резултат описа радне активности од којих се тај рад састоји, радних поступака помоћу којих се она изводи, радних средстава која се при том употребљавају, као и услова у којима се та активност обавља. Друга етапа процеса испитивања образовних потреба, према Пастуовићу названа профилисање, обухвата утврђивање захтева у вези са знањима, вештинама и особинама личности које су неопходне за успешно обављање активности која је била предмет анализе.

Гледано у целини, у андрагошком приступу преовладава становиште да се профилисање кадра састоји у утврђивању оних знања, вештина и способности које су неопходне за обављање рада који је био предмет анализе и за који треба провести оспособљавање или усавршавање кадрова,¹⁹ док анализа рада омогућује да се рашчлањени, описани и систематизовани елементи радне активности доведу у непосредну везу са образовним садржајима који су потребни за њихово успешно обављање.

Психолошко тумачење профилисања кадра односи се на „анализу посла“ као подручја истраживања психологије рада.²⁰ Анализа посла предста-

¹⁷ Станић, Ђ.: *Обука старешина*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1986, стр. 83.

¹⁸ Савићевић, Д.: *Концепција образовних потреба у андрагогији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989, стр. 168.

¹⁹ Pastuović, N.: *Образовни циклус – опћа методика образовања запослених*, Андрагошки центар, Загреб, 1978, стр. 63.

²⁰ Костић, С., Турудија, С.: *Психологија рада*, Издавачко-информативни центар студентата, Београд, 1975, стр. 72.

вља један од основних предуслова за професионалну оријентацију и селекцију,²¹ где се под професионалном оријентацијом подразумева поступак којим се на основу утврђених способности кандидата тражи занимање које највише одговара тим способностима, док се код професионалне селекције на основу захтева занимања траже међу кандидатима за запослење они чије способности највише одговарају тим захтевима.

Савремени изазови, ризици и претње безбедности

Завршетком хладног рата међународна безбедност изгубила је дотадашњу извесност у свету двају подељених и супротстављених блокова. Концепт безбедности у којем су државе биле одговорне за сопствену безбедност (самостално или савезништвом са другим државама) у многоме се изменио. Држава као главни субјект међународне безбедности губи примат, и поред ње на међународној сцени своје место заузимају међународне и мултинационалне организације и институције, нације, политичке елите, интересне групе, етничке групе и појединци. Безбедност појединца, са својим идентитетом, добила је кључни значај, из чега произлазе безбедности виших нивоа: групног, националног, регионалног, међународног и светског (глобалног).²² Систем међународне безбедности је у процесу преобликовања и прилагођавању стварности, у којем се одвијају упоредни процеси фрагментације и интеграције света који је Џејмс Розенау назвао *фрагментација*, где су у прилагођеном моделу пешчаног сата „уска грла“ безбедност држава са својим суверенитетом и безбедност појединца са својим идентитетом.²³

На основу многобројних дефиниција о изазовима, ризицима и претњама, садржаних у енциклопедијама, речницима, страним и домаћим уџбеницима, може се закључити да није реч о синонимима али и да не постоје јасно утврђени дати појмови. Тако у Оксфордском енглеско-енглеском речнику под *изазовом* (challenge) подразумева се позив да се узме удео у одређеном такмичењу, дуелу; позив да се докаже или оправда нешто, или тежак задатак. Енглеска одредница challenging означава обавезу реаговања, позив на одговор, а, такође, одређује се и као нешто потенцијално, што постоји у најширем облику и изазива пажњу и потребу да се прати. Под *ризиком*

²¹ Пајевић, Д.: *Основи психологије рада*, Универзитет Војске Југославије, Београд, 1993, стр. 49.

²² Waever, O.: *Securitization and Desecuritization*, Columbia University Press, New York, 1995, p. 94.

²³ Rosenau, J.: *The dynamism of a Turbulent World*, St. Martin's Press, New York, 1998, p. 68.

се подразумева вероватноћа или могућност опасности, губитка, озледе или неке друге штетне последице. *Претња* је намера да се нанесе штета или да се спроведе казна, као и назнака неког непожељног и непријатног догађаја.²⁴ Енциклопедија американа под *претњом* подразумева свесну намеру проузроковања штете особи, својини или праву, да би се објекат претње принудио да испуни наметнуте захтеве.²⁵ Војна енциклопедија објашњава *ризик* као свесно излагање опасности од различитих могућности исхода. У војној делатности он може да проузрокује нежељене последице, неуспех одређене акције, претерано велике губитке али и ванредан успех. Ризик треба предвидети у различитим ситуацијама и изабрати најповољнију варијанту.²⁶ *Претња* се дефинише и као могућност да се штета нанесе другом субјекту ако се не повинује захтеву претиоца као спољнополитичког средства.²⁷ У Војном лексикону, *ризик* се дефинише као свесно излагање опасности у жељи да се обезбеди повољан исход, где у извођењу борбених дејстава може да проузрокује нежељене последице (неуспех одређене акције, превелике губитке), али и изузетан успех. *Претња* је врста притиска са позиције силе којим супротна страна жели да се присили, застрашивањем и исцрпљивањем да учини одређене уступке.²⁸

Изазови могући потенцијални облици угрожавања безбедности, који су најудаљенији од објекта безбедности и извориште су ризика и претњи чија је почетна вредност неутрална, али зависно од реаговања на њу може да има позитиван предзнак (у случају разрешења), или негативан (у случају даљег проласка кроз ризике и претње). Њихова ширина утицаја подразумева бројне димензије безбедности (политичке, економске, социјалне, еколошке, војнобезбедносне), од питања незавршене демократизације и успостављања тржишне привреде, преко искориштавања природних потенцијала и богатстава земље, па до успостављања цивилне демократске контроле оружаних снага и реформе сектора безбедности. Када се изазовима не посвети одговарајућа пажња и изостану реакције на његова дејства, може се претворити у ризике и претње чији је утицај на објекат безбедности непосреднији и штетнији.

Ризици су ближи, видљивији, јасније мерљиви, и предвидљивији облици изазова и извориште су безбедносних претњи. Они се распростиру на бројне димензије безбедности, имају јаснији облик и изражавају се помоћу категорије и недостатка владавине права, етичке напетости и недостатка то-

²⁴ Concise Oxford Dictionaru, Ninth edition, Clarendon Press, Oxford, 1997, p. 193.

²⁵ *The Encyclopedia Americana*, Americana Cooperation, New York, 1971, p. 368.

²⁶ *Војна енциклопедија*: VIII том, друго издање, Београд, 1974, стр. 392.

²⁷ Димитријевић, В., Стојановић, Р.: *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996, стр. 73.

²⁸ *Војни лексикон*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981, стр. 258.

перанције у национално мешовитим подручјима и велике незапослености становништва. Ризици имају негативан предзнак јер угрожавају виталне вредности једног друштва али постоји и могућност избегавања негативних последица по објекат безбедности и њихово позитивно решење.

Претње представљају непосредне облике угрожавања објеката безбедности, оне су чинилац кризе или неког сукоба, врста притисака којим жели да се укаже на могућност штете или неког зла са позиције силе, да би се објекти претње присилили на одређене уступке. Претње имају јасне, предвидљиве и одређене облике угрожавања: рат, економске санкције или терористички напади и могу да буду негативне у погледу опстанка објекта безбедности. То су коначни, најдиректнији извод изазова и ризика.²⁹ Претње заједно са ризицима и изазовима угрожавања безбедности, могу да буду војне и невојне природе.

Поред агресије, оружаног сукоба и оружане побуне, војни изазови, ризици и претње угрожавања безбедности држава могу да се испоље као последица ескалације тероризма, граничних и територијалних спорова и насилног заустављања демократских процеса у државама Југоисточне Европе.

У групу невојних изазова, ризика и претњи безбедности, поред тероризма; националног и верског екстремизма; организованог криминала и корупције; природних непогода, епидемија, индустријских и других несрећа; постоје и други облици од којих су најважније неконтролисани и масовне миграције, недостатак стратешких енергената, злоупотребе нових технологија и научних достигнућа у области информатике, генетског инжењеринга, медицине, метеорологије, и економски рат.

Наша земља је на путу демократских процеса, чврсто опредељена да се укључи у процес сарадње и заједничког деловања са другим државама на изградњи глобалне, регионалне безбедности, и јединственог економског тржишта, чиме се доста отклањају војни и невојни изазови ризици и претње безбедности.

Анализа и интерпретација резултата истраживања

Ово истраживање има теоријски и практичан карактер, јер је реч о анализи могућности успостављања новог модела профилисања официрског кадра за време свих облика школовања на Војној академији (основне студије, курсеви команданата батаљона, специјалистичка усавшавања на командно-штабној и генералштабној школи, школовање резервних официра).

²⁹ Орлић, Д.: „Појмовно одређење изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања међународне безбедности“, *Војно дело*, бр. 3, Београд, 2004.

Успостављање валидног модела профилисања официрског кадра, неопредно ће се одразити на успешно одржавање, примену и развијање морала јединица, команди и установа. Изналажење ефикасног модела профилисања официрског кадра, доста ће помоћи да се отворе нови путеви и форме сарадње и укључивања наше војске у све међународне војне организације и асоцијације. На тај начин, још више подићи ће се углед Министарства одбране, Генералштаба и свих припадника Војске Србије. Проблем истраживања јесте *улога образовног профила официрског кадра у одржавању, примени и развијању морала војске са аспекта савремених изазова, ризика и претњи безбедности.*

Одређење предмета истраживања, делом се односи и на критику постојећег модела профилисања официрског кадра са аспекта успешног функционисања морала јединица. Предмет истраживања у ужем смислу припада области војнодруштвених наука (војне андрагогије, морала војске, војне психологије, војне социологије), а у ширем смислу области општедруштвених наука. Његову мултидисциплинарност одређују појаве које га усмеравају на истраживања друштвених, организационих и других наука. Предмет истраживања представља *утицај образовног профила официрског кадра на морал војске са аспекта савремених изазова.*

На основу јасног дефинисања предмета истраживања које је произашло из проблема, доступне литературе и анализе досадашњих истраживања дате области, основни циљ овог истраживања јесте теоријска и емпиријска спознаја потребних знања и вештина официрског кадра, са становишта њиховог утицаја на одржавање, примену и развијање морала јединица, команди и установа у условима савремених изазова, ризика и претњи угрожавања безбедности наше земље. Подаци прикупљени током истраживања, са практичног аспекта значили би не само пуки увид у потребан ниво знања и вештина официрског кадра са становишта њиховог утицаја на функционисање морала јединица, већ би представљали својеврстан вид упозорења свим одговарајућим субјектима да предузму мере из своје надлежности ради пројектовања нових законских основа и редефинисања облика деловања образовно-васпитних институција Министарства одбране са крајњим циљем адекватног профилисања будућег официрског кадра и измене наставног плана и програма Војне академије, који ће омогућити успешно функционисање морала јединица, команди и установа. Задатак истраживања јесте да се утврди да ли се на основу анализе профилисања официрског кадра стварају валидни предуслови за сагледавање знања и вештина, неопходних за успешно функционисање морала војске.

Оквир и садржај истраживања условили су примену низа општих, посебних и појединачних научних метода у свим фазама истраживачког поступка. Планирано истраживање има емпиријски карактер и засновано је на анализи доступних извора који разматрају проблематику профилисања официр-

ског кадра, функционисања морала јединица са аспекта његовог одржавања, примене и развијања, као и савремене изазове ризике и претње. Начин истраживања, као и избор метода, условљени су дефинисаним проблемом, предметом, циљевима и задатком истраживања.

У истраживању су испитивани – процењивани ставови дела популације официрског кадра од чина потпоручника до пуковника (667) и то сва три вида (Копнена војска, Ваздухопловство и противваздухопловна одбрана и Морнарица), као и сви родови и већина служби. Да би била обезбеђена репрезентативност, циљано су изабране јединице широм Србије, и то у Београду, Батајници, Панчеву, Новом Саду, Сремској Митровици и Пожаревцу, а у оквиру датих јединица, методом случајног избора испитан је потребан број официра.

Истраживање је спроведено у складу са постављеним циљевима и задацима. Добијени резултати су анализирани поступком дескриптивне статистике факторске анализе. Подаци који су анализирани у том делу добијени су из петостепене „Скале процене потребних знања и вештина“, Ликертовог типа. Она је обухватила 50 различитих врста знања и вештина, 25 предмета заједничких за све студентске батаљоне, која се стичу током школовања на Војној академији. Од испитаних официра тражило се да на основу искуства процене значај наведених врста знања и вештина за успешно функционисање морала (одржавање, примену и развијање), у својим јединицама, командама и установама, са аспекта савремених изазова, ризика и претњи. Понуђена „Скала процене потребних знања и вештина“ обухватала је распон од: ни мало, мало, умерено, много до веома много. Одабраним одговорима приписани су бодови од 1 (за одговор „ни мало“), до 5 (за одговор „веома много“).

Један од темељних постулата научног истраживања јесте начело о међусобној повезаности појава, чијим утврђивањем се омогућује предвиђање догађаја и појава које ће се збити на основу неких познатих индикатора или података. Факторска анализа је скуп математичко-статистичких поступака који омогућавају да се у већем броју варијабли (манифестних), међу којима постоји повезаност, утврди мањи број темељних–латентних варијабли (фактора), које објашњавају такву међусобну повезаност.³⁰ Поступак факторске анализе омогућио је да се из скупа 50 различитих манифестних варијабли, на основу њихове међусобне повезаности, према унапред задатим математичко-логичким условима, редукује на знатно мањи број базичних (латентних) варијабли–фактора.

Сама матрица подвргнута је тестовима значајности да би се проверила оправданост примене факторске анализе. Вредност индекса адекватности узорка износи 0.925, што се сматра одличним показатељем. Вредност Бартлетовог теста сферичности је, такође, висока и представља поуздану основу за примену факторске анализе (табела 1).

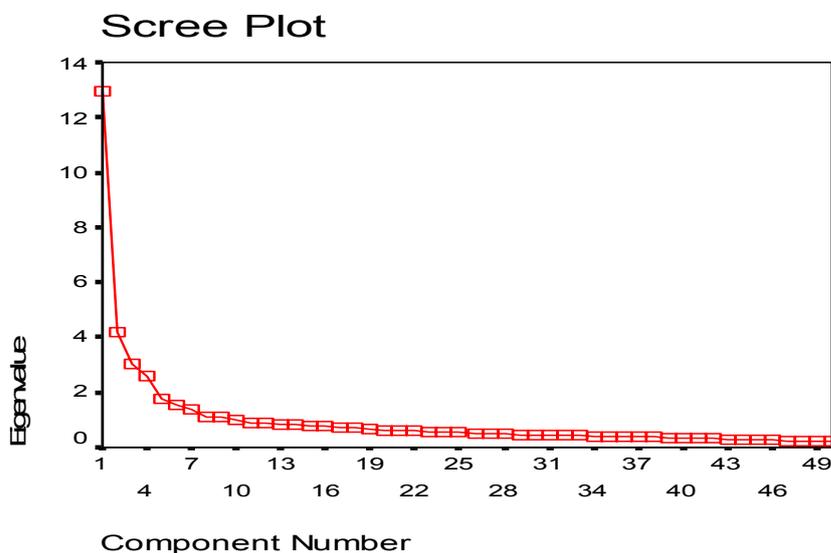
³⁰ Fulgosi, A.: *Faktorska analiza*, Školska knjiga, Zagreb, 1984, str. 312.

Табела 1 – Тестови статистичке значајности за димензију образовног профила старешина

Кајзер-Мајер-Олкинов „Индекс адекватности узорка“		,925
Бартлетов тест сферичности	Апроксимација Хи-квадрат теста Број степени слободe Значајност	16.063,396 1.225 ,000

Као критеријум за одређивање броја издвојених фактора коришћен је Кателов scree тест (табела 2), на којем се јасно види да је у питању седам издвојених фактора, јер од осмог фактора крива добија скоро потпуно равно положену путању.

Табела 2 – Кателов Scree тест

Примењена факторска анализа према назначеном критеријуму омогућила је да се 50 манифестних варијабли којима се описују потребна знања и вештине, редукују на 7 (седам) базичних (латентних) варијабли. Ако се има у виду логичко-математичка основа факторске анализе, као и природа и извор података на којима је она обављена, може се рећи да издвојених (откривених) седам латентних варијабли (фактора) имају у овом случају значе-

ње основних димензија знања – вештина официрског кадра неопходних за успешно функционисање морала у својим јединицама, командама и установама и да покривају 54,81% варијансе.

Сваки од ових фактора дефинише, тј. репрезентује, већи број манифестних варијабли. Најбољи показатељ адекватности, односно једнозначности тог репрезентовања, а уједно и полазна основа за одређивање природе да тог фактора јесте његова корелативна повезаност с манифестним варијаблама, што је приказано у варимакс (када фактори нису међусобно повезани) ротираној матрици факторске структуре према Gutman-Kaiser критеријуму (табела 3). Питања којима су обухваћени елементи образовног профила (манифестне варијабле) наведена су истим редоследом као и у скали процене.

Табела 3 – Ротирана матрица факторске структуре потребних знања и вештина

Ред. бр.	НАЗИВ МАНИФЕСТНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ФАКТОРИ						
		ф1	ф2	ф3	ф4	ф5	ф6	ф7
1.	Потребна за анализу социолошких проблема савременог света и друштвених сукоба	,093	-,066	,129	-,027	,137	,048	,712
2.	О савременим политичким системима	,013	-,096	,096	,054	,111	,076	,713
3.	О законитостима које важе у природи и њиховој међусобној повезаности	,160	,064	-,012	,265	,016	,175	,546
4.	Из области коришћења рачунара и рачунарских система	,773	,043	,046	,080	-,041	,077	,173
5.	Овладавања вештином правилног говорења	,622	,269	,035	,057	,168	,106	,283
6.	О друштву као целини и начину функционисања војске	,303	,263	,282	2	,085	-,002	,476
7.	О законитостима из електротехнике као и подизању опште техничке културе	,246	,070	,021	,671	-,149	,097	,154
8.	О историји ратова, развоју оружане силе и војне организације	-,046	,101	,299	,126	,023	,327	,346
9.	Потребна за процењивање актуелних политичких процеса	,083	,082	,163	,117	,242	-,054	,603
10.	Потребна за формирање војног колектива и развијање њихове мотивације за успешно извршавање задатака	,291	,487	,266	,004	,264	-,106	,194

Ред. бр.	НАЗИВ МАНИФЕСТНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ФАКТОРИ						
		ф1	ф2	ф3	ф4	ф5	ф6	ф7
11.	Потребна за коришћење војно-стручне литературе на страном језику	,728	-,050	,139	,199	,091	,017	,035
12.	Математичка знања из области релација и операција	,039	,025	,050	,725	,044	-,102	,086
13.	О оружаног борби, доктрини и стратегији одбране земље	,137	,178	,654	,174	,075	,072	,241
14.	О научним методама, техникама и инструментима	-,026	,011	,213	,491	,304	-,055	,173
15.	Потребна за одржавање и развијање основних физичких способности	,491	,084	,138	,057	-,028	,438	,023
16.	Потребна за праћење техничког развоја и достигнућа у области физичких наука и механике	,251	-,082	,080	,654	,076	,136	,026
17.	Потребна за конверзацију на страном језику	,792	-,084	,098	,151	,025	,128	,053
18.	Потребна за проширивање речитости и овладавања вештином вођења преговора	,583	,037	,180	,089	,369	,060	,169
19.	О принципу рада, параметрима и особинама електронских елемената и склопова	,127	,074	,026	,760	-,077	,038	,003
20.	О функционалној зависности између математичких величина	-,073	,049	-,010	,801	,068	-,034	,048
21.	О припремању опер. на копну, мору и вазд. простору	,154	,097	,769	,159	,065	,142	,073
22.	О конструкцији и начину рада војних моторних возила	-,019	,575	,108	,353	-,079	,165	,011
23.	О феномену силе и моћи и облицима угрожавања безбедности земље	,119	,149	,564	,089	,225	,059	,319
24.	О месту, улози и задацима тактичких јединица у борби и обезбеђењу борбених дејстава	,162	,395	,591	,011	,074	,130	,082
25.	Потребна за спречавање настанка психичких поремећаја	,436	,169	,168	-,002	,432	,079	,178
26.	Потребна за израду графичких борбених докумената	,138	,478	,451	,094	,158	,073	,007
27.	О коришћењу готових програмских пакета на персоналном рачунару	,734	,054	,214	,119	,059	,131	,038
28.	Потребна за успешно руковођење и командовање основним тактичким јединицама	,347	,398	,532	-,087	,151	,094	,015

Ред. бр.	НАЗИВ МАНИФЕСТНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ФАКТОРИ						
		ф1	ф2	ф3	ф4	ф5	ф6	ф7
29.	Потребна за успешно супротстављање психолошко-пропагандном дејству непријатеља	,332	,141	,411	-,070	,481	,070	,113
30.	Потребна за коришћење електричних и електронских уређаја на борбено-техничким системима	,441	,157	,254	,364	,022	,204	,038
31.	Потребна за командовање јединицом приликом постројавања и извођ. других стројевих радњи	-,048	,753	,109	-,132	,216	,100	,108
32.	О дидактици (теорији наставе)	-,104	,370	,025	,088	,592	,042	,153
33.	О организовању и реализовању истраживања као и изради саопштења	-,068	-,021	,164	,262	,670	,031	,178
34.	Потребна за праћење достигнућа у области електронике	,129	-,029	,079	,713	,126	,107	,050
35.	О начелима употребе армија потенцијалног агресора	,212	,067	,535	,037	,284	,294	,112
36.	О војним прописима који регулишу службу, живот и рад у Војсци Србије	,316	,365	,244	-,066	,355	,148	,031
37.	О извођењу операција на копну, мору и ваздушном простору	,084	,091	,737	,070	,161	,194	,115
38.	О организацији основног одржавања војних моторних возила	,034	,696	,121	,215	,048	,190	,071
39.	О начину припремања, организовања и извршења гађања	,142	,729	,203	-,013	,172	,201	,007
40.	Потребна за разумевање понашања и субјективних доживљавања припадника Војске Србије	,228	,259	,205	-,073	,582	,016	,129
41.	О изради борбених докумената и извршењу мобилизације основних тактичких јединица	,192	,443	,410	-,005	,395	,087	,106
42.	О утицају географског фактора на извршавање задатака у рату и миру	,059	,170	,277	,061	,242	,604	,079
43.	Потребна за метод. оспособљавање, организ. и реализовање свих облика физ. културе у ВС	,277	,201	,027	,017	,344	,471	,058
44.	О образовању и васпитању одраслог човека у војној средини	,152	,274	,086	,009	,604	,223	,129
45.	О правилном и брзом извођењу стројевих радњи	-,104	,724	,106	-,102	,267	,255	,040
46.	Потребна за успешно неговање борбених и слободарских традиција нашег народа	,032	,089	,236	,047	,415	,308	,194

Ред. бр.	НАЗИВ МАНИФЕСТНЕ ВАРИЈАБЛЕ	ФАКТОРИ						
		ф1	ф2	ф3	ф4	ф5	ф6	ф7
47.	О управном, кривичном, међународном ратном праву и материјалној одговорности припадника ВС	,423	,036	,075	,055	,447	,273	,022
48.	О оријентацији и кретању уз коришћење геотопографских материјала	,270	,288	,129	,045	,052	,645	,027
49.	О руковању наоружањем, прецизном и брзом гађању циљева и организацији система ватре	,390	,420	,170	-,009	,045	,468	,020
50.	О војногеографским карактер. простора Србије	,148	,223	,187	,055	,102	,671	,220

Први издвојени фактор (табела 4) најзначајнији је, са највећим утицајем на укупну варијансу (25,876%). Из прве колоне ротиране матрице факторске структуре (табела 3), издвојили смо знања и вештине из 25 предметних области (манифестне варијабле) које су приказане у табели 4.

Табела 4 – Први издвојени фактор – комуникативно информатички

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности варијабле са фактором
1.	Потребна за конверзацију на страном језику / страни језик	0,792
2.	Из области коришћења рачунара и рачунарских система / информатика	0,773
3.	О коришћењу готових програмских пакета на персоналном рачунару / информатика	0,734
4.	Потребна за коришћење војно-стручне литературе на страном језику / страни језик	0,728
5.	Овладавања вештином правилног говорења / реторика	0,622
6.	Потребна за проширивање речитости и овладавања вештином вођења преговора / реторика	0,583
7.	Потребна за одржавање и развијање основних физичких способности/физичка култура	0,491
8.	Потребна за коришћење електричних и електронских уређаја на борбено-техничким системима / електротехника	0,441
9.	Потребна за спречавање настанка психичких поремећаја / војна психологија	0,436

Први издвојени фактор је детерминисан манифестним варијаблама којима се може интерпретирати као **комуникативно информатички**. Значење варијабли којима је одређена комуникативно информатичка димензија потребних знања – вештина, несумњиво покрива скоро све аспекте те области. У прилог тој тврдњи указује и чињеница да је од екстракованих девет варијабли, првих шест из домена предмета страних језика, информатике и реторике. Сходно томе да први издвојени фактор покрива четвртину укупне варијансе, закључено је да су наши испитаници свесни чињенице која су то знања – вештине неопходне официриу како би могао у својој јединици, команди или установи да успешно одржава, примењује и развија морал. Они сматрају да старешина 21. века, мора на нивоу комуникације познавати најмање један светски језик, што је и разумљиво, сходно томе, да је будућност наше војске у евроатланским интеграцијама и мировним мисијама, поред противтерористичке борбе која је постала глобални проблем па је и у овој области потребно познавање страног језика како би се боље координирала акција између више држава. Информатичка писменост је још један захтев који испитаници стављају пред будуће савремено школовање официрског кадра, јер је одавно наступила ера рачунара и информатичке технологије, а сви савремени технички системи непосредно су повезани са датом облашћу, па се не може замислити будући официр без одличног познавања информатичких садржаја. Овладавање вештином правилног говорења јесте још један захтев који стоји пред будућим официрима, јер је одавно наступила ера информативног рата, као саставног елемента психолошко-пропагандних дејстава у којима речи кроз етар, као ниједно оружје до сада, путују брзином светлости и наносе неповратне губитке непријатељу на много ширем простору и далеко разорније него што је то био случај са иједним до сада измишљеним убојним средством. Реторичке способности официрског кадра нужна су претпоставка њихове лидерске улоге, која им је намењена природом дужности коју обављају.

Из корпуса комуникативно информатичке области издваја се седми ајтем, који на скали процене заузима петнаесту позицију и односи се на одржавање и развијање физичких способности, у надлежности предмета физичке културе. Та област је у складу са захтевима који се постављају пред официрским кадром, а односе се на војностручну оспособљеност, психофизичку припремљеност и морално карактерну изграђеност. Официр који је у физичкој кондицији има добре предиспозиције да може успешно да се супротстави свакодневним изазовима на свом радном месту у миру, а још више у непосредној ратној опасности и евентуалном будућем оружаном сукобу. Осма варијабла се односи на знања – вештине, неопходна за коришћење електричних и електронских уређаја на борбено техничким системима, а

изучава се у склопу предмета електротехнике. Сврставање те варијабле у склопу најважнијег фактора је последица размишљања испитаника да су официрима потребни ти садржаји, јер се не може успешно руковати савременим борбено-техничким системима без елементарних знања из те области, а и због чињенице да је од анкетираних 667 официра, 218 у директној вези са техничким средствима, а њих 155 је индиректно повезано. Девета варијабла, која на скали процене заузима двадесет пето место, односи се на знања – вештине неопходна за спречавање настанка психичких поремећаја у својој јединици, а из области су предмета војне психологије. Према мишљењу испитаника, ти садржаји су битни како би се правовремено спречили психички поремећаји, што је један од важних задатака официрског позива.

Табела 5 – Други издвојени фактор – базичне војне вештине

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности варијабле са фактором
1.	Потребна за командовање јединицом приликом постројавања и извођења других стројевих радњи / стројева обука	0,753
2.	О начину припремања, организовања и извршења гађања / наоружање са наставом гађања	0,729
3.	О правилном и брзом извођењу стројевих радњи / стројева обука	0,724
4.	О организацији основног одржавања војних моторних возила / мотори и моторна возила	0,696
5.	О конструкцији и начину рада војних моторних возила / мотори и моторна возила	0,575
6.	Потребна за формирање војног колектива и развијање њихове мотивације за успешно извршавање задатака / морал војске	0,487
7.	Потребна за израду графичких борбених докумената / војна топографија	0,478
8.	О изради борбених докумената и извршењу мобилизације основних тактичких јединица / командовање	0,443
9.	О војним прописима који регулишу службу, живот и рад у Војсци Србије / војно право и прописи	0,365

Из друге колоне ротирани матрице факторске структуре (табела 3), издвојене су осенчене манифестне варијабле, на основу којих је у табели 5 формиран **други фактор** који утиче на укупну варијансу 8,380% а заједно са првим фактором 34,256% и репрезентује манифестне варијабле које се односе на *област базичних војних вештина*, на основу чега се други издвојени фактор може интерпретирати као **базичне војне вештине**. Манифестне варијабле које описују други фактор су из области предмета стројеве обуке, наоружања са наставом гађања, мотора и моторних возила, морала војске, војне топографије и командовања. Садржаји тих предмета, према мишљењу анкетираних официра, одмах су иза комуникативно информатичке области, и сматрају се основним војничким вештинама које треба да поседује сваки савремени официр да би могао у својој средини да задобије поверење својих потчињених, сарадника и претпостављених, као мајстор свог заната који сигурно и самоуверено може да развија свој ауторитет, који ће му омогућити успешно функционисање морала у његовој јединици, команди или установи.

Табела 6 – Трећи издвојени фактор – општевојна знања

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности варијабле са фактором
1.	О припремању операција на копну, мору и ваздушном простору / основе оператике	0,769
2.	О извођењу операција на копну, мору и ваздушном простору / основе оператике	0,737
3.	О оружаном борби, доктрини и стратегији одбране земље / основе стратегије	0,654
4.	О месту, улози и задацима тактичких јединица у борби и обезбеђењу борбених дејстава / општа тактика	0,591
5.	О феномену силе и моћи и облицима угрожавања безбедности земље / основе стратегије	0,564
6.	О начелима употребе армија потенцијалних агресора / општа тактика	0,535
7.	Потребна за успешно руковођење и командовање основним тактичким јединицама / командовање	0,532

У табели 6 издвојен је **трећи фактор** чија укупна варијанса износи 6,046%, а заједно са прва два фактора 40,302%. Трећи фактор репрезентује манифестне варијабле које се односе на *област опште војних знања*, на основу чега дати издвојени фактор можемо интерпретирати као **опште-војна знања**. Карактеристично за тај фактор је то што су све манифестне варијабле из именоване области, јер су наведени садржаји из оквира предмета основе оператике, основе стратегије, опште тактике и командовања, чији наставни планови и програми омогућују официрима да за време школовања на Војној академији стекну потребна опште војна знања, која су им неопходна у њиховој будућој професији са аспекта функционисања морала у њиховим јединицама. Процена испитаника јесте да овај корпус знања на хијерархијској лествици приоритета заузима треће место одмах иза *комуникативно информатичких знања* и *базичних војних вештина*. Незнатно је дата предност војним вештинама (чија је варијанса 8,380%), у односу на опште војна знања (варијанса 6,046%) која су претежно теоријског садржаја изузев области опште тактике које у себи инкорпорирају и део војних вештина.

Табела 7 – Четврти издвојени фактор – *природно-математичка знања*

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности варијабле са фактором
1.	О функционалној зависности између математичких величина / математика	0,801
2.	О принципу рада, параметрима и особинама електронских елемената и склопова / електроника	0,760
3.	Математичка знања из области релација и операција / математика	0,725
4.	Потребна за праћење достигнућа у области електронике / електроника	0,713
5.	О законитостима из електротехнике као и подизању опште техничке културе / електротехника	0,671
6.	Потребна за праћење технолошког развоја и достигнућа у области физичких наука и механике / физика	0,654
7.	О научним методама, техникама и инструментима / основе методологије војних наука	0,491

Из ротиране матрице факторске структуре (табела 3) издвојен је **четврти фактор** (табела 7) чија варијанса износи 5,183%, док прва четири фактора имају укупну варијансу 45,486%, његов удео у описивању дате појаве доста је мањи него што је то случај са боље ранжираним факторима. На основу наведеног описа, именовани фактор је интерпретиран као **природно-математичка знања**. Изузев последње седме варијабле, све остале су својим садржајем везане за област природно математичких знања стављених у функцију професије, чији су предмети изучавања, управо, математика, електроника, електротехника и физика. Иако тај фактор има малу варијансу, он није занемарљив, јер су на тај начин испитаници истакли да је и ова област знања потребна будућим савременим официрима.

Табела 8 – Пети издвојени фактор – војнодруштвени

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности варијабле са фактором
1.	О организовању и реализовању истраживања као и израде саопштења / основи методологије војних наука	0,670
2.	О образовању и васпитању одраслог човека у војној средини / војна андрагогија	0,604
3.	О дидактици (теорији наставе) / војна андрагогија	0,592
4.	Потребна за разумевање понашања и субјективних доживљавања припадника Војске Србије / војна психологија	0,582
5.	Потребна за успешно супротстављање психолошко-пропагандном дејству непријатеља / морал војске	0,481
6.	О управном, кривичном, међународном ратном праву и материјалној одговорности припадника Војске Србије / војно право и прописи	0,447
7.	Потребна за успешно неговање борбених и слободарских традиција нашег народа / војна историја	0,415

Пети издвојени фактор са варијансом 3,512% приказан је у табели 8. На основу репрезентовања манифестних варијабли које се односе на **војнодруштвене области знања и вештина**, пети фактор је интерпретиран као

војнодруштвени. Међусобна повезаност садржаја изучавања предмета војне андрагогије, војне психологије, морала војске и војне историје је утицала на то да се издвоје наведене манифестне варијабле и формира посебан фактор (латентну варијаблу) који по свом садржају претежно обухвата област војнодруштвених предмета. Структура именованих варијабли је таква да омогућава официрском кадру успешан рад са људима, који је битан предуслов функционисања морала.

Табела 9 – Шести издвојени фактор – основна војна знања

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности вар. са фактором
1.	О војногеографским карактеристикама простора наше земље / војна географија	0,671
2.	О оријентацији и кретању уз коришћење геотопографских материјала / војна топографија	0,645
3.	О утицају географског фактора на извршавање задатака у рату и миру / војна географија	0,604
4.	Потребна за методско оспособљавање, организовање и реализовање свих облика физичке културе у ВС / физичка култура	0,471
5.	О руковању наоружањем, прецизном и брзом гађању циљева и организацији система ватре / наоружање са наставом гађања	0,468

Шести фактор је издвојен на основу ротираних матрице факторске структуре (табела 3), у табели 9. Приказани фактор учествује са свега 3,113% у укупној варијанси а са свим до сада описаним факторима 52,111%. Наведеним описом и репрезентовањем манифестних варијабли, шести фактор су **основна војна знања**. На основу издвојених варијабли које описују именовани фактор испитаници већу важност придају базичним војним вештинама и опште војним знањима, него што је то област основних војних знања. Садржајима изучавања предмета војне географије и војне топографије највећим делом покривена је област именованог фактора која је испитаницима битна али не заузима високу позицију на скали приоритета потребних знања и вештина.

Табела 10 – Седми издвојени фактор – општедруштвена знања

Редни број варијабле према значају	НАЗИВ ВАРИЈАБЛЕ / ПРЕДМЕТНА ОБЛАСТ	Коефицијент повезаности вар. са фактором
1.	О савременим политичким системима / политички систем	0,713
2.	Потребна за анализу социолошких проблема савременог света и друштвених сукоба / социологија	0,712
3.	Потребна за процењивање актуелних политичких процеса / политички систем	0,603
4.	О законитостима које важе у природи и њиховој међусобној повезаности / физика	0,546
5.	О друштву као целини и начину функционисања војске / социологија	0,476
6.	О историји ратова, развоју оружане силе и војне организације / војна историја	0,346

У табели 10 приказан је издвојени **седми фактор** који учествује са само 2,704% у укупној варијанси а са свим до сада описаним факторима 54,815%. Издвојени фактор је детерминисан манифестним варијаблама на основу којих се он може интерпретирати као **општедруштвена знања**. Изузев четврте варијабле, све остале су својим садржајем везане за област општедруштвених знања, чија је међусобна повезаност садржаја изучавања предмета политичког система и социологије несумњиво утицала на то да се у табели 10 издвоје наведене манифестне варијабле и формирају посебан фактор. Испитаници сматрају да је познавање области именованих предмета најмање важно за њихово учешће у одржавању, примени и развијању морала својих јединица, команди или установа.

На основу детаљно описане дескриптивне и факторске анализе уочава се која су то знања и вештине неопходна официру Војске Србије са становишта успешног функционисања (одржавања, примене и развијања) морала својих јединица, команди и установа у условима савремених изазова, ризика и претњи.

Закључак

У прошлости циљ оружаних сукоба био је војно освајање нових територија, преотимање националних богатстава других народа и стварање нових тржишта. У савременом свету се, првенствено, иде на потчињавање свести противника како би он у име агресора реализовао његове циљеве и допринео остваривању његових националних и државних интереса. Агресор сада

првенствено посеже за неоружаним облицима агресије или „рату без рата“. Основни циљ му је да без употребе оружја, ангажовањем расположивих снага и средстава пропаганде и применом разноврсних метода деловања на свест и психу, усмери понашање противника у жељеном правцу или потпуно сломи његову вољу за отпором. Остваривање тих и таквих циљева није било нити ће бити могуће уколико се морал жртве агресије не доведе на такав ниво, на којем би престала свака воља за организованим отпором.

Морал војске је променљива категорија и може бити урушен уколико нису предузете адекватне системске мере којима би се обезбедило његово несметано функционисање. Постоји читав низ мера којима се утиче на успешно одржавање, примену и развијање морала, с тим у вези део који се односи на когнитивну компоненту – предуслов је успешног функционисања морала. Теоријским објашњењима појмова и појава које су везане за морал војске, профилисање официрског кадра, савремене изазове, ризике и претње, као и емпијским истраживањем које је спроведено путем скале процене са 667 официра испитаника, покушало се доћи до одговора на питање која су то знања и вештине неопходни официрском кадру, која стичу током школовања на Војној академији, а представљају неопходан предуслов успешног функционисања морала својих јединица, команди или установа. Предмет истраживања нису била сва знања и вештине, већ само она која су заједничка за студенте свих одсека (батаљона – одреда), изражена у 25 заједничких предмета, чији су садржаји изучавања представљени са 50 ајтема у коришћеној петостепеној скали процене Ликертовог типа.

Сваки официр у својој јединици, команди или установи, током реализације радних задатака остварује троструку улогу (командну, васпитачку и наставничку). Од њих се очекује да током школовања, а касније и усавршавањем на својим формацијским дужностима, испоље што већи ниво војно-стручне оспособљености, психофизичке припремљености и морално карактерне изграђености. Да би могао да одговори овако свеобухватним и сложеним захтевима који се пред њега постављају, морају се превасходно испунити одређени услови, који се испољавају помоћу когнитивних, емоционалних и конативних садржаје. Важна карика у формирању што комплетније личности официрског кадра представља Војна академија, чији је задатак да као високошколска образовно научна установа, на што ефикаснији начин одговори постављеним захтевима школовања будућих официра. Зато је овим радом покушано да се одговори на питање који су то садржаји изучавања појединих заједничких предмета, који престављају неопходан предуслов ефикасног функционисања морала.

Наведени резултати истраживања могу бити примењени током реформе војношколског система, који би помогли код рационализације, доградње и осавремењавања наставних планова и програма образовања старешинског

кадра. На тај начин остварује се захтев да официри свих нивоа руковођења и командовања морају поседовати одређени ниво знања и вештина из појединих области заједничких предмета, као неопходан услов одржавања, примене и развијања морала у својим јединицама, командама или установама.

Литература

1. Andersen, S., Ross, L.: „Self–knowledge and social inference“, *Journal of Personality and Social Psychology*, 1984.
2. Вељковић, В.: *Основи морала војске*, Војна академија, Београд, 2006.
3. *Војна енциклопедија*: VIII том, друго издање, Београд, 1974.
4. *Војни лексикон*: Војноиздавачки завод, Београд, 1981.
5. Грујић, В.: *Организација и мотивација*, Војна академија, Београд, 2004.
6. Даниловић, Н.: *Снага морала*, Задужбина Андрејевић, Београд, 2003.
7. Димитријевић, В., Стојановић, Р.: *Међународни односи*, Службени лист СРЈ, Београд, 1996.
8. Капрара, В., Ђервоне, Д.: *Личност, детерминанте, динамика и потенцијали*, Дерета, Београд, 2003.
9. Лукић, Р.: *Социологија морала*, Научна књига, Београд, 1976.
10. Марчек, Ј.: *Профил официра и интерперсонални односи*, Војна Академија, Београд, 2003.
11. Маслов, А.: *Мотивација и личност*, Нолит, Београд, 1982.
12. Милојевић, В.: *Морал војске*, Војна академија, Београд, 1999.
13. Орлић, Д.: „Појмовно одређење изазова, ризика и претњи у процесу преобликовања међународне безбедности“, *Војно дело*, бр. 3/2004, Београд, 2004.
14. Осовска, М.: *Социологија моралности*, БИГЗ; Београд, 1971.
15. Павићевић, В.: *Основи етике*, БИГЗ, Београд, 1961.
16. Pastuović, N.: *Образовни циклус – опћа методика образовања одраслих*, Andragoški centar, Zagreb, 1978.
17. Petančić, M.: *Ergodidaktika*, Опćински завод за запошљавање, Ријека, 1968.
18. Rosenau, J.: *The dynamist of a Turbulent World*, St. Martin's Press, New York, 1998.
19. Савићевић, Д.: *Концепција образовних потреба у андрагогији*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1989.

20. Станић, Ђ.: *Обука старешина*, Војноиздавачки и новински центар, Београд, 1986.
21. *The Encyclopedia Americana: Americana Cooperation*, New York, 1971.
22. Fulgosi, A.: *Faktorska analiza*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
23. Хрњица, С.: *Општа психологија са психологијом личности*, Научна књига, Београд, 1994.
24. *Concise Oxford Dictionary: Ninth edition*, Clarendon Press, Oxford, 1997.
25. Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
26. Waever, O.: *Securitization and Desecuritization*, Columbia University Press, New York, 1995.

СИСТЕМ НАБАВКИ И ТРЖИШНА СТРУКТУРА СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ОДБРАМБЕНУ ИНДУСТРИЈУ

Проф. др Драгомир Ђорђевић

У датим историјским условима, производи одбрамбене индустрије имају карактер робе са специфичним својствима због којих се њихова производња и промет мора посебно регулисати и остваривати под строгим друштвеном контролом.

Метод непосредне погодбе може се оспоравати, али се често не може избећи. Брзи развој науке и технологије створило је ситуације у којима, за велике набавке, није могуће задовољити један или други критериј метода надметања. Многи предмети (средства) или услуге које Влада набавља не могу да буду дефинисани због својих променљивих фактора који онемогућавају дефинисање, а камоли стандардизацију.

Циљ непосредног погађања, као и код надметања, јесте да се обезбеди најефикаснији пут за постизање највеће користи за Владу. Испуњење тог захтева зависи од искуства, стручности, способности у расуђивању и иницијативи особља које је ангажовано у различитим фазама целог процеса остваривања набавки.

Кључне речи: *систем набавки, тржишна структура, одбрамбена индустрија, транзиција, морфологија тржишта, наоружање и војна опрема, билатерални монопол, објективизирана цена, маржа толеранције, бруто домаћи производ, етницентризам потрошача, преговарачка моћ, буџетска средства, јавно добро, непосредна погодба, метод надметања, снабдевање.*

Увод

Један од циљева процеса транзиције у земљама истока и југоистока Европе јесте и стварање услова за изградњу тржишног амбијента, у којем ће вредни субјекти пословати према тржишним критеријима. Пословање у таквим

условима значајно подиже ефикасност целокупног привредног система, као и сваког појединог привредног субјекта који је у таквим условима способан да опстане. Предуслов за стварање таквих услова привређивања јесте либерализација.

Тржиште потпуне или савршене конкуренције, са великим, практично неограниченим бројем продаваца и купаца за сваку робу, само је теоретска претпоставка, док у реалним привредама постоји велики број парцијалних тржишта појединих роба, са знатно мањим бројем учесника и на страни понуде и на страни тражње и на која се не може потпуно слободно ступати. То повлачи и одговарајуће консеквенце на понашање на самом тржишту и на деловање тржишних законитости, пре свега, закона односа понуде и тражње. Из тога проистичу и другачији принципи и начини формирања цена, а, самим тим, и све друге перформансе предузећа повезане са формирањем цена.

Систем набавки и структура тржишта

Начин функционисања тржишног механизма, као и позитивни и негативни утицаји тог функционисања на укупна привредна и друштвена кретања, битно зависе од постојећих форми тржишта, односно – морфологије тржишта.

Структуре тржишта битно утичу на услове размене, формирање цена, понашање привредних субјеката, првенствено произвођача и продаваца, али такође потрошача и купаца. Од тржишних структура зависи у којој мери је присутно слободно деловање тржишних снага – конкуренције.

Ефикасно регулисање односа на тржиштима претпоставља познавање њихових структура, и то утолико пре уколико те структуре више носе карактеристике монопола и олигопола, што је случај са одбрамбеном индустријом.

Поједини аутори различито групишу чиниоце који утичу на тржишно стање. У раду су, с обзиром на процес и механизме формирања цена средства наоружања и војне опреме сврстана у три основне групе:

- број продаваца и купаца који врше тржишне трансакције;
- карактер производа одбрамбене индустрије;
- еластичност тражње средстава НВО.

Доминантни облик тржишта средстава НВО билатерални је монопол који се јавља када се на тржиште међусобно супротставе један монопол и један монопсон, односно када се и са стране понуде и са стране потражње јавља један продавац или купац.

Други облик тржишта НВО, који се ређе јавља, јесте квазимонопсон, а изузетно монопсон. Ако постоји само један купац производа на тржишту и мало произвођача, онда имамо квазимонопсон, а у ситуацији када има много произвођача – монопсон.

Све тржишне структуре, осим потпуне конкуренције, спадају у имперфектне. Основне карактеристике имперфектних тржишних структура су:

- диференцирани производи и цене за исту намену;
- значајан утицај произвођача и купца за процес формирања тржишних цена;
- релативно слабија мобилност средстава.

Објективна материјална основа настајања и ширења монополских структура садржана је у процесу концентрације и централизације, а сам тај процес израз је захтева савременог техничког и технолошког развоја. С аспекта размене¹ првенствено се морају имати у виду негативне последице постојања монопола, а са аспекта производње преимућство крупне производње и великих економских и технолошких целина, који чине неопходан услов техничког прогреса.

Према нашој оцени, произвођачи средстава НВО чине комбинацију законских и „октоподских“ монопола.

На пример, нерационално је имати два или више произвођача авиона, транспортера, тенкова итд., јер су тада јединачни трошкови производње нужно већи.

Код свих група монопола, осим чисто економских, постоје одређени принципи формирања цена тих производа на тржишту, па се може рећи да се ради о тзв. регулисаним монополима. Наиме, предузећа се обавезују да ће се при формирању цена својих производа и услуга придржавати принципа о формирању цена које утврђују органи власти, који им тај монополски положај и обезбеђују. Дакле, цена у билатералном монополу није дата величина, већ произлази из договора купца и продавца.

У случају административног ограничавања цена потребни су изражена информисаност, стручност, па и далековидост, иначе та ограничења могу друштву и привреди донети више штете него користи. Административно државно регулисање цена има много противника, нарочито у земљама с развијеном тржишном привредом. Најмање је таквих противника када је реч о потребама онемогућавања монополског формирања цена.

У тражењу теоретске основе објективног образовања цена средстава НВО издвојена је концепција тзв. „објективизираних цена средстава НВО“² као најадекватнији израз вредности у индустрији НВО, с обзиром на то да се она одређује на основу друштвено неопходних трошкова и акумулативности, сразмерне објективно условљеним трошковима средстава за рад и објективно условљеним трошковима радне снаге.

¹ Галбрајт, Ј. К. у: *Нова индустријска држава* – монополизација се сматра „кулминацијом непоштеног утицаја на цене. У енглеском језику још само неколико речи носи тако јак привук опакости, као реч монополизам. То су речи: превара, проневера, субверзија и содомија“. Стојановић, И.: *Социјализам и тржиште*, Економика, Београд, 1988, стр. 262.

² Ђорђевић, Д.: *Теорија и пракса формирања цена у војноиндустријском комплексу*, Економика, Београд, 1993, стр. 80–87.

Математички облик нормалне цене средстава HBO јесте:

$$P_s = T_{pr} + T_{sr} + T_r + (T_{sr} + T_r) \cdot (D/TSR + TR),$$

где су:

P_s = објективизирана цена средстава HBO

T_{pr} = трошкови предмета рада

T_{sr} = трошкови средстава за рад

T_r = трошкови рада

D = укупна друштвена добит

TSR = укупни трошкови средстава за рад

TR = укупни трошкови рада

Овим обликом „нормалне цене“ обезбеђује се:

- потпуна прецизност облика уложених елемената у репродукцији;
- изједначавања трошкова рада према месту и значају са трошковима средстава за производњу;
- структура цене која поред вредносних елемената, који одржавају трошење, садржи и нето резултат ангажовања тих фактора;
- расподела према раду, односно присвајање пропорционално раду;
- извесно „прејудицирање“ расподеле добити, што је економска законитост;
- јасну поделу трошкова на варијабилне, тј. трошкова предмета рада, и фиксне, тј. трошкова капацитета техничког и радног.

Маржа толеранције и привреда у транзицији

Привредници сматрају да би требало допунити Закон о јавним набавкама – увођењем „марже толеранције“, до 15% као што важи у околним земљама. Домаће фирме би, по тој одредби, биле фаворизоване у односу на стране понуђаче, ако понуде до 15% вишу цену.

Домаћа привреда, државна инфраструктура и предузећа су на ниском нивоу развоја. Судар са модерном конкуренцијом је неравноправан и треба наступити опрезно, а не либерално и отворено. И стране компаније имају различите видове помоћу својих држава.

Неке карактеристике конкурентности српске привреде:³

- у 2001. бруто домаћи производ Србије износио је негде између 12% и 13% словеначког;
- индустријска опрема амортизована је и сведена на 12 % и 15 % своје реалне вредности из 1989. године;

³ *Месечне анализе и прогнозе*, Институт економских наука, бр. 7/8, Београд, 2003, стр. 37–51.

– технолошко заостајање наше привреде за индустријским земљама Европе износи око пет до шест технолошких година, што је у временској димензији еквивалентно од 30 до 35 година;

– индекс конкурентности раста. Од укупно посматраних 76 земаља, Србија се нашла на 69. месту;

– индекс микроекономске конкурентности. Наша земља је у 2000. години заузимала тек 71. место од укупно 76 земаља према индексу микроекономске конкурентности.

У нормалним условима и под стандардним теоретским претпоставкама, либерализација је више него пожељна и може се доказати без неких особитих интелектуалних напрезања. Постоје, нажалост, и услови који нису нормални и при којима конвенционално резонување може да се преокрене.

Према тврдњама специјалиста, ни они најразвијенији нису толико либерални као што на први поглед изгледају. Све су учесталије тврдње да се и развијенији поприлично штите, али не отворено и формализовано него мноштвом стандарда (везаних за квалитет, безбедност, екологију и друго), који творе много озбиљније препреке и од самих царинских баријера.

Развијајући институције, мораћемо паралелно да развијамо и те стандарде и да учимо како да их користимо.

Етноцентризам потрошача (склоност ка куповини домаћих производа) је, на основу неких истраживања, присутан на Балкану, а и шире. Потрошачи у Србији исказују најмањи забележени степен етноцентризма у поређењу са становницима Хрватске, БиХ и тако даље. Српски потрошачи показују склоност ка страним маркама чак и према онима које долазе из земаља са којима се ратовало.

И то је наша реалност и уз нереални девизни курс лако је доћи до 4,85 милијарди УСД спољнотрговинског дефицита за годину дана.

Кадровска структура набавне функције у условима имперфектне тржишне структуре

Економска анализа може одредити само распон у којем се налази равнотежна цена. Коначну цену (и количину производње) одредиће неекономски фактори – преговарачке моћи, вештине и друге стратегије предузећа учесника.

У условима билатералног монопола економска анализа доводи до неодређености коју, на крају, разрешавају егзогеним факторима.

Математички облик „нормалне цене“ средстава НВО чини само теоретску основу за формирање цена тих средстава. Међутим, за конкретно формирање цена средстава НВО неопходна је разрада израза са следећа два аспекта:

- критеријума којима се недвосмислено јасно одређује квантитативни оквир друштвено потребних износа сваког појединачног инпута репродукције;
- структуре елемената „нормалне цене“ средстава НВО с елементима чија кретања прати званична статистика земље.

Претпоставка за обављање тако сложеног задатка јесте кадровска структура запослених у набавној служби која ће чинити складан спој: техничко-технолошке, тактичке, економске и правне квалификованости.

Изражена информисаност, стручност, па и далековидост запослених у тој служби гарант су рационалне употребе дела буџетских средстава као јавног добра.

Избор кадра само на основу критеријума познавања одредби Закона о јавним набавкама не даје гаранцију за рационалну употребу дела буџета намењеног за набавке.

Друго, уколико не постоји корелација између система набавки и тржишне структуре датог простора, постоји могућност да:⁴

„Привредници уочавају непожељан облик повезаности привреде и политике кроз високу пристрасност државних функционера при додели великих послова на тендерима и јавним набавкама. Највећа вероватноћа појаве мита је у случају јавних набавки. Отуда не треба да чуди прилично уједначен став о врло ниском поверењу јавности према политичарима.“

Закључак

Владини уговори морали би не само да буду добри, него и да остављају добар утисак, а скоро је немогуће постићи да неки уговор склопљен путем непосредне погодбе оставља добар утисак. Годинама су од Владе и снабдевачких органа вршени напори да се у већој мери користи метод надметања. Међутим, како наоружање постаје све комплексније и све већи део новца, намењеног за снабдевање за потребе одбране, иде на истраживање и развој, постаје све теже обављати снабдевање том методом.

Предуслови за јавно надметање веома су специфични и свако одступање скоро аутоматски захтева да се оно замени непосредном погодбом. Предуслови су следећи:

1. мора постојати потпуна, експлицитна, адекватна и реалистична спецификација предмета куповине на основу које могу да се дају конкурентске понуде за обезбеђење и испоруку идентичних производа;

⁴ *Месечне анализе и прогнозе*, Институт економских наука, бр. 7/8, Београд, 2003, стр. 44.

2. спецификације би морале да буду доступне свим потенцијалним понуђачима, и у томе не сме бити ограничења у погледу безбедности – тајности;

3. мора да постоји више од једног понуђача који жели и који је способен да успешно учествује у надметању за одређени посао;

4. најповољнији понуђач се може одабрати само на основу цене, под условом да је понуђач квалификован као подобан.

Ако су ти предуслови испуњени, може се користити метод надметања. Међутим, ако било који од ова четири критеријума не би био задовољен, надметање би било непрактично, ако не, и немогуће.

Циљ непосредног погађања, као и код надметања, јесте да се обезбеди најефикаснији пут за постизање највеће користи за Владу.

Испуњење тог захтева зависи од искуства, стручности, способности расуђивања и иницијативе особља које је ангажовано у различитим фазама целог процеса остварења набавке.

Метод непосредне погодбе може се оспоравати али се он често не може избећи.

Литература

1. Бабић, С., Миловановић, М.: *Теорија цена*, Економски факултет, Београд, 1995.

2. Ђорђевић, Д.: *Теорија и пракса формирања цена у војноиндустријском комплексу*, Економика, Београд, 1993.

3. Хал, В.: *Микроекономија – модерни приступ*, Економски факултет, Београд, 2003.

4. Jurin, S., Šoninger, J.: *Теорија тржишта и цена*, Globus, Zagreb, 1990.

5. Kotsoianis, A.: *Moderna mikroekonomika*, Gospodarska misao, Zagreb, 1996.

6. Лабус, М.: *Основи економије*, Југословенска књига, Београд, 1995.

7. Максимовић, С.: *Микроекономија*, Consseco institut, Београд, 2002.

8. Стојановић, И.: *Микроекономска теорија цена*, Савремена администрација, 1995.

9. Здравковић, Д., Стојановић, Б., Ђорђевић, Д., Стојановић, И.: *Теорија и политика цена*, Економски факултет, Ниш, 2000.

10. Ђорђевић, Д.: *Микроекономија – савремени приступ*, Привредна академија, Нови Сад, 2006.

САВРЕМЕНЕ ПСИХОЛОШКЕ ОПЕРАЦИЈЕ ОРУЖАНИХ СНАГА

Мр *Милан* Миљковић, мајор

Према документима НАТО-а, психолошке операције сврставају се у категорију операција „вршења утицаја“, заједно са операцијама за успостављање цивилно-војних односа, јавним информисањем и информационам операцијама. Циљ психолошких операција јесте утицај на промену ставова и понашања противника, пријатеља и неутралне јавности на начин који одговара постизању националних, политичких и војних циљева организатора операција. У Северноатлантском пакту, израђена је заједничка стратегија за психолошке, информационе и медијске операције. ПСИОП јединице у армијама земаља НАТО постале су део Снага за одговор, јединице које представљају окосницу снага „алијансе“ за експедиционе војне операције. У оружаним снагама развијених земаља, на нивоу Генералштаба, постоје специјализовани органи и центри преко којих се руководи психолошким операцијама (ПСИОП Центри), а реализација се одвија преко посебних јединица – батаљона, чета и водова за ПСИОП. Јединице су кадровски попуњене стручњацима различитог профила и опремљене најсавременијим техничким средствима.

Кључне речи: *психолошке операције, психолошко-пропагандно деловање, полуистине, неистине, гласине, утицај на ставове и понашање, циљне групе, аудиовизуелна средства, „нови медији“.*

Увод

Од Другог светског рата до данас, у међународној војној теорији непрекидно се мењао назив делатности која је у прошлој деценији носила назив психолошко-пропагандно деловање (ППД), да би данас нашој стручној и широј јавности била позната као „психолошке операције“ (ПСИОП). У савременој страниј литератури, поред „стратегијске комуникације“, присутан је термин *Perception Management* – управљање перцепцијом противника. Савремене војне психолошке операције изводе се, у начелу, по следећим фаза-

ма: планирање операције, прикупљање обавештајних података о „слабим странама циљне групе“, процена циљне групе, избор метода и медија за деловање, претходно тестирање производа, израда и пласирање пропагандног материјала и мерење ефеката пропаганде. Развој савремених средстава за телекомуникације довео је и до коришћења „нових медија“ у ПСИОП активностима, употребе мобилних телефона, слања порука „циљној групи“ електронском поштом и тако даље. У актуелним међународним војним мисијама (Ирак, Авганистан – ИСАФ, БиХ – ЕУФОР, на КиМ – КФОР) присутно је повећано ангажовање јединица за извођење психолошких операција у реализацији широког спектра задатака. У оружаним снагама водећих земаља НАТО, као и војскама неких нама суседних земаља, озбиљно се ради на повећању бројног стања и опремању јединица за ПСИОП.

Психолошке операције или психолошко-пропагандно деловање

Анализирајући период од завршетка хладног рата до данас, када се говори о називу наведене активности запажа се трансформација примене термина од: пропагандног рата, психолошких операција, у новије време – медијски рат, неокортичко ратовање, информационе операције до – „управљање перцепцијом противника“ (*Perception Management*). Реч је, међутим, о синонимима за суштински исту појаву. У нашој војној теорији, која иначе од 2000-те оскудева са значајнијим стручним и научним радовима из те области, присутан је термин психолошко-пропагандно деловање (ППД), који је коришћен деведесетих година прошлог века. У савременим западним армијама, где је теорија и пракса психолошко-пропагандног деловања много развијенија, већином се користи термин „психолошке операције“ (ПСИОП). Када би се анализирале дефиниције те две активности, утврдила би се суштинска сличност, тако да је будуће коришћење појма „психолошке операције“ оправданије из разлога боље комуникације са војним теоретичарима страних земаља.¹ Такође, евидентна је тежња страних војних теоретичара да сталним развојем термина за активности психолошко-пропагандног карактера избегну негативну конотацију коју са собом носи термин „пропаганда“.

¹ Психолошко-пропагандно деловање дефинише се као скуп мера и активности које се предузимају ради изградње нових и промене постојећих ставова, мишљења, осећања, практичних поступака и понашања људи, супротно нормама друштва према којем је усмерена таква активност. Најчешће коришћена дефиниција за психолошке операције из Доктрине КоВ САД, FM-33, јесте: Психолошке операције (PSYOP – Psychological operations) представљају планске активности пропаганде и психолошких акција у миру или рату, усмерене на спољне непријатеље, пријатеље и неутралну јавност, како би се утицало на ставове и понашања на начин који одговара постизању националних циљева, како политичких тако и војних и састоје се од стратегијских, оперативних и тактичких психолошких операција.

Једна од често коришћених дефиниција јесте да су ПСИОП планиране операције којима се одређене, селектоване информације достављају циљним групама ради утицаја на њихове емоције, мотиве, објективно резонување, и коначно, на понашање страних влада, организација, група и појединаца.²

У ставовима изнетим у Доктрини КОВ-а ОС САД за психолошке операције из 2005, истиче се да „мисија ПСИОП утиче на понашање страних циљних група (ТА – *Target Audiences*) у складу са националним циљевима САД. Промена понашања стране циљне популације крајњи је циљ ПСИОП мисије. Мада је повезана са менталним процесом, приметна промена понашања циљних група оправдава и дефинише степен успеха психолошких операција. Наведена веза између утицаја и промена понашања представља њену оригиналност према којој се оне разликују и издвајају у односу на остале активности информационалних операција (ИО) и на крају психолошке операције чине централном активношћу информационалних операција“.³

НАТО дефинише ПСИОП као планиране психолошке активности у миру, током кризе и рата, усмерене према непријатељу, пријатељевој и неутралној јавности са циљем утицаја на њихове ставове и понашања у складу са политичким и војним циљевима алијансе.⁴

Циљ деловања психолошким операцијама

Циљеви психолошких операција, условно, могу да се поделе на опште, посебне и појединачне. Психолошке операције које се воде на дуже време и са општим циљем, углавном, изводе се ради утицаја на системе вредности великих група људи као што су нације, државе, верске заједнице, политички покрети или мултинационалне компаније (сопствене или конкурентске).

Посебни циљеви се односе на области човекових делатности као што су култура, традиција, морал и, посебно, борбени морал у рату.

Појединачни циљ се односи на један конкретан процес на ужем простору и за краће време. Ефекти су краткотрајни и брзо се уочавају. Такви циљеви се постављају и у извођењу ПСИОП-а оружаних снага на тактичком и оперативном нивоу.

У односу на објекте деловања (циљне групе) циљеви психолошких операција могу бити према:

– највишем државном и војном руководству – да се утиче на промене одлука, ставова и намера противничког руководства у смислу прихватања политичких, економских и других интереса друге стране;

² *Војни речник*, Министарство одбране САД, [<http://www.dtic.mil/doctrine/jel/doddict/>], мај 2007.

³ *Приручник за Психолошке операције FM 3-05.30*, Главни штаб Копнене војске САД, април 2005.

⁴ *Доктрина НАТО за Психолошке операције (Nato Psychological Operations Doctrine) АЈР-3.7*, март 2002, стр. 1–1.

– војсци – да се код војног руководства, командног кадра и припадника војске изазове дезоријентација и дилема у погледу одбране, ослаби њихов борбени морал и умањи одлучност за пружање отпора противнику;

– становништву – да се међу цивилним структурама изазове размишљање и дилема о сврсисходности отпора, умањи подршка становништва сопственом руководству, подстакне пружање пасивног отпора у погледу извршавања војне обавезе и организовање протеста као и други облици грађанске непослушности.

Заједнички циљ деловања према наведеним објектима јесте промена ставова, убеђења и начина понашања. Када се постигну наведене промене, може се оценити да је психолошка операција постигла успех. Противник је побеђен када је убеђен.

Значај и нивои извођења психолошких операција

Од завршетка Другог светског рата до данас психолошке операције развијале су се концепцијски, организационо и технички. Значај ПСИОП деловања у савременим војним и невојним операцијама постаје све већи.

Савремени амерички војни теоретичари потенцирају значај психолошких операција, као виталног дела широког спектра активности САД на дипломатском, информационом, војном и економском плану. Наводи се да је примена било којег стуба „националне моћи“, посебно војне моћи, увек имало и психолошку димензију. Страна перцепција америчке војне моћи значајан је фактор у процесу стратегијског одвраћања (*deterrence*). Ефикасност „одвраћања“ зависи од способности Вашингтона да утиче на перцепцију „америчке моћи“ код осталих земаља.⁵

У Северноатлантском пакту (НАТО), израђена је заједничка стратегија за психолошке операције и информационе и медијске операције. У армијама земаља НАТО јединице за психолошке операције постале су део Снага за одговор (*NATO Response Force – NRF*), јединица које представљају окосницу снага алијансе за експедиционе војне операције. У међународним војним мисијама (Ирак, Авганистан – ИСАФ, Конго, БиХ – ЕУФОР, на КиМ-у), уграђене су у састав тимова за цивилно-војну сарадњу (*CIMIC – Civil – Military Cooperation*) и тимова за осматрање и везу (*LOT – Liason and Observation Teams*), ангажовани су тимови за извођење психолошких операција према локалном становништву ради прихватања „страних трупа“ од локалног становништва, сталног утицаја и мерења расположења популације према међународним снагама и коришћења наведених јединица у обавештајно-извиђачке сврхе.

С обзиром на значај психолошких операција – то су „операције другачије од ратних“, „нератне операције“, или „сукоб ниског интензитета“ облици примене си-

⁵ Приручник *FM 3-05.30*, Главног штаба Копнене војске САД, април 2005, стр 1-1.

ле у међународним односима, настале као последица прилагођавања „политике силе“ новим међународним и унутрашњополитичким условима. У реализацији „операција другачијих од ратних“ (обавештајних, информационих, управљања кризом, хуманитарних, мировних...) незаобилазни елемент је примена психолошких операција, где јединице специјализоване за ПСИОП имају важну улогу. Од свих неоружаних облика угрожавања безбедности држава и народа, психолошке операције у савременим условима издвајају се као неминован, доминантан и све значајнији неоружани облик војног ангажовања. Оне су саставни део, пратилац и општи амбијент ратовања у свим његовим димензијама, а данас и у сфери „сајбер ратовања“. Значај познавања снага, средстава, облика и метода психолошко-пропагандног деловања у савременим условима намеће потребу да се психолошке операције, као неоружани облик „борбе“ и важно средство „утицаја“ на противника посебно изучава у процесу војног образовања.

Према значају и нивоу, психолошко деловање се изводи на: стратегијском, оперативном и тактичком нивоу.

На стратегијском нивоу деловање психолошких операција јесте у надлежности највишег државног и војног руководства земље. Она се предузима и изводи ради остваривања крупних националних интереса и утицаја на противничка и инострана државна, политичка и војна руководства, као и на јавно мњење других земаља. Тежишно их изводе цивилне институције и органи, док војни органи могу да учествују у подршци њиховог извођења.

Психолошка операција оперативног значаја изводи се на простору одређеног региона или земље ради утицаја на ставове противника и његовог становништва и подршке војном ангажовању сопствених снага.

На тактичком нивоу, ПСИОП се изводи на ужем простору, у зони борбених дејстава или зони одговорности мировног контингента тактичких јединица, ради утицаја на противничке снаге и становништво. Њиме се остварују парцијални, тренутни и краткорочни циљеви у оквиру подршке сопственим снагама за овладавање одређеног простора уз што мање сопствених губитака.

Војне јединице САД за психолошке операције тежишно изводе операције на оперативном и тактичком нивоу вођења оружаних сукоба. Током трајања постконфликтних периода и извођења нератних операција (*MOOTW – Military Operations other than War*), ПСИОП јединице САД подржавају и војне операције на стратегијском нивоу.⁶

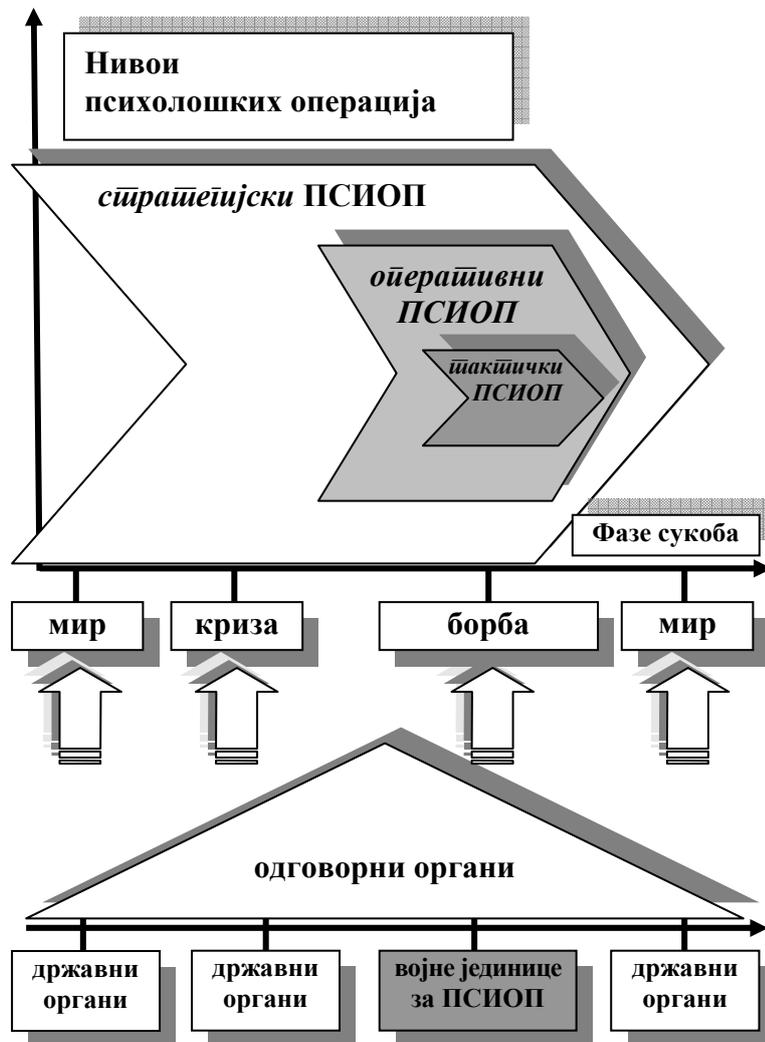
НАТО класификује психолошке операције на: стратегијске психолошке операције (*Strategic Psychological Activities – SPA*), психолошке операције за консолидацију (*Psychological Consolidation Activities – PCA*) и психолошке операције за подршку борбеним дејствима (*Battlefield Psychological Activities – BPA*)⁷ Стратегијске психолошке операције првенствено подразумевају дуго-

⁶ Приручник FM 3-05.30, Главног штаба Копнене војске САД, април 2005, стр 1–2.

⁷ *Nato Psychological Operations Doctrine AJP–3.7*, март 2002, стр. 1–1.

трајни политички утицај, операције за консолидацију усмерене су на придобијање циљних група, док операције подршке борбеним дејствима утичу на противника ради његовог „колебања и стварање сумње“ у могућност успешног отпора, до његовог осипања и преласка на сарадничку страну.

Фазе примене и нивои психолошких операција

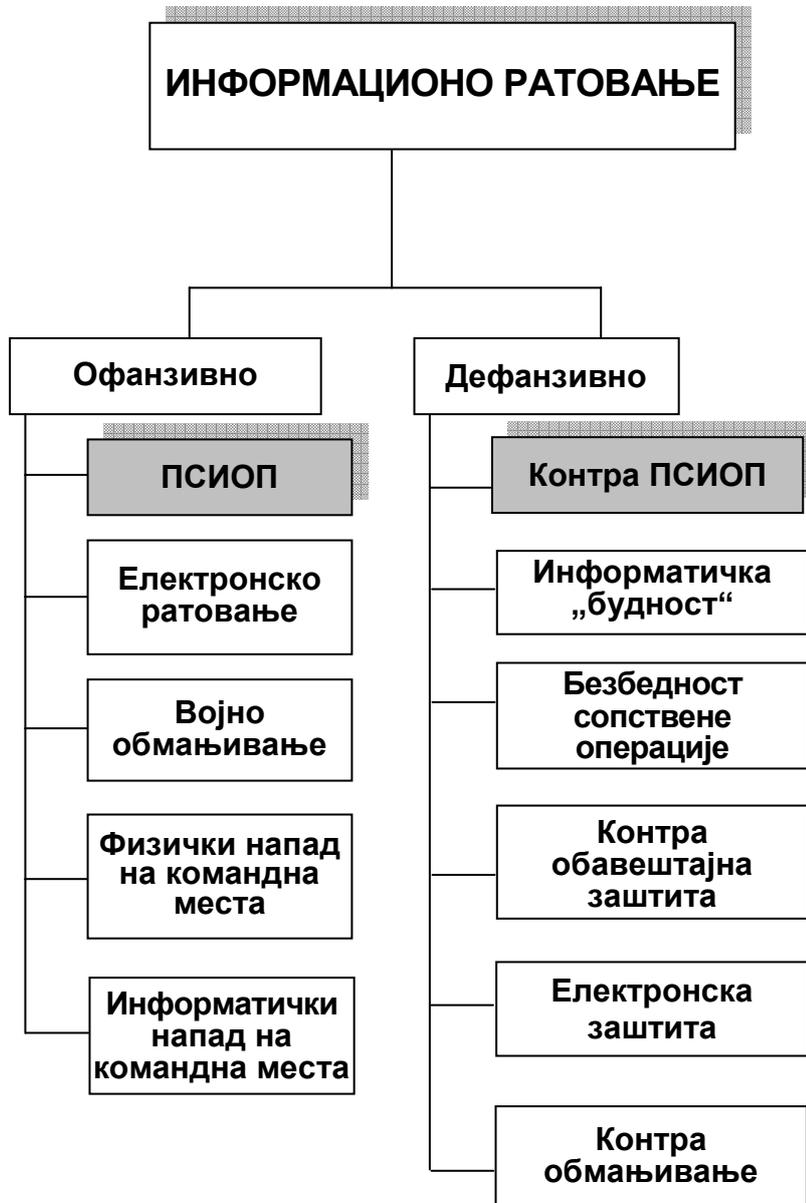

Место психолошких операција у савременим невојним и војним операцијама

У савременој војној теорији САД запажа се да се психолошке операције сврставају као део многих активности као што су операције „другачије од ратних“, „невојне операције“, „специјалне операције“, или „информационе операције“. То само говори да се психолошке операције примењује у широком спектру активности и операција оружаних снага земаља НАТО. Размотрићемо два најзаступљенија теоријска гледишта западних војних стручњака о месту психолошких операција у операцијама различитог нивоа.

На ширем политичком нивоу, психолошке операције са јавном дипломатијом, јавним информисањем, обмањивањем и тајним операцијама, део су „операција управљања перцепцијом противника“, које се изводе ради тога да се ког противничког политичког и војног руководства створи не-реална слика о међународном политичком и војном окружењу, што треба да доведе до погрешних одлука и потеза противника.

Према документима НАТО, психолошке операције сврставају се у категорију операција „вршења утицаја“, заједно са операцијама за успостављање цивилно-војних односа (*CIMIC*), јавним информисањем (*PI – Public Information*) и информационим операцијама (*INFOOPS – Information Operations*). Према војним експертима алијансе психолошке операције усмерене су и утичу у датој земљи на следеће циљне групе, као што су: руководеће структуре, припадници оружаних снага, паравојне формације, руководиоци главних партија, покрета и организација. С друге стране, у војној теорији САД заступљена је класификацијска подела према којој су психолошке операције део информационих операција (*INFOOPS*), где поред деловања психолошких операција, најзначајније место заузимају активности војног обмањивања (*Military Deception*), електронског ратовања (*Electronic Warfare*) и заштита војних операција (*OPSEC*). Ради максималне ефикасности примене информационих операција и стварања погрешне „перцепције“ код противника, постоји обавеза високе усклађености активности ПСИОП-а са другим активностима, посебно са јавном дипломатијом на политичком нивоу и војним обмањивањем при извођењу војних операција.

Извор: Приручник FM 3-05.30, Главног штаба Копнене Војске САД

Садржај и методе примене психолошких операција

Најчешћи садржај деловања ПСИОП-а су: „убедљиве и јаке“ информације (поруке), полуистине, „обмањивачке информације“ и дезинформације које се пласирају путем јавних гласила, дипломатских путем или „тајним каналима“.

Пропагандна информација и порука, пре свега, усмеравају се на оне психолошке чиниоце (перцепција, мотивација, сумња, страх, стрес – до психолошког шока и слично) који у различитим ситуацијама опредељујуће утичу на понашање људи. У односу на наведене чиниоце, развиле су се одговарајуће методе и технике психолошког деловања у миру и рату. У односу на ефекте који се према одређеној циљној групи желе постићи најчешће се примењују следеће методе:

- изазивања одређених емоционалних стања (до шокирања);
- утицаја на знање, ставове и уверења (до нивоа опредељивања у пракси);
- изазивања конфузије у систему вредности (дезоријентација);
- наметања властитих модела вредности (идеологизација);
- агресивно наметање модела понашања (индоктринација);
- нехумано мењање личности „жртве“ (испирање мозга).

Амерички стручњаци за пропаганду методе психолошког деловања сврставају у неколико група:

– у првој групи су очигледне методе: позив на ауторитет, тврдња, везивање за друге, неслагање, „светлуцава“ уопштавања, нејасноће, рационализација и поједностављење, пројектовање кривице и морално етикетирање, „најмање зло“, „обични“ људи.

– у другој групи су неубедљиве методе: невероватне истине, инсинуације, непроверене информације, поједностављење, „нека се чује друга страна“.

Снаге за извођење психолошких операција

При планирању, организовању и извођењу психолошких операција, на политичком нивоу, поред перспективних специјализованих снага и сопствене дипломатије, где год је то могуће укључују се: председници држава и влада, ресорни министри и други високи званичници земље и земаља савезника; међународне организације и форуми, спортске и хуманитарне; владине и невладине организације; део привредних, научних, културних и јавних радника, туристи и студенти, као и „пријатељске снаге“ противничке државе.

У оружаним снагама развијених земаља, на нивоу генералштаба и у видовским командама постоје специјализовани органи и центри преко којих се руководи психолошким операцијама (ПСИОП Центри), а реализација се одвија преко посебних јединица – батаљона, чета и водова за ПСИОП. Јединице су кадровски веома добро попуњене стручњацима различитог профила (етнолозима, социолозима, психолозима, стручњацима за односе са јавношћу, стручњацима за „нове медије“, новинарима, стручњацима за сателитску технику) и опремљене најсавременијим техничким средствима. У неким армијама и званично се називају органима за психолошка дејства, а у другим армијама, иако постоје, тако се јавно не називају јер термин психолошко-пропагандно деловање има негативну конотацију.

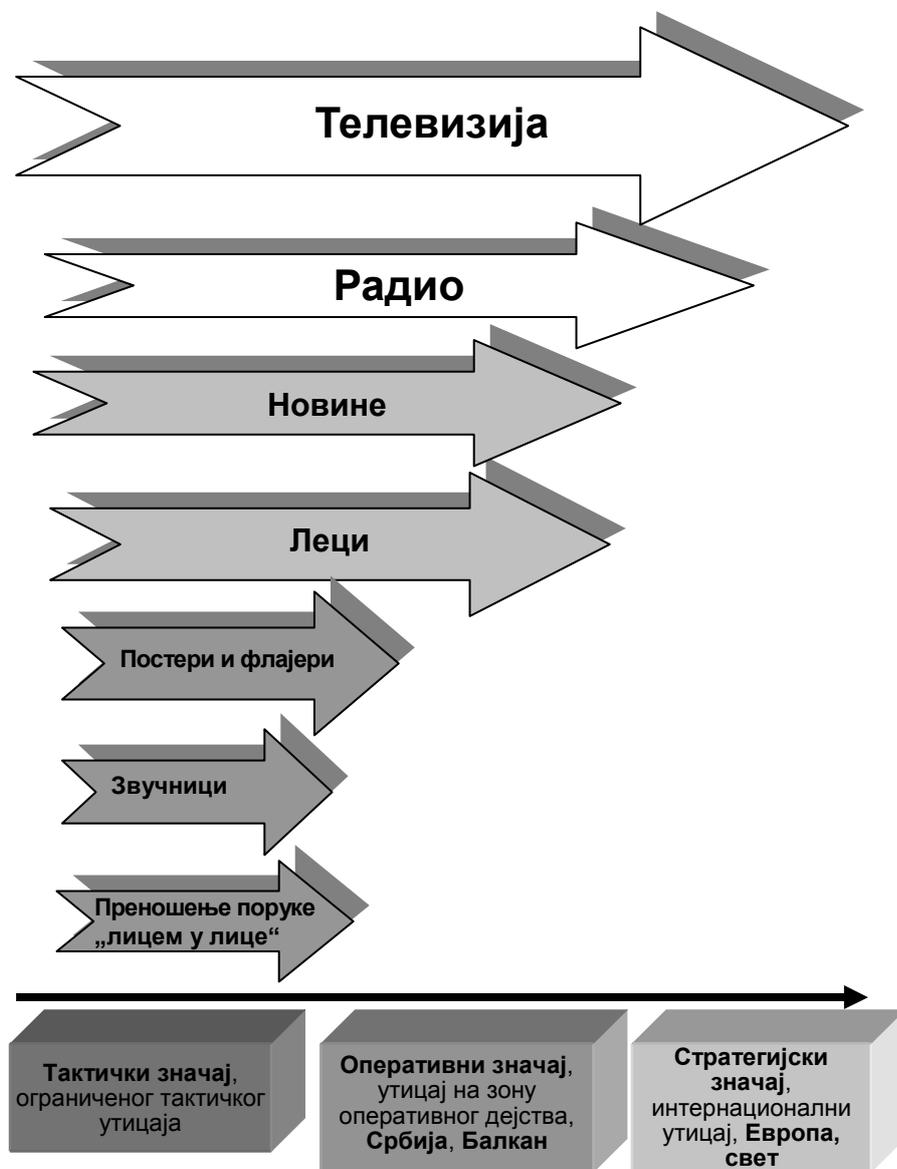
У неким армијама те снаге се налазе у саставу команде за специјална дејства (САД, Румунија и Пољска), а негде су у оквиру Центра за цивилно-војну сарадњу – CIMIC (Мађарска) или у надлежности обавештајних органа (В. Британија). Најорганизованије у том погледу су САД и неке чланице НАТО-а, посебно Немачка и Велика Британија.

Бивши министар одбране САД, Доналд Х. Рамсвелд, у последњем четворогодишњем прегледу одбране САД (6. фебруар 2006) у оквиру смерница за будући развој оружаних снага до 2010. године, дао је задатак да се јединице за PSYOP, (Psychological Operations and Civil Affairs units) повећају на 3.700 људи, што је повећање за 33% у односу на досадашње бројно стање. Циљ те промене јесте значајнија подршка јединицама за специјалне операције ОС САД, као и сличним јединицама у америчкој војсци. У оружаним снагама Велике Британије у току је повећање бројног стања јединице за ПСИОП (15. PSYOP група), за 100%. Слична је ситуација и у ОС Немачке, Бундесверу, где се са повећањем броја немачких јединица које учествују у мировним мисијама (ЕУФОР, КФОР, ИСАФ), повећало бројно стање јединице за ПСИОП (*ОП Инфо батаљон 950*), на преко 1.500 припадника.

Средства за примену психолошких операција

Примену деловања ПСИОП у постизању политичких и војних циљева и снагу његовог утицаја на јавно мњење, политику и односе у међународној заједници пратио је изразито брз и веома широк развој и примена средстава јавног комуницирања. Створена је могућност да се најшира јавност или одређена циљна група брзо и усмерено „информише“ о догађајима у свету, земљи, региону или на фронту зараћених страна, у складу са интересима оних који са њима располажу и који их користе у психолошком рату. Примена савремених техничких средстава у пропагандне сврхе условили су одговарајуће промене у начину обликовања психолошких операција, брзини преношења информација, и у њиховој класификацији.

Средства за извођење операција психолошко-пропагандног деловања и значај њихове примене

У прошлости је било различитих приступа у класификацији средстава за ПСИОП. За нас је најприхватљивија она подела⁸ која је изведена у односу на чулне основе пријема порука. Према тој класификацији познате су три групе средстава, и то: аудитивна, визуелна и аудиовизуелна.

Аудитивна средства ослањају се на чуло слуха. Најпознатији облици аудитивног посредовања порука су – жива реч (говор, беседништво), радио, и звучник, а аудитивни елементи – људски глас, музика, звук, шум, бука и други звучни садржаји.

Визуелна средства опредељује видни опажај (визуелна перцепција). Налазе се у све масовнијој употреби, а карактерише их одговарајућа симболизација.

Међу најпознатија визуелна средства спадају: штампа (новине, часописи, илустрације), леци, плакати, цртежи, слике, карикатуре, графички симболи, стрипови, књиге и слично.

Аудиовизуелна пропагандна средства плод су савремене науке и технике. Најпознатија су: филм, телевизија, средства информатичке подршке (рачунари, компакт дискови) и интернет. Најмоћније средство, данас, јесте телевизија. Помоћу вештачких сателита омогућено је да се у реалном времену прате догађаји са било које тачке на планети.

Интернет је моћно средство за ширење пропаганде. Интернетом и сателитским везама могуће је пласирати информације и пропагандне садржаје „изнутра“ и у условима затворености медијског простора одређене државе од утицаја других медија.

Принципи извођења психолошких операција

Психолошке операције се изводе на дужи или на краћи период. При извођењу ПСИОП-а, укључујући и психолошке операције које изводе оружане снаге, надлежни органи придржавају се одређених принципа извођења. Иако методологија примене ПСИОП-а зависи од врсте циљне групе према којој се спроводи операција, наведени принципи представљају основне смернице за све психолошке операције:⁹

1. *Мисија*. Најважнији принцип јесте да мисија за психолошке операције мора бити јасно дефинисана и јасно усклађена са задацима и визијом команданта војне јединице чије ангажовање она „подржава“ са својим „порукама“. Психолошка операција мора бити усклађена са политичким и војним циљевима мисије војног контингента.

⁸ Михајловић, В.: *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984, стр. 64.

⁹ NATO Psychological operations doctrine AJP-3.7, март 2002, стр. 1–4.

2. *Истраживање и евалуација.* Теме психолошких операција, активности и симболи треба да буду засновани на истраживањима и анализама циљне групе, пријатељевих и противничких способности ПСИОП-а. После сваког конфликта следи дуги период постконфликтних стања, нереди, герилског и терористичког ратовања и немира, са промењеним степеном интензитета. Због тога је потребна континуирана евалуација активности ПСИОП-а ради добијања оцене релевантности и ефикасности мисије и савезничких циљева.

3. *Уживљавање (емпатија).* Фундаментална способност експерата за ПСИОП јесте да се „уживе“ са циљним групама, што у основи значи да „схвате и препознају начин размишљања, емоције, слабости, веровања, убеђења, моралне принципе, страховања и друге особине“ популације према којој се планира примена психолошких операција. На основу исправне анализе свих расположивих информација о циљној групи, укључујући студију о земљи, може да се помогне „уживљавању“, што представља есенцијални део процене и тренинга који претходи ангажовању ПСИОП јединица у конкретној зони операције. „Уживљавање“ са циљним групама помоћи ће у селекцији одговарајућих медија које за циљну групу представљају кредибилни и поуздан извор информација. Такав медиј се користи као средство преко којег се врши утицај.

4. *Координација.* Активности ПСИОП-а морају да буду интегрисане и координисане са целокупним концептом операције ради подршке мисији војног контингента на терену, посебно, позитивне перцепције савезничког контингента од локалне популације.

5. *Ажурност и правовременост.* Брза експлоатација одређених „тема“ и брза продукција „пропагандних порука“ јесте, често, пресудна за ефикасност психолошких операција. Због тога, брзо планирање, претходно тестирање и процес одобравања продуката за ПСИОП мора бити на таквом нивоу који ће омогућити брзо искоришћење „моменталних догађаја у корист сопствене мисије“. Због тога је потребно да се стручни кадрови који процењују и одобравају производ за ПСИОП уграде у најнижи могући ниво оперативних састава.

6. *Истинитост.* Целокупна мисија мора бити заснована на истинитим информацијама, и кад је год могуће на емпиријским подацима. Неистине и полуинформације су неприхватљиве за коришћење у било којој ПСИОП поруци.¹⁰

7. *Јавност извора.* Према доктрини НАТО-а, Северноатлантски савез води само „белу пропаганду“.

¹⁰ Пропаганда заснована на истинитим информацијама у жаргону се назива „бела пропаганда“ и јасно се зна ко је извор информације. „Црна пропаганда“ заснована је на неистинама, и често је продукт одређених служби. „Сива пропаганда“ заснована је на полуистинама и извор таквих информација није јасно дефинисан.

8. *Кредибилитет*. Веродостојност извора и поруке јесте фундаментално за успех мисије ПСИОП. Треба нагласити да иако информација може бити истинита, она може да се чини неверодостојна у очима циљне популације. Зато, јединице за ПСИОП мора да имају константан напор на одржању кредибилности сопственог рада и спречавању компромитације или деградације својих активности и порука.

Према доктрини НАТО-а, планирање психолошких операција, као интегралног дела војних операција, обавља се у складу са НАТО процесом за оперативно планирање (NATO's Operational Planning Process – OPP) који има пет основних фаза, а то су: иницијација, оријентација, развој концепта операције, развој плана операције и разматрање плана.

Планирање психолошких операција

Главне активности особља за ПСИОП током процеса оперативног планирања одређене војне операције приказане су у табели број 1.

Табела број 1

Фазе	Процес	ПСИОП продукти	Намена
1.	Иницијација	Ажурирање ПСИОП студија	Процена зоне ангажовања, прикупљање података на терену за „анализу мисије“
2.	Оријентација	Почетна „ПСИОП процена“	„Анализа мисије“, фокусирана на ПСИОП штабно планирање
3.	Развој концепта операције	Потпуна ПСИОП процена, концепт ПСИОП	Штабна процена, циљ да ПСИОП фактор у свакој варијанти (курсу) ангажовања буде схваћен од команданта
4.	Разрада плана операције	ПСИОП анекс план, план подршке	Дефинисати потребне ПСИОП јединице, ПСИОП циљеве
5.	Ревизија плана	Ревизија планова	Промена ПСИОП ангажовања

Извор: Доктрина НАТО за Психолошке операције АЈР- 3.7

Током прве фазе ПСИОП-а нема директног утицаја на иницијални процес. У овој фази најважнија активност јесте израда детаљног списка потребних информација (*Requests For Information – RFI*) ради касније израде ПСИОП анализе. У оквиру процене зоне будућег ангажовања, нова истраживања о зони будућег ангажовања и могућим циљним групама врше се са циљем ажурирања ПСИОП студија. Пошто је чест случај да су ПСИОП студије неажурне, у тој фази планирања, ПСИОП планери захтевају додатне податке (*RFI*) од обавештајних органа (*J2 INTEL*) и одговарајућих агенција.

Током фазе оријентације, ПСИОП ће допринети анализи мисије и продуковати иницијалну ПСИОП процену, у којој ће бити изнети „центри гравитације“ у зони будућег ангажовања и одлучујуће фигуре у циљној групи.¹¹ Иницијална процена идентификоваће и ограничења за ПСИОП према циљној популацији, потенцијалне циљне групе, њене слабости и противничке ПСИОП капацитете. ПСИОП процену израђује ПСИОП одсек штаба команде одговорне за припрему и извођење операције.

У фази развоја концепта операције почетна ПСИОП процена прерађује се у потпуну ПСИОП процену, што укључује упоређивање различитих варијанти ангажовања (курса акције) трупа на терену (*COAs*) са психолошке перспективе и избор одређеног курса акције који психолошка операција може најбоље да подржи. Коначно, одобрен курс акције (*CONOPS*) диктираће у којем правцу ће се развијати ПСИОП активности.

Израда ПСИОП анекса плана главни је задатак током фазе разраде плана оперативног ангажовања. Главни задатак јесте добити одобрење од Савета НАТО за одабране ПСИОП циљеве. На основу анекса израђује се ПСИОП план подршке (*SUPLAN*) који мора да садржи одабране ПСИОП теме и циљеве, дефинисане задатке ПСИОП органа на оперативном и тактичком нивоу, дефинисане потребне снаге за формирање ПСИОП јединица и дефинисане надлежне органе које ће одобравати и водити ПСИОП од стратегијског до тактичког нивоа.

Током целокупног процеса планирања психолошке операције, наставља се и траје процес процене зоне ангажовања, анализа циљне групе и процена могућег утицаја на циљне групе, што доводи до измена у

¹¹ Савремене стране војне доктрине дефинишу „Центре гравитације“ као потенцијале одакле војне снаге противника црпе слободу за акцију, своју снагу и вољу за борбу.

ПСИОП плану. Основни циљ тих измена јесте допринос успешности *ПСИОП кампање*. Добијени резултати током *ПСИОП анализе* могу да се искористе за допуну комплетне обавештајне слике о зони будућег ангажовања и да допринесу ревизији основног плана оперативне употребе јединице.

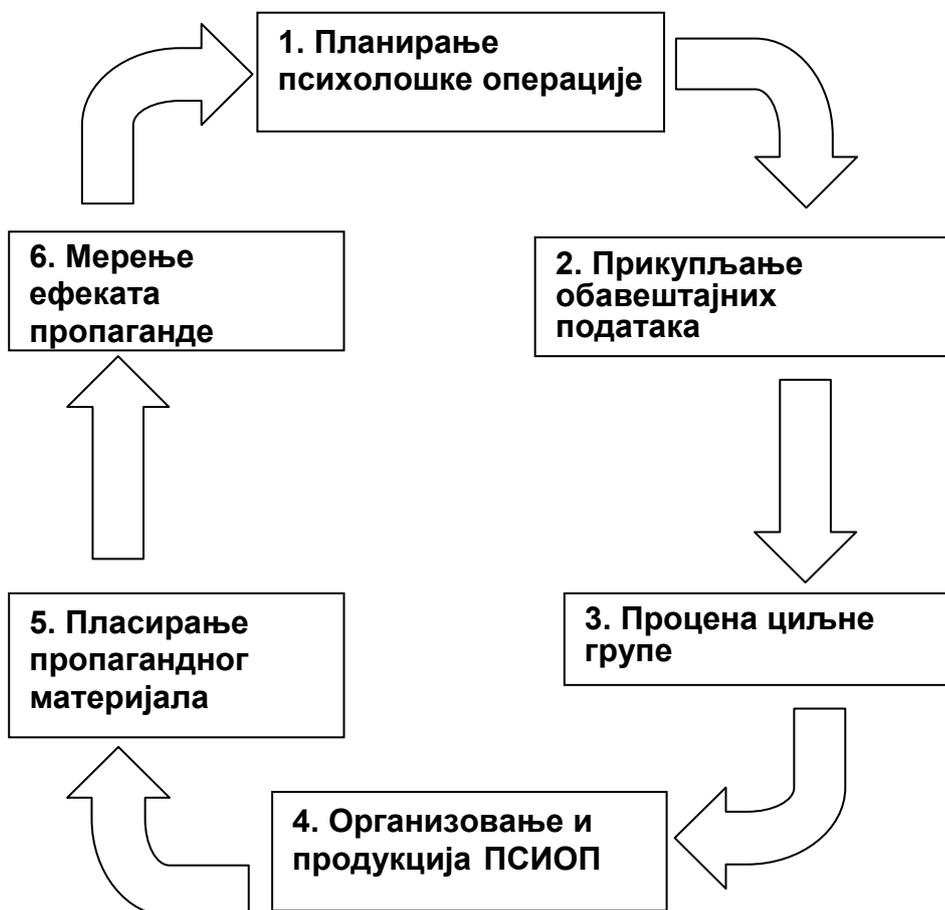
План психолошких операција саставни је део – анекс плана употребе јединице. Израђују га специјализовани органи команде, а време и начин активирања јесте у надлежности команданта. Као основе за израду њеног плана узимају се: циљ и задатак претпостављене јединице, расположиве снаге и средства за њено извођење, врста и обим борбених активности које су у току и предстојеће активности, стање морала противника и међународна ситуација.

План психолошке операције обухвата: 1. врсту и обим психолошких дејстава које треба изводити; 2. циљеве психолошких дејстава за сваку етапу борбене операције; 3. главне (објекте дејства) правце у којима се усмеравају психолошка дејства; 4. време трајања психолошких дејстава; 5. простор извођења, услове и карактеристике зоне у којој ће се изводити психолошка дејства; 6. стање времена (као историјско-културолошка и астрономска категорија); 7. активности противника; 8. понашање становништва; 9. процењен степен могућег утицаја на припаднике противника; 10. сарадњу са савезничким снагама за вођење психолошких дејстава; 11. суседе и специјалне јединице које дејствују у зони извођења операције и 12. снаге и средства за извођење операције психолошког деловања.

Фазе извођења психолошких операција

Савремене војне психолошке операције изводе се, у начелу, по следећим фазама: планирање операције, прикупљање обавештајних података о „слабим странама циљне групе“, процена циљне групе, избор метода и медија за деловање, претходно тестирање производа, израда и пласирање пропагандног материјала и мерење ефеката пропаганде.

Циклус извођења психолошке операције

Улога обавештајног обезбеђења у планирању психолошких операција

Обавештајно прикупљање података о „слабим странама противника“ претходи планирању психолошких операција.

У обавештајном обезбеђењу психолошких операција, тежиште јесте у обавештајном раду на прикупљању „свежих“ информација о борбеној

спремности и моралу највишег државног и војног руководства противника, војске и становништва за пружање отпора; података о примерима нејединства, сукоба, пропуста у раду војног руководства који ће довести до губитака поверења народа и војника у своје политичко и војно руководство и тако даље. Подаци се прикупљају из различитих извора, а то су: закључци и анализе светских глобалних медија, закључци и анализе противничких медија, подаци добијени од страних и домаћих новинара, електронског извиђања (ЕИ и ПЕД), сателитског извиђања, дипломатски подаци, подаци од сународника у расејању, од обавештајних извора, министарства унутрашњих послова, значајних научних институција и других државних органа.¹²

Реализација операција психолошко-пропагандног деловања

Психолошке операције се најчешће реализују у оквиру „специјалне операције“ (психолошке, информативне и обавештајне) које касније прерастају у „операције подршке миру“ (*Peace Support Operations – PSO*) као што су: „операције за очување мира“, „операције за наметање мира“ и „хуманитарне операције“.

На основу разрађеног плана тимови за ПСИОП приступају извршењу задатака уз непрекидно прилагођавање новим променама ситуације у зони операције: управљају ТВ продукцијом и надзиру локалне ТВ системе; ажурирају текстове, аудио и видео траке са пропагандним садржајима на локалном дијалекту; организују производњу, штампање летака, памфлета, билтена и њихово емитовање и дистрибуцију, снимање и пројекције филмова пропагандног садржаја који су намењени локалном становништву, заробљеницима и сопственом људству; прикупљају и обрађују обавештајне податке за потребе ПСИОП-а; обављају анализу противничке пропаганде и одређују противмере. Спочетка операције спроводи се свеобухватна информативна операција против циљне земље, према сопственом и светском јавном мњењу. За извођење психолошких операција користе се, углавном, следећи начини и средства: преношење порука „лицем у лице“ путем људске речи (гласине), тв емисија, филмова, спотова, радио-емисија, а у рату још и лецима и друго.

¹² Милутиновић, М.: „Искусство из вођење пропаганде на подручју бивше СФРЈ“, *Психолошко-пропагандни рат* – стручна расправа, ЦВШ ВЈ, Београд, 1998, стр. 119.

Гласине као начин извођења психолошких операција

Један од најстаријих видова пропаганде и истовремено метода примене психолошких операција и средства утицаја на свест маса у психолошком рату јесу гласине. Узимајући у обзир њихово порекло, могу се издвојити две врсте психолошких операција: спонтане и намерно конституисане. Досадашња искуства указују на то да гласине спадају у једно од најсигурнијих и најснажнијих средстава пропагандног деловања. Многи стручњаци у свету сматрају их трећом димензијом рата. Оне делују тако што се убацују истовремено са више страна и преко различитих канала (агенти, леци, штампа, Интернет, радио и ТВ). Код гласина се заправо ради о намерном протурању у јавност разних дезинформација, строго дозираних садржина¹³, о неким догађајима и људима које под утицајем емоција оних који их примају бивају најчешће прихваћене, субјективно интерпретиране и даље преношене као нове чињенице, које, што се даље шире, имају све мање везе са реалношћу.¹⁴ У ратним условима непријатељ најчешће користи планске и намерно изазване гласине, једне усмерене ка унутрашњој јавности, а друге ка спољној, односно међународној јавности.

Ефекти психолошких операција

Праћење ефеката психолошких операција нужно је због повремене провере учинка. На основу резултата до којих се дође провером ефеката пропагандног деловања извлаче се одређени закључци о успешности дотадашњег деловања, обављању корекције или битније измене за даљи рад.

У праћењу ефеката обавља се процена успешности према следећим елементима: субјекат, пропагандна порука и објекат. Код субјеката (носиоца пропаганде) процењује се успешност примењене тактике деловања (ме-

¹³ Марковић, И.: „Психолошки метак у главу“, *Војни информатор*, бр. 3–4, Београд, 2000, стр. 108.

¹⁴ За настанак гласина највећи значај имају они мотиви који су везани за нека емоционална и интелектуална стања, као што су страх, мржња, надање, очекивање, радозналост и слично. Гласине се најчешће односе на одређене познате личности из државног и војног руководства које имају утицај на доношење, или саме доносе важне наредбе или одлуке, а које се тичу безбедности целокупне државе и нације. Такође, гласине се могу односити и на одређене догађаје и ситуације које се тичу безбедности већег броја група или појединаца, као што су страдања, рањавања, заробљавања, губици технике, непријатељево окружење, употреба новог оружја непријатеља и слично.

тоде, облици и средства) и непосредних оперативних извршилаца. Успешност пропагандне поруке процењује се преко садржаја, носилаца, времена, места, интензитета, учесталости и друго. У процени објекта (друштвене групе на коју се утиче) полази се од бројности, понашања и основних психосоцијалних карактеристика.

Из увида у наведене елементе могуће је доћи до закључака о томе да ли је порука послата у право време, да ли је изабран одговарајући непосредни оперативни извршилац, да ли је пропагандна порука била примерена садржају, да ли је остварила жељени ефекат или је изазвала подозривост објекта (циљне групе).

До података који омогућавају праћење ефеката деловања психолошких операција могуће је доћи на различите начине, али битно је нагласити да поред аналитичара у пропагандним јединицама и обавештајни органи могу да дају оцену ефеката пропаганде, поготово оних ефеката који нису јавно уочљиви (промена понашања државног и војног руководства, промена понашања неке јединице на бојишту).

Обавештајни органи су присутни на „противничкој“ територији, и на лицу места, близу циљне групе, легално као елементи неких институција, мировних снага или илегално, посредно или непосредно, оцењују ефекат психолошке операције.

Учинак пропаганде на јавно мњење сагледава се на основу података добијених анализом електронских медија и дневне, недељне и друге штампе – одговарајуће земље, тј отворених извора.

Ефекти психолошких операција најуспешније се прате у рату путем увида у ситуацију на војишту и на основу *информација које се добијају од ратних заробљеника*.

Ефекти се анализирају и упоређују након више узастопно поновљених мерења да би се могле унети одговарајуће корекције у односу на субјекат, поруку и објекат пропаганде, средства и методе деловања или предузети нова психолошко-пропагандна активност.

Заштита од деловања психолошких операција

Један од основних задатака контраобавештајних органа у многим оружанним снагама јесте борба против непријатељеве пропаганде. Предузимање одговарајућих мера и поступака за развијање отпорности и заштите припадника војске и становништва од негативних пропагандних утицаја мора да се схвати као стратегијска категорија одбране.

Реализацијом планова и програма борбене обуке војника и јединица родова и служби војске и других облика оспособљавања и образовања офи-

цирског кадра омогућено је да се припадници војске упознају са циљем, снагама, средствима, методама и облицима примене ПСИОП-а могућим штетним последицама и ефикасним мерама супротстављања и сопственом заштитом. Овде треба да постоји сарадња са обавештајним органима који могу да дају податке о непријатељевим снагама и средствима за ПСИОП као и са новим и конкретно предузетим облицима и методама противничке пропаганде.

У супротстављању гласинама и очувању психолошког здравља припадника војске, најважније је благовремено, реално и потпуно информисање, које даје неопходне елементе за разумевање конкретне ситуације (нпр. реалне информације о важним појединцима или догађајима на које се гласина односи, давање правих података о односу снага на фронту, о непријатељу, о предстојећим борбеним дејствима, о очекиваној употреби борбених средстава, о успесима и неуспесима, и тако даље. Друга битна претпоставка у борби против гласина јесте развијање критичког мишљења према свему ономе што може да личи на гласине.

Искуства из психолошких операција

Потпуковник Стивенс, некадашњи начелник одељења за психолошке операције у оперативној команди Главног штаба НАТО у Монсу, у Белгији, изнео је да су искуства током операције „Ирачка слобода“ и искуства НАТО на Балкану показала значај операција „Управљања перцепцијом“ (*Perception Management*) и ПСИОП-а као њиховог саставног дела и подвукао потребу развоја средстава и начина да се експлоатише тај аспект моћи, а са друге стране значај предузимања мера заштите од психолошких операција непријатеља и других асиметричних војних и политичких способности.¹⁵

Према речима Стивенса била је погрешна претпоставка коалиционих снага да ће „употреба масовне војске и прецизне муниције шокирати и уздрмати Ирачки режим“ који ће се срушити као кула од карата. Уочена погрешна процена натерала је конвенционалне америчке трупе да промене свој приступ и да натерају њихове ПСИОП снаге да промене и преиспитају њихове „пропагандне теме и поруке“, на оне које ће се више заснивати на сталним и непрекидним применама ПСИОП продуката а не „једним снажним који ће одувати непријатеља“.¹⁶

¹⁵ Колинс, С.: „Игре ума“, НАТО ревија, лето 2003.

¹⁶ Коалиција је намеравала и да обликује општи поглед и перцепцију „америчке јавности“ о конфликту, користећи и „уграђивање“ новинара у војне јединице које су биле ангажоване, што се показало као добар потез јер су се, после одређеног времена ти новинари везивали за те јединице, и што смо добијали извештаје са лица места у реалном времену.

Као резултат промене приступа, током трајања кампање на Ирак бачено је више од 40 милиона летака. У војним операцијама у Ираку и на тактичком нивоу, коришћене психолошке операције биле су ефикасне. Тактички *ПСИОП елементи* са возилима која имају звучнике имали су посебан ефекат на убеђивање изолованих и окупираних ирачких јединица да се предају, помоћи у одржавању контроле над Ирачким затвореницима, чак и за извођење обмана над ирачким јединицама, пуштајући звукове и ефекте тенковских дејстава и хеликоптера преко звучника.

Једна од највећих иновација у *ПСИОП методама* јесте слање „убедљивих порука“ на мобилним телефонима или и-мејлова најважнијим личностима ирачког режима. Поред летака и „нових медија“ коришћен је и радио програм, емитован са фиксног места као и са специјалног *EC-130E Commando Solo* авиона. Емитовањем радио програма, америчког – *Radio Sawa* („Заједно“), британског – *Radio Nahrain* („Две реке“), коалиционе снаге су желеле да електронски пригуше режимски радио програм.¹⁷ Оно што је чудно, да су планери војне акције „Ирачка слобода“ мало придали значај постконфликтним *ПСИОП активностима*. Као резултат тог пропуста, Ирански агенти, посебно у јужном Ираку били су у прилици да попуне информациони вакуум. Схватајући грешку САД је ангажовала цивилне агенције да емитујући вести и брзо попуне тај вакуум. Међутим, те вести биле су емитоване на амерички начин и неприлагођене „ирачком слушаоцу“ нису донеле резултате.

Прелиминарни закључци

Напори за освајање „срца и душе“ противника воде се и данас несмањеним напором, и наставиће се још годинама. Примена психолошких операција, у ствари, треба да буде један од важних елемената излазне стратегије у сваком сукобу. Њена примена изузетно је важна у постконфликтној фази. Психолози ту појаву објашњавају сталном људском потребом за попуном информационог вакуума, као и психолошком потребом за потврђивањем одређених ставова и „утехом“.

У савременим војним теоријама западних земаља и текућим војним операцијама има тенденција да се „избегава“ термин психолошке операције и да се користи „много прихватљивији“ израз „информационе операције“ – *Information Operations (INFO OPS)*. С друге стране, док термин „информационе операције“ није семантички чврст, коришћење оба термина доводи до забуне војне планере, чак и до тога да поистовећују те две операције. Стављање ПСИОП-а у под-

¹⁷ Колинс, С.: „Игре ума“, *НАТО ревија*, лето 2003.

групу информационих операција води редукцији значаја психолошких операција. Значај ПСИОП-а постаје све већи¹⁸ с обзиром на претпоставку да ће НАТО тежити да дуже време буде присутан у осетљивим и конфликтним подручјима, где ће се савремене локалне медијске куће такмичити са алијансом у већем утицају на перцепцију локалног и циљног аудиторијума.

Закључак

Психолошке операције (PSYOP) у оружаним снагама земаља НАТО добијају све више на значају. Израђена је заједничка НАТО стратегија за психолошке операције и њој сродне информационе (INFOOPS) и медијске операције. Јединице НАТО за ПСИОП деловање постале су део Снага НАТО за одговор (*NATO Response Force – NRF*), јединица које представљају окосницу снага алијансе за будуће експедиционе војне операције. Иако је развој савремених средстава за комуникације увео нове облике и методе примене ПСИОП-а, суштина процеса планирања, организовања и извођења пропаганде остала је иста. У међународним војним мисијама НАТО у Ираку и Авганистану психолошке операције за освајање „срца и душа“ локалног становништва воде се несмањеном жестином, са проценом да ће се са њиховом применом наставити. Њихова примена треба да буде један од важних елемената излазне стратегије у сваком сукобу или ангажовању војних коалиција. Значај познавања снага, средстава, облика и метода примене психолошких операција у савременим условима намеће потребу да се ПСИОП, као неоружани облик борбене активности посебно изучава у процесу војног образовања.

Литература

1. *Доктрина НАТО за Психолошке операције (Nato Psychological Operations Doctrine) АЈР-3.7*, март 2002.
2. *Приручник FM 33-1*, Главног штаба Министарства Војске САД, 1987. (Превод на српски: Бошко Чолак-Антић, *Психолошке операције*, Београд, 1992.
3. *Приручник за Психолошке операције FM 3-05.30*, Главног штаба Копнене војске САД, април 2005.

¹⁸Један од фактора који поткопава идеју „светског глобалног става“ о неком проблему јесте и појава пролиферације извора вести (proliferation of news sources). Повећан број сателитских телевизијских вести и станица и интернет веза створило је сложенију ситуацију да се глобално утиче на мишљење људи, чак и регионално. Природно је да светска „муслиманска популација“ више гледа и „верује“ Ал Џазири а не CNN-у.

4. Аћимовић, Н.: „Психолошка подршка војним операцијама“, *Нови Гласник*, бр. 5, ВИЗ, Београд, 2002.
5. Вулетић, Д.: „Јефтино средство великог утицаја“, *Војни информатор*, бр. 6, НИЦ „Војска“, Београд, 2006.
6. Михајловић, В.: *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984.
7. Вулетић, Д.: „Психолошко ратовање у савременом сукобу“, *Војни Информатор*, бр. 4–5, НИЦ „Војска“, Београд, 2004.
8. Гилфорд, Ј. П.: *Основе психолошке и педагошке статистике*, Савремена администрација, Београд, 1968.
9. Јовановић, В.: „Остваривање циљева рата без употребе оружане силе“, *Војни информатор*, бр. 2–3, НИЦ „Војска“, Београд, 2001.
10. Колинс, С.: „Игре ума“, *НАТО ревија*, лето 2003.
11. Марковић, И.: „Психолошки метак у главу“, *Војни информатор*, бр. 3–4, НИЦ „Војска“, Београд, 2000.
12. Милутиновић, М.: „Искуство из вођење пропаганде на подручју бивше СФРЈ“, *Психолошко пропагандни рат – стручна расправа*, ЦВШ ВЈ, Београд, 1998.
13. Милосављевић, С.: *Истраживање политичких појава*, Институт за политичке студије ФПН, Београд, 1980.
14. Михајловић, В.: *Пропаганда и рат*, ВИЗ, Београд, 1984.

СЛУЖЕЊЕ ВОЈНОГ РОКА У ЦИВИЛНОЈ СЛУЖБИ; МОЖЕМО ЛИ ДРУГАЧИЈЕ?

Др Бранко М. Бабић, пуковник

Војна обавеза је прописано право и дужност сваког способног грађанина Србије. Служење војног рока је друга фаза реализације војне обавезе, остварује се на три начина: служењем војног рока са оружјем; служењем војног рока без оружја и од 15. октобра 2003, служењем војног рока у цивилној служби што је детаљно регулисано Уредбом и изменама Уредбе о вршењу војне обавезе и Упутством о спровођењу одредаба Уредбе са изменама и допунама. Регрути се упућују на служење војног рока у организације и установе које се баве делатношћу од општег интереса, које се финансирају из буџета и које је, својим решењем, одредио министар одбране. Да би регрут остварио право на цивилну службу мора да изјави приговор савести на служење војног рока са оружјем, како би задовољио прописане критеријуме Уредбе, који подразумевају да за време цивилне службе обавља друштвено користан рад и да се обучава за одбрану земље.

Кључне речи: *војна обавеза, приговор савести, цивилна служба.*

Увод

Војна обавеза је опште и законом прописано право и дужност грађана да се у одређеним временским роковима припремају, обучавају и ангажују у одбрани земље. Дефинише се као право и обавеза грађана да учествују у припремама за одбрану земље и ангажују се у условима ванредног стања, непосредне ратне опасности и ратног стања. Под истим условима извршавају је сви држављани и путем ње остварују своје слободе, права и дужности. Почиње у 17. години увођењем у војну евиденцију и траје до 60. године. Састоји се од: регрутне обавезе; обавезе служења војног рока и обавеза служења у резервном саставу.

Регрутна обавеза почетна је фаза у реализацији војне обавезе у којој се обављају: увођење регрута у војну евиденцију, лекарски прегледи и психолошка испитивања регрута, регрутовање и упут на служење војног рока. Регрутној обавези подлеже целокупна мушка популација. Почиње у календарској години у којој омладинац пуни 17. година и траје до упућивања на служење војног рока.

Служење војног рока друга фаза реализације војне обавезе. Представља прво практично ангажовање дела војних обвезника (в/о), односно војноспособних припадника мушке популације у систему одбране земље. Основни је начин обучавања и оспособљавања грађана за одбрану. Планира се и реализује у свим земљама у којима је ратна армија већа од мирнодопске.

Служењу војног рока подлежу сви држављани „способни“ и „ограничено способни“ за војну службу, а војни рок се реализује на један од следећа три начина:

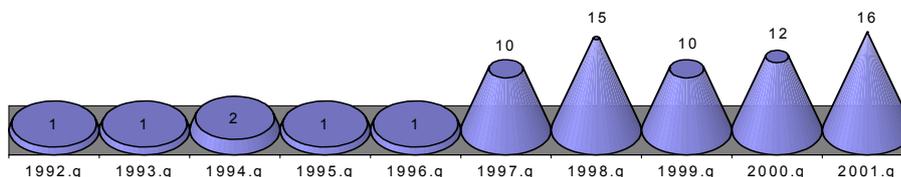
- служењем војног рока у јединицама и установама Војске,
- служењем војног рока без оружја у установама Министарства одбране и неборбеним јединицама и установама Војске и
- служењем војног рока у цивилној служби у организацијама и установама од општег друштвеног интереса, које се финансирају из буџета и у организацијским јединицама Министарства одбране.

Служење војног рока са оружјем основни је начин попуње Војске војничким кадром у миру и представља својеврсну школу у којој се в/о обучавају и припремају за касније ангажовање у резервном саставу. Ради побољшања квантитета и квалитета мирнодопске и ратне попуње Војске, Министарство одбране предузима мере за максималну примену територијалног начина попуње јединица Војске. Наиме, регрути се на служење војног рока упућују у војне поште које су ближе њиховом месту пребивалишта у мери колико то омогућавају планови попуње и локације јединица и центара за обуку, а у складу са војноевиденционалном специјалношћу, знањима и занимањима значајним за Војску.

Служење војног рока без оружја врше војници који изјаве приговор савести. Као правна категорија, приговор савести је уведен Уставом Савезне Републике Југославије, а то решење је преузето Уставном повељом државне заједнице Србија и Црна Гора и Уставом Републике Србије. Приговор савести конкретније је регулисан Законом о Војсци и Повељом о људским и мањинским правима и грађанским слободама. До доношења Измена и допуна Уредбе о вршењу војне обавезе (ВО), интересовање за цивилно служење војног рока било је мало и кретало се од једног промила регрута 1995, до шест промила 2001. године. Приговор савести није доводио до цивилне службе, већ до „цивилног служења војног рока без оружја“, тј. до служења војног

рока у касарни, али без оружја, или у војним установама „Дедиње“ Београд; „Карађорђево“, „Морава“ Ниш; „Бока“ Улцињ и „Тара“ (графикон 1).

Број регрута

Графикон 1 – Преглед СВР без оружја од 1992–2001. године

Према одредби члана 10 став 2 Уредбе о вршењу војне обавезе, надлежни војни одсек дужан је да уз позив за регрутовање достави војном обвезнику и „обавештење о праву грађанина на приговор савести са законским решењима за његово остваривање“. Служење војног рока без оружја остварује се у јединицама и установама Војске и Министарства одбране које одреди начелник Генералштаба. Надзор над остваривањем дужности права и обављањем дужности војника који војни рок служе на тај начин врши комисија коју образује министар одбране. Регрут који жели да војни рок служи без оружја, подноси захтев надлежном војном одсеку, а у захтеву наводи разлоге због којих не жели да војни рок служи под оружјем, односно на којим пословима у Војсци жели да служи војни рок, у складу са својим образовањем, склоностима и опредељењем. Надлежна регрутна комисија доноси одлуку поводом захтева регрута (у законски прописаном року). Ако регрутна комисија усвоји захтев, решењем утврђује дужину трајања војног рока, као и јединицу или установу Војске или Министарства одбране у којој ће регрут служити војни рок.

Служење војног рока у цивилној служби прописано је и детаљније дефинисано Изменама и допунама уредбе о вршењу војне обавезе¹ и Упутством о спровођењу одредаба Уредбе које се односе на службе војног рока у цивилној служби.² Војници војни рок служе у организацијама и устано-

¹ Уредба о вршењу војне обавезе: *СЛ СРЈ*, бр. 36/94, бр. 7/98. (*СВЛ*, бр. 15/94), Измене и допуне Уредбе: *СЛ СЦГ*, бр. 37/03 од 29. августа 2003. године (*СВЛ*, бр. 25/03); *СЛ СЦГ*, бр. 4/05 од 28. јануара 2005. године (*СВЛ* бр. 3/05); *Службени гласник РС*, бр. 86/07 од 21. септембра 2007. године (*СВЛ* бр. 24/07) и *СВЛ* бр. 31/07 од 3. децембра 2007.

² *СВЛ*, бр. 31/03 од 3. новембра 2003, са изменом *СВЛ* бр. 8/05 од 28. марта 2005, и *СЛ СЦГ* бр. 9/05 од 4. марта 2005.

вама од општег друштвеног интереса, које се финансирају из буџета и које је решењем одредио министар одбране.³

Пријем државне заједнице Србија и Црна Гора у Савет Европе и опредељење државног руководства за приступање систему колективне безбедности наметнуло је потребу хармонизације војне обавезе са међународним стандардима. С тим у вези, право приговора савести као једног од фундаменталних људских права постало је значајно не само за систем војне обавезе и систем одбране него и систем државне заједнице.

Правилним тумачењем и коришћењем права приговора савести омогућује се и остваривање опште прихваћеног опредељења о једнакости и равноправности грађана, као највеће демократске и цивилизацијске тековине. Због тога неопходно је њено стално праћење и анализирање, јер исхитрено, парцијално и површно решење у одређеним околностима могло би угрожити систем одбране.

Приговарачи савести путем захтева изражавају своје жеље (у складу са својим опредељењем, интересовањем и образовањем) у којој организацији–установи желе да служе војни рок. Могућност упута диктирана је реалним потребама установа. Место службе је, у месту пребивалишта приговарача савести са пуним радним временом. Викенд би требао да буде за регруте слободан, али и то зависи од распореда радног времена организације или установе у којој се служи војни рок.

Цивилну службу не могу остварити регрути који су – поднели захтев за ношење оружја или су власници оружја; кажњавани за дела повезана са употребом насилја или против којих се води поступак по приватној тужби код надлежних судова; чланови ловачког или стрелачког савеза; пословима који укључују продају или поправку оружја и рад на истраживачким или другим пројектима за Војску.⁴ Наведена ограничења су у директној супротности са начелима на којима се заснива право на приговор савести.

Регрут подноси захтев за служење војног рока у цивилној служби војном одсеку код којег се води у евиденцији, у року од 8 (осам) дана од дана пријема позива за упућивање на служење војног рока у јединице Војске. У захтеву наводи разлоге због којих жели да војни рок служи у цивилној служби и на којим пословима у организацијама и установама ван Војске и Министарства одбране.

³ Решење о одређивању организација и установа које се баве делатношћу од општег интереса у које ће се упућивати регрути на служење војног рока у цивилној служби: *СВЛ* бр. 11/08 од 4. марта 2008.

⁴ Детаљније у: *СВЛ* бр. 25, од 8. септембра 2003. године (члан 27а.) и *СЛ СЦГ*, број 37, од 29. августа 2003.

Да би регрут био упућен на служење војног рока у цивилној служби, мора испунити следеће услове и то:⁵

- не поседује дозволу за држање или ношење оружја;
- није поднео захтев за ношење или држање оружја у последње 3 (три) године;
- правоснажно није осуђиван за кривично дело за које се гони по службеној дужности или за кривично дело са елементима насиља за које се гони по приватној тужби и
- није правоснажно кажњаван за прекршаје са елементима насиља у последње 3 (три) године.

Уколико регрут задовољи поменуте услове, посебна комисија војног одсека (одбранолог, правник, лекар, психолог и теолог), обавља појединачни разговор са сваким регрутом, а затим доноси решење у којем се прецизира дужина служења војног рока и организација – установа у којој ће регрут служити војни рок.

Тај начин служења војног рока примењује се од 15. октобра 2003. године. Прва генерација регрута на служење војног рока у цивилној служби упућена је 21. децембра 2003. године. До сада је упућено 18 генерација регрута од којих је 15 генерација одслужило војни рок.

Обавеза служења у резервном саставу трећа је фаза војне обавезе и подразумева учешће свих способних и ограничено способних лица, која су регулисала служење војног рока, у резервном саставу Војске и структурама ван Војске на војним вежбама, курсевима и другим облицима војне обуке и извршавање других дужности прописаних законским и подзаконским актима.

Приговор савести и цивилна служба

Право на приговор савести омогућава особама да, због својих моралних етичких и/или религијских опредељења, одбију служење војног рока са оружјем у јединицама Војске и да се декларишу као приговарачи савести. Упоредо са развојем права на приговор савести развијала се и цивилна служба, која је настала искључиво као последица обавезе служења војног рока, и креирана је да се направи баланс у обавези и раду између војника који служе војни рок у јединицама Војске и војника који су остварили право на приговор савести и војни рок служе у цивилним организацијама и установама. Приговор савести једно је од основних људских права, засновано на уверењу да лица могу слободно мислити, стицати и мењати своја убеђења. Питање у вези с

⁵ Детаљније у: *Службени лист Србије и Црне Горе*, бр. 4, од 25. јануара 2005. године (члан 6, а у вези са чланом 27а) и *СВЛ* број 3/05.

приговором савести најчешће се поставља у државама које имају обавезан систем служења војног рока и у ситуацијама када се лице – држављанин позива на служење војног рока. Право на приговор савести изведено је из слободе мишљења, савести и вероисповести и као такво припада основним људским правима (члан 18 Универзалне декларације УН о људским правима). Оно је формално потврђено у документима и препорукама међународних организација – Уједињених нација, Савета Европе и Организације за европску безбедност и сарадњу. У последње три деценије већина европских држава је у различитим облицима, институционализовало то право.

Измене и допуне Уредбе о вршењу војне обавезе из 2003, коју је прописао председник Србије и Црне Горе Светозар Маровић, мењају и допуњују поједине чланове Уредба о вршењу војне обавезе из 1994. године. Поред служења војног рока са оружјем и служења војног рока без оружја, уводи се и служење војног рока у цивилној служби на основу приговора савести. То је, заправо, друштвено користан рад којем лице, у току служења војног рока, приступа (у некој од организација и установа које примају војнике на цивилну службу) да би испунило своју законску обавезу и било спремно да се укључи у одбрану земље према својим уверењима и опредељењима.

Приговор савести и цивилна служба

На основу усвојених међународних конвенција о људским правима и слободама, међународним и националним законодавним решењима, оствареној пракси и интенцијама међународних владиних и невладиних организација, иако **приговор савести** није посебно дефинисан, подразумева,

а) у ширем смислу:

– право појединца, да сам одлучује на који начин ће испунити своју грађанску дужност у одбрани земље: служењем војног рока са оружјем или служењем војног рока без оружја или у цивилној служби;

– право грађана да своју војну обавезу замени алтернативним служењем у цивилној служби и

– сукоб савести појединца са обавезама које му намеће право заједнице да изврши нешто што се противи његовим убеђењима.

б) у ужем смислу:

– одбијање служења војног рока и војне службе из разлога савести или „дубоких уверења која проистичу из верских, етичких, моралних, филозофских, хуманитарних или било којих других разлога савести“, тј. подразумева право грађанина да не служи Војску под оружјем и одбијање да током војног рока ради у установама које су повезане са Војском, па чак и да не служи војни рок;

- одбијање да учествује у убијању људи и
- право да одбије службу у војним јединицама и установама и учешће у рату или припреми за рат.

У најширем смислу, приговор савести обухвата ситуације које се односе на лица која раде у фирмама и производе или врше дистрибуцију производа намењених ратним потребама, као и на лица која одбијају да плаћају део пореза за војни буџету.⁶ Осим тога, приговор савести подразумева и тзв. „цивилно служење војног рока“, односно, могућност да војна обавеза буде извршена без ношења или коришћења оружја, уколико дође до оружаних сукоба. То право је изведено из слободе савести, мишљења и веровања и припада основним људским правима.

Тотални приговор савести противи се институцији војне обавезе и одбија „чак и цивилну службу“ јер је и она део одбрамбеног система државе. То право није признато ни у једној земљи али је велик број тоталних приговараца натерао владе многих земаља (Велика Британија, Холандија, Шпанија, Италија...) да укину војну обавезу и служење војног рока препусте волонтерима и/или професионалцима. Међутим, укидање војне обавезе не решава проблем милитаризма у тим земљама, тако да приговарачи савести најчешће настављају активни отпор директним ненасилним акцијама. Државе које још нису укинуле војну обавезу оне који се позивају на тотални приговор савести кажњавају затвором.

Приговор савести на војне трошкове јесте одбијање плаћања дела пореза који би држава искористила у војне сврхе. Грађани многих западно-европских земаља остварују то право путем грађанске непослушности. На пример, грађани Шпаније уколико желе, тај део пореза, који би држава употребила у војне сврхе, према свом избору, преусмеравају у мировне, еколошке или хуманитарне кампање.

Појам цивилно служење војног рока, односно служење војног рока у цивилној служби нигде није прецизно дефинисан, али се исти може дефинисати као „служење војног рока ван јединица и установа Војске, кроз извршавање задатака у цивилним организацијама и установама и организационим јединицама Министарства одбране“. Основна начела на којима се заснива цивилна служба:

- обвезник цивилне службе не може обављати послове запослених радника, односно послове који у нормалним условима представљају професионално запослење;
- цивилна служба је једнака војној служби и приговарач је мора савесно обављати (у целом року трајања);
- цивилну службу и њено извршавање контролишу одговорни из структуре власти.

⁶ Sam Biesemans: *The Right to Conscientious Objection and The European Parliament*, EBCO, Bruxelles, 1995, p. 6.

Преко цивилне службе остварује се право на приговор савести тј. практичним ангажовањем регрута, у одређеним организацијама и установама сходно њиховим способностима и тако се може остварити општа друштвена корист. Цивилна служба је алтернатива војном року и обавља се у цивилним институцијама, као што су: здравствене установе, установе социјалне заштите (домови за децу без родитељског старања, установе за смештај лица ометених у менталном развоју, инвалидних и душевно оболелих лица, домови за старе и пензионере, домска одељења за смештај старих у оквиру центра за социјални рад, геронтолошки центри), центри за социјални рад и друге установе и организације (Црвени крст, савези и удружења параплегичара и квадриплегичара...). Војници на цивилној служби практичним ангажовањем и радом у организацијама и установама остварују „друштвено користан рад“ који не омогућава обучавање за велики број радњи и поступака потребних за одбрану земље.

Искуства у досадашњем раду

Од увођења и практичног спровођења цивилне службе, надлежни војнотериторијални органи, од 2004–2008. године ради едукације одговорних лица из организација и установа организовали су низ семинара на којима су: анализирани облици међусобне сарадње, истицани проблеми у раду са војницима на служењу војног рока и едуцирана одговорна лица у познавању и примени нормативних докумената и вођењу евиденције о војницима.

На основу анализе семинара дошло се до одређених закључака у вези досадашње сарадње војнотериторијалних команди и органа са одговорним лицима из организација и установа. Истакнуто је следеће: сарадња са организацијама и установама иако је добра, у обостраном интересу, требало би да буде побољшана; уочени проблеми у сарадњи и раду са одговорним лицима из организација и установа, решавани су уз помоћ овлашћених лица из војнотериторијалних органа; основни проблем у раду представљали су слаб квалитет, кашњење и неприказивање стварног стања у месечном извештавању, недостављање радних листа из којих би била видљива присутност војника на својим радним местима; недореченост нормативних докумената били су посебан проблем у почетном периоду цивилне службе. Стога, иста треба дорадити–променити, односно донети нова, а посебно Закон о цивилној служби; све организације или установе треба контролисати што би позитивно утицало на отклањање уочених проблема и недостатака у раду; у организацијама и установама неуједначен је пријем, распоред војника и формирање документације – досијеа војника; организације и установе не враћају образац ВОБ-13ц (или га враћају непопуњеног или неовереног и уз

велико закашњење) и војноевиденциона документа војника који су одложили војни рок у цивилној служби (непопуњене и неоверене картоне за цивилну службу); неажурност месечних извештаја о раду војника (касне, нису квалитетни и шаљу се без листе присуства на радном месту); део организација и установа у случајевима када војници не поштују радну дисциплину и неоправдано изостају са посла, кроз месечни извештај војнотериторијалним командама недовољно образлажу проблеме и прикривају стварно стање, па се процедура за прекид служења војног рока у цивилној служби усложњава; било је случајева самовоље одговорних лица, према војницима који не испуњавају радне обавезе, тако што им је забрањен долазак у установу што није дозвољено; установе благовремено не достављају извештај о војницима који су, од здравствених установа оглашени привремено неспособним или неспособним за војну службу, како би се донела решења о прекидању служења војног рока; у случајевима када војници прихвате ангажовање на пословима са повећаним ризиком, за такве послове треба обавезно тражити њихову писмену сагласност; велики је притисак војника (а и факултета) за служење војног рока на матичним факултетима; постоји велики број захтева за промену установе јер војницима не одговарају послови које обављају у организацијама или установама; има појава да су војници за време служења војног рока у цивилној служби у радном односу, што је законом забрањено; захтеви за рефундацију новчаних средстава према Министарству одбране реализују се са великим закашњењем или се уопште не реализују и поред достављања фактуре и опомене војнотериторијалних команди.

Директори и одговорна лица из организација и установа критички су се осврнули на целокупан рад војника и проблеме у раду са војницима, на изведену обуку у току служења војног рока (сопственим снагама и средствима) на остварену уштеду ангажовањем војника на нивоу организације и предложили су одређена решења за будући период.

Проблеми у раду изазвани законском регулативом

Одговорна лица из организација и установа истакла су следеће: „преплићу“ се војни и цивилни прописи; није изведена обука и инструктажа са већином војника; није дефинисан појам „приговор савести“ и није му посвећена довољна пажња јер се велики број регрута позива на приговор савести и одлази на служење војног рока из других разлога, а не из разлога приговора савести; није правилно дефинисан појам „друштвено користан рад“; војници у јединицама Војске Србије у неравноправном су положају према војницима у цивилној служби, јер немају услове комфора и стандарда као војници на цивилној служби и да је евидентна разлика у времену проведе-

ном у Војсци и у цивилној служби; не постоји посебан Закон о цивилној служби већ се одредбе које регулишу цивилну службу налазе у Уредби и Упутству о спровођењу одредаба Уредбе о вршењу војне обавезе; постојећа законска регулатива доводи до лутања, неуједначености и произвољности у раду, па чак и олаког схватања обавеза и одговорности појединих лица и њихових претпостављених; нису дефинисана документа која се воде у до-сијеима војника и као заједничка документа на нивоу организације и установе; у погледу обуке за одбрану земље и обуке за обављање друштвено корисног рада, законска регулатива није доречена и не регулише правилан начин обуке која би била у функцији одбране земље.

Проблеми у раду са војницима у организацији и установи

Одговорна лица су истакла следеће: број војника у почетном периоду цивилне службе био је превелик и представљао је тешкоћу како у распоређивању војника тако и у њиховој контроли, квалитету рада и редовности долазака на службу; образовна структура је шаролика (од основне школе па до факултетски образованих војника) што представља проблем у распоређивању војника на одређене радне задатке. Војници са високом стручном спремом сматрају да нису адекватно ангажовани и да би својим знањем могли боље да одговоре потребама организације и установе; уочено је смањење активности и одговорности при крају службе; војници не поштују радно време (касне, не уписују се у књигу доласка, изласка и одласка из организације и установе); у здравственим картонима и осталој документацији која се добија из војних одсека, не постоји евиденција о војницима који су алергични на лекове, корисници наркотика и дрога и који имају одређени физички недостатак и ограничење; јављају се проблеми у раду са војницима чији су родитељи, или ужа родбина, стално запослени у организацији или установи и који су тражили одређене привилегије за себе; недефинисаност друштвено корисног рада и проблем оспособљавања војника за исти, јер се поставља питање за шта су они оспособљени после одслужења војног рока у цивилној служби; поједини војници су мишљења да цивилну службу обаве „само формално“, неозбиљно схватају своје обавезе, према њиховим речима „њих тероришу“ јер им се даје да раде сваки дан, мисле да они „раде за џабе“, имају слабу радну дисциплину и покушавају на све начине да избегну своје обавезе и задатке; део војника који војни рок служе у цивилним организацијама и установама ван Војске не прихвата да су „војници“ и да морају да извршавају дужности и обавезе док служе војни рок у складу са радном дисциплином запослених у организацији; изражени су

притисци родитеља према одговорним лицима у смислу да „не буду строги према њиховој деци“, покушавајући да оправдају њихове манипулације и изостанке; уочено је избегавање радних обавеза војника у цивилној служби као и учестали захтеви за одлазак код лекара с образложењем да су болесни; нејасно је како се опходити и шта предузети са војником коме лекар напише поштеду од тежег физичког рада а не отвори боловање (кућну негу), и да ли одговорно лице или неко кога он овласти, може за такве случајеве одобрити одсуство или кућну негу; делу војника у оквиру радне недеље не одговара рад у сменама, рад суботом или недељом; војници не придају велики значај овом начину служења војног рока и сматрају га као „пуко задовољење“ законске форме; немогућност ангажовања војника у потпуности у односу на права и одговорности које носи радно место на које су распоређени, већ се распоређују као помоћни радници којима је увек потребна контрола и ангажовање радника из организације, усложњава спровођење цивилне службе; војници су долазили са закашњењем на радно место, а одлазили су раније у односу на прописано радно време и били су неприкладно одевени за своје радно место; војницима недостаје иницијатива, јер углавном раде само оно што им се каже а те навике су донете из средине из које долазе и тешко их је мењати; кашњење у доласку на посао или ранији одлазак са посла из установе може се оценити као последица либералног и добронамерног односа запослених радника према војницима; војници сматрају да им поред редовног одсуства припада и наградно одсуство; недостатак времена да се одговорна лица дуже баве војницима ради увођења у постављене задатке, тако да је од инвентивности војника понекад зависила организација радних обавеза; у организације и установе упућују се војници са професијама које нису потребне, за исте војнике не постоје послови које би обављали у току целог радног времена, па је то „слободно време“ доводило војнике до тога да цивилну службу не доживљавају озбиљно; поједини војници нису прекидали радни однос непосредно пред ступање на служење војног рока у цивилној служби; могућност одласка у иностранство у нерадне дане јер су путне исправе–пасоши код војника и коришћење редовног одсуства без сагласности Министарства одбране за пут у иностранство; поједини војници нису били у стању да адекватно обављају послове јер су емотивно реаговали на тешке болеснике и нису били психички спремни да прихвате рад са њима (на пример, пратилац болесника), део војника није могао да одговори физичким напорима код појединих манипулативних послова, као што су, рад у магацину и утовар и истовар робе из превозних средстава; војници немају радне навике и афинитет за рад у појединим установама, па при распоређивању војника, о том сегменту посебна комисија мора водити рачуна; део војника нерадо извршава радне задатке који су везани за рад са штићеницима и физичке послове, јер би желели канцеларијски посао или рад на рачунару.

Реализација обуке сопственим снагама и средствима

Одговорна лица су истакла следеће:

– недовољно је познато шта конкретно представља степен обучености за одбрану земље у оквиру организације и установе, и колико је то у складу са важећим актима организације у погледу противпожарне заштите, заштите на раду и обуке у пружању прве и узајамне помоћи. Којем степену обучености треба тежити у појединим организацијама и установама, посебно у области у којој установе нису вичне да би иста имала позитиван утицај у систему одбране,

– у већини организација и установа обука није планирана, организована и спроведена, нису добијене инструкције за рад, а организација нема средства и стручни кадар за извођење обуке,

– у делу организација војници су похађали и успешно завршили обуку из: заштите на раду, противпожарне заштите, безбедности и здравља на раду, познавања службе и радних задатака и средстава која ће користити за рад,

– у организацијама Црвеног крста организована је обука из прве помоћи, војници су били укључени у хуманитарни рад, добровољно давање крви, поделу хуманитарне помоћи, едукацију омладине коју организује Црвени крст, пружање помоћи у елементарним непогодама и популаризацију добровољног давања крви,

– већина војника није била обухваћена обуком и нису припремљени за одбрану земље, што доводи до закључка да су војници који одслуже војни рок потпуно необучени и не могу одговорити обавезама резервног састава у јединицама ЦЗ, осим војника који су стекли медицинско образовање и који ће по стручној линији имати своје место у Цивилној заштити.

Остварене уштеде у организацијама и установама ангажовањем војника на радним задацима

Одговорне особе истакле су следеће:

– корист од оваквог начина служења војног рока вишеструка је за организацију и установу јер су војници били ангажовани на пословима и задацима, као што су: штампање болничких билтена, израда књига, умрежавање рачунара и израда програма за потребе установе, истовар камиона са хуманитарном помоћи, рад у посебној служби за транспорт и пратњу болесника, преводилачки послови, рад на припреми воде–осмоза, молерски и ауто-

механичарски радови, поправка медицинских и других апарата и уређаја, рад на економско–финансијским пословима и разним административним пословима,

- остварене су значајне уштеде, јер се не ангажују радници преко студентских задруга и стални радници фирме, нема потребе за исплатом дневница задругама, а радници обављају искључиво послове који су им у опису радних задатака. На тај начин знатно су умањени трошкови за исплате личних доходака, а повећава се ефикасност и продуктивност у раду,

- ангажовањем војника уштеде су велике будући чињеницу да је рационализација у здравству заступљена на сваком нивоу,

- уштеде се не могу исказати економским показатељима јер су обављали друштвено користан и хуманитарни рад, оспособљавали су се за обављање различитих радних задатака, сарађивали су на пројектима у саставу стручних служби, стицали су радне навике. Од свега наведеног корист ће имати како сами војници тако и друштво,

- уштеде су у висини трошкова које покрива радно место радника на које је војник на служењу војног рока ангажован,

- војници својом стручношћу могу допринети побољшању квалитета рада организације, али уштеда је и у припреми војника који ће својим боравком у новој средини, практичним радом стечено знање применити у будућем професионалном раду и животу.

Предлози за побољшање служења војног рока у цивилној служби у организацији и установи и у раду са војницима

Наведени су следећи предлози:

- право на приговор савести не може остварити лице које је правоснажно осуђивано (дакле, не само у последње три године), јер су се у пракси појављивали и случајеви да су на такав начин служења војног рока долазила чак и лица више пута осуђивана;

- укинути право на надокнаду трошкова доласка и повратка са посла;

- утврдити обавезу обучавања војника за безбедан рад, пре свега, у области заштите од пожара и заштите на раду према нормативним актима установе, односно организације у којој служе војни рок;

- обуци војника посветити далеко више пажње да би они касније имали своје место и улогу у невојним изазовима, претњама и ризицима безбедности;

- иновирати, пре свега, законску регулативу и ту област детаљно регулисати Законом о цивилној служби, а не уредбама;

- разрадити активности и обавезе војника и организација, односно израдити неки облик „Правила службе за служење војног рока у цивилној служби“, установити одређени кодекс понашања;
- установе социјалне заштите, првенствено, установе за смештај лица ометених у менталном развоју, инвалидних и душевно оболелих лица, ослободити плаћања војничких припадности, већ ту обавезу пренети на надлежно министарство;
- дефинисати и казнене мере према одговорним лицима из организација и установа, који се не придржавају уговорених обавеза;
- вршити правилан одабир и упућивање војника у организације према стручности (завршене школе, факултети), занимањима из цивилства и на основу личних интересовања војника, имајући у виду и природу делатности коју организација обавља;
- знања, вештине и способности војника максимално искористити – омогућити им да у организацији стекну нова искуства у својој струци и практичном раду, која би им користила у даљем животу;
- остварити свакодневни контакт и сарадњу са одговорним лицима из војних одсека ради успешног и корисног рада војника;
- побољшати информисаност организација и установа у погледу цивилне службе;
- појачати надзор, контролу и пружити стручну помоћ организацијама и одговорним лицима из војних одељака;
- у донетим решењима за војнике прихватити или одбацити захтев војника за служење војног рока у цивилној служби (не дефинисати установу и време служења војног рока – одреди се једна установа, до самог упућивања прође доста времена због ограничених капацитета установе, мењају се саме околности код регрута: неки упишу школу, неки заснују породицу, радни однос, неки се предомисле и слично, што ствара огромне проблеме посебној комисији за промену решења);
- укидањем јединица Војске, многе гарнизонске амбуланте су угашене чиме је отежана могућност здравствене заштите војника, велики су трошкови за лечење у најближим војним амбулантама, с обзиром на то, изнаћи могућност потписивања уговора са домовима здравља;
- донети посебна правна акта ради уједначеног рада и подизања нивоа свести и одговорности свих установа које имају војнике на цивилној служби;
- дефинисати казнене одредбе за недисциплиновано понашање војника;
- одговорна лица из организација и установа морали би детаљно бити упознати са дужностима и обавезама и оспособљени да ефикасније раде са војницима;

- свим установама, у којима се служи војни рок у цивилној служби, до-ставити комплетну нормативну регулативу;
- да се војни одсеци информишу о потребним профилима у организаци-јама и установама и сходно томе врши распоређивање за служење војног рока у цивилној служби;
- лица која су одслужила војни рок у цивилној служби да се ставе на рат-ни распоред у исте установе, како би се организације попуниле према рат-ној систематизацији;
- у организације упућивати регруте са одговарајућом стручном спремом;
- војницима одузимати пасош – депоновати га у СУП или у организацију ради спречавања путовања у иностранство без одобрења Министарства одбране;
- да војници могу одређени период радити и код државних органа (или органа локалне самоуправе), јер један програмер може бити од користи на више места;
- проширити број субјеката где војници могу служити војни рок;
- у раду са војницима треба применити искуства која су стечена у дру-гим европским земљама;
- војник у току служења војног рока мора бити позван на обавезну више-дневну обуку;
- правилно тумачити и примењивати постојећу законску регулативу;
- законску регулативу служења војног рока у цивилној служби (ради лак-шег тумачења) у потпуности прилагодити цивилној терминологији, или из-радити потпунија објашњења и упутства;
- усвојити јединствену методологију и једнообразну документацију у ор-ганизацијама – установама за праћење рада војника на цивилном служењу;
- чешће држати инструктаже са одговорним лицима из организација – установа везаним за вођење документације и за праћење рада војника на цивилној служби у организацији;
- детаљније регулисати служење војног рока у цивилној служби врхун-ских спортиста и државних репрезентативаца. Проблем је у непознавању законске регулативе, процедуре и инертности појединих професионалних спортиста, клубова и спортских савеза у правилном регулисању статуса вој-ника – врхунског спортисте, с обзиром на то да се сви захтеви упућују преко Министарства просвете и спорта – Управе за спорт;
- на нивоу војних одсека, пре упута војника, одржати семинар ради при-преме војника за одлазак на служење војног рока, упознати их са правима, дужностима и обавезама и односу према организацијама;
- дефинисати параметре на основу којих се уписују оцене оспособљено-сти војника за време цивилне службе, јер постојећим Упутством о спровође-њу одредаба Уредбе о вршењу војне обавезе то није прецизирано.

Обилазак и контрола

У процесу служења војног рока у цивилној служби постоји стална контрола рада одговорних лица из организација и установа од органа Министарства одбране, војних округа и војних одсека. На основу годишњег плана контроле и обилазака организација и установа, плански, најављено и организовано врши се контрола рада војника и одговорних лица.

Рад у организацијама и установама различито је планиран, организован и реализован, што зависи од одговорног лица и његове спремности да активности спроведе у складу са важећим законским актима.

Одговорна лица имају проблема у раду са војницима, пре свега због непоштовања радног времена и одговорног односа према повереним задацима. Истичу се проблеми који су карактеристични за већину организација и установа:

Присутност на радном месту: не обезбеђује се радно време војника у трајању од осам часова дневно, тј. четрдесет часова недељно, војници су ангажовани мањи број часова јер је код одговорних лица присутан либералан став да им војници не требају ако обаве постављени задатак. Поједина одговорна лица „измишљају“ послове да би запослили војнике. Устројене су интерне евиденције присуства које нису у складу са добијеним обрасцима евиденције из војних одсека.

Пријем, распоређивање регрута и праћење рада војника: одговорна лица из организација и установа обављају пријем регрута према сопственој методологији која се разликује од прописане методологије⁷ надлежног војнотериторијалног органа; већина одговорних лица за праћење рада војника на служењу војног рока у цивилној служби нема писмено овлашћење директора за праћење рада и за рад са војницима (око 70%); лица која служе војни рок у цивилној служби немају никакву обуку предвиђену прописима (не постоји план и програм обучавања војника) већ искључиво служе организацијама и установама код којих служе војни рок; не постоји решење директора за распоређивање војника у организацијске целине са описом послова и задатака на којима ће бити ангажовани. Распоређивање војника врши се према стручној спремности војника као и на основу потреба и могућности организацијских јединица. Распоред се врши усмено; у установама и организацијама, углавном, нису донети планови ангажовања војника, већ се ангажовање војника врши на основу исказаних потреба; ангажовање у ноћним сменама није регулисано одлуком директора за рад; није реализована планирана обука приправника нити постоји њен план, сем у две до три организације где лекари – војници раде према плану обуке приправника медицинске струке (до јануара 2005. године); одлуком појединих директора, а према захтеву организација које нису на списку за пријем регрута на цивилну службу, један део војника уступан је

⁷ Бабић, Б.: *Ко, како, када и зашто у цивилну службу*, СБ Траде, Нови Сад, 2007.

на рад у скупштини општине, ватрогасној јединици, економској школи, основној школи, музичкој школи и месној заједници, што је противно одредбама Закона, Уредбе о вршењу војне обавезе и Уговора о међусобним правима и обавезама (пример, здравствени центар Сента) и због ангажовања војника, део организација отпушта стално запослене раднике.

Вођење евиденције, извештавање и исплата новчаних примања војницима: није оформљен досије за војнике са прописаним документима (на основу којих се може пратити њихов рад и одсуство из организације – установе поводом разних основа), сем у већим организацијама где је референт одбране одговорно лице за праћење; различита евиденција присуства војника на раду (у неким организацијама се и не води евиденција, не шаљу се месечни извештаји командама војних одсека или се шаљу нередовно, односно за неколико месеци уназад); исплата војничких плата касни по неколико месеци (у неким организацијама војници су у обавези да се одрекну својих новчаних припадности, посебно путних трошкова); за редовно одсуство и наградна одсуства поједини директори не доносе своје одлуке, а евиденција о одсуствима не постоји. Коришћење редовног одсуства војника у већини организација евидентира се и води у списку присуства на послу и о томе се месечно извештава комисија при војном одсеку; у картонима оспособљености војника нису унете све оцене и описна оцена оспособљености за друштвено користан рад; у малом броју организација датум пријема војника уписан је обичном оловком у картон за цивилну службу (образац Воб-3ц), уместо хемијском оловком и књижице за служење војног рока у цивилној служби неке организације држе у досијеима војника (уместо да су код војника јер исте служе за идентификацију војника).

Обезбеђивање смештаја: не придаје се довољно пажње смештају војника, исти је различито регулисан – од посебних просторија, преко смештаја у оквиру одељења и служби па до смештаја у неадекватним просторијама за рад и боравак.

Праћење рада војника и извршавања радних обавеза: начелници одељења, шефови служба и друга одговорна лица за праћење рада војника не подносе извештај о обављању радних обавеза, залагању и мотивисаности војника, дисциплини, оспособљености за одређене послове и радне задатке и другим елементима за оцењивање рада војника на служењу војног рока у цивилној служби, а оцена о оствареним резултатима рада се не доноси и за време контрола војника на њиховим радним местима, мањи део војника био је одсутан поводом разних основа, за шта поједини директори немају писани доказ.

Предлог мера који проистиче из извршених контрола:

– регрутима који поднесу захтев за служење војног рока у цивилној служби донети решења, али исте не упућивати на служење војног рока све док се не обезбеди формирање центара за њихову обуку путем курсева, семинара и осталих видова обуке, тј. да се обучавање за одбрану земље убудуће обавља пре доласка војника на служење војног рока у организације и установе;

- да се лицима на служењу војног рока обезбеди радна одећа и ознаке како би се разликовали од осталих лица запослених у организацијама и установама;
- одговорна лица из организацијских целина да раде на основу овлашћења директора и да на основу тога руководе спровођењем служења војног рока у цивилној служби као и да координирају са радом војника између организацијских целина – делова организације или установе;
- за одређене послове и радне задатке донети решења, којим би се прецизирале радне обавезе и послови на којима ће војници бити ангажовани;
- сачинити план рада и обучавања војника за обављање друштвено корисног рада;
- формирати уредну евиденцију служења војног рока у цивилној служби са персоналним досијеима војника који ће садржати извештаје о раду, оцене обављених послова, решења о распоређивању на послове и радне задатке, решења о одобреним одсуствима, трошковима и другим питањима;
- остваривати већи увид (због великог броја организационих целина у којима су распоређени војници) у присутност на радном месту и елиминисати могућност злоупотребе;
- обезбедити исплату новчаних средстава за војничке плате и путне трошкове;
- прописати која документа треба да се воде на нивоу организације и установе у оквиру досијеа војника а која као заједничка документа одговорног лица;
- раскинути уговоре са организацијама које, супротно прописима, упућују на рад војнике у друге организације које нису на списку организација за пријем војника на служење војног рока;
- послати свим војнотериторијалним командама упозорење да комисије за доношење одлуке према захтеву (регрута за служење војног рока у цивилној служби) не распоређују војнике у организације чији су родитељи стално запослени у организацији – установи;
- отклонити недореченост, неусклађеност и несвеобухватност правних прописа који регулишу служење војног рока у цивилној служби, доношењем Закона о цивилној служби;
- прописати надлежности и упутство о раду чланова посебне комисије, јер се због великог броја захтева и кратког рока за одлучивање по захтеву регрута, чланови посебне комисије (који нису из састава војнотериторијалних команди) морају често ангажовати, што представља проблем у одсуствовању са њиховог радног места где су запослени. Дефинисати новчане принадлежности за рад чланова посебне комисије, јер исти не долазе с обзиром на позив војног одсека што проузрокује недостатак кворума за одлучивање према захтевима регрута;
- да се војнотериторијалне команде ставе на списак организација које примају војнике на цивилну службу;

– предузети мере на организацији и извођењу обуке са војницима који служе војни рок у цивилној служби и обезбедити да сви војници прођу исту обуку (а не само део „одабраних“ војника);

– прописати нови план и програм обучавања војника за одбрану земље са већим фондом часова из практичне обуке.

Закључак

У раду и спровођењу цивилне службе има много проблема. Они су уочени у свим структурама које су у процесу решавања и практичне примене тог начина служења војног рока.

Од почетка служења војног рока у цивилној служби министар одбране је донео седам решења и четири допуне решења. На територији Републике Србије број организација постепено је растао од 369 установа (са првим решењем од 20. новембра 2003. године) до 1466 организација и установа (са решењем од 4. марта 2008. године). Највећи број установа је из групе установа социјалне заштите, које чине око 31%, то су: *установе* за смештај лица ометених у менталном развоју, инвалидних и душевно оболелих лица; *домови*: за душевно оболела лица, за лица ометена у развоју, за слепа лица; *друштва*: за церебралну и дечију парализу, за ментално недовољно развијене особе, мултиплексклерозе; *општинске и међуопштинске организације*: глуви и наглуви, слепи, слепи и слабовиди, параплегичари и квадриплегичари; *удружења*: дистрофичара, за церебралну и дечију парализу, ментално недовољно развијене особе, мултиплексклерозе.

И поред чињенице да војника има највише у установама социјалне заштите, у просеку, годишње се упућује 8,5 регрута по организацији (а у центре за социјални рад 5 регрута) или нешто више од 2 регрута по упутном року, док се у образовне установе (којих има 4 пута мање) упућује 33,4 регрута или нешто више од 8 регрута с обзиром на упутни рок.⁸

Значи, одговорна лица из образовних установа четири пута више су заинтересована за регруте него одговорна лица из установа социјалне заштите. Разлози су следећи: образовне установе имају уређену структура рада, просторије, одобрена новчана средства, кадар који ће радити са „изабраним војницима“ на неким од пројеката факултета и где ће се остварити нека „корист“ за факултет и војника.

За разлику од образовних установа, у већини установа социјалне заштите не постоји професионални кадар за рад, не постоји просторије за рад, жиро рачун организације итд., па је сасвим нормално да им војници, у одређеним условима, представљају „баласт“ и не знају како да их употребе. Њи-

⁸ Подаци за територију АП Војводине.

хов рад се не може мерити као што се може мерити рад неког војника на факултету. С обзиром на мали пријем војника у те установе основни проблем лежи у чињеници да им нису одобрена материјална средства за исплату новчаних припадности војника која их према Закону следују (плата и путни трошкови). Та област није довољно уређена па је нормално да се такве установе у раду сусрећу са многобројним проблемима.

У вези с тим, у Србији преко 300.000 најстаријих особа нема помоћ у кући, тј. сваком четвртом становнику Србије (старијем од 70 година) нема ко да помогне, да принесе чашу воде, да донесе лекове или помогне око свакодневних кућних послова.

Стручна лица, која раде при центрима за социјални рад или дому здравља (неговатељице или геронтодомаћице), посећује свега 4.000 старих и немоћних особа (или 1,33%) који имају потребе за свакодневну помоћ. Та активност је добра, али кад се посматра ситуација у целој Србији, разлога за задовољство нема. На основу спроведеног истраживања организације „Снага пријатељства – Амита“ ради утврђивања нивоа развијености услуга и сервиса за старе – припадници четвртог животног доба (у 115 од 165 општина у Србији) препуштени су сами себи. Од 46 војвођанских општина, само 14 је развило службу помоћи у кући. У Новом Саду (више од 300.000 становника) само 250 непокретних старих лица добија услуге кућне неге, од медицинских сестара геронтолошког центра, волонтера „Каритаса“, неких приватних агенција, новосадског хуманитарног центра и домова здравља. Центар за социјални рад идентификовао је око 5.000 особа којима је свакодневно потребна туђа помоћ јер су особе старе и саме, немоћне и немају никога да се брине о њима. С обзиром на то да су у развој друштва уградили свој радни век, оно је дужно да им помогне и да им омогући да што дуже остану у својој природној средини.

У Геронтолошком центру у Нишу још увек није оформљена служба за геронтодомаћице. Уместо тога, постоји програм „Храна на точковима“ где педесет корисника добија готове топле оброке на кућну адресу.

Посебан проблем представљају стара лица која живе у сеоским срединама, где им нико не може пружити потребну помоћ. У Србији, од 850.000 људи старијих од 70 година – око 450.000 живи у сеоским срединама. Пензију од 4.000 динара прима 21% становника, док око 110.000 њих нема никакве личне приходе. Од пет особа старијих од 70 година четири болују од хроничних болести због којих им је помоћ у кући неопходна. Ипак, само девет одсто користи социјалну помоћ, посећује клубове, има неговатељицу или користи неки други програм из области социјалне заштите.

Иако геронтолошки центри имају научну, теоретску и друштвено-социјалну подршку, немају довољно средстава за озбиљнији рад. Потребне су огромне и зато би било добро да се све ове службе обједине на нивоу градова уз помоћ војника који служе војни рок у цивилној служби. Само на та-

кав начин би се могла направити стратегија у којој би свако имао своју област и задужење. Приоритет у упућу војника мора бити управо на оним организацијама – установама које раде са најугроженијом категоријом друштва – старим лицима. Тиме би сваки војник дао свој максимални допринос у обављању друштвено корисног рада.

Да би се решио проблем старих лица, нужне су велике промене ради обезбеђења економске, социјалне и здравствене сигурности старих лица. Потребно је направити нови систем организоване бриге о старима уз максимално коришћење већ постојећих потенцијала институција социјалне и здравствене заштите, створити нову организацију рада, повезати – умрежити институције у модерни систем праћења и деловања, формирати нову службу у којој ће значајно место имати и капацитети Министарства одбране, пре свега, војници који војни рок служе у цивилној служби.

То представља велики изазов за Србију (која се налази у транзицији друштвено економског система), а, такође, и за Министарство одбране које би требало направити нови модел ангажовања војника обављањем друштвено корисног рада како би дали свој допринос најугроженијем делу друштва.

Литература

1. Уредба о вршењу војне обавезе: *Службени лист СРЈ*, бр. 36/94, бр. 7/98. (*Службени војни лист*, бр. 15/94), Измене и допуне Уредбе: *Службени лист СЦГ*, бр. 37/03 од 29. августа 2003. године (*Службени војни лист*, бр. 25/03); *Службени лист СЦГ*, бр. 4/05 од 28. јануара 2005. године (*Службени војни лист*, бр. 3/05); *Службени гласник РС*, бр. 86/07 од 21. септембра 2007. године (*Службени војни лист*, бр. 24/07) и *Службени војни лист*, бр. 31/07 од 3. децембра 2007.

2. Упутство о примени одредаба Уредбе о вршењу војне обавезе које се односе на служење војног рока у цивилној служби, *Службени лист СЦГ*, бр. 37/03, *Службени војни лист*, бр. 31/03 од 3. новембра 2003. године са изменама и допунама, *Службени лист СЦГ*, бр. 9/05 од 4. марта 2005. године и *Службени војни лист*, бр. 8/05 од 28. марта 2005.

3. Решење о одређивању организација и установа које се баве делатношћу од општег интереса у које ће се упућивати регрути на служење војног рока у цивилној служби, *Службени војни лист*, бр. 11/08 од 4. марта 2008.

4. Biesemans, S.: *The Right to Conscientious Objection and The European Parliament*, EBCO, Bruxelles, 1995, p. 6.

5. Бабић, Б.: *Ко, како, када и зашто у цивилну службу*, СБ Траде, Нови Сад, 2007.

СНАГЕ ВОЈСКЕ СРБИЈЕ ЗА УЧЕШЋЕ У МИРОВНИМ ОПЕРАЦИЈАМА УЈЕДИЊЕНИХ НАЦИЈА – МОДЕЛ

Мр Хајрадин Радончић, потпуковник*

Република Србија се одлуком Скупштине определила за учешће у мировним операцијама УН, чиме је истакла своју спремност да сарађује и учествује у успостављању мира у свету и да пружа помоћ у реализацији хуманитарних операција путем учешћа снага из састава Војске Србије у свим мировним операцијама под окриљем УН. У раду је предложен нови модел снага Војске Србије за учешће у мировним операцијама УН на основу анализе садашњег стања у тој области и укупног истраживања. Нови модел био би основа за брже и организовање формирање мировних састава Војске Србије, а чиниле би га снаге за брзо реаговање у оквиру специјалних снага или неких других специјалних састава.

Кључне речи: *мировне операције УН, Војска Србије, модел, здружени механизовани батаљон.*

Услови за мировне операције

Први корак ка формирању јединица ВС за учешће у мировним операцијама учињен је формирањем Центра за мировне операције. Центар за мировне операције формиран је октобра 2003. године на основу закључака Савезне владе и Савета министара да се држава поново ангажује у мировним операцијама. Центар за мировне операције формиран је с намером да се бави припремом, праћењем, обуком и координацијом у области мировних операција. У Центру за мировне операције официри се обучавају за различите дужности у мировним мисијама од мировних посматрача, штабних официра, официра за везу, командира јединица, официра логистике, официра за цивилно-војне одnose, до курсева за примену хуманитарног права у мировним операцијама.

* Аутор је запослен у Војној академији.

Поред Центра за мировне операције припадници ВС школују се и у иностранству. До сада су школована 173 официра и подофицира, у Холандији, Швајцарској, Мађарској, Хрватској, Грчкој, Пољској и Ирану.

Због тога су предузете мере да се формирају и обуче одређене јединице како би Војска Србије могла узети активно учешће у појединим мировним операцијама под окриљем УН. На основу одлуке највиших органа руковођења Војском, април–јул 2005, обучавања је једна пешадијска и инжињеријска чета, вод војне полиције и санитетско одељење за учешће у мировним операцијама. У време обучавања јединице су биле попуњене војницима по уговору који данас нису у саставу јединица јер су им уговори истекли или су раскинули уговор са Војском Србије, што указује на то да јединице попуњене војницима по уговору нису перспективне за мировне операције.

Док се Војска Србије потпуно не професионализује нема услова за слање дела снага Војске у састав мировних снага УН. Остаје и даље могућност слања посматрача, група посматрача, санитетских екипа и официра за рад у штабовима мировних операција.

Могући модел снага Војске Србије за мировне операције

Према стандардима УН, батаљон је основна јединица која самостално изводи операцију на одређеном сектору. Основу за израду формације јединица представља је начелна организација јединица УН, односно „*Формација јединица УН*“. Формација јединица према врсти и типу оружја, односно опреме, прилагођена је националним критеријумима, што је допуштено у изради формације и опремању националних контингената, имајући у виду захтеве за интероперабилношћу јединице у операцији.

С обзиром на чињеницу да одређена јединица може да учествује у мултинационалним операцијама под веома различитим условима (различите врсте операција, модалитети операција снага у зависности од тога да ли јединица јесте у саставу снага УН, коалиционих снага или НАТО/ЕУ, у саставу снага контингента или самостално), потребно је урадити основни модел који се односи на учешће јединица Војске Србије у мировним операцијама у саставу снага УН.² Остали модели за друге врсте операција и организационе оквири представљају подмоделе који ће бити дефинисани с обзиром на варијанту основног модела.

¹ Чорнаков, П.: *Евроатлантска РЕВИЈА*, Београд, 2006.

² Чорнаков, П.: *Нови гласник*, ВИЗ, Београд, 2006.

Досадашња искуства у формирању и организовању мировних снага УН указују на то да је батаљон најподеснија јединица за извођење мировних операција. Организацијско-формацијска структура мировног контингента Војске Србије мора бити усклађена са критеријумима и конкретним захтевима Савета безбедности УН. Осим тога, она би одражавала неке специфичности с обзиром на одбрамбену политику сваке земље па и наше, затим војну доктрину, географске услове, демографски потенцијал и економске прилике.

Снаге за мировне операције Војске Србије чинили би делови оружаних снага који захтевају специфичну припрему и обуку и далеко веће напоре у обављању поверених задатака у саставу међународних снага за мировне операције. Те снаге морају постићи максималну компатибилност са осталим међународним снагама, с обзиром на способност и обученост и опремљеност потребним наоружањем и војном опремом. За њихово оспособљавање потребно је обезбедити полигоне за обуку и оспособити њене инструкторе. Опремљеност јединица новом војном опремом један је од најбитнијих критеријума, али за сада то је главни ограничавајући фактор који битно утиче на могућу употребу снага Војске Србије у мировним операцијама. Већина мировних операција захтева мировне снаге, посматрачку групу или њихову комбинацију. Једна од најзначајнијих мисија Војске Србије јесте учешће у колективној безбедности и одбрани. *За ту мисију утврђени су њени основни задаци, а то су:* учешће у мировним и хуманитарним операцијама; активности у Програму Партнерство за мир; мултинационалне операције отклањања природних и вештачких катастрофа, и међународна војна сарадња³.

Да би се такви задаци могли реализовати неопходна је трансформација система одбране, а посебно оружаних снага Србије. То захтева потпуну сарадњу са међународном заједницом на конципирању савремене организације Војске, размену искустава у обуци и школовању кадра, модернизацију средстава наоружања и војне опреме, побољшање укупног материјалног положаја Војске и брже постизање компатибилности са снагама НАТО „Standardization Agreements – STANAGs“⁴ (примера ради, средства за везу и криптозаштиту као и наоружање). Тиме би били створени сви предуслови за употребу снага ВС у мировним операцијама. Ти поступци многих земаља међународне заједнице, па и наше земље, обезбеђују јасан и чврст основ за успех мултинационалне војне операције.

Обим дела оружаних снага Војске Србије за учешће у мировним операцијама, зависи од интереса земље, економских могућности и угледа у све-

³ *Стратегија одбране ДЗ СЦГ*, Београд, 2004.

⁴ *Доктрина НАТО за мировне операције* (нацрт), 1994.

ту.⁵ На основу стечених искустава, Савет безбедности заузео је становиште да је основни принцип за операцију „једна земља – један батаљон“. Међутим, припрема јединица ранга батаљона за савремене мултинационалне операције, захтева велика финансијска средства, што у овом моменту могу издвојити само најразвијеније земље. У сваком случају, величину снага диктираће план ОУН и ситуација на терену с обзиром на задатак мировне операције.

На основу спроведеног истраживања о издвајању и учешћу дела снага појединих земаља у мировним снагама и мировним операцијама, **могућа су два модела снага Војске Србије за учешће у мировним операцијама УН**. Нови модели подразумевају формирање батаљона разнородног састава у оквиру специјалних снага, односно њиховог дела **снага за брзо реаговање** Војске Србије. Он би имао улогу да, поред ангажовања на нашем ратишту, буде ангажован и у саставу мировних снага УН за учешће у мировним операцијама. Формирањем и опремањем јединица ранга батаљона обезбеђује се сменско ангажовање и стално присуство њених снага у мировним операцијама УН.⁶ Сваки од понуђених модела има своје предности и специфичности на основу којих се намеће као приоритетан модел формирања контингента из састава оружаних снага Србије за учешће у мировним операцијама УН. Спроведено истраживање недвосмислено упућује на то да је из састава Војске Србије могуће издвојити снаге ранга батаљона за учешће у мировним снагама УН ма у којем делу света се изводиле мировне операције. Модел снага батаљона:

- *Здружен механизовани батаљон за мировне операције, и*
- *Механизовани батаљон за мировне операције.*

Модел Здруженог механизованог батаљона за мировне операције

Овај модел представља веома снажну јединицу која би могла извршавати све задатке у мировним операцијама. Батаљон би био здруженог састава и могао би самостално у одређеном сектору имати следеће задатке: на-

⁵ Обим и карактер учешћа снага у мировним операцијама и другим активностима у иностранству биће усклађени с повећањем укупних потенцијала и финансијских могућности држава чланица и Србије и Црне Горе. У наредних неколико година могућности за такво ангажовање ограничене су на индивидуално ангажовање, до учешћа јединица ранга водчета. Касније се могу у потпуности опремити и оспособити контингенти нивоа батаљона за обављање задатака у свим облицима мировних операција (Бела књига одбране државне заједнице Србија и Црна Гора, НИЦ Војска, Београд, 2005).

⁶ У садашњој ОФС бригада ВС постоје јединице ранга батаљона (механизованих, пешадијских) које би чиниле основу батаљона за мировне операције. Обуком и опремањем тих јединица обезбеђује се ротација јединица и стално присуство ВС у мировним операцијама УН.

метање мира; успостављање мира; очување мира; раздвајање сукобљених страна; успостављање реда на територији сукобљених страна; пружање помоћи локалним властима у свим ситуацијама; пружање помоћи и раздвајања у међуетничким сукобима; стишавање међуверских спорења и сукоба, и пружање помоћи у природним и другим катастрофама.

За успешно ангажовање Здруженог механизованог батаљона у саставу мировних снага УН, неопходно је обезбедити материјална и финансијска средства за његову припрему, опремање савременим наоружањем и опремом и правни основ за учешће у мировним операцијама. Одговорност за његово ангажовање у мировним снагама сноси држава Србија, а највећу одговорност, према одлуци највиших државних органа (скупштина), сноси Центар за мировне операције који функционише у саставу Генералштаба Војске Србије.

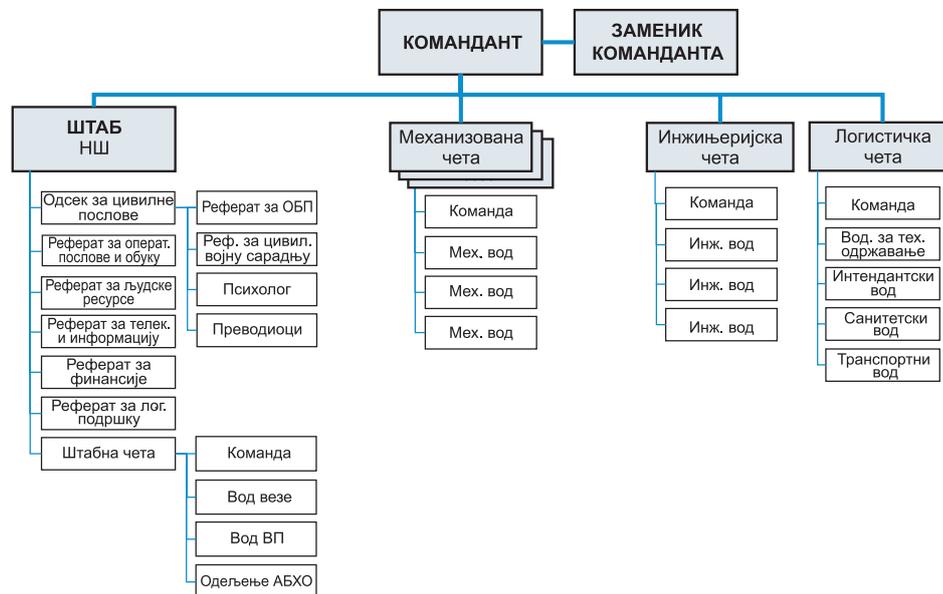
Здружени механизовани батаљон за мировне операције може бити формиран у три варијанте са различитом организацијско-формацијском структуром. Свака од варијанти имала би одређене специфичности ангажованих снага и средстава, што би одређивало његову способност за извршавање поверених задатака у мировним операцијама.

Здружени механизовани батаљон (I варијанта)

У првој варијанти – Здружени механизовани батаљон представљао би јединицу из састава снага за брзо реаговање, која би била оспособљена за самостално деловање у одређеном сектору мировне операције и обављање следећих задатака: патролирање и осматрање простора додељеног сектора; контролу пунктова у додељеној зони; основне инжињеријске радове; одржавање везе; цивилне послове и друге послове зависно од задатка мировне операције. У тој варијанти организацијско-формацијску структуру Здруженог механизованог батаљона чинили би:

1. командант и заменик команданта;
2. штаб који би у свом саставу имао:
 - реферат за оперативне послове и обуку;
 - реферат за људске ресурсе;
 - реферат за телекомуникације и информатику;
 - реферат за финансије;
 - реферат за логистичку подршку;
 - штабна чета (команда, вод везе, вод војне полиције и одељење АБХО), и
 - одсек за цивилне послове (реферат за ОБП, реферат за цивилно-војну сарадњу, психолог и преводиоци);
3. три механизоване чете (свака би имала: команду и три механизована вода);

4. инжињеријска чета (команда и три инжињеријска вода) и
5. логистичка чета (команда, вод за техничко одржавање, интендантски вод, санитаретски вод и транспортни вод).

Извор: Обрада аутора

Шема 1 – Здружени механизовани батаљон (I варијанта)

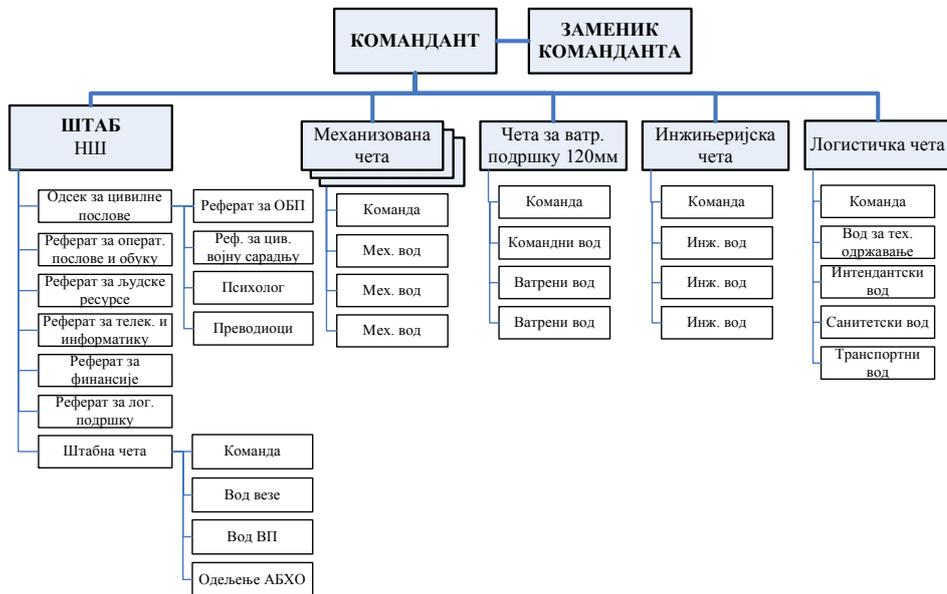
Састав Здруженог механизованог батаљона у тој варијанти одговара захтевима и стандардима Организације УН за формирање мировних снага и самостално деловање. Та варијанта Здруженог механизованог батаљона способна је да извршава све наведене задатке у мировним операцијама. Флексибилност структуре Здруженог механизованог батаљона чини га прихватљивим за разнородне задатке у мировним операцијама.

Здружени механизовани батаљон (II варијанта)

У другој варијанти – Здружени механизовани батаљон у својој организацијско-формацијској структури имао би следеће елементе:

1. команданта и заменика команданта;
2. штаб са свим елементима као и у претходној варијанти;
3. три механизоване чете истог састава из прве варијанте;

4. чету за ватрену подршку 120 mm (команда, командни вод и два ватрена вода);
5. инжењеријску чету истог састава из прве варијанте и
6. логистичку чету (састав из прве варијанте).

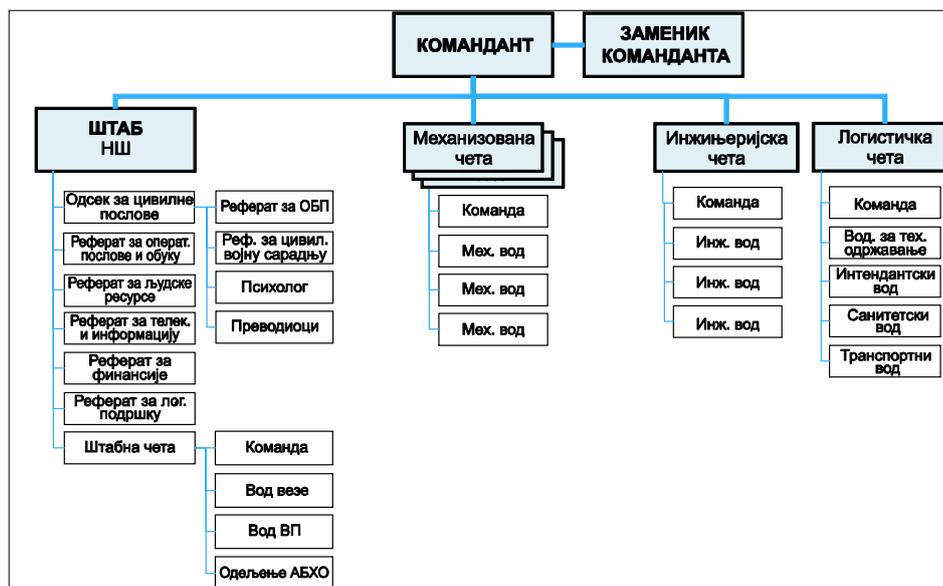
Извор: Обрада аутора

Шема 2 – Здружени механизовани батаљон (II варијанта)

У тој варијанти Здружени батаљон много је јачи у пружању отпора у случајевима напада на његове снаге током извођења мировне операције. Поред претходних елемената, у свом саставу има чету за ватрену подршку 120 mm, што представља значајно повећање ватрене моћи батаљона. Ојачање чини Здружени батаљон још самосталнијим у извршавању задатака у мировној операцији.

Здружени механизовани батаљон (III варијанта)

У трећој варијанти – Здружени батаљон би у својој организацијско-формацијској структури, поред елемената у другој варијанти, имао би уместо чете за ватрену подршку, **падобранску чету** (команда и четири падобранска тима различите намене).

Извор: Обрада аутора

Шема 3 – Здружени механизовани батаљон (III варијанта)

На овај начин батаљон би био оспособљен за извршавање задатака заузимања значајних објеката на територији сукобљених страна вертикалним маневром. Тимови би били оспособљени за спуштање при заузимању објеката у свим географским условима и у било којој варијанти мировне операције. Здружени батаљон би добио на покретљивости и могућности извршавања сложенијих задатака у реализацији мировне операције.

Модел Механизованог батаљона за мировне операције

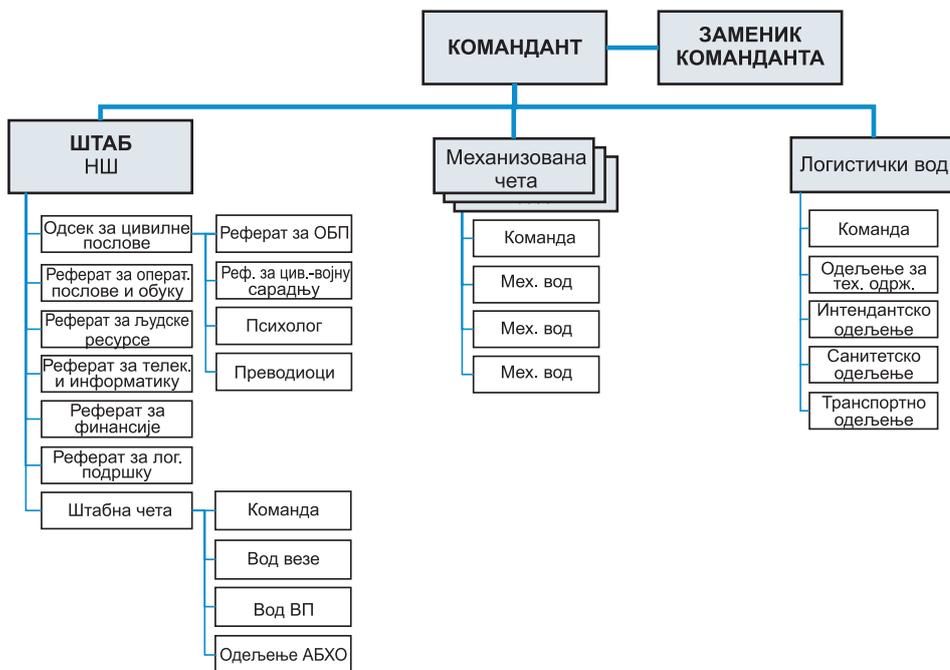
Овај модел представља измењену варијанту Здруженог батаљона и био би, такође, из састава снага за брзо реаговање, имао би задатке из оквира снага УН за мировне операције од раздвајања сукобљених снага преко успостављања мира до помоћи цивилним властима у случајевима природних и других катастрофа. За припрему и опремање тог батаљона савременим наоружањем и опремом неопходно је издвојити велика финансијска средства, како би његове снаге могле, бар у основи, задовољити стандарде осталих земаља које дају снаге за мировне операције.

Баталјон за мировне операције могао би бити формиран у **три варијанте** са различитом организацијско-формациском структуром. Овај модел би могао испунити све задатке у мировној мисији у којој би учествовао. Свака варијанта има одређене предности и недостатке, али ни једна варијанта не одступа битно од пројектованих снага за учешће у мировним операцијама.

Механизовани баталјон за мировне операције (I варијанта)

Задаци овог баталјона били би приближно исти као код прве варијанте Здруженог баталјона. Његову организацијско-формациску структуру чинили би следећи елементи:

1. командант и заменик команданта;
2. штаб са свим елементима као и код прве варијанте Здруженог баталјона;
3. три механизоване чете (команда и три механизована вода) и
4. логистички вод (команда, одељење за техничко одржавање, интендантско одељење, санитарско одељење и транспортно одељење).

Извор: Обрада аутора

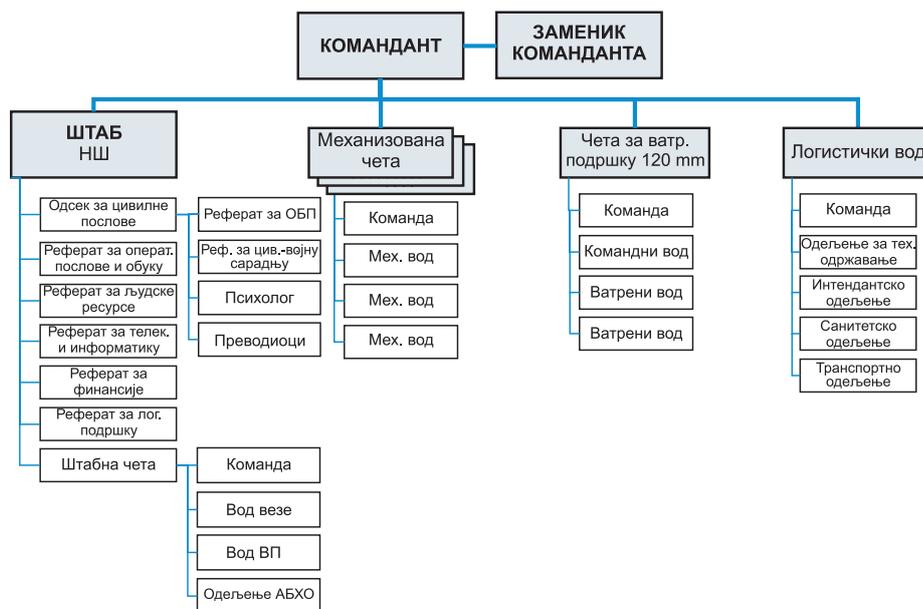
Шема 4 – Механизовани баталјон (I варијанта)

У овој варијанти батаљон за мировне операције значајно се разликује од прве варијанте првог модела (здружени батаљон), јер у свом саставу нема инжињеријске јединице и логистичку чету већ логистички вод који је одељењског састава. Ова варијанта батаљона јесте слабија а обим послова које може обављати у мировној операцији далеко је мањи. За његову припрему и обуку потребно је краће време и мања финансијска средства.

Механизовани батаљон за мировне операције (II варијанта)

У овој варијанти батаљон за мировне операције у својој организацијско-формацијској структури има следеће елементе:

1. команданта и заменика команданта;
2. штаб истог састава из прве варијанте;
3. три механизоване чете истог састава из прве варијанте;
4. чету за ватрену подршку 120 mm (команда, командни вод, и два ватрена вода) и
5. логистички вод истог састава као у првој варијанти.

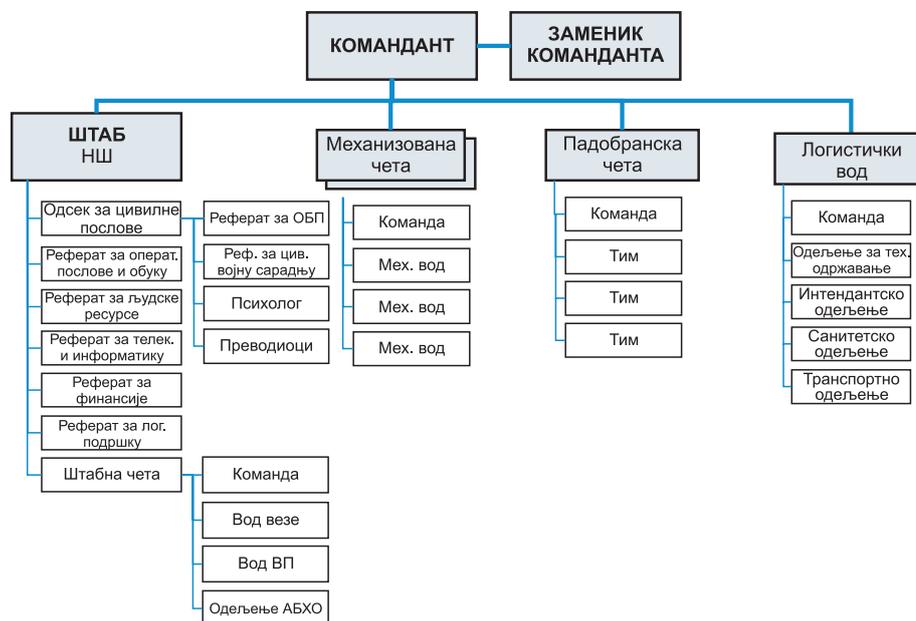
Извор: Обрада аутора

Шема 5 – Механизовани батаљон (II варијанта)

У овој варијанти батаљон за мировне операције способнији је за извршавање самосталних задатака од прве варијанте јер у свом саставу има чету за ватрену подршку .

Механизовани батаљон за мировне операције (III варијанта)

У овој варијанти батаљон за мировне операције уместо чете за ватрену подршку 120 мм, имао би **падобранску чету** (команда и четири падобранска тима). Остали елементи батаљона били би исти као код прве варијанте.

Извор: Обрада аутора

Шема 6 – Механизовани батаљон (варијанта III)

Према приказаној шеми батаљон би био оспособљен за вертикални маневар и држање појединих кључних објеката у зони извођења мировне операције и на тај начин био би покретљивији у извршавању задатака мировне операције.

На основу стандарда припреме и организације снага за мировне операције УН, могућности оружаних снага Србије и укупних материјално-финансијских могућности Србије, **прихватљивија је друга варијанта првог модела (Здружени механизовани батаљон, II варијанта) за учешће снага Војске Србије у мировним снагама УН**. Предности те варијанте у односу на остале варијанте и други модел у целини огледају се у: комплексности свих елемената структуре; свеобухватности послова које треба обављати у мировној операцији путем реферата; могућности обављања цивилних послова; самосталности у извршавању мировних задатака; могућностима потпуне контроле територије сукобљених снага снагама и средствима механизоване чете; могућностима извођења основних инжињеријских радова; обезбеђеној логистичкој подршци властитих снага; обезбеђеној ватреној подршци у случајевима пружања отпора на угроженом подручју мировне операције; могућностима пружања основне медицинске помоћи становништву и властитим снагама у свом сектору мировне операције и испуњавања захтева УН, да учешће у мировним снагама буде заступљено на принципу „Једна земља – један механизовани батаљон“.

Овај модел треба развијати у наредном периоду као модел снага Војске Србије за учешће у мировним снагама под окриљем Организације УН у свим врстама мировних операција, наравно, довести га у потпуну компатибилност са снагама других земаља, посебно развијених земаља, НАТО и ЕУ, које учествују у мировним операцијама УН. Сва питања развијања ових снага, посебно обезбеђења нормативно-правне, материјално-финансијске и друге подршке, мора сносити држава Србија као чланица ОУН.

Закључак

На основу истраживања о моделовању снага Војске Србије за учешће у мировним операцијама Уједињених нација дат је критички осврт на постојеће стање снага Војске Србије за учешће у мировним операцијама. Истакнуто је да у садашњим условима нема могућности слања значајнијих снага у састав мировних снага УН. Србија тренутно учествује у мировним операцијама слањем посматрача, групе посматрача и официра за везу у штабове мировних снага УН. Такве снаге не задовољавају опредељења Србије да се непосредно укључи у успостављање мира у свим деловима света.

На основу истраживачког поступка, понуђена су два нова модела снага за учешће Војске Србије у мировним операцијама УН, и то: **Здружени механизовани батаљон и Механизовани батаљон за мировне операције**. Понуђена је њихова организацијско-формациска структура и дата су образложења о предностима и недостацима оба модела. Са становишта

стандарда мировних снага УН и могућности оружаних снага Србије, **предложен је модел Здруженог механизованог батаљона, друга варијанта**, с обзиром на то што Здружени механизовани батаљон има могућности да самостално функционише у извршавању задатака у засебном сектору у свакој мировној операцији према основним стандардима УН. Досадашња искуства у формирању и организовању мировних снага УН указују на то да је најподеснија јединица за извођење мировних операција батаљон. Формирањем и оспособљавањем батаљона Војске Србије за мировне операције обезбедило би се стално присуство Војске Србије у мировним операцијама УН, то јест ротација четног састава.

Литература

1. *Основе плана и програма обуке војника и јединица за учешће у мировним мисијама УН*, ВИЗ, Београд, 2004.
2. *Место и улога војске у систему европске безбедности и Партнерству за мир*, ГШ ВСЦГ, Београд, 2003.
3. *Партнерство за мир и СРЈ*, ИГС, Београд, 2001.
4. Ковач, М.: *Стратегијска документа националне безбедности*, Свет књиге, Београд 2003.
5. Ковач, Митар и други: *Историја ратне вештине, период 1920–2000*, ВИЗ, Београд, 2000.
6. Милашиновић, Р.: *Увод у теорије конфликта*, Фото футура, Београд, 2004.
7. Милојевић, В. и Савић, Ј.: *Планирање развоја Војске Југославије*, СШОНИД, Београд, 2000.
8. Павловић, М.: *Мировне снаге у систему колективне безбедности УН*, Београд, 1995.
9. Подовац, Ж.: *Међународне војне интервенције, мировне и хуманитарне војне операције*, НИЦ Војска, Београд, 2003.
10. Добрковић, Н.: „Демократска контрола Војске као предуслов за укључивање у међународне политичке и безбедносне асоцијације“, *Демократска контрола војске СМО*, Београд, 2001.
11. *Формирање батаљона ВСЦГ за мировне мисије*, ГШ ВСЦГ, Београд, 2003.
12. *Учешће Војске Југославије у мировним и хуманитарним операцијама у саставу снага ОУН*, ГШ ВЈ, Сектор за оперативно-штабне послове, Београд, 2001.
13. *Војна доктрина СРЈ*, ГШ ВЈ, Београд, 2001.
14. *Закон о Војсци Југославије*, ВИНЦ, Београд, 1993.

15. *Закон о одбрани*, ВИНЦ, Београд, 1993.
16. *Закон о учешћу професионалних припадника ВСЦГ, особља цивилне заштите и запослених у органима управе Савета министара у мировним операцијама и другим активностима у иностранству*, Београд, 2004.
17. *Критеријуми организацијско-формацијске структуре команди, јединица и установа Војске Југославије*, Београд, 1996.
18. *Повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора*, Београд, 2003.
19. *Стратегија одбране Државне заједнице Србија и Црна Гора*, Београд, 2004.

ВЕШТИНА КРЕИРАЊА СТРАТЕГИЈЕ
И ПЛАНИРАЊА СИЛЕ*

Хенри К. Бертлет, Г. Пол Холман млађи, Тимоти Е. Самз**

Бертлет, Холман и Самз указују на то да стратеги и планири силе користе широк спектар варијабли када формулишу циљеве националне безбедности, стратегије и војне захтеве за будућност. Један једноставни модел може да помогне том процесу усредсређењем на кључне варијабле и истицањем њихове интеракције.

Најпре, аутори представљају своју верзију једног таквог модела и објашњавају како га могу користити они који се баве планирањем и одлучивањем, затим детаљније разматрају алтернативне приступе планирању силе, као и предности и слабости сваког од њих. С тим у вези, аутори на методичан и транспарентан начин говоре о вештини креирања стратегије и планирања силе: Да ли бисте на било који начин модификовали „Бертлетов модел“ ради побољшања процеса развоја стратегије и планирања силе? Како се различити приступи планирању силе односе према том моделу? Да ли неки приступ треба да доминира у процесу планирања силе или би интегрисани приступи унапредили процес одлучивања.

Кључне речи: *стратегија, национална безбедност, национални циљеви, планирање.*

Увод

Према древном клишеу стратегија је вештина, а не наука. Конкретније, она подразумева увезивање циљева и средстава – „план игре“ који говори како ће се успослити ограничени ресурси да би се постигли декларисани циљеви. Кохерентна стратегија је кључ институционалног успеха; она је једнако важна за пословни свет, универзитете и државе.

* Са енглеског језика текст превео потпуковник Милан Тепшић.

** Аутори су професори у Поморском ратном колеџу САД, Њупорт, Род Ајленд. Текст је преузет из *Strategy and Force Planning*, Fourth Edition, edited by Security, Strategy, and Force Faculty, Naval War College Press, Newport, 2004.

Планирање силе је такође вештина, као и стратегија. То је процес процене безбедносних потреба нације формулисањем војних захтева који из њих произлазе и одабиром војних сила, унутар ресурсних ограничења, ради испуњења тих захтева.

Особе које се баве стратегијом и планирањем силе долазе из веома различитих академских дисциплина и професионалних подручја. Неки имају одређено знање из геополитике, док други имају велико радно искуство у области економије, дипломатије или политике. Многи су провели године на оперативним војним дужностима. Неки су нарочито склони апстрактним концептима, другима више лежи пракса. Изазов је промешати ту разноликост становишта и приступа да би се осмислиле најбоље стратегије и способности за подршку циљева безбедности нације.

У првом делу текста приказан је једноставни модел који се односи на кључне варијабле вештине креирања стратегије и планирања силе. Истакнуте су логичке одлуке о циљевима, средствима и стратегији; идентификована су потенцијална размимоилажења међу варијаблама, с тим што се тај процес понавља докле год је то потребно. У другом делу текста сва енергија је усмерена на планирање војне силе. У њему се разматрају уобичајено коришћени приступи, чије се предности и мане одмеравају у складу са категоријама наведеног модела.

Модел креирања стратегије

Особе које се баве стратегијом и планирањем силе стално се муче са уравнотежавањем великог броја конкурентних варијабли. Вештина креирања стратегије и планирања силе огледа се у квалитету решавања тензије која је неизбежна међу тим варијаблама.

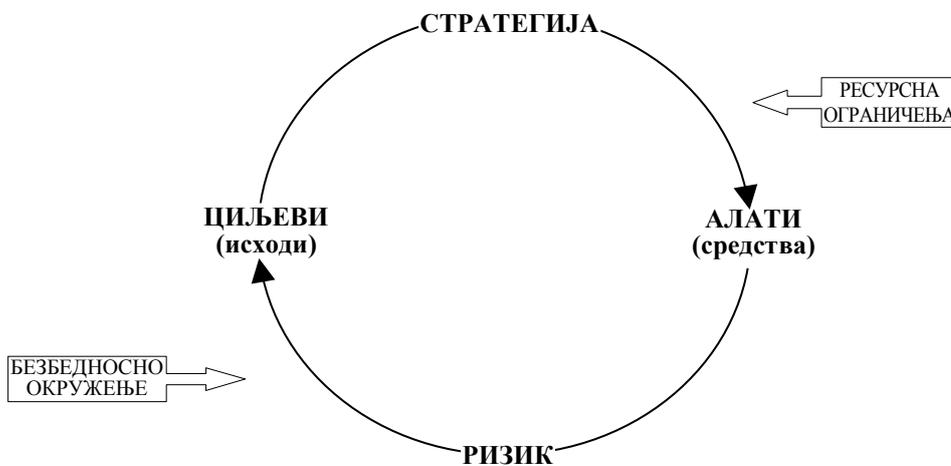
Кључне варијабле. „Бартлетов модел“ на слици 1¹ илуструје тај динамични процес. Он се може користити за истраживање битних контроверзи и олак-

¹ Именовање наведене слике „моделом“ потиче од ауторовог мишљења о њеној вредности као поједностављеном графичком приказу једног врло сложеног, веома динамичног, понављајућег процеса. Та реч се користи као „опис или аналогија употребљена да би се помогло визуелно представљање нечега (нпр., као као што је атом) што се не може непосредно осмотрити“, у овом случају то је сложени процес креирања стратегије и планирања силе. (види: Webster's Ninth New Collegiate Dictionary, Springfield, MA: Merriam-Webster, 1983, p. 762) То поједностављење омогућује анализу и разумевање далеко сложеније стварности (у нашем случају процес који се овом чланку покушава описати). Наш „модел“, попут многих модела, преноси осећај о томе да се промене у стварном свету морају десити када се модификује једна или више варијабли или параметара. Модел некад може бити од помоћи у предвиђању шта ће се десити у стварном свету као последица учињених промена (али често размера проблема или неквантитативних параметара спутава ту врсту употребе). Реч „оквир“, као могући алтернативни термин, који се дефинише као „основна структура“ (нпр., појмова) верујемо да је пасивнији термин који не преноси довољно успешно динамичну међуигру у процесу, што покушавамо да истакнемо у нашем „моделу“ (види: Webster's, p. 489).

шање процеса одлучивања у домену националне безбедности. Модел открива интеракцију између онога што сматрамо кључним варијаблама и тиме приказује један обухватан приступ развоју стратегије и планирања силе.

Безбедносно окружење. Процена безбедносног окружења један је од најтежих задатака стратега и планера силе. Изненадне промене у безбедносном окружењу могу радикално изменити националне циљеве у одређеном региону света. Процена безбедносног окружења треба да укључи широк спектар разматрања, на пример, променљивост међународних центара моћи, доминантних трендова, критичне неизвесности, развој економске међузависности, промене домаћих (унутрашњих) потреба, културолошких, религиозних и демографских трендова, етничких ратова, еколошких изазова и развоја технологије. Сва та разматрања, као и многа друга, фактори су који одређују безбедносно окружење нације.

Исходи, односно циљеви. Стратези и планери силе обично у мисаоном процесу користе одређене нивое циљева. На највишем нивоу су национални интереси, који су временски постојани и уживају широку подршку. Интереси који се јављају на свакој листи такве врсте јесу опстанак земље и снага њене економије. Такође, стратези се слажу око пожељности глобалног мира, премда се, можда, не слажу око утицаја неког одређеног конфликта на националне интересе. Циљеви који потичу од бриге о таквим вредностима, као што су демократија и људска права, мање су опипљиви – али су зато контроверзнији.

Слика 1 – Бартлетов модел

Циљеви нижег нивоа морају да се доведу у склад са тим највишим нивоом – националним интересима. Глобални циљеви морају да се усагласе са регионалним циљевима, а дугорочни циљеви са краткорочним циљевима. Осигурање такве доследности захтева интелектуалну строгост и дисциплину свих стратега. На пример, обавеза САД да чува отворена тржишта и слободна мора јесте дугорочни циљ који проистиче из националног интереса економског благостања. Други циљеви, као што је спречавање да једна земља доминира Персијским заливом, могу да буду осетљиви на нагле промене.

Стратегија. Стратегију често схватамо као „план игре“ за постизање жељених циљева ограниченим средствима. Вештина стратега није да само одабере најбољи план између више њих, него и то, да буде сигуран, да је сама игра вредна играња. На највишем нивоу националног промишљања, за такав план игре, уопштено, везује се одредница главна стратегија (*grand strategy*), односно стратегија националне безбедности. Она одражава структуру међународних односа – не само ко су савезници а ко противници земље, него, такође, и њене предности и мане, као и капацитет њеног политичког тела да прихвати изазове. Главна стратегија треба да изложи јасну замисао о томе како ће се употребити економски, дипломатски и војни инструменти националне моћи за постизање националних циљева и политике.²

Нижи нивои стратегије, за сваки од главних инструмената националне моћи, у већој мери попримају форму прописивања правила. Економска стратегија треба да објасни, на пример, како земља намерава да промени стопу економског раста или своју улогу на светском тржишту. Дипломатска стратегија треба да опише како нација очекује да имплементира своје највише циљеве путем директне комуникације са страним владама и на међународним форумима. Напослетку, војна стратегија треба да подржи претходне две стратегије и да објасни начин, како ће и под којим условима бити употребљен војни инструмент националне моћи да би се помогло у обликовању безбедносног окружења, постигао међународни утицај, одвратила агресија, изнудила употреба силе од других „актера“ ако је потребно, извршила припрема за сукоб, одбранила нација и извојевала победа у ратовима који се ни на који начин нису могли избећи.

Ограничени ресурси. Потребе скоро увек превазилазе ресурсе, како владе тако и појединаца. Свака земља мора начинити избор између супротстављених захтева и узајамно искључивих алтернатива. Оружане силе (у српском језику је уобичајена употреба синтагме *оружане снаге*, што би био некоректан превод изворника, примедба преводиоца) конкуришу за ресурсе заједно са многим другим владиним агенцијама, невладиним захтевима и тако даље, нарочито у демократској земљи у време мира. Крајњи исход то-

² Bush, W. G.: *The National Security Strategy of the United States of America*, Washington, DC: The White House, September 2002.

га јесте да стратегија и планирање силе обезбеде додељивање ресурса, одлучивање који су циљеви и поступци најважнији и, наравно, одређивање приоритета.

Средства, односно алати. Средства, односно алати, који су на располагању за спровођење одабране стратегије, теоријски – обухватају целокупне ресурсе земље. У пракси, међутим, стратегији и планери силе имају обично на уму три групе алата. *Економски* инструменти националне моћи укључују трговинске споразуме, помоћ иностранству, новчане залихе, порезе, владине трошкове и субвенције. *Дипломатска* средства чине: сврставања, *ad hoc* коалиције, савези, међународне институције, уговори, добре услуге, санкције и преговарања свих нивоа сложености. *Војни* инструменти укључују целокупни спектар војне моћи, од способности за вођење конвенционалног рата великих размера, до мањих, неподвижних околности, чување мира и изградње нације или конфликта са употребом оружја за масовно уништавање.

Променљиво безбедносно окружење у свету, делимично, измениће релативну корисност тих инструмената и наметнуће потребу за новим способностима. На међународну и домаћу сцену све више утичу и други инструменти моћи. То најбоље илуструје промена алата везаних за информациони домен. Информација као алат за остваривање утицаја није више ограничена на уски круг националних лидера који користе медије комуникације, као „наметљиву проповедаоницу“. Насупрот томе, значај Интернета и електронске поште и даље расте. Они могу преко ноћи да мобилишу јавно мњење, како код куће тако и широм света. Њихови крајњи домети не могу да се предвиде, али видљиво јесте да они трансформишу наше фундаменталне концепте о вредности информационих медија. Брзо ширење разумевања у технологији, очувању природне средине, друштву, култури, етничким мањинама и другим облицима људске интеракције и утицаја подразумева да стратегији све више разматрају и размишљају о додатним облицима утицаја.

Ризик. Тај термин налази се у средишту дешавања с обзиром на неизвесност и негативне исходе као резултат *размимоилажења* кључних варијабли³. Неизвесност је доминантна карактеристика међународног и домаћег

³ Ya-lun Chou, у *Statistical Analysis: With Business and Economic Applications* (New York: Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1969, p. 675) наводи, „Можемо... предвидети могуће исходе неке активности у смислу вероватноће њеног дешавања. Да бисмо то учинили, морамо разликовати два случаја – случај ризика и случај делимичне непознанице [неизвесности]. *Ризик* се односи на ситуацију где је вероватноћа позната за сваки скуп исхода који су резултат неке специфичне активности... *Делимична непознаница* описује истинско природно стање где исходи неке активности немају познате вероватноће у класичном смислу или смислу релативне учестаности, али особа која одлучује још може изразити различите „степене поверења“ у погледу појава могућих исхода.“ Термини ризик и процена ризика, како се обично користе у Министарству одбране (Department of Defense), односе се првенствено на неизвесност. Могућност дешавања је суд, а исходи су опште узевши негативни.

безбедносног окружења. С тим у вези стратеги и планери силе одмеравају своје наде и вероватноћу неуспеха. То чине поновном оценом безбедносног окружења, циљева, стратегија, расположивих ресурса и алата потребних за постизање прокламованих циљева. *То је стални процес.*

Вероватно најважнија појединачна вредност оцене ризика јесте да она резултује сталним напором да се препозна и коригује неуравнотеженост кључних варијабли. Стратези су, на пример, склони да се усредсреде на *размимоилажења* на релацији циљеви – средства, због њихове бриге да национални циљеви можда не постану сувише амбициозни у односу на расположиве ресурсе. Планери силе су склони да наглашавају размимоилажења на релацији стратегија–сила, надајући се да ће тако осигурати да ниво и комбинација одабраних будућих сила, спутаних ограниченим ресурсима, адекватно подржи дату војну стратегију у читавом спектру могућих будућих захтева.

Усклађивање кључних варијабли. Како смо закорачили у 21. век стратеги и планери силе разматрају, о томе, што нам 21. век доноси и суочавају се са сталном потребом да усклађују своја размишљања. Наведени модел сугерише да ће промена једне варијабле неминовно изазвати модификацију других варијабли што ће, последично, изазвати размимоилажења међу њима. Да би се поново успоставила равнотежа стратеги и планери морају бити спремни да ускладе кључне варијабле. Постоји више начина да се то уради.

Модификација крајњих исхода. У рационалном свету, стратеги би прво проценили међународно безбедносно окружење у облику променљивости центара моћи, доминантних трендова и критичних неизвесности; потом би јасно изложили специфичне националне тежње (крајње исходе), односно циљеве. То је логично место од којег креће поновно разматрање националних циљева ради корекције несклада безбедносног окружења и безбедносних средстава. Коришћење ресурса и војне силе САД за широки спектар циљева, као што су поновно успостављање демократије на Хаитију, заустављање етничког чишћења на Балкану или сузбијање побуне у Авганистану и Ираку, подстиче интензивну дебату. С обзиром на то, када, како и да ли САД треба да употребе војну силу ради хуманитарних интереса – илуструје ту борбу за уравнотежење националних циљева са осталим варијаблама у моделу.

Промена средстава. Политички преокрети могу генерисати знатне промене везане за средства која су на располагању. Такве промене су понекад квантитативне. Корејски рат, на пример, проузроковао је огромно увећање трошкова одбране САД и њене војне силе с почетка 1950, док је колапс Совјетског Савеза изазвао велико смањење. Терористички напад 11. септембра 2001, преусмерио је одбрамбене активности на домовинску (територи-

јалну) безбедност и рат против тероризма што је резултовало значајним повећањем буџета. Економски преокрети у безбедносном окружењу за резултат имају квалитативну промену средстава, пребацујући приоритет са једне групе инструмената националне моћи на другу групу. У све независнијем свету, глобализација може значити да ће за постизање националних циљева већи нагласак бити на економским и информационим алатима, него на политичким или војним средствима. Такође, посвећује се већа пажња стратешком алату заснованом на технолошкој предности, јавној дипломатији, економским санкцијама, споразумима о слободној трговини и међународним институцијама као што су, Међународни монетарни фонд и Светска трговинска организација. У војном подручју, током протекле декаде учињена су четири напора да се војна средства доведу у склад са развојем безбедносног окружења (Чејни-Пауелова „Основна сила“ – 1990, „Преглед одоздо према врху“ – 1993 и Четворогодишњи прегледи одбране – 1997. и 2001). То је неке људе навело на то да се успротиве, наводећи да се средства усклађују без потпуно развијене војне стратегије.⁴

⁴ Секретар одбране Дик Чејни навео је у свом *Годишњем извештају Председнику и Конгресу, јануара 1991*, „Редукција силе започета је у фискалним периоду 1990–1991. године и наставиће се у предстојећем средњорочном програму Министарства одбране (Washington: U.S. Govt. Print. Off., 1991, p. ix). Та структура силе названа је „Основна сила“. Председавајући Здруженог генералштаба, Колин Пауел, објавио је *Националну војну стратегију*, која је требала да подржи програм редукције, годину дана касније, јануара 1992.

„Преглед од темеља до врха“ (Bottom-Up Review) био је производ прве Клинтонове администрације. Он је наставио редукцију силе. Иницијалне концепте који су били у основи те структуре силе изложио је Лес Аспен, секретар одбране, у *Извештају о прегледу од темеља до врха* (Washington: Department of Defense, October 1993). Конкретније бројке о структури силе појавиле су се у Лес Аспеновом *Годишњем извештају Председнику и Конгресу, јануар 1994* (Washington: U.S. Govt. Print. Off., 1994, p. 27). Потпуно развијена *Национална војна стратегија САД* (коју је потписао председавајући Здруженог генералштаба) појавила се нешто касније.

У *Извештају о четворогодишњем прегледу одбране* (ЧПО), Министарства одбране, из маја 1997, Вилијема С. Коена, образложен је позив на даљу умерену редукцију структуре војне силе САД дефинисањем три суштинска елемента стратегије одбране САД – „обликовање, узвраћање, припремање“ (стр. 9). У *Извештају панела о националној одбрани*, публикован децембра 1997, често се спомиње потреба за „трансформационом стратегијом“ за САД. У њему су јасно изражена мишљења панела, који је имао мандат Конгреса, о изложеној стратегији у ЧПО и структури силе која се у њој предлаже. У *Извештају о четворогодишњем прегледу одбране*, Министарства одбране, од 30. септембра 2001, Доналда Х. Рамсфелда, у уводном делу наводи се: „Чак пре напада од 11. септембра 2001, виши руководиоци Министарства одбране планирали су стварање нове стратегије одбране Америке која би укључивала неизвесност и носила се са изненађењима...“. Сачињена је стратегија за подршку четири циља: осигурати савезнике и пријатеље, обесхрабрити противнике, одвратити агресију и одлучно поразили противника ако одвраћање не успе. То је експлицитни прелазак са модела „заснованог на претњи“ на модел планирања силе за одбрану САД „заснован на способностима“, извођење већих борбених операција „на било која два војишта у преклапајућим временским оквирима“ и учешће у „непредвидивим операцијама мањег обима у време мира, по могућности у споразуму са савезницима и пријатељима“ (стр. 21). Промена нагласка резултирала је знатним повећањем ресурса за одбрану и померањем средишта пажње на трансформацију војних способности САД.

Преправљање стратегије. Током хладног рата Запад се руководио главном стратегијом заустављања. Настојања америчког вођства да дефинише стратегију за постхладноратовску еру и 21. век покренула су бескрајну дебату. Неки су фаворизовали стратегију кооперативне безбедности са великим поуздањем у међународне институције. Други су били склони стратегији селективног ангажовања, усредсређујући се на критичне претње националним интересима САД. Неки још заступају неки облик глобалне америчке доминације или, у потпуној супротности, стратегију знатног војног дезангажовања. Какав год био крајњи резултат, таква једна промена у стратегији САД имаће велики утицај на све остале варијабле. У теорији, постоје бројни могући начини да се постигне било који дати циљ средствима која су на располагању. Стратег мора да изабере најбољи начин.

Поновна оцена ризика. Неизбежно је то да се аналитичари националне безбедности неће слагати око ризика. Различити експерти имају веома дивергентне погледе на претње и рањивости са којима се нација суочава. Њихове дебате утичу на степен поверења у националне циљеве, стратегије и средства. Што је међусобно слагање аналитичара – мање, то је потреба да се преиспита ниво ризика који ствара нека варијанта – већа.

На пример, постоји велика дебата о нивоу ризика који произлази из размештаја снага САД на места широм света. Према некима, покушај да се реализује велики број специфичних циљева резултује стратешким преоптерећењем. Из те перспективе, САД ризикују повећану рањивост због смањења војне приправности и ерозије њене способности да брани своје виталне интересе.

На једном другом нивоу, неки доказују да балистички пројектили који носе оружје за масовно уништавање стварају значајну претњу територији САД. Недостаци система одбране од пројектила створили би озбиљну рањивост. Та комбинација значајне претње и рањивости, која је резултат тих претњи, води ка растућем степену ризика за земљу. Други аналитичари су више забринуте због претњи, као што су – терористи који користе биолошке агенсе, хемијско оружје, рачунарске вирусе или високотехнолошке саботаже које се, као могућност, простиру читавим опсегом модерне технологије. Они тврде да су САД веома угрожене јер су рањиве услед напада на њену огромну инфраструктуру економских објеката и рачунарских мрежа. Сваки од наведених случајева – била то претња или степен рањивости, критичари ће да оспоре тврдећи да су преувеличани.

Одабир специфичне силе, такође, укључује ризик. Наведимо још један пример, у току је дебата око питања у којем опсегу се могу употребити Национална гарда и резервне силе (у српском језику је уобичајена употреба синтагме *резервне снаге*, што би био некоректан превод изворника, примедба преводиоца). Ако планер претпостави њихову знатну и флексибилну могућност употребе, тада тај планер ту ситуацију према којој има мањи број

јединица активне војске у поређењу са резервном, неће сматрати великим ризиком. Међутим, они који одбацују ту претпоставку довешће у питање способност војске да се носи са комплексним случајевима.

Поред постојећих извора ризика, за неки други извор ризика може да се сматра могућност да искрсне нека препрека или нежељена последица која може да поремети неку критичну активност. На пример, да ли је стратешка транспортна авијација САД довољна за прихватање ризика који проистиче из планирања скоро симултаних ратова на два велика војишта? Или, у једној другачијој процени ризика, у којој мери би требали да се ослонимо, у својој припреми за будућност, на напредне, на информатици засноване технологије, насупрот традиционалним војним силама.

Наведени примери сугеришу да ризик, у облику у којем се он користи у овом моделу, не може бити прецизно квантификован. Процена ризика у области националне безбедности крајње је субјективна ствар. То је суд о вероватноћи и последицама неравнотеже или *несклада* кључних варијабли.

Алтернативни приступи планирању силе

Иако „Бартлетов модел“ даје структуру за испитивање националне безбедности, они који се њоме баве приступају рутински планирању силе и стратешком развоју из алтернативних перспектива. Сваки приступ наглашава једну варијаблу или аспект, на рачун осталих. Те алтернативе су се развиле током година и дат им је различит релативни значај у различитим секторима процене националне безбедности и процеса одлучивања.

Од врха до темеља. Национални интереси и циљеви су „покретачи“ приступа планирању силе „од врха до темеља“; с тим у вези, тај приступ принципијелно у средиште пажње ставља главну стратегију нације, односно стратегију националне безбедности. Тај приступ јесте чврсто хијерархијски, у којем доминира проток кључних докумената према доле, путем узастопних нивоа одлучивања. Приступ „од врха до темеља“ има неколико предности. Прво, помаже стратезима и планерима силе да се концентришу на исходе. Друго, обезбеђује систематичан начин за разматрање захтева из широке, „макро“ перспективе. Треће, наглашава однос узајамно подржавајућих инструмената националне моћи и то: политички, економски, информациони и војни инструмент – сваки од наведених инструмената захтева сопствену стратегију за постизање циљева вишег нивоа.

На крају, велика врлина приступа „од врха до темеља“ јесте да се стратегија може разбити на групе кључних дескриптора. Ако се пажљиво одаберу, они су више од пуког назива или слогана. Они треба да дају коначни

облик како ће се спроводити стратегија, коришћењем неколико што је могуће прецизнијих и јаснијих речи. Дескриптори вишег нивоа треба да служе као критеријуми за нижи ниво избора силе, стратегије и оцене структуре силе, који ће, затим, креирати дескрипторе за следећи нижи ниво. Пример за то било је увођење кључних термина „обликовање“, „узвраћање“ и „припремање“ у стратегији националне безбедности 1997. године. Најпре, они су се појавили годину дана раније, у четворогодишњем прегледу одбране. Сваки од тих дескриптора, дао је основу нацији за више њима подређених смерова и циљева. Следећа национална војна стратегија разрадила је обликовање међународног окружења путем неколико приступа укључујући дипломатију, контролу наоружања и војне активности. Стратегија је даље ширила тај основни дескриптор разрађујући обликовање безбедносног окружења војним силама ради унапређења стабилности, редукције сукоба и претњи и одвраћања у време мира.⁵ Тада, то је изазов за планера силе да изради низ алата, укључујући ту и структуру војне силе, који би подржали те дескрипторе и били основа за израду детаљнијих циљева на нижим нивоима.

Постоје извесне слабости везане за овај приступ. Прво, он генерално разматра могућа спутавања тек касније у процесу планирања. Услед тога, када се уведе долар, технологија, или неки други граничници, разлика између жеља и онога што нас спутава јесте, често, довољно велика и неопходна су већа усклађивања исхода и средстава. Друго, посебна брига јесте строгост. Будући да је тај концепт хијерархијски, он планере нижих нивоа може навести на то да ваљаност циљева и стратегије виших нивоа узму „здрово за готово“ – чак и када они заслужују преиспитивање. Последњи проблем је степен отворености, односно јавна свест, стратегије националне безбедности. С једне стране, јавно излагање и дебата су од суштинског значаја за постизање консензуса и подршке у демократији; они чак имају законски мандат од Конгреса. Ипак, с друге стране, поједини детаљи могу бити истовремено тако осетљиви да се, из разлога безбедности не могу јавно износити остављајући неке да се питају да ли је стратегија изводљива.

⁵ Клинтон, В. Џ.: *Стратегија националне безбедности за нови век*, Вашингтон, Бела кућа, мај 1997, стр. 6–14. Џон М. Шаликашвили: *Национална војна стратегија Сједињених Америчких Држава: Обликовање, Одвраћање, Припрема сада: Војна стратегија за нову еру*, Вашингтон. Председавајући Здруженог генералштаба, 1997, стр. 12–21. Вилијем С. Коен: *Извештај о четворогодишњем прегледу одбране*, Вашингтон, Секретар одбране, мај 1997, стр. 4–5, 9–14. Ранији пример значаја ове употребе кључних термина „од врха надоле“ налази се у: Вилијем Џ. Клинтон: *Стратегија националне безбедности ангажовањем и ширењем*, Вашингтон, Бела кућа, јули 1994. Ефективну употребу чинили су два дескриптора „Ангажовање и Ширење“, који су се сматрали за тако значајне, да су стављени у назив стратегије. Изабрани да замене дескриптор из доба хладног рата, *Обуздавање*, изазвали су вишемесечну интензивну дебату унутар администрације.

Од темеља до врха. Постојећа способност војске подстиче приступ планирању силе „од темеља до врха“.⁶ Он настоји да истакне побољшање постојећих способности и оружаних система, с посебним освртом на текуће оперативне проблеме. С тим у вези, он се односи на војно оперативно планирање, будући да оба концепта користе постојећу структуру силе као основну референцу; ипак, разлике међу њима су значајне. Табела 1 показује међуодносе и разлике у планирању силе и у оперативном планирању.

Табела 1
Планирање силе у поређењу са оперативним планирањем

Критеријум	Планирање силе	Оперативно планирање
Намена	Гради структуру силе	Упошљава силу
Усмерење	Глобално/регионално	Војишно/локално
Улазне величине	Будућност: силе окружење дугорочни циљеви стратегије ризици	Текуће време: силе окружење циљеви стратегије ризици
Изразне величине	Развој силе Планиране силе Програмиране силе Иновације	Размештај силе Планови за ванредне прилике Ратни планови Дипломатско „обликовање“
Склоности	Модернизација Структура будуће силе Истраживање и развој	Упошљавање Текућа приправност Одрживост
Перспектива	Дугорочна	Краткорочна

Главна предност приступа „од темеља до врха“ јесте да он истиче „стварни“ свет. Стратези и планери су принуђени да се фокусирају на то како да побољшају постојеће силе да би се носили са актуелним противницима, претњама и рањивостима. Приступ „од темеља до врха“ ограничава веру у амбициозне планове за будуће способности које су можда недовољно плодноне. Усредсређењем на побољшање постојеће способности, такође, може побољшати садашње стратегије и оперативне планове. Из тих разлога, програмери видовских сила и главни оперативни команданти склони су да фаворизују тај приступ. Поред тога, пренаглашавање приступа „од темеља до врха“ може да резултира занемаривањем будућности и осујећивањем дугорочних циљева или креативности. Друга замка лежи у тенденци-

⁶ Читалац ће приметити да термин „од темеља до врха“ (bottom-up) користимо у другачијем смислу него што је то учињено у „Прегледу од темеља до врха“ (Bottom-Up Review). Њихов начин окарактерисали бисмо као комбинацију два приступа планирању силе чији су покретачи „претња“ и „сценарио“.

ји да се скрене поглед са „велике слике“; да се краткорочнијим специфичним бригама и ставовима оперативних команданата дозволи да доминирају онда када су потребна далекосежна, интегрална глобална гледишта.

Сценарио. Покретач приступа планирању силе путем сценарија јесте ситуација. Планер почиње са специфичним, добро дефинисаним скуповима услова на националном, војшном, регионалном или глобалном нивоу, а затим поставља основне поставке могућег проблема или кризе. Потпуно развијен сценарио обично комбинује велику количину текућих информација из реалног света са елементима или претпоставкама из већ формираних планова. То често укључује време приправности и мобилизације, специфичне оперативне изазове, нивое силе и, тамо где је то прикладно, намере војног похода. Важност креирања далекосежног сценарија је све већа, како САД улазе у нови век. Ту иницијативу покрене изазов да се пронађу приступи који пружају боље схватање стратегијске неизвесности с којом се свет суочава. Пример за то даје Харт-Радманова комисија из 1999. године у делу *Нови свет долази* у којем су, скицирана четири различита „света“. Ти сценарији пројектују сликовите будућности у распону од привлачног „Демократски мир“, до веома проблематичног „Подела и разарање“.⁷ Сваки сценарио сугерише потребу за различитим комплетима стратегијских алата, које ће можда планери желети да прибаве ако дешавања крену према том сценарију. Умешни планери силе имаће убедљив одговор на следеће питање: може ли предложена структура силе да обезбеди високу вредност у целом распону вероватних сценарија, да у сваком од њих одржи прихватљив ризик и да се то обезбеди по прихватљивој цени.

Приступ на бази сценарија има три очигледне јаке стране. Прва је његово одређено и стварно средиште пажње. На пример, ако сценарио укључује конвенционални сукоб у региону Персијског залива, прилично прецизно се планирање може предузети када се одреде главне претпоставке. Ако се са становишта основне претпоставке направе истовремени сценарији, као што су конфликти и у Кореји и у југозападној Азији, као резултат тога можемо имати још одређеније планирање. Следећа предност је у томе што он охрабрује одређивање јасних приоритета; национални интереси диктирају да се неки региони, војшта или земље могу сматрати значајнијим од других. Трећа јака страна јесте динамична природа сценарија у којем догађаји исеходе један из другог по специфицираној временској оси.

Ипак, у овом приступу постоје ограничења. Прво, свет се ретко покораваче очекивањима планера. Друго, планери могу запоставити чињеницу да сце-

⁷ Гери Херт и Верен Радман: *Нови свет долази: Америчка безбедност у 21. веку*, Вашингтон, Комисија САД о националној безбедности у 21. веку, 15. септембар 1999, Наменско истраживање и анализа, Извештај фазе 1 о настајању глобалног безбедносног окружења за први квартал 21. века, стр. 132–128.

нарио илуструје, а не предвиђа. У складу с тим, сценарији теже да имају сопствени живот; након целокупног рада уложеног у њихово планирање, постоји природни отпор преиспитивању њихових основних принципа. Зато кључне претпоставке, као што су времена узбуњивања и рокови мобилизације могу постати апсолутни параметри, а хипотезе о непријатељевој доктрини могу се третирати као чињенице. Треће, неки сценарији теже да буду ретроспективни и радије „поново проживљавају“ старе кризе, него што истражују нове изазове. Сценарији који настоје да пројектују планере даље у будућност, суштински пате од све већег броја претпоставки и варијабли које се морају укључити. Број „неспознатљивих“ фактора брзо се увећава, што је будућност за коју се сценарији праве даља, и то захтева предострожност при проучавању увида које нам такви сценарији пружају.

Претње и рањивости. То су два блиско повезана приступа планирању силе. Најбувалније, ако претња постоји, а нација од те претње није рањива, онда нема ризика по нацију. Из тога следи да ако је нација рањива по више основа, али не постоји ниједна претња која би могла или хтела да те рањивости искористи, ризик је опет једнак нули. Изазов код овог приступа јесте проценити и потенцијалне претње и вероватне рањивости и, потом, одредити ниво ризика за нацију који комбинација те две величине доноси. Приступ на основу претње захтева идентификацију могућих противника и процену њихових способности. Стално надгледање војног арсенала Северне Кореје илуструје природу тог приступа. Међутим, динамична природа безбедносног окружења, будући да свет улази у нови век, чини приступ планирању силе на основу претњи за многе земље све проблематичнијим, за разлику од ситуације током хладног рата, када су за већину противника претње биле јасно видљиве.

Приступ на основу рањивости, насупрот приступу на основу претње, захтева самопроцењивање осетљивости нације на озбиљно оштећење њених виталних елемената националне моћи. То самоиспитивање треба да садржи трагање за аспектима сопствене инфраструктуре, одбрамбених тачака или неких других елемената државе–нације или њој подређених институција које би противник могао на штетан начин да искористи. Тражење ресурса који ће се носити са могућим нападима на бескрајни низ осетљивих „информационих“ система нације илуструје забринутост да би САД могле бити рањиве изнутра или споља, што би изазвало озбиљну ерозију њене огромне моћи. Уколико се идентификују и рањивост и претња, тада се увећава потреба за додатним средствима за решавање проблема. Уверење да САД треба да прибави систем одбране од балистичких пројектила произлази из везе између уочене рањивости САД и претпостављене претње коју представљају програми за пројектиле великог домета које развијају нације као што је Северна Кореја.

Приступ на основу претњи и рањивости има три јаке стране; најважнија страна јесте да се средиште пажње држи на потенцијалним противницима. Друго, он разматра и „макро“ ниво глобалне равнотеже моћи и „микро“ ниво појединих изазова. На крају, тај приступ подсећа и стратегије и планере силе да су војне способности заиста важне у конфликту; он тражи од њих да размотре озбиљне процене и осмисле реалистичне сценарије о томе шта је најбоље чинити када је јасна претња која је усмерена на неку веродостојну рањивост.

Од свих замки овог приступа, најупадљивија је она која лежи у тешкоћи да се одреди шта чини неоспорну претњу или рањивост која се може злоупотребити. Можда ниједан други појединачни аспект вештине стратега и планера силе није подложнији полемици. Планирање на основу претње и рањивости је, у суштини, реактивно и аналитичари могу имати озбиљне тешкоће да се прилагоде изненадним променама у међународном окружењу. Поједине рањивости су истакнуте, али постоји само нејасни наговештај о томе која би нација, или неки други актер, били способни да их искористе. Додатни проблем код приступа на основу претњи и рањивости лежи у његовој наглашеној склоности квантитативним подацима, као што су број људи, енергетских постројења, типова и количине оружаних система, или број изложених елемената инфраструктуре. Те бројке често доводе у заблуду када су у питању укупна борбена моћ јединице или оружаног система. Та тенденција као резултат може да има занемаривање, потцењивање или прецењивање важних квалитативних фактора као што су обученост, искуство, вођство, морал, стратегија и нивои реаговања. Слаба тачка, у вези с тим, јесте површна оцена војне силе; сваки сукоб или рат је изузетно сложена интеракција људи, опреме и организација, а процена претње и рањивости често користи упрошћена нумеричка поређења тенка наспрам тенка, или тенка наспрам противтенковског оружја.

Наменска оспособљеност и мисије. Овај приступ је функционално заснован и процењује способности пријатељских сила без обзира на претпостављене сценарије, претње у перспективи, уочене рањивости или борбене услове. Планер силе почиње са тако широким категоријама војних активности као што су стратешко одвраћање, стратешка покретљивост, прекоморско присуство или специјалне операције. Све више, оне се називају „наменска оспособљеност“ поједине организације која се бави планирањем. На пример, Ваздушна сила САД истиче „превласт у ваздуху“ као наменску оспособљеност и захтева адекватну способност за сваку ситуацију која се може замислити. Контрола мора је еквивалентна наменска оспособљеност која тако доминира планирањем у Морнарици САД да се она, повремено, радије имплицитно подразумева него што се то у документима наведи као потреба.

Из тих наменских оспособљености произлазе остале способности везане за мисије, као што су здружени ваздушни напад, приобална пројекција снаге и истурено присуство на мору, што су често мисије које се наглашавају у планским документима. Те категорије генерисаће још специфичније

подскупове мисија, као што су обуздавање непријатељеве ваздушне одбране, одбране војишта од балистичких пројектила и противминско деловање. Тај приступ омогућује један начин сагледавања наменских оспособљености и мисија с обзиром на низ општих категорија које се тичу времена мира, непредвидивих ситуација и активности за време рата.

Приступ на основу наменских оспособљености и мисија има извесни број предности. Он подстиче реалистичну и детаљну процену наменских „функција“ због којих свака војна организација и постоји; ако нека организација не обезбеђује било коју наменску способност, она неоспорно више не треба да постоји. Поштујући потенцијалне будуће претње, овај приступ планерима дозвољава да развију снаге које ће максимизирати јаке стране пријатеља и користити пројектоване рањивости будућих противника. Чак и када су поједине претње нејасне, или уочене рањивости контроверзне, овај приступ дозвољава планерима силе да поставе приоритете и коригују очигледне неуравнотежености силе које се јављају, пружајући уверење да је способност за извођење наменског циља очувана.

Најзначајнији недостатак овог приступа планирању јесте тешкоћа у доношењу одлуке да ли је наменска оспособљеност или мисија застарела. Будући да опстанак неке организације понекад зависи од обезбеђивања поједине наменске оспособљености, ретко кад се објективно може одредити када оспособљеност није више „наменска“ или, уопште, није потребна. Класичан пример за то било је дуго задржавање коњице, након што је механизовано ратовање почело да доминира копненим ратом. Следећи недостатак јесте склоност ка подоптимизацији, која проистиче из организационе динамике. У том случају организациони императиви, из којих не проистичу нови захтеви, одређују које су наменске оспособљености или мисије највише наглашене. Поред тога, може се јавити и склоност ка усредсређењу на то како спровести мисију нижег нивоа, док се виши циљеви игноришу. Креативнији начини борбе могу се одбацити услед институционалне инертности. То је главна брига коју деле сви који сматрају да војска САД мора да се трансформише да би одговорила оперативним изазовима 21. века. Овај приступ не пружа ни начин на који се одређује које од наменских оспособљености заслужују највећа улагања с обзиром на конкурентне мисије. На крају, будући да су наменске оспособљености често развијане независно од било које озваничене претње или рањивости, постоји, такође, тенденција да се потцене постојеће оспособљености или да се преувелича неки вероватни изазов тој наменској оспособљености, који би, можда, у будућности могао да се појави.

Способности. У овом приступу, планер силе се концентрише на развијање оперативних изазова као што је могућност потенцијалног противника да спречи приступ зони извођења операција коришћењем разног оружја попут морских мина, интегрисаних система противваздушне одбране или крстарећих и балистичких пројектила са високопрецизним могућностима навођења.

На дати изазов, следећи корак био би да се осмисле концепти операција за савладавање изазова. Такви концепти можда ће захтевати поједина подешавања структуре силе у односу на постојеће или будуће способности.

Једна од јаких страна овог приступа јесте специфично усредсређивање на озбиљне војне проблеме. Друга предност, јесте све већа тенденција да се здружено треба позабавити таквим изазовима са пуним опсегом способности Министарства одбране (Department of Defense). То, заузврат, све више наглашава не само здружено, него и видовски специфично планирање силе.

Међутим, као и код приступа *Наменска оспособљеност и мисије* мора да се размотре и други приступи, односно филтери при планирању силе – као што су вероватни сценарији, ради спречавања подоптимизације или пренаглашавања неког оперативног изазова. На крају, важно је схватити да планирање засновано на способностима помаже да се одреди која је то потребна комбинација сила САД за супротстављање изазову. Ипак, потребни су и други приступи или филтери, као што су број и опсег из вероватних сценарија, да би се помогло у тражењу одговора на изузетно тешко питање „колико је довољно“, у смислу, укупног нивоа силе.

Осигуравање. Замисао овог приступа јесте да се обави потпуна припрема (заправо, и више од припреме) за сваки задатак војне силе који се може замислити. Та техника тражи залихе система, антиципира широк спектар опција ангажовања и захтева уравнотежену силу која ће моћи да се носи са великим низом непредвидивих околности, од тренутних проблема до великог мноштва изазова у будућности, често, три и више деценија унапред. Различите земље које се суочавају са разноликим претњама осигураће на различите начине своје стратегије и структуре силе. САД настоје да осигурају своју структуру силе обезбеђењем способности дуж целог спектра могућих употреба војне силе, од хуманитарне помоћи и операција чувања мира до рата са потенцијално равноправним противником који поседује нуклеарну силу.

Заслуга што се акценат ставља на осигуравање је, у томе, што се оно директно суочава са неизвесностима будућности. Историја даје примере сила скројених за поједине намене које су надјачали догађаји а нису били предвиђени. Као последица тога, осигуравање настоји да обезбеди равнотежу и флексибилност у што ширем спектру потенцијалних изазова са којима нација може да се носи. С друге стране, оно има тенденцију да потцени пријатељске снаге, преувелича способности и непријатељство потенцијалних супарника и повуче планере ка сценарију најгорег случаја. Његова највећа мана је у томе што генерише препоруке и захтеве који су веома скупи.

Технологија. Приступ у којем доминира технологија почива на уверењу да ће се конфликт најбоље осујетити и агресија зауставити развијањем система који су супериорнији од система потенцијалног непријатеља. Пројекат Менхетн у Другом светском рату, развој муниције са прецизним навођењем након окончања рата у Вијетнаму и данашњи ентузијазам око „револуције у

војним пословима“, чији је покретач технологија, илуструју технолошки оптимизам америчких стратега и планера силе. Ипак, њихово гледиште оспоравају бројни аналитичари који доводе у питање вероватноћу конфликта у којем технологија доминира а који се може десити у будућности. Највећа предност овог приступа је у користи која се добија од знања и индивидуалне креативности, основне снаге постиндустријске економије. Штавише, у теорији, он нуди потенцијал да се скрате сукоби, сачувају животи и смање жртве. Вешт развој напредне технологије може да обезбеди значајну војну полуку.

Осим тога, постоје и дефинитивне замке. Једна од њих јесте ризик да се потроши превише новца за сувише малу добит, посебно, када се технологија потпуно развије. Супротан проблем је у томе да велика улагања која су потребна да би се остварио револуционаран пробој не гарантују, обавезно, и успех. Чак и кад је развој успешан, технолошки приступ често води до драматично мањих сила са много скупочијим платформама. Наглашавање технологије може да потцени јединствене способности и друге атрибуте којима човек доприноси успеху или неуспеху у рату, што неке нарочито брине. Због свих тих разлога, она може да каналише исувише велике делове ресурса одбране ка сувише малим, прекомерно специјализованим програмима, на рачун равнотеже, флексибилности и веће бројности.

Фискални. Фискални приступ се руководи буџетом. Општа доларска ограничења су везана за полазну тачку таквим невојним разматрањима као што је неки максимално дозвољени проценат Бруто домаћег производа, потреба за смањењем дефицита или захтеви осталих сектора федералног буџета попут разних обавезних издвајања, као што су: медицинско збрињавање, школство и слично. Конкуренција војне силе и осталих алата за постизање националних циљева безбедности, као што су дипломатски и економски инструменти, може се рефлектовати релативном величином буџета кључних министарстава у влади. Снага фискалног приступа је, у томе, што он подржава демократски процес – тј. одређује ресурсе одбране у светлу укупне економије, конкурентних националних потреба и јавне перцепције безбедносног окружења. Захтевајући од планера да се одреде приоритети, он обесхрабрује необуздано размишљање и трошење. Са овим приступом чува се фискална дисциплина, како изнутра, тако и међу службама нације које користе оружје.

Главна слабост је, у томе, што фискални приступ не мора да одражава промене у међународном безбедносном окружењу, циљевима нације или њеним стратегијама. То може да доведе до издвајања сувише малих или превише великих средстава у буџету за силе одбране и остале алате националне безбедности. У вези с тим, може доћи до озбиљног заостајања између потребних способности и претњи, рањивости или других изазова националним интересима. Понављање оцењивања безбедносног окружења, националних циљева и стратегије у одређеним размацима, важан је еле-

мент демократског процеса, може имати тенденцију стварања цикличног карактера трошења на одбрану, што фрустрирајуће делује на рационално дугорочно планирање. У најгорем случају, фискално условљен приступ планирању може да води ка неразумном задржавању традиционалне поделе средстава „на равне части“ међу видовима и агенцијама из домена одбране, уместо да интегрална и рационална расподела води рачуна о измењеном безбедносном окружењу. Међувидовско супарништво и подоптимизација често су резултат овог приступа.

Они који се баве стратегијом и планирањем силе треба да буду осетљиви на предности и мане сваког од ових приступа. Различита средишта пажње при планирању настоје да произведу различита решења и одабере. Свест о тим различитостима може да помогне стратезима и планерима да остану у додиру са стварношћу. У табели 2, сумирани су различити приступи планирању, оно што их покреће, као и њихове предности и мане.

Табела 2
Сумарни преглед алтернативних приступа планирању силе

Приступ	„Покретачи“	Предности	Мане
Од врха до темеља	Интереси Циљеви Стратегије	Систематско усредсређење на исходе Интегрише алате моћи Дескриптори одређују средиште пажње	Ограничења се разматрају накнадно Могућа нефлексибилност Мањакају детаљи о извршивости
Од темеља до врха	Постојећа способност	Средиште пажње на текућим практичним стварима Наглашава стварни свет Унапређује постојеће силе	Садашњост има предност у односу на будућност Занемарује дугорочну креативност Занемарује интегрални глобални поглед
Сценарио	Специфичне ситуације	Одређено средиште пажње Охрабрује приоритете Динамичан – добро третира време	Свет је непредсказив Може попримити „сопствени живот“ Ограничени увид у даљу будућност
Претње и рањивости	Ризик Противници Сопствене слабе тачке	Средиште пажње на потенцијалном противнику Средиште пажње је и широко и специфично Наглашава способности силе	Идентификација спорна Реактиван Склон квантитативним подацима

Приступи	„Покретачи“	Предности	Мане
Наменска оспособљеност и мисије	Функције	Поставља приоритете наменске оспособљености Максимизира јаке стране Користи слабости других	Може задржати превазиђене способности Може игнорисати циљеве вишег нивоа Склон подоптимизацији
Способности	Оперативни изазови	Специфично средиште пажње на војном проблему Средиште пажње на оперативним концептима и здруженим способностима Здружено средиште пажње	Пренаглашеност текућих изазова Одређује жељену комбинацију, али не и ниво сила
Осигурање	Минимални ризик	Пуни спектар способности Супротставља се неизвесној будућности Тражи равнотежу и флексибилност	Ублажава сопствене предности Увеличава туђе способности Веома скупо
Технологија	Доминантни системи	Ставља акценте на знање Охрабрује креативност Креира војно средство моћи	Ризикује високу цену за малу добит Може да подцени људске факторе Може да наруши равнотежу структуре силе
Фискални	Буџет	Везује одбрану за економију Захтева одређивање приоритета Подстиче фискалну дисциплину	Може водити недовољном издвајању за потребе Тежи стварању цикличног трошења Води ка „подели на равне части“

Изазовна вештина

Првенствена намена овог чланка јесте да пружи једноставан, али моћан алат („Бартлетов модел“), који ће помоћи онима који се баве изучавањем стратегије и планирања силе. Тај модел има многе предности: због своје

једноставности, лак је за памћење; усредсређује се на најважније варијабле и помаже при њиховој анализи и, на крају, наглашава понављајућу природу процеса одлучивања у домену националне безбедности. Друга намена је-сте да се размотре неки приступи стратегији и планирању силе који се већ користе у пракси. Сваки приступ је узет издвојено, како би се појасниле његове индивидуалне вредности и ограничења. Међутим, током стварног циклуса планирања вероватно ће сви приступи бити употребљени у процесу одлучивања или преиспитивања одлука. Мудра употреба овог модела и ових приступа може бити права и изазовна вештина.

На крају, стратеги и планери силе морају да имају на уму неколико практичних ствари и то да:

- буду сигурни да игру вреди играти;
- интегришу цео спектар стратегијских перспектива;
- комбинују разне приступе планирању силе;
- одреде кључну стратегију и „дескрипторе“ планирања силе;
- одреде приоритете, реше супротстављене захтеве за ресурсима и елиминишу нескладе;
- процене ризик од неуспеха и деловање које ће да уследи и
- одаберу најбоље решење разматрањем свих економских, политичких и војних алата националне моћи.

Вредно је упамтити чињеницу да су стратегија и планирање силе – вештине. Прво, студенти, корисници и критичари требало би да уоче да има више од једног приступа формулисању стратегије и доношењу одлука о будућој структури војне силе и осталих алата који ће можда бити потребни за остварење националних циљева. Друго, различити приступи могу водити ка алтернативним решењима. Аутори верују да ће употреба „Бартлетовог модела“ и осталих идеја описаних у овом чланку допринети развоју бољих стратегија националне безбедности, планова, одлука и избора силе.

ПОБЕДА НИЈЕ МОГУЋА, ПОРАЗ НИЈЕ ОПЦИЈА – САД, ИРАК И СРЕДЊИ ИСТОК*

Др Грејем П. Херд**

У раду су приказани приступи с обзиром на политичке, економске, културне и друге односе САД и народа Ирака, различите верске и етничке групе – Шиити, Сунити и Курди, постојеће политичке партије, побуњеничке покрете са простора Средњег истока и њеног окружења, аутора који је американац и чији су погледи на горуће међународне проблеме и односе другачији, транспарентни и инспиративни.

С обзиром на етапе у развоју новог ирачког друштва аутор излаже актуелну америчку политику према Ираку, односно отвара могућности које воде ка поразу, анархији или рађању слабе ирачке државе неспособне да спроводи власт на својој територији, грађанском рату, етничким и верским поделама, паравојним формацијама до јачања ирачких политичких демократских структура које с обзиром на краткорочне и средњорочне периоде те дугорочне рокове развоја могу да геополитички простор Средњег истока учине стабилним, безбедним – насупрот експлозији тероризма, безакоња и криминала.

У раду су назначени проблеми у вези са америчком политиком према Ираку, односно немогућност Америке да идентификује кључне разлоге нестабилности на Средњем истоку.

Кључне речи: *Блиски исток, Средњи исток, америчка војна интервенција, Ирак, грађански рат, етничке групе, Шиити, Сунити, Курди.*

„Коначна победа биће остварена у етапама и ми очекујемо да видимо:
– у краткорочном периоду:

Ирак који је способан да направи снажан и континуирани напредак у борби против тероризма и неутралисања побуне и побуњеничког покрета, изграђује

* Са енглеског језика текст превела Наташа Глишић.

** Аутор је запослен у Женевском центру за политику безбедности. Текст је публикован у часопису Европског центра за студије безбедности Џорџ К. Маршал *Occasional paper Series*, бр. 5, децембар 2006.

демократске институције, оформи и преузме контролу над сопственим оружаним снагама које имају капацитет да прикупе валидне обавештајне податке, уништи терористичке мреже, обезбеди безбедност у држави и спроведе кључне економске реформе као један од предуслова за изградњу темеља здраве економије.

– у средњорочном периоду:

Ирак који побеђује у борби против тероризма и побуњеника, који је способан да преузме пуну одговорност за безбедност државе и њених грађана, који на власти има демократски изабрану владу и који је много учинио на путу пуног искоришћења свих својих економских потенцијала и служи као пример осталим реформски оријентисаним групама и покретима у региону.

– на дужи рок:

Ирак који је у потпуности поразио терористичке снаге и неутралисао побуну; Ирак као мирољубиву, стабилну, безбедну и демократски уређену државу чије институције, ресурси и потенцијали стоје на располагању свим његовим грађанима и обезбеђују владавину права и безбедност државе; Ирак који је партнер у глобалном рату против тероризма и борби против пролиферације оружја за масовно уништење, који је потпуно интегрисан у међународну заједницу, мотор развоја у региону и држава демократије и владавине права која служи као пример другим државама у региону“

(„Национална стратегија за победу у Ираку“, Бела кућа, 30. новембар 2005, http://www.whitehouse.gov/infocus/iraq/iraq_strategy_nov2005.html#execsum).

„За САД нема ни победе ни пораза у Ираку. Ови термини не рефлектују реалност која тамо постоји. Будућност Ирака су одувек одређивали Ирачани – не Американци“

(сенатор Чак Хагел, „Часно напуштање Ирака“, *Вашингтон пост*, 26. новембар 2006).

„Постоји једна ствар коју нећу да урадим, нећу повући наше трупе са бојног поља пре него што се задатак потпуно не изврши. Због наше деце и унука, ми ништа мање од тога не можемо да прихватимо“

(председник САД Џорџ В. Буш, самит НАТО у Риги, 28. новембар 2006).

Демократски сенатор Карл Левин (Савезна држава Мичиген): „Да ли верујете да САД тренутно побеђују у рату у Ираку?“

Роберт Гејтс (секретар одбране САД): „Не, господине“

(саслушање секретара одбране пред Комитетом за оружане снаге Сената САД, 5. децембар 2006).

„У овом тренутку, нико не може да пружи гаранције да ће било који курс који Администрација заузме према Ираку, зауставити борбу између етничких група, растући тренд насиља и пут државе ка потпуном хаосу“

(Извештај Студијске групе за Ирак, 6. децембар 2006,

http://www.usip.org/isg/iraq_study_group_report/report/1206/index.htm).

Увод – могући исходи

Победа у Ираку је требало да има неколико лица. Пре саме инвазије на Ирак званичници Сједињених Америчких Држава (САД) тврдили су да ће, на стратегијском нивоу, импликације промене режима у Ираку бити троструке. Оружана интервенција је требало да збаци режим Садама Хусеина и његове Бат партије, а од Ирака начини слободну и демократску државу. Ирак би тако служио као модел у региону и одвратио остале државе из тзв. „осовине зла“ (Иран и Северна Кореја) од покушаја да дођу у посед оружја за масовно уништење и пружања подршке терористима и терористичким мрежама. Збацивање режима је требало да изазове домино ефекат и покрене талас демократизације на Средњем истоку.¹ Капацитет и способност за постизање компромиса, исказан приликом конституисања Владе Ирака априла 2005. године, након „пурпурне револуције“ (избори одржани 30. јануара 2005. године) представља почетак ослобађања духа и етике демократије широм региона Средњег истока. „Кедар револуција“ у Либану, прва жена у земљама Персијског залива (именовање прве жене министра у Влади Кувајта јуна 2005. године), реформски процеси у Египту под влашћу председника Мубарака, провођење локалних избора у Саудијској Арабији од фебруара до маја 2005. године и израелско повлачење из појаса Газе током августа и септембра 2005. године често су навођени догађаји као примери подршке претходно наведеним тврдњама.²

Огромна разарања, велики талас избеглица и расељених лица насталих током јула 2006. године као резултат оружаног сукоба Израела и Хезболаха описан је према речима америчког председника Џорџа Буша млађег – „јединствени тренутак“ а државне секретарке САД Кондолизе Рајс – „порођајне муке новог Средњег истока“.³ Госпођа Рајс даље наводи како је, „не интересује дипломатија која би вратила Либан и Израел у *status quo ante* (претходно стање, прим. прев.). Мислим да би то била грешка. Ово што сада видимо да се тамо дешава, у одређеном смислу, порођајне су муке новог Средњег истока. Без обзира на то шта желимо да урадимо, ми морамо бити сигурни да сви наши напори воде ка стварању новог Средњег истока, а не оживљавању оног старог“.⁴

¹ National Security Presidential Directive “Iraq: Goals, Objectives, Strategy”, 29 August 2002, cited by Mark Danner, “Iraq: the War of the Imagination”, *New York Review of Books*, 16 November 2006: <http://www.nybooks.com/articles/19720>.

² Saad Eddin Ibrahim, “Mid-East’s Springtime of Democracy”, *The Jordan Times*, 26 May 2005; Reuel Marc Gerech: “Birth of a Democracy”, *The Weekly Standard*, 14–21 February 2005.

³ Rama Khouri: “Condi Rice’s Mid-East Fantasy Ride”, *AlterNet*, 24 July 2006.

⁴ Robert Scheer: “Labour Pains of a Stillborn Foreign Policy”, *Truthdig.com*, 25 July 2006.

Тај „нови Средњи исток“ према речима госпође Рајс карактерише појава новог арапског геополитичког центра који чине Египат, Јордан и Саудијска Арабија, и који би требало да замени „стари арапски центар“ настао након Првог заливског рата на основу Споразума из Дамаска, а који су сачињавали Египат, Саудијска Арабија и Сирија. Међутим, „нови арапски сунитски центар“ страхује од израњања шиитског полумесеца и радикализма у виду Хезболаха, у којем доминирају Шиити и кога подржава Иран. Такође, постоји страх од наоружавања шиитског Ирана нуклеарним оружјем и стварањем прве арапске шиитске државе на територији Ирака. „Нови Средњи исток“ подразумева регион у којем је радикална група Хезболах потпуно неутралисана као војна сила (у погледу инфраструктуре и уклањања кључних људи у покрету, било путем хапшења или ликвидације), а његово политичко крило кооптирано у главне политичке токове. На тај начин Либану би било омогућено да суверено и у потпуности контролише своју територију и тиме спречи повратак војног крила Хезболаха на јавну и политичку сцену. Утицај Ирана и Сирије у региону био би знатно умањен, а процеси реформи, модернизације и демократизације на Средњем истоку убрзани. Дакако, обрачун са Хезболахом може се посматрати и као припрема бојног поља за рат САД са Ираном, у смислу демонстрације способности (или неспособности) ваздухопловних снага наспрам подземних лансирних рампи и инфраструктуре командовања и редуковање капацитета Хезболаха за осветничке узвратне ударе у случају да до таквог рата дође.⁵

Иако би такав исход у потпуности испунио све критеријуме за постизање „одрживог прекида ватре“ у савременом сукобу израелских снага и снага Хезболаха, досадашњи напори за обезбеђење таквог исхода су постигли, управо, супротни ефекат. Хезболах се дубоко укоренио у јавни и политички живот на територији јужног Либана, јер је америчка (и британска) подршка израелским ваздушним ударима на положаје снага Хезболаха у широј јавности оцењена као стварање „диспропорције“, што је додатно радикализовало Средњи исток и мобилисало јавност у Либану и региону за пружање подршке Хезболаху. Такав развој ситуације подрива јавну подршку и легитимитет „новог арапског центра“ чије се владајуће елите сматрају исувише попустљивим у односу са Израелом. Истовремено, Сирија и Иран којим доминирају Шиити, до сада потпуно изоловани у процесу дипломатских преговора који су вођени на Средњем истоку, добили су много већи легитимитет и подршку међу својом популацијом, а њихова позиција је ојачала у улози главних помагача у процесу наоружавања, финансирања и обучавања Хезболаха. Линије раздора између Шиита и Сунита, у региону, продубљене су, а као резултат тога „нови арапски центар“ додатно је радикализован.

⁵ Seymour Hersh: „Watching Lebanon“, *The New Yorker*, 21 August 2006, http://www.newyorker.com/fact/content/articles/060821fa_fact.

Успех и одрживост процеса реформи, модернизације и демократизације све је мање могућ, а све више постаје фактор који додатно дестабилизује регион. Поред тога, ситуација у којој постоји велика могућност избијања грађанског рата у Либану, након убиства Пјера Генајела, кључног, антисиријски настројеног министра у Влади Либана, и Авганистану који је према речима генерал-потпуковника Дејвида Ричардса, главнокомандујућег снага НАТО у мисији ISAF,⁶ веома близу стања анархије и безакоња, сугеришу да је регион Средњег истока данас много мање стабилан него што је то био пре отпочињања инвазије америчко-британских снага на Ирак 2003. године.

Овај рад има за циљ да докаже да су амерички покушаји да преузме улогу бабице „новог Средњег истока“, заправо, ојачали позицију и ефективну моћ Хезболаха и Ирана, те продубили тензије између владајућих елита и становништва у сунитским центрима са већинском арапском популацијом. Америчко-британска политика доживела је неуспех у региону из два кључна разлога. Прво, не само да су елементи те политике значајно допринели експлозији тероризма, безакоња и криминала, него је неуспех у напорима изградње институција државе и друштва у Ираку „гурнуо“ Ирак и конфликт који се у њему одвија у центар надоласећег геополитичког ривалитета Шиита и Сунита. Друго, САД још увек не успевају да идентификују кључне разлоге нестабилности у региону и свађују кривицу на Иран и Сирију, Хезболах, мањак капацитета либанске државе да ефективно спроводи суверену власт на комплетној територији, оклевање владајућих елита у региону у промоцији „агенде слобода и демократија“. Истовремено, САД су игнорисале утицај израелско-палестинског конфликта који траје деценијама и тек спорадично признавале негативни и дестабилизујући утицај своје политике у Ираку на регион Средњег истока, након 2003. године. Само у тако комплексним околностима могу се и морају тражити одговори на питања природе нестабилности у Ираку, напретка који је до сада постигнут у процесу изградње друштва и институција нове ирачке државе и утицаја које би такав одрживи развој имао на стабилност у региону који се налази у стању константног преображаја. Да ли америчка политика према Ираку води ка поразу, анархији или рађању слабе ирачке државе која не би била способна да спроводи ефективну власт на својој територији, грађанском рату, етничким поделама и владавини паравојних милиција – Судану на Еуфрату са све већим и јачим утицајем политичких структура налик талибалским, способним да се инфилтрирају унутар новог арапско-сунитског геополитичког центра. Или смо, пак, сведоци победе једног великог пројекта, чији је почетак наговештен порођајним мукама „новог Средњег истока“ и, иако под снажним притиском САД, нераздвојиво везан за реформске процесе и процесе модернизације који ће постепено демократизовати и тако стабили-

⁶ Richard Norton-Taylor: „Afghanistan close to anarchy, warns general“, *The Guardian*, 21 July 2006, <http://www.guardian.co.uk/afghanistan/story/0,,1826303,00.html>.

зовати државе, владајуће елите, режиме и друштва на Средњем истоку? Пораз није опција: САД имају моралну обавезу да подрже демократске снаге у Ираку и заштите ирачко становништво од насиља, као и одговорност да спрече јачање позиције Ирана и међународних терористичких мрежа и слабљење америчког утицаја у региону. Међутим, победа се не чини достижном: тешко је отргнути се утиску да су екстремизам, радикализам и анархија, а не демократизација и јачање улоге умерених политичких снага, елементи чији су снага и утицај у региону у порасту, те да се као резултат тога у 2007. години може очекивати избијање од три до четири грађанска рата на Средњем истоку: у Ираку, Палестини, Либану и Авганистану. Сходно томе, шта је потребно чинити у будућности?

Нестабилност у Ираку – грађански рат?

Средином 2005. године, унутрашњи и спољни актери сукоба у Ираку указивали су на настанак слабе државе са ауторитарном владом као решење које се чини најизвеснијим. Било би тешко замислити одрживост побуне и даљи развој побуњеничког покрета у Ираку оног тренутка када ирачке снаге преузму потпуну контролу над свим политичким и безбедносним структурама у земљи, а истовремено задржати и осигурати политичку легитимност новог постсадамовског режима. У тим околностима политички дискурс у земљи би се нужно померио ка обликовању и поларизацији јавног мњења и то више у смеру „патриота насупрот терориста“ пре него у смеру „џихадисти/радикални исламисти насупрот окупатора“. Под оваквим условима, тврдило се да ће производња нафте и нафтна индустрија полако доћи на зелену грану, извоз тог стратешког енергента порастати и на тај начин, путем контроле енергетског сектора и економских токова у држави, значајно допринети консолидацији аутономија у шиитским и курдским деловима Ирака. Стога, чинило се вероватним, настанак слабе али функционалне федералне државе чија би се стварна моћ налазила на нивоу ентитета. Истакнути етнички и верски лидери са јаким утицајем унутар тих ентитета, на тај начин, дошли би до изражаја, дајући ауторитарни призив држави, која би истовремено путем коалиције на федералном нивоу задржала демократску фасаду. Влада националног јединства Ирака која се обавезала да јој приоритет буде национално помирење конституисана је јуна 2006. године са Нури ал-Маликијем на челу.

Међутим, на крају 2006. године чини се јасним да ни формирање ирачке владе националног јединства, нити покушаји и напори коалиционе владе на федералном нивоу да преузме пуну контролу над оружаним и полицијским снагама Ирака нису спречили „клизање“ земље ка грађанском рату. Многи

аналитичари, краја 2003. године тврдили су да Ирак полако клизи ка грађанском рату, етничким и верским поделама и анархији. Све гласније критике међународне јавности америчке политике у Ираку праћене slabим изгледима за изградњу стабилне и безбедне политичке ситуације у земљи и све већим противљењем америчког јавног мњења за наставак рата (војнички „центар гравитације“) доприносе сталним поређењима са негативним последицама рата у Вијетнаму. Средином 2006. године у извештају УН је наведено да је током првих шест месеци, сваког дана, око сто Ирачана губило живот, те да је забележено 14.338 смртних случајева као последица насиља.⁷ У том контексту ескалације етничког насиља и етничког чишћења, очигледно је на делу тихи рат ако не и отворени грађански рат пуног капацитета. Одлазећи амбасадор Велике Британије у Ираку, Вилијам Патеј, у свом поверљивом извештају упозорио је да је грађански рат много вероватнији исход него рађање и изградња демократије, предвиђајући распад државе дуж етничких граница. „Ситуација није безнадежна, али ће она у наредних од пет до десет година бити веома незгодна и непријатна. Уколико желимо да избегнемо избијање грађанског рата и стварање анархије у држави, тада наш приоритет мора бити спречавање Махди армије да попут Хезболаха у Либану, постане држава унутар државе“.⁸ Високи званичници ирачке владе признају да је влада дубоко подељена, премијер изолован, а Ирак као политички пројекат мртав. Актери ситуације у Ираку, изгледа, морају да пређу на план „Б“. Тренутно су у току озбиљни разговори о подели Багдада на западни сунитски и источни шиитски део.⁹

Остали проблеми у предвиђању смера у којем ће се ситуација у Ираку и региону даље развијати налазе се у чињеници да је јако тешко анализирати поруке које амерички званичници упућују јавности, везане за постигнути напредак у процесу стабилизације прилика у Ираку, јер су оне често контрадикторне и нејасне, чак и у случајевима када трендови развоја ситуације дају разлог за оптимизам. Пре америчке интервенције, званичници у Белој кући и Пентагону, као очекивани коначни исход, предвиђали су да Ирак израста у снажну демократску државу. Међутим, краја априла 2003. године високи званичници америчке администрације постепено су смањивали своја очекивања и амбиције у смислу извесности коначног статуса, цене коју Америка мора да плати, временског оквира у којем би коначно решење било достигнуто и општег доприноса који је инвазија на Ирак имала на успешно вођење глобалног рата против тероризма, који се сада назива и „дуги рат“. Потпредседник САД Дик Чејни тврдио је да што више људи у Ираку страда

⁷ Dahr Jamail: „Lebanon Bleeds, Iraq Burns, People Flee“, truth out *Perspective*, 25 July 2006.

⁸ „Iraq Civil War Warning for Blair“, BBC News, 3 August 2006, http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/5240808.stm.

⁹ Patrick Coburn: „Sectarian Break-Up of Iraq is Now Inevitable, Admit Officials“, *The Independent*, 24 July 2006.

од напада побуњеника то ће ови први постати све огорченији, а тренутни и привидни успех побуњеника само ће убрзати њихов пораз и стварање нове снажне и стабилне ирачке државе. Побуна у Ираку је на неумитној силазној путањи и налази се у безизлазној ситуацији.¹⁰ Нагли пораст таласа насиља јесте природно стање и дешава се увек када су циљеви реконструкције и стабилизације државе достигнути – као јаук због рађања нове зоре.

Са тако широком лепезом могућности, које се крећу од демократије са тржишном економијом до настанка државе чији органи власти нису у стању да спроводе ефективну власт на својој територији, поставља се питање који је исход највероватнији и какав ће он имати утицај на регион. Да ли су три и по године побуне гурнуле Ирачане у грађански рат или ће пак превладати умерене политичке струје и покрети, компромис и жеља за изградњом стабилне будућности? Стога би било добро анализирати трендове развоја и утицај бројних унутрашњих фактора: побуна и побуњенички покрет, етнички подељен политички систем који је у земљи на помолу и производња нафте, како би добили одговор на та питања. Који коначни исход је у дугорочном интересу осталих држава и суседних држава, посебно САД, Ирана и Саудијске Арабије? Шта они сматрају као најбоље решење за Ирак и какве су њихове могућности да обликују садашњу ситуацију како би дошли до тог решења?

Главни унутрашњи и спољни фактори и актери значајни за Ирак

Широм земље 30. јануара 2005, одржани су избори како би се конституисао сазив нове народне скупштине Ирака са 275 места. Три месеца касније, 28. априла скупштина је изабрала нову владу. До 7. маја скупштина је, такође, усагласила све ресоре у влади (30 ресорних министарстава и 6 осталих – без портфеља). Нови премијер Ибрахим ал-Џафари изјавио је да је нова влада „религијски, етнички, политички и географски веома разнолика, уз опаску, да ће у њеном саставу активно учешће узети и жене“. Било је планирано да Парламент усагласи нови устав до 15. августа (али је рок продужен до краја августа) који би касније требало да добије своју потврду на референдуму (осим, у случају, да 2/3 од укупног броја гласача у три провинције одбаци текст новог устава) одржаном 15. октобра исте године и да се на тај начин стекну неопходни услови за одржавање нових избора на свим ни-

¹⁰ „Terry Moran vs. Scott McClellan on `Last Throes` of Insurgency in Iraq“, *New York Times*, 16 June 2005; Amir Taheri: „Iraq: the killers keep losing“, *New York Post*, 1 June 2005.

воима 15. децембра 2005. године. То би омогућило да се почетком 2006. формира прва влада и парламент са пуним демократским капацитетом у односу на протеклих 50 година. Влада националног јединства за свој приоритетни задатак зацртала је национално помирење, а конституисана је јуна 2006, на челу са Нури ал-Маликијем на месту премијера.

Способност ирачке владе да одржи корак у политичком процесу и сачува своју легитимност и постане истински национална влада критична је и сваки напредак који постигне пружа јој додатну снагу и самопоуздање. Заиста, постојала је нада да би, у случају да се постигне договор око новог устава, који би касније био подржан од велике већине ирачког народа, побуњенички покрет био у значајној мери делегитимисан и постепено сведен на ниво који би омогућио повлачење значајног броја америчких и коалиционих трупа из Ирака, а у складу са темпом са којим би ирачке снаге безбедности биле у стању да преузму пуну одговорност за безбедност и стабилност у држави. Етничке и верске поделе тада би нестале, а Влада би поново оспособила и упослила ирачку нафтну индустрију и тако дала значајан подстицај националној економији. Уколико би побуна наставила да омета напоре ка изградњи државних институција и капацитета у Ираку, користи етничке и верске поделе и разлике те делегитимише политичке лидере и план обнове тада би америчке и коалиционе снаге морале да остану у региону што би за последицу, вероватно, имало продужење и ескалацију сукоба ниског интензитета који би могао да се претвори у грађански рат у Ираку, а нарочито у тзв. „сунитском троуглу“ и тиме доведе до ситуације да регион експлодира и уруши се изнутра. Стога би било упутно да, прво, проучимо природу побуне пре него што пређемо на остала два кључна фактора од којих зависи стабилност у земљи: политику верских и етничких идентитета и производњу нафте.

Побуна у Ираку – трендови и путеви Ал Каиде

Снага побуњеничког покрета у Ираку рефлектује се сталним порастом терористичких аката, како поводом њиховог броја тако и напретка у њиховој софистицираности (посебно при избору циљева и употребе нових технологија).¹¹ Током 2005. године напади побуњеника били су много више усмерени на припаднике ирачких полицијских и оружаних снага него на коалиционе снаге, а број пажљиво планираних и изведених убистава сугерише да побуњеничке групе поседују капацитете за прикупљање обаве-

¹¹ Lars Skinner: „Security in an insurgency environment: Lessons Learned from Iraq“, *The Journal of Counterterrorism and Homeland Security International*, Vol. 11, No. 2, Spring 2005.

штајних података о кључним личностима – официрима у ирачким војно-полицијским структурама. Побуна је промовисала разорну политику различитих верских и етничких идентитета, у којој се Ирачани све више идентификују са својом верском припадношћу и етничким пореклом, све више показујући велико неповерење и мржњу према другим етничким и религијским заједницама, што је посебно изражено у случају Сунита и Шиита, односно Сунита и Курда.

Побуну карактеришу четири елемента:

- раст бројног стања и величине побуњеничких снага,
- природа идеологије из које побуњеници и побуњенички покрет црпи свој легитимитет,
- растући тренд финансијске самоодрживости покрета, и
- снага политичког утицаја коју њихове акције имају у земљи и окружењу.

Побуна је снажна и поседује стални карактер и фрагментирану структуру која максимално повећава изгледе за дуготрајну одрживост. Иако су, на самом почетку, утицај и снага побуне занемаривани као спорадична и маргинална активност (према речима Доналда Рамсфелда, губитници) она се данас сматра кључним елементом дестабилизације ситуације у Ираку.

Побуњенички покрет је пуно профитирао на сумњивој одлуци Администрације САД да из свих државних структура Ирака искључи команданте, официре, технократе и остале државне службенике који су били у служби за време режима Садама Хусеина; као и на политичком и безбедносном вакууму који је настао као последица америчке интервенције и окупације Ирака у марту–априлу 2003. године. Од јула 2003, према проценама америчких обавештајних служби, бројно стање побуњеничких снага бележи стални раст (са тадашњих 1.000 припадника на садашњих 20.000 припадника), иако неки аналитичари тврде да наведено бројно стање побуњеничких снага и није велико. Бројно стање америчких војника у Ираку – око 145.000 војника, од којих је свега неких 40.000–50.000 војника способно и обучено за учешће у борбеним дејствима. Од 10 ирачких дивизија колико је предвиђено да сачињава ирачке оружане снаге само једна (8. дивизија) се, у потпуности, налази под контролом ирачке владе.

Побуњенички покрет у Ираку састоји се од пет различитих групација, који су додатно подељени на неколико десетина ситнијих група.¹² Кичму побуњеничког покрета сачињавају бивши припадници војске и обавештајно-безбедносних структура лојални режиму Бат партије као и присталице новооснованих сунитских политичких партија. Покрет се заснива на идеолошким везама и крвним везама, економском интересу који желе да сачувају, будући да немају шта да изгубе. Та група побуњеника се скрива иза осталих не-

¹² Dexter Filkins: „Profusion of Rebel Groups Helps Them Survive Iraq“, *The New York Times*, 2 December 2005.

задовољних група и крајњи циљ им је повратак права и привилегија које су раније уживали. Друга група се састоји од сунитских салафистичких и веха-бистичких војних формација чији је циљ вођење идеолошког крсташког рата у име исламске религије – џихада. Припадници те групе сматрају не само Американце већ и све Шиите неверницима. Они црпе своју инспирацију из акција Хезболаха, Хамаса и Исламског џихада које су натерале Израел да се повуче са територије јужног Либана. Активности наведених формација представљају модел на који се треба угледати како би се америчке и коалиционе снаге натерале на повлачење из Ирака. Трећу групу чине племенске вође чији је утицај дошао до изражаја у ситуацији када је Садам Хусеин тражио начин да прошири базу и структуру власти и тако осигура своју владавину. Четврта група се састоји од мафијашких група и група организованог криминала које су одговорне за највећи број киднаповања и убистава. Наведене четири групе су састављене од домаћег – ирачког становништва и сачињавају око 95% укупног бројног стања побуњеничких снага. Пету групу чине страни држављани опредељени за међународни свети рат – џихад, између осталог, из Саудијске Арабије, Сирије, Египта, Јемена и Алжира – неколико припадника је ухапшено. Они су спремни и вољни да се боре до смрти и стоје иза 90% свих бомбашких напада у Ираку. Те групе имају хоризонталну и *ad hoc* командну структуру и немају стално задејствовану вертикалну хијерархију.

У недостатку сопственог „центра гравитације“ ту структуру је много теже обезглавити него структуре које су организоване на класичан начин. Тој тврдњи иде у прилог и брзина којом је „попуњена“ рупа у врху Ал Каиде у Ираку након убиства Абу Мустафе ал-Заркавија, јуна 2006. године. Међутим, чини се да не само џихадисти, већ и остале побуњеничке групе у Ираку добијају значајну идеолошку подршку од Ал Каиде. Иако не идеолошко, оперативно спајање Ал Каиде и покрета Абу Мустафе ал-Заркавија крајем 2003. године представља први прави идеолошки успех за побуњенички покрет. У почетку, након пада режима Садама Хусеина у априлу 2003. године, Осама бин Ладен није одобравао убиства Шиита у Ираку од побуњеничких и терористичких група, иако је Ал-Заркави то отворено подржавао и допуштао. Након што се Ал-Заркави заклео њему на верност крајем 2003. године, Осама бин Ладен је признао Заркавију право одлучивања о ликвидацији свих оних који сарађују са америчким или коалиционим снагама, били они Јевреји, хришћани, Сунити или Шиити. На исти начин ће се третирати и сви западни држављани и сматраће се непријатељима уколико кроче или се нађу на исламском тлу.¹³ Идеолошко спајање Ал-Заркавија са Ал Каидом спојило је Ирак и побуњенички покрет у њему са глобалним џихадом. Смештен

¹³ Marco Ludovico: „Bin Laden Will Make a Mafia of Al-Qa'idah“, // *Sole*, на италијанском језику, 15 February 2005, p. 10.

на рекама Тигар и Еуфрат Ирак је постао земља џихада. Ирак се данас налази у истој позицији као и Авганистан осамдесетих година прошлог века и Чеченија средином деведесетих година прошлог века, те представља плодно тле за регрутовање и обуку џихадиста. Генерал Талуте, командант америчке 42. пешадијске дивизије, изјавио је да 99.9% свих заробљених побуњеника чине Ирачани, те да се унутар ирачког друштва налази значајан ниво подршке и симпатија за побуњенике. Идеје о добрим и стога прихватљивим побуњеницима преовладавају ирачком популацијом, што указује на то да су Ирачани све мање имуни на пропаганду побуњеничких снага.¹⁴

Побуњеници и побуњенички покрет све више постају финансијски самостални, делом захваљујући спајањем активности терористичких и криминалних група, делом пљачком Народне банке Ирака након пада режима Садама Хусеина, а највећим делом због велике количине готовог новца који им је доступан и ниских трошкова за извођење терористичких акција. Реинтерпретација делова Курана од „идеолога“ Ал Каиде који се односе на санкционисање киднаповања сигнализирала је дуготрајну стратегију те терористичке организације да споји и исполитизује активности криминалних група и побуњеника и додели акцијама обичних криминалаца позадину свеопште борбе за циљеве ислама – глобални џихад. Кријумчарење и остале илегалне активности, као и јаке везе са Саудијском Арабијом (и осталим сунитским монархијама у региону), Сиријом и Ираном омогућује побуњеницима и побуњеничком покрету приступ готовом новцу и обезбеђује економску независност и финансијску аутономију. Такав развој догађаја јасно претвара Ирак у криминализовану државу.

Активности сунитских терористичких побуњеника у провинцији Ал Анбар и северно од Багдада махом су фокусиране на коалиционе снаге. Поједини амерички обавештајни извештаји прећутно признају пораз америчких и коалиционих снага, у тој провинцији, и пружају јасну поруку о снази и намерама сунитске побуне у том делу Ирака.¹⁵ У Багдаду, етничка мржња и поделе још су јаче изражене, али многе сунитске побуњеничке фракције попут „Революционарне бригаде 1920“, која представља војно крило Исламског покрета отпора, настављају да усмеравају своје активности према коалиционим снагама, истовремено, уздржавајући се од напада на шиитску популацију. Њихови акти насиља отежавају појаву и опстанак у животу и политичкој сцени политичких покрета и лидера који заговарају национално помирење и јединство, еквивалента Хамида Карзаја у Авганистану или пак Нелсо-

¹⁴ Ron Schleifer: „Winning the Propaganda war in Iraq“, *Middle East Quarterly*, Vol. XII, No. 3, Summer 2005, p. 15–24.

¹⁵ „State of the Insurgency in Al-Anbar“, извештај пуковника Пита Девлина, обавештајног официра на служби у US 1 Marine Expeditionary Force. Thomas E. Ricks: „Marine Calls Situation in Anbar Province Dire“, *The Washington Post*, 11 September 2006.

на Менделе у Јужној Африци. Побуњеничке активности и напади одражавају и појачавају етничке и верске поделе у Ираку и отежавају напоре за постизање политичког компромиса. У суштини, циљ побуњеника није да победи, већ да остану непоражени у борби све док подршка јавног мњења напорима америчке администрације не избледи, те да максимално политички профитирају у односу на друге фракције у сукобу. Побуњеници су у стању да манипулишу изборним телом и инфилтрирају своје ћелије унутар нових политичких структура и институција Ирака, које су иначе порозне, што је делом резултат пропалог покушаја „дебатификације“. Укратко, побуњеници имају кључну улогу у обликовању политичких процеса у Ираку а схватање њихове улоге има централно место у разумевању политике етничких и религијских идентитета.

Политика различитих етничких и верских идентитета – Сунити, Шиити и Курди

Политички процес у Ираку подразумева избор демократске владе која би била у стању да равноправно представља 27 милиона Ирачана и на тај начин стекне легитимност у народу и бирачком телу. То би омогућило постепено и усаглашено повлачење америчких и коалиционих снага, подривање привлачности планова и намера побуњеника, као и консолидацију мира и стабилности у Ираку. Тај процес је заснован на идеји да ће умерене политичке снаге преузети и одржати своју власт у Ираку, неминовност рационалног и прагматичног понашања ирачког народа као и привлачности материјалних добити и предности за ирачки народ и друштво.

Међутим, мржња која постоји између етничких заједница, политичка култура која велича насиље и екстремизам, лидери са великим политичким амбицијама и недостатак уједињујуће идеологије коју би промовисали лидери са великим политичким ауторитетом и популарношћу и која би пружила алтернативу радикалном исламизму јесте, данас, реалност у Ираку, а то свакако нису охрабрујући сигнали за мирнију послератну будућност коју би требало да карактеришу компромис и преговори.¹⁶ Уколико би се религијске и етничке групе у Ираку ујединиле око једне заједничке стратегије и понашале као прагматични и рационални актери тада би се као коначни исход могао очекивати настанак демократског политичког система, који би максимално служио интересима Курда и Шиита, али не и Сунита, најмање од три

¹⁶ Barry Rubin: „Reality Bites: The Impending Logic of withdrawal from Iraq“, *The Washington Quarterly*, Vol. 28, No. 2, Spring 2005.

доминантне етничке групе. Имајући то у виду, веома је важно схватити природу етничких подела у Ираку, као и јавно прокламоване циљеве сваке од етничких група. Једно такво истраживање снажно сугерише да би Курди и Шиити подржали слабу федералну владу, док би се Сунити, без приступа ресурсима и природним богатствима, борили за формирање и опстанак унитарне државе.

СУНИТИ

Око 5 милиона ирачких Сунита чини приближно 20% укупне популације и данас представља језгро побуне. Историјски, арапска сунитска мањина одувек је владала Ираком (под Отоманском империјом и Британском империјалном контролом) која се, потом, уз помоћ Бат партије претворила у депотску владавину. Сунити су за време режима Садама Хусеина доминирали политичким животом и несумњиво заузимали кључне позиције у војним и безбедносним структурама.¹⁷ Сунити према речима Гхасана Салама, либанског политичара који је током 2003. године био високи саветник мисије УН у Багдаду, „не виде себе као једну од неколико етничких група. Они себе сматрају наследницима Отоманског царства и то се неће променити“.¹⁸ Тренутно, они су чисти губитници у процесу насилне промене режима у Ираку и чврсто убеђени у политику моћи. Сунити чине већину у четири од осамнаест провинција у којима живи око 50% сунитске популације у Ираку, и у којима се изведе 90% свих терористичких напада (тзв. „сунитски троугао“), док преосталих 50% сунитског становништва живи у великим ирачким градовима са измешаном популацијом попут Багдада, Мосула и Киркука.

Главне политичке организације и групе које окупљају сунитску популацију су, Сунитско религијско наслеђе, Исламска партија и тврдокорна Асоцијација сунитских верских мислилаца (AMS) и све се залажу за тренутно повлачење америчких трупа из Ирака. Сунити су, огорчени због губитка власти и сматрају да процес „дебатификације“ није успео да направи потребну разлику између чланова Бат партије и осталих грађана Сунита, исто као што противпобуњеничке операције које коалиционе снаге изводе у „сунитском троуглу“ не праве неопходну разлику између војних и цивилних циљева.¹⁹ Сунитски арапски верски лидери тврде да шиитска паравојна формација Бадр бригада сноси одговорност за убиства у „сунитском троуглу“ и на територијама северно од Киркука, да терорише сунитску популацију, обавља поравнање старих ду-

¹⁷ Faleh a Jabar: „How Saddam Keeps Power in Iraq“, *Le Monde diplomatique*, October 2002.

¹⁸ George Packer: „Testing Ground“, *The New Yorker*, 28 February 2005, p. 36.

¹⁹ „The Decisive Confrontation“, *Mideast Mirror*, 20 May 2005.

гова чиме доприноси ескалацији етничког насиља и појачава раздор међу етничким и верским групама.²⁰ Сунитске политичке партије и групе страхују од доминације Шиита над службама безбедности и паравојним формацијама–милицијама (Бадр бригада) и тврде да САД намеравају да предају Ирак Шиитима и Ирану (и да својим активностима доприносе стварању проиранске државе у Ираку), и зато захтевају тренутно повлачење америчких и коалиционих снага из Ирака уз задржавање права на оснивање нове Бат партије. Укратко, Сунити су етничка група која одбија да се помири са новонасталом ситуацијом у Ираку и губитком права и привилегија које су некад уживали. Међутим, они морају да схвате да њихов повратак на власт у Ираку више није могућ, једнако као ни даље порицање реалности.

ШИИТИ

Око 17 милиона Шиита који су у прошлости Ирака имали улогу историјских губитника, данас су јасни добитници промене режима у Ираку. Они сачињавају 60% популације Ирака, а на последњим парламентарним изборима 30. јануара 2005, освојили су 48% гласова од укупног бирачког тела. Најутицајнија особа од највећег поштовања јесте велики ајатолах Ал-Систани. Иако се Ал-Систани супротставља идеји о директном учешћу шиитских веродостојника у политичком животу земље, он подржава стварање Исламске републике која међутим не би била уређена на начин на који је она успостављена у суседном Ирану. Ал-Систани је издао верски проглас (фатву) у којој је желео да подсети све Ирачане, укључујући и жене да је њихова верска дужност да гласају на изборима 30. јануара 2005. године.²¹ У шиитском политичком мозаику се још налазе и агресивни хушкач Моктада ал-Садр, традиционални шиитски шеици и јак утицај Ирана. Међутим, унутар шиитске популације није дошло до издвајања нити једног лидера, профила сличног Хамиду Карзаију, око чијег би се вођства ујединиле све шиитске политичке групе и фракције. Велики Ајатолах ал-Систани није заинтересован да преузме ту улогу.

Шиити су пуни самопоуздања, иако су доста разједињени и не репрезентују хомогену етничку заједницу. Као главна, тзв. кишобран организација издвојила се Уједињена алијанса за Ирак (UIA). Њу сачињава неколико партија, између осталих и Исламска партија Дава коју предводи бивши премијер Ал-Џафари. Иако та партија представља више партију десног центра него

²⁰ „The truth should be told when necessary“, *Al-Basa'ir*, на арапском језику, 26 May 2005 (недељни магазин Асоцијације сунитских верских мислилаца (AMS)); *Al-Shaqiyah*, Baghdad, на арапском језику, 7 June 2005; „Sectarian Dangers in Iraq“, *Mideast Mirror*, 19 May 2005; „Killings Inflammе ethnic tensions in Kirkuk“, *Turkish Daily News*, 2 June 2005.

²¹ www.sistani.org

клерикалну шиитску партију, она за свој политички циљ има стварање шиитске републике која би функционисала по исламском канонском праву (шеријатско право) и чија би економија била уређена у складу са исламским законом и принципима. Исламска Дава партија је предложила измену постојећих одредби јединственог цивилног законика новим „старим“ одредбама шиитског шеријатског права којим би се уредила питања венчања, развода, наследства, сахрана и других сличних питања. Предлог закона је, при том, оставио законски оквир за нешиитско становништво према којем се предложена законска решења, уколико они одлуче супротно, не би примењивала на територијама на којима они чине већину. Друга главна партија у том савезу је Врховни савез исламске револуције за Ирак (SCIRI). Та организација коју је обучавала Иранска револуционарна гарда, током и након иранско-ирачког рата из егзила у Ирану, борила се против режима Садама Хусеина и његове Бат партије у којој су потпуну доминацију имали Сунити. Партија коју предводи верски лидер Абдул Азиз ал-Хаким, SCIRI, има локалну власт у рејону Басре. Јавно прокламовани циљ те партије, за коју се тврди да је због времена проведеног у егзилу и отворене подршке коју добија из Ирана политички опортунa, јесте да издејствује тачно временски одређено повлачење америчких и коалиционих снага из Ирака.²²

Снага Шиита се рефлектује преко њихове контроле кључног министарства – министарства унутрашњих послова (МУП) које контролише и усмерава рад полиције, граничне службе и службе државне безбедности. Садашњи министар унутрашњих послова је бивши командант Бадр бригаде, која представља војно крило SCIRI партије. Још увек није јасно у којем је обиму то министарство под утицајем Ирана или чак његовом контролом, али нема никакве сумње да су се шиитске паравојне милиције инфилтрирале и имају увид у рад следећих државних структура – полицијских јединица, обавештајне службе и елитне јединице командоса које све постају снаге за етничку освету или одмазду.²³ Према речима генерала Мунтахара Мухи ал-Самарае, бившег команданта специјалних снага МУП-а Ирака, чланови и симпатизери Бадр бригаде који су се инфилтрирали у МУП руководе одредима смрти, организују и руководе мрежом тајних затвора и изводе хапшења без одлуке суда.²⁴ Само неколицина чланова оружаних снага Ирака подржава јединствен и етнички целовит и неподељен Ирак.

Моктада ал-Садр је основао Мехди армију, највећу паравојну формацију у Ираку, делом као побуњенички и социјални покрет, а делом као политичку

²² Juan Cole: „Theocracy Now: What will the Shia parties want once they have power in Iraq? Exactly what America doesn't want“, *The American Prospect*, March 2005, p. 23.

²³ „Bush Strategy, Iraq's Army Tested by Ethnic Militias“, *Bloomberg*, 31 December 2005, цитат Anthony Cordesman.

²⁴ Tom Lasseter: „Iran Gains Influence, Power in Iraq through Militia“, *Knight Ridder Newspapers*, 12 December 2005.

партију која одсликава сву подељеност унутар шиитске популације.²⁵ Насупрот осталим шиитским партијама које у свом саставу имају, углавном, снаге способне за полицијске задатке, Мехди армија има капацитете да делује као војна формација. По узору на либански Хезболах, поред те улоге, делује и као политичка партија. Иако Мехди армија (нарочито након парламентарних избора децембра 2005. године) јесте у складу са својом тежњом за стварање унитарне, радије него федералне ирачке државе која је истовремено и главни политички циљ, била много мање активна у борби с америчким снагама, последњи догађаји у Ираку и Либану прете да поново уведу те снаге у конфликт. Шиити, а нарочито Моктада ал-Садр јавно изјављују да ће ради подршке Хезболаху напасти америчке снаге у Ираку. У последње време, посебно, након отпочињања оружаних сукоба у Либану, приметни су све учесталији сукоби америчких снага и Мехди армије на улицама Багдада. Мехди армија је учврстила свој положај „једине милиције у Багдаду“ и постаје све смелија у борби са Бадр бригадом за превласт на југу Ирака. Октобра 2006. године, снаге Мехди армије након сукоба са Бадр бригадом преузеле су власт у граду Амаралу. Сукоби између тих снага настављени су и у осталим градовима попут Диванија, а све је присутнији и јачи утицај снага Моктаде ал-Садра у Басри, другом граду по значају у Ираку.

Стога, размотрен је последњи развој догађаја у новембру 2006, који је директно везан за Мехди армију, и то: суспензија учешћа покрета Моктаде ал-Садра у раду владе и парламента и понуда Моктаде ал-Садра главним политичким партијама ирачких Сунита за стварање коалиције на платформи борбе против окупације и окупационих снага. Ту понуду представници Сунита озбиљно разматрају, а њен значај јесте с обзиром што Сунити немају довољно снаге да самостално спрече стварање федералне државе у Ираку.

Такав развој догађаја отвара много више питања него што даје јасних одговора. Какав ће утицај на развој догађаја у Ираку имати изјаве дате током самита Буш–Малики у Аману одржаног новембра 2006, посебно изјава Маликија да ће ирачке снаге безбедности, до јуна 2007, бити способне да преузму пуну одговорност за безбедност државе и грађана? Можда јесте још важније одговорити на питање, на чему Малики базира своју, чини се, веома оптимистичну изјаву? Да ли је то чиста спекулација или Малики има на уму јасне индикације појединих регионалних актера попут Сирије и Ирана да ће се веома озбиљно посветити стабилизацији ситуације у Ираку? Да ли се може рећи да су америчке војне снаге у региону постале или све више постају ирелевантне у решавању безбедносних прилика, односно неприлика, у Ираку, које захтевају политички компромис уколико се жели постићи трајно и мирољубиво решење?

²⁵ Jakub Cerny: „Death Squad Operations in Iraq“, Conflict Studies Research Center, *Middle East Series*, 06/28, June 2006, p. 1–12. Веома сам захвалан Дејвиду Африки на његовим коментарима о том питању.

Курди

Курди су у Ираку одувек чинили језгро отпора режиму Садама Хусеина. Њихови политички лидери имају знатно веће политичко и административно искуство од шиитских политичких представника који су већи део времена провели у егзилу. Курди су помоћу санкција и зоне забрањеног лета наметнутих режиму Садама Хусеина, *de facto* уживали независност 16 година тако да су данас области насељене курдском популацијом, углавном, стабилне секуларне средине које функционишу као одвојен ентитет–држава. Осим тежње ка независности Курди имају још три стратешка циља који у суштини представљају институционализацију добитака насталих као последица пада режима Садама Хусеина, односно пуну контролу над: Киркуком – главним градом аутономне курдске провинције, приходима нафтних постројења која се налазе на курдској територији и курдском паравојном милицијом, од око 100.000 људи, коју одбијају да распусте и тако омогуће присуство федералних снага безбедности Ирака на њиховој територији.

Као и у случају Шиита, ни Курди нису јединствени –грађанским ратом који је однео око 3.000 живота подељени су у две велике групације. Курди су, међутим, били јединствени 30. јануара 2005, како би максимално искористили свој глас и тиме стекли добре позиције у институцијама новог Ирака. Са 25% освојених места у народној скупштини они су у позицији да блокирају увођење одредби шеријатског права у нови устав Ирака (у најмању руку да спрече његово примењивање на територијама под њиховом контролом). Они су једина етничка група која отворено подржава окупацију Ирака од коалиционих снага предвођених САД-ом. Курди желе да прекроје постојеће мапе провинција и да од три северне курдске провинције и њима придодатих делова још три суседне провинције, у којима њихово становништво чини апсолутну већину, формирају етнички чисту територију – Курдистан.²⁶

Преко 95% Курда жели независност, али су свесни великих притисака, претњи и ризика које потпуна аутономија или независност са собом носе, посебно имајући у виду чињеницу да се Турска и Иран, земље са значајном курдском мањином, снажно противе таквом решењу. Кључни фактор нестабилности тренутно представља нерешени статус града Киркука (који чини основу курдског идентитета – на делу је процес курдификације Киркука, налик пређашњој истоветној политици арабизације из седамдесетих година прошлог века) и питање контроле над нафтним пољима и постројењима на северу Ирака. Уколико курдски политички лидери остваре пуну контролу над градом Киркуком, они би, истовремено, имали контролу над производњом нафте у том (северном) делу Ирака што би омогућило еко-

²⁶ Cole: „Theocracy Now“, p. 23.

номску независност од остатка земље. Под таквим околностима могућност превладавања опције за независност много је већа и извеснија. Курдски премијер Нечирван Барзани јавно се залаже за мирољубиву коезистенцију свих етничких заједница, али се при том позива на члан 58 Државног административног закона (привремени ирачки устав) који обезбеђује неопходан и адекватан политички и идеолошки простор за решавање тог курдског проблема. Како су Курди, на изборима јануара 2005. године, освојили више од 50% од укупног броја гласова у Киркуку, а члан 58 нацрта устава предвиђа да ће статус града Киркука бити одлучен референдумом његових грађана, у том случају засигурно биће курдски, што је важан предуслов за курдску независност.²⁷

Производња нафте – сидро за политички процес у Ираку?

Производња нафте још један је, веома важан, унутрашњи фактор који ће обликовати природу и ниво стабилности у Ираку, с обзиром на начин на који ће дистрибуција прихода одредити напредак у процесу реконструкције земље и тако утицати на свеопшту стабилизацију прилика у Ираку на дужи рок. Ирак има огромне резерве сирове нафте које су процењене на око 115 милијарди барела и налази се на трећем месту у свету, одмах после Саудијске Арабије и Канаде. Чим Ирак буде у могућности да обнови и подигне своје производне капацитете и стабилизује извоз, све већи и стабилнији приходи биће на располагању влади које ће она моћи да искористи на пројекте чија ће реализација значајно допринети стабилизацији стања у држави. Сједињене Америчке Државе улажу значајна средства у ирачку нафтну индустрију, а ресорно министарство у новој ирачкој влади, на чијем се челу налази Ахмед Калби, склопило је уговор са Ираном о увозу, извозу и преради сирове нафте. Међутим, још није познат одговор на кључно питање – каква ће бити природа политичке економије Ирака, ко ће контролисати финансијске токове, убирати добит и највише профитирати од производње и извоза нафте и да ли је могуће доћи до споразумног решења о равномерној подели богатства од извоза тог стратешког енергента. Тренутно, шиитске фракције воде жестоке борбе око тога ко ће имати контролу у рејону Басре, а самим тим и над Јужном нафтном компанијом чији приходи од производње нафте заузимају велики удео у ирачком БДП, а који би се користили за финансирање активности

²⁷ Новинска агенција Анадолија, Анкара, 6. април 2005, цитат турског премијера Реџепа Ердогана. Турци тврде да локални Арапи и Туркмени чине „посебан идентитет ако не и већину“ у Киркуку.

и јачање позиција паравојних формација на југу Ирака. Истовремено, на северу земље, Курди покушавају да овладају и преузму потпуну контролу над градом Киркуком, а тиме и над Северном нафтном компанијом.

Производња нафте у Ираку тренутно је, на веома ниском нивоу због нестабилне безбедносне ситуације, чему додатно доприносе учестале саботаже на постројењима, техничких проблема због дотрајалости и лошег одржавања инфраструктуре, слабог снабдевања електричном енергијом и лоше логистике.²⁸ Према подацима Министарства за енергетику Ирака, због последица саботаже на нафтним постројењима и инфраструктури нанета је штета од око 8 милијарди долара, а само у 2004, око 6 милијарди долара. Саботаже су најучесталије на северу земље око кључних рафинерија у Бејџију и Киркуку, које се налазе на почетку главног извозног магистралног нафтовода према Турској. Оне рефлектују јачање етничких тензија и све јаче и организоване противљење и супротстављање акцијама федералних власти на територијама са сунитским становништвом.²⁹ Производња нафте је, нешто, боља на југу земље без обзира на то што нафтна постројења у Румалији имају лоше одржавање инфраструктуре. Најнеопходније реконструкције инфраструктуре и постројења до сада извршене су на свега 25% укупног ирачког капацитета.³⁰ Априла 2005. производња сирове нафте у Ираку била је на нивоу од 2,2 милиона барела, док је за извоз било „намењено“ око 1,5 милиона барела дневно.³¹ Производња нафте у 2006, била је знатно испод нивоа из 2004, као и пре агресије када је укупна дневна производња нафте износила око 2,8 милиона барела, а извоз око 2 милиона барела. Почетком 2006. године производња се задржала на око 2 милиона барела дневно. На основу последњих извештаја о производњи нафте у Ираку које је сачинила америчка владина агенција ЕИА подаци говоре да „највећи број аналитичара верује да у наредних од две до три године неће бити већег повећања капацитета за производњу тог енергента, а потпредседник мултинационалне компаније Шел, изјавио је „да се аукције за продају и коришћење ирачких капацитета за производњу нафте не очекују пре 2007. године.“³² Кашњење у формирању стабилне владе почетком 2006, спречило је убирање плодова од реализације ве-

²⁸ Javier Blas, Carola Hoyoz and Steve Negus: „Desperate to Pump More Crude, Iraq Risks Permanent Damage to its Oil Fields“, *Financial Times*, 15 June 2005.

²⁹ „Iraqi oil output seen below capacity again in 2005“, *Oil & Gas Journal*, 14 February 2005, p. 31.

³⁰ George Orwel and Paul Sampson: „Insurgents Squeeze Economic Lifeline“, *Energy Intelligence*, 17 June 2005.

³¹ „Iraqi's Road to Recovery still long“, *Petroleum Intelligence Weekly*, 18 April 2005.

³² Miriam Amie: „US Sees Iraq's Oil Production Choked for Years“, Mail & Guardian Online, 10 January 2006, http://www.mg.co.za/articlepage.aspx?area=/breaking_news/breaking_news__business&articleid=260957.

ликих и дугорочних пројеката. Сходно томе, повећану производњу и извоз нафте, од које би се у државну касу слили додатни приходи што би Влади створило боље предуслове за бржу реализацију пројеката реконструкције и стабилизације прилика у Ираку, требало би очекивати почетком 2008. године.

Кључни спољни фактори који утичу на Ирак – стратешки интереси и коначни исходи

Интерес тзв. „статус кво“ режима на Средњем истоку (попут Саудијске Арабије и Ирана) јесте да подрже слабу ирачку државу. Да ли су, у недостатку бољих алтернатива, САД вољне да прихвате тај исход? Чини се да такав исход има многобројне предности за те две земље, иако не и за САД. Он ублажава притисак за спровођење нужних реформи, смањује могућност да Ирак у будућности постане њихов стратешки супарник, обезбеђује активно присуство САД у региону али са смањеним утицајем и не примарно фокусиране на Сирију, Иран и реформе у Саудијској Арабији. Истовремено, америчко присуство, у региону, сасвим сигурно ограничава и сузбија моћ цихадиста и радикалних исламиста да уздрмају власт и збаце владајуће режиме у тим државама. У случају да коначан исход садашње ситуације у Ираку буде формирање слабе и ауторитарне ирачке државе тада би се показало да су оружана интервенција и њене последице озбиљно угрозиле позицију САД у региону и сузиле простор и слободу акције америчкој Администрацији да унилатералним акцијама пружи адекватан одговор на глобалне безбедносне претње. Међутим, једини други преостали исход – грађански рат који би се прелио ван граница Ирака у суседне државе региона представљао би стратегијски пораз како за Саудијску Арабију и Иран тако и за САД.

Иран – моћ, геополитички утицај и консолидација „шиитског полумесеца“

Иран има легитимни државни интерес како у религијској тако и у секуларној природи нове ирачке државе. Да ли ће устав признати ислам као *један* од извора или *једини* извор права? Веома је тешко проценити обим иранског утицаја у Ираку (новац, оружје, обавештајно-агентурна мрежа).

Међутим, поједини аналитичари тврде да САД прецењују утицај Ирана наводећи да Иран има огроман и пресудан утицај над шиитским партијама и фракцијама у Ираку. Арапски Шиити у Ираку представљају сасвим другачији ентитет од персијских Шиита у Ирану, а поједини чланови шиитске политичке елите, нарочито Ал Систани, подржавају другачији облик религијског уређења него што је то случај у теократском Ирану. Свети шиитски градови Кербала и Наџаф, који се сматрају највећим шиитским светињама, налазе се у Ираку што верском учењу и традицији у Ираку даје већи ауторитет, статус и легитимитет него оном у Ирану. Тако посматрано, Ирак никако не може бити религијски и идеолошки подређен Ирану, али право је питање да ли је Ирак политички подређен Ирану?

Лакше је предвидети који би коначни исход садашње ситуације у Ираку био у интересу Ирана него сагледати обим иранског утицаја у тој земљи. Главни интерес иранске спољне политике јесте да САД, што пре, напусте територију Ирака. Иран не жели да поред себе има стабилну и унитарну ирачку државу, него радије бира да види слабу федералну државу у којој би највећу моћ и утицај имала већинска шиитска популација, а посебно политичка партија SCIRI и њено војно крило Бадр бригада.³³ У међувремену, изнурујући рат САД и иранских шиитских заједница као и сукоби ниског интензитета Курда и арапске сунитске популације ће, додатно, бити везани за коалиционе снаге и уједно умањити напоре ка уједињењу. Осим тога, као што је наведено, Иран пружа значајну подршку шиитским паравојним милицијама у Ираку и у ситуацији када су снаге Хезболаха у Либану под константним нападима, може употребити те снаге како би снажно напао коалиционе снаге због подршке коју дају Израелу, чије се право на егзистенцију у изјавама иранског председника Ахмединеџада, јавно ускраћује. Према речима Сафе Расула, шефа кабинета Савета за националну безбедност Ирака „постоји реална забринутост и страх да је иранско мешање у унутрашње ствари Ирака које имамо прилику да видимо само почетак и да би Ирак ускоро могао склизнути и наћи се у сфери утицаја Ирана“.³⁴

Утицај тврде струје у владајућим структурама Ирана јесте у успону и уз рекордну цену нафте од 76 долара за барел тренутно нема горућих захтева за економским реформама. Иран је све је мање зависан од Запада и много више слободан да и даље развија свој нуклеарни програм. Стога, у стратешком и националном интересу Ирана јесте да у коначном разрешењу ситуације у Ираку поред себе види слабу ауторитарну државу којом доминирају Шиити или држа-

³³ Babak Ganji: „A Shi'i Enclave? Iranian Policy Towards Iraq“, Conflict Studies Research Center, *Middle East Series*, 06/09, March 2006, p. 1–27.

³⁴ Jack Fairweather: „Ex-enemy Iran may be biggest winner in Iraqi poll“, *Daily Telegraph*, 21 December 2004.

ву чији органи централне власти нису способни да спроводе ефективну власт на својој територији. Такав исход омогућава Ирану да има максималан утицај на прилике у Ираку, истовремено уз минимални утицај САД на Иран. Он слаби утицај, смањује и подрива напоре САД у његовој намери за променом режима у региону и обесхрабрује грађане Средњег истока у њиховим захтевима за спровођење реформи и већи степен демократизације.

Саудијска Арабија – конфедерална држава која није стратешки ривал

Државни интерес Саудијске Арабије у Ираку уско је везан за утицај које прилике у Ираку имају и могу имати на унутрашњу стабилност и спољну политику Саудијске Арабије. Десет посто укупне популације у Саудијској Арабији чине Шиити, од којих је током седамдесетих година прошлог века њих 3/4 живело на територијама са великим налазиштима нафте на истоку земље. По избијању револуције у Ирану 1979, шиитско становништво у Саудијској Арабији посматрано је као ризику погледу безбедности државе, па је сходно томе за њих „подигнута лествица“ при запошљавању на кључним позицијама у војсци, полицији, државној администрацији, дипломатском кору и сектору за производњу нафте. Осим тога, учешће шиитске популације на северу земље значајно се смањило због великог прилива радника сектора за производњу нафте из других делова саудијске државе. Државна политика неповерења према Шиитима ублажена је током осамдесетих година прошлог века када је претња од избијања револуције под утицајем Хомеинија смањена, па су значајни део у руководству нафтне компаније Арамко опет чинили Шиити, а пут за запошљавање и каријеру у војном и цивилном сектору поново је отворен. Међутим, иако је страх знатно смањен да ће Шиити из Саудијске Арабије пасти под ирански утицај и интегрисати се у тзв. „шиитски полумесец“ који се простира од Ирана преко југа Ирака, Сирије и јужног Либана, он је још увек присутан.

Постоје два извора политичких промена у Саудијској Арабији: агресивни исламски цихадисти и либерални реформисти. Иако признаје неопходност политичких и економских реформи, саудијска владајућа елита инсистирала је на управљању брзином реформских процеса како би смањила могућност настанка политичке нестабилности и уједно обезбедила максимално политичко учешће оних снага које рефлектују историјску, племенску и културну традицију саудијског друштва. Предност таквог приступа лежи у томе што он знатно умањује могућност „американизације“. Како су деведесете године прошлог века обележиле стагнацију у процесу реформи, политички вакуум који је услед тога настао допринео је приметном порасту утицаја радикалних елемената у друштву и политичком животу земље.

Стратешки избор у политици САД према Ираку – повући се или остати доследан до коначне победе?

Сведоци смо растућих тенденција унутар САД, које су одавно превазишле оквире академске и стручне јавности, о преиспитивању политике очувања интегритета и рационалности ирачке државе и њене улоге у глобалном рату против тероризма. Џефри Рекорд тврди да оправдање за интервенцију у Ираку није више одрживо, да је рат у Ираку био рат по избору, а не рат који је био неопходан, те представља стратегијску промену курса у америчкој спољној политици.³⁵ Стивен Бидл је мишљења да америчка главна стратегија, донета након терористичких напада 9. септембра 2001, садржи две фаталне грешке: није успела да дефинише непријатеља, као ни да одговори на питање шта се подразумева под успехом, а шта под поразом. Без јасних одговора на та питања, стратешким одговорима САД на глобалне безбедносне ризике, претње и изазове недостаје кохерентност и интегритет.³⁶ Осим тога, подршка јавног мњења у Америци за наставак рата у Ираку полако нестаје, што је чињеница од великог значаја, јер подршка домаћег јавног мњења, судећи према речима главнокомандујућег мултинационалних снага у Ираку америчког генерала Џорџа Кејсија представља стратегијски „центар гравитације“. Истраживања јавног мњења из јуна 2005. забележила су најнижи ниво подршке америчке јавности за рат у Ираку: 75% испитаника верује да су амерички губици у рату превелики; 6 од 10 испитаника верује да рат није требало започети јер није био вредан тога; 2/3 њих верује да су се оружане снаге САД „заглубиле“ у Ираку, а 52% испитаника сматра да рат у Ираку не доприноси дугорочној стабилности САД.³⁷

Тренутно, води се жива јавна дебата око тога да ли треба остати на истом курсу до коначне победе или убрзати процес тзв. „иракификације“, повући америчке трупе из Ирака и на тај начин побуњеницима ускратити разлог за уједињење. Током 2005. и делом 2006. године критике републиканаца на рачун политике америчке Администрације према Ираку постале су знатно видљивије и гласније и све се више придружују критикама из табора Демократске странке. Брент Скоукрофт, саветник за националну безбедност председника Џорџа Буша старијег и заговорник реализма у међународним односима дигао је свој глас против „трансформационистичке“ политике неоконзерва-

³⁵ Record, Jeffrey: „Bounding the Global War on Terrorism“, Strategic Studies Institute, the US Army War College, Carlisle, PA, December, 2003. <http://www.carlisle.army.mil/ssi/pdf/00200.pdf>.

³⁶ Biddle, Stephen D.: *American Grand Strategy After 9/11: An Assessment* (Carlisle: US Army War College), 2004, p. 1–44.

³⁷ Dana Milbank and Claudia Deane: „Poll Finds Dimmer View of Iraq War“, *Washington Post*, 8 June 2005, p. A01.

тиваца и либерално–интервенционистичког приступа у политици председника Џорџа Буша млађег.³⁸ Лоренс Вилкерсон који је у периоду од 2002. до 2005. године био шеф кабинета државног секретара САД Колина Пауела оценио је процес доношења одлука у спољној и безбедносној политици САД као дисфункционалан: „изоливан и тајновит“, иако ефикасан и брз. Он тврди да процес доношења одлука у тајности није донео ништа друго осим неуспеха. Произвео је серију катастрофалних одлука и створио ситуацију у којој владине агенције надлежне за спровођење тих одлука, не могу или буквално нису у стању да их квалитетно спроведу у дело.³⁹ Ричард Хас изјављује да рат у Ираку не може бити добијен војнички и да је америчка политика и политика њених савезника, „остати доследан првобитним циљевима до коначне победе“, потпуно неефикасна: „САД су у Ираку, уз велику цену, извукле поуку да војна моћ није лек који лечи све болести“.⁴⁰ Чак се и саветник председника САД Хенри Кисинџер, човек који је творац стратегије „часног мира“ која је омогућила повлачење америчких трупа из Вијетнама, слаже да војничка победа у Ираку није више достижна, као ни владавина демократије џеферсонског типа. Бивши амерички државни секретар Колин Пауел придружио се хору критичара оцењујући да по својој природи и интензитету, насиље у Ираку спада у категорију грађанског рата. Уместо да јавно демонстрира кохерентност америчке политике, војна интервенција у Ираку довела је у питање америчку стратегију глобалног рата против тероризма и војну доктрину у време „ратова четврте генерације“.⁴¹

Смењивање државног секретара за одбрану Доналда Рамсфелда, и постављање на његово место Роберта Гејтса, бившег директора ЦИА у доба Администрације председника Џорџа Буша старијег, сугерише да би садашњи председник САД Џорџ Буш млађи могао извршити ревизију досадашње америчке политике према Ираку, што делимично потврђују изјаве Роберта Гејтса дате пред анкетним одбором – Комисијом америчког Конгреса, 5. децембра 2006. године. У том светлу формирање Бејкер–Хамилтонове комисије (састављене од представника демократа у Сенату) која је презентовала извештај 6. децембра 2006, ревизија политике према Ираку коју је обавио председавајући шефова видова оружаних снага САД генерал Питер Пејс, као и обавештајне процене о стању у Ираку сугеришу председнику Бушу одређен број алтернативних опција његовој досадашњој политици „оста-

³⁸ „The Republican Rift“, *The New Yorker Online*, 23 October 2005, http://www.newyorker.com/online/content/articles/051031on_onlineonly01.

³⁹ Lawrence B. Wilkerson: „The White House Cabal“, *The Los Angeles Times*, 25 October 2005.

⁴⁰ Richard Haass: „Iraq Is Not Winnable“. Интервју са Георгом Масколом. *Der Spiegel*, 13 November 2006, <http://www.spiegel.de/international/0,1518,447763,00.html>.

⁴¹ Andrew Bacevich: *The New American Militarism: How Americans are Seduced by War* (Oxford: Oxford University Press, 2004) и Stephen J. Hedges: „Critics: Pentagon in blinders“, *Chicago Tribune*, 6 June 2005.

ти на курсу онолико дуго колико је потребно до коначне победе“. Иако свака алтернатива у себи садржи непријатне компромисе и уступке, нејасноће и неизвесности, чини се потпуно јасним да, све док председник Буш буде остао одлучан у својој намери да спроведе садашњу политику до краја, биће све теже прихватити и применити нови, ефикаснији приступ у решавању ирачког питања.

Имајући у виду кључну улогу Ирака у обликовању безбедносне политике на Средњем истоку, било која промена у америчкој политици према Ираку подразумева да би ревизији, такође, биле подложне и базичне претпоставке које стоје иза идеје о трансформацији Средњег истока. Агенда „слобода и демократија“ која чини један од стубова спољне политике председника Џорџа Буша, додатно је подрила кохерентност стратегије глобалног рата против тероризма и поставила многа питања о природи „демократског реализма“, „превентивне демократије“ као и будућности „демократског империјализма“ у америчкој спољној политици.⁴² Ради припрема инвазије на Авганистан и Ирак, САД су изградиле нова и ојачале стара стратешка партнерства са неколико ауторитарних или полуауторитарних држава, између осталих Саудијском Арабијом, Пакистаном, Узбекистаном и Русијом. Реторика демократизације и промоције демократских вредности подигла је велика очекивања, која се у стварности могу веома тешко испунити, посебно оне везане за заштиту националних интереса и елиминацију терористичких претњи. Циници могу тврдити да се САД не могу истовремено залагати за демократију и нафту, те да њена зависност од „осовине произвођача нафте“ у борби против „осовине зла“, оптерећује и негативно утиче на кохерентност те политике и замагљује праве циљеве због којих се она води. Такође, није јасно да ли су САД одлучиле да прогласе „идеалистичку политику“ промоцију слободе и демократије већим стратешким приоритетом од ризика и изазова реалне политике. Масакр у узбекистанском граду Андиџону, маја 2005, додатно нагласио је све видљивије тензије у америчкој спољној политици: с једне стране, потребу да се обезбеде стратешки партнери у глобалном рату против тероризма који делују као бастиони у борби против неоталибанских снага, обезбеђују војне базе и право прелета преко њихове територије и подржавају „необична тумачења“ и агенде „слобода и демократија“, с друге стране.⁴³

И док аналитичари отворено говоре о некохерентности стратегије глобалног рата против тероризма, све је веће и израженије незадовољство јавног мњења САД политиком „империјалне“ извршне власти и радом и

⁴² Stanley Kurtz: „Democratic Imperialism: A Blueprint“, *Policy Review*, No. 118, April–May 2003, <http://www.policyreview.org/apr03/>.

⁴³ Cory Welt: „Uzbekistan: The Risks and Responsibilities of Democracy Promotion“, *PONARS Policy Memo 365*, June 2005, http://www.csis.org/ruseura/ponars/policymemos/pm_index.cfm.

учинком председника Џорџа Буша млађег, што ће вероватно имати огроман негативан утицај на основне поставке америчке стратегије. Током другог мандата финансијска и политичка подршка Конгреса за акције председника је готово нестала, а Демократска странка која контролише оба дома Конгреса сматра извршну власт одговорном за тренутно лоше стање и неповољан положај САД у свету. Неадекватна реакција владиних агенција и служби у отклањању последица урагана Катрина, мучења, прислушкивање грађана без претходне одлуке суда, лоша енергетска политика, лоше руковођење и управљање процесом стабилизације и реконструкције у Ираку, само су нека од питања која ће комитети Конгреса детаљно испитати, укључујући „обавезујућа“ јавна сведочења, уколико то буде неопходно. Имајући у виду корупционашке скандале који везују поједине чланове Републиканске партије у Конгресу са лоби групама, растући проблем дефицита и друга горућа питања која оптерећују америчку економију и финансије, неповољни развој прилика у Ираку који прети да земљу одвуче у грађански рат, све су то околности да ће последње две године Бушовог мандата обележити политика компромиса, прилагођавања и повремене парализе у односима Администрације са Конгресом.

Трансформација Средњег истока – план А је пропао, време је за план Б?

Имајући у виду та изразито суморна предвиђања и околности, на који начин САД могу покренути ситуацију на Средњем истоку са „мртве тачке“? Нови алтернативни приступ плану А предложен је од земаља „новог арапског центра“ и појединих америчких савезника, између осталих и Велике Британије. Моћ и способност Ирана за пројекцију силе у региону стално се увећава подршком коју пружа палестинским лидерима и народу, снажним критикама Израела и његове политике која знатно превазилази ону која долази од лидера сунитских Арапа и на тај начин имплицитно подрива њихов легитимитет у властитој популацији. То јасно сугерише да би утицај Ирана у региону знатно ослабио уколико би се уклонили или елиминисали главни разлози за његову подршку. Да ли би у том случају пут за Багдад водио преко појаса Газе, Рамале и Јерусалима? Уколико се САД, Израел и шира међународна заједница, уз подршку држава из новог арапског сунитског центра концентришу на решавање кључног проблема нестабилности – палестинско питање, тада би изгледи за стабилизацију „новог Средњег истока“ били много већи.

Међутим, поставља се питање да ли се на тај начин, можда, прецењује снага, моћ и утицај како новог арапског центра, тако и способност САД да се у дужем року поново активно заложу за решавање израелско-палестинског конфликта и изналагање одрживог решења? Догађаји у Ираку и Либању у протеклих шест месеци значајно су допринели прерасподели снага и моћи у региону, са тзв. прозападних држава у корист Сирије и Ирана, иако је Египат задржао кључну улогу, нарочито, у процесу решавања палестинског питања. Чак је Сирија дошла у жижу дешавања због чињенице да је лидер Хамаса, Мехал, стално настањен у тој држави. Моћ и утицај Ирана и Сирије у Ираку јесу очигледни. Што се тиче Америке, чини се да је тек у последње две године свог другог мандата, председник САД Џорџ Буш млађи, ослобођен страха и неизвесности око поновног реизбора, био у стању да уложи додатно време и напоре да изнађе шири маневарски простор и дубље се посвети решавању ирачког питања. Међутим, такав развој догађаја се чини мало вероватним, посебно ако се има у виду, с једне стране, снажно противљење дела домаће јавности, нарочито религијски снажно обојене деснице да остане на досадашњем курсу, и, с друге стране, сталних притисака да се приоритетно концентрише на тражењу излазне стратегије за рат у Ираку. Последње изјаве британског премијера Тонија Блера да ће преостале месеце на дужности у кабинету искористити како би се фокусирао на то питање примљене су са великим резервама имајући у виду да је он поприлично изгубио на свом кредибилитету што га унапред дисквалификује и умањује ефикасност његових напора. Такође, не чини се довољно јасним и извесним, да ли би у случају да палестински Хамас призна израелској држави право на постојање, било која израелска влада била у стању да ефикасно спроведе све одредбе Резолуције УН број 242 (повратак на границе из 1967. године) и 338, реши статус источног Јерусалима (на начин како је то предвидео Женевски споразум) као и питање повратка избеглица међународном компензацијом и при том буде у стању да се одржи на власти.

САД, још увек, воде главну реч по питању војне моћи у Ираку, али стабилност у држави умногоме зависи од политичког компромиса. Влада Ал-Маликија веома је нестабилна и слаба, њена егзистенција, односно способност да на ефикасан начин реши проблеме зависи од подршке веома моћних али дубоко подељених фракција. Нити једна политичка партија до сада није успела да се, било путем насиља било кроз изборни процес, уздигне изнад осталих и наметне као доминантни актер у политичком животу земље. Унутрашњи и спољни фактори који утичу на прилике у Ираку као коначно решење намећу стварање слабе конфедералне државе где би Иран имао велики утицај над највећом и најмоћнијом етничком групом – Шиитима. У таквом распореду снага Ирак би имао веома слабу спољну и безбед-

носну политику, што би било у интересу Саудијске Арабије. На тај начин, преовладала би крхка равнотежа снага три главне етничке групе, при чему би свака од њих уживала различит ниво подршке спољних актера који би одржавали такву равнотежу: Шиити од Ирана, Сунити од Саудијске Арабије, а Курди од САД и Израела.

Када се јасно изражена жеља да се спречи повратак на стање пре америчко-британске инвазије на Ирак претвори само у решавање симптома нестабилности, тада ће као резултат, место Ирака на геополитичкој карти заузети слаба конфедерална држава која ће бити стални извор нестабилности у региону. Нови Средњи исток карактерисаће сталне шиитско-сунитске несугласице и сукоби са Ираном који је у поседу нуклеарног оружја и истоветним брзим одговором Саудијске Арабије, ради распарчавања и спречавања консолидације шиитске територије – „шиитског полумесеца“. Догађаји у 2006. години, још једном, показали су да намере да се приступи решавању или ублажавању само симптома нестабилности у региону: стално и активно присуство Хезболаха, мањак суверенитета и територијалног интегритета Либана и неопходност убрзања процеса унапређења демократије, слобода и људских права на новом Средњем истоку, погрешна идентификација и дијагностика кључних извора нестабилности – која мора у себи да укључи добру вољу како би се дошло до одрживог решења израелско-палестинског сукоба – гурају хронично нестабилни Ирак у клуб геополитичких партија који чине Палестина, Либан и Авганистан и узрокују да регион Средњег истока све више заостаје у глобалном процесу модернизације и развоја.

Садашња политика САД је омогућила стварање опасне ситуације без преседана у којој би потенцијални сукоб САД и Ирана имао драматичан утицај на стабилност на новом Средњем истоку и тиме допринела да изазови, ризици и претње за дестабилизацију региона постану знатно већи. Будућа америчка спољна политика би требало да се помери и убудуће води изван стерилне дебате око питања победе и пораза, раздвоји кључна питања како би боље управљала процесом реконструкције и стабилизације Ирака и региона и путем обнове уздрманог кредибилитета САД на много ефикаснији начин штитила дугорочне националне интересе Америке.

S U M M A R I E S

European Component of Serbia's Geopolitical Position

Colonel *Dragoljub* Sekulović, Ph.D., and Major *Ljubomir* Gigović, Ph.D.

A state's geopolitical position essentially affects its geopolitical guidelines, its inclusion in economic, political and security integrations, and its overall social development. Serbia's geographical, cultural, religious, historical, and geopolitical environment have had a direct effect on its historical and cultural development.

The paper comprises an analysis of Serbia's geopolitical position and its place in the global and regional geopolitical structures. In order to exploit to the maximum its geopolitical potentials in the process of joining the European integrations, Serbia has been actively involved in geopolitical initiatives, globally and regionally. Accordingly, the construction and development of modern transportation network are in line with European guidelines of the development of pan-European transportation network.

Key words: geopolitical position, European integrations, Europe, the Balkans, Serbia.

Legal Foundations of Involvement of the Yugoslav People's Army in 1990–1991 Wars on the Territory of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia

Professor *Vladan* Jončić, Ph.D.

A review of events occurring from January 1991 till December 1992 reveals a legal aspect of the role of the Yugoslav People's Army in conflicts affecting the area of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, and who and in what extent violated the rules of the international law.

The matter of the nature of the conflict is important for the reason of establishing the status, position, place and role of the Yugoslav People's Army in the conflicts in Slovenia, Croatia, and Bosnia and Herzegovina. With a view of specific features of each respective conflict, but also a range of shared ones, each of the conflicts is separately analyzed. The war in the breakaway republics of the SFRY was an armed conflict, a *sui generis* conflict including both elements of a civil war, i.e. of an internal conflict, and elements of an international conflict.

The international law does not agree to a violent secession, since it is accomplished by means of war, which is contrary to provisions of the UN Charter and the proclaimed fundamental legal principles.

Key words: the international law of armed conflicts, the Yugoslav People's Army, secession, breakaway, the international humanitarian law, self-determination, the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the Army of Yugoslavia, the International Court of Justice, The Hague Tribunal, the "Tadić case".

Phenomenology of Contemporary Terrorism

Professor *Radoslav Gaćinović*, Ph.D.

In addition to conceptual determination of contemporary terrorism and problems faced by the science along a path to a generally accepted definition of terrorism, the author offers his own definition of terrorism. He addresses in particular the motives of the exponents of contemporary terrorism, arguing that any terrorism has its inner political drive. Based on an analysis of the terms of terrorism, terror and guerilla, the author provides a critical analysis of academic definitions of terrorism, or "as ordered" definitions, by the most renowned authors dealing with terrorism. The international security system faces great challenges as regards how to preserve integral security of population and protect the citizens from political violence – terrorism, which is ever more difficult to control.

Key words: terrorism, terrorist activities, anti-terrorism, terror, guerilla, international community, motives.

Education Profile of Officer Personnel as a Determinant of the Army's Morale

Lieutenant Colonel *Srećko Kuzmanović*, M.A.

An army's morale is affected by many constant and changing situational factors and it is therefore necessary to systemically take a range of adequate measures to ensure its undisrupted functioning. There is a wide range of activities that significantly contribute to successful upholding, application and growth of morale, among which the cognitive component plays an important role. In this connection, an answer has been sought to the question of what knowledge and skills are essential for officer personnel, which are acquired by them during education at the Military Academy and which are prerequisites for successful functioning of the morale of their units, commands and institutions. The scope of the research includes officer personnel's knowledge and skills included in the present syllabus and curriculum as common for all students of the Military Academy in 25 common subjects, the subject-matter of which is presented by 50 items in the Likert-type five-degree evaluation scale used. The research has been done on a sample of 667 officers of all armed services and arms, and of most of services. The research findings are described in detail using the factor analysis.

Key words: morale of the army, officer personnel, education profile, challenges, risks and threats, research findings, factor analysis.

Procurement System and Market Structure with a Special Reference to Defense Industry

Professor *Dragomir Djordjević*, Ph.D.

In given historical conditions, products of defense industry are assigned the character of goods of specific features because of which the production of and trade in these goods must be specially regulated and carried out under strict public control.

The method of direct bargain may be contested but often it cannot be avoided. Rapid advance of science and technology have created situations in which, for procurements costing large amounts of money, it is impossible to meet one or another criterion of competition method. Many goods and services procured by the Government cannot be defined due to changing factors denying the definition, let alone standardization. The direct bargain is aimed at providing the most efficient way to attain maximum benefit for the Government. Meeting this requirement depends on experience, expert skills, reasoning ability and initiative of the personnel involved in different phases of the overall procurement process.

Key words: procurement system, market structure, defense industry, transition, market morphology, armament and military equipment, bilateral monopoly, objectivized price, tolerance margin, gross domestic product, ethnocentrism of consumers, negotiation power, budget resources, public property, direct bargain, competition method, supply.

Modern Psychological Operations of Armed Forces

Major *Milan Miljković*, M.A.

According to NATO documents, psychological operations are sorted to the category of operations for "exerting influence", together with operations of establishing civil-military relations, public information, and information operations. Psychological operations are aimed to change the views and behavior of adversaries, friends and neutral public in a manner adequate for achieving national, political and military objectives of the organizer of the operations. The North Atlantic Alliance has developed a common strategy of psychological, information, and media operations. PSYOPs units in NATO member states' armies have become a part of Response Forces, units that constitute the backbone of the Alliance's forces for military expedition operations. At the General Staff level of the developed countries' armed forces there are special bodies and centers (PSYOPs Centers) through which psychological operations are led, while their accomplishment is assigned to special units – PSYOPs battalions, companies and platoons. These units are manned with specialists of various profiles and equipped with the most sophisticated technical assets.

Key words: psychological operations, psychological-propaganda actions, half-truths, untruths, rumors, influence on views and behavior, target groups, audio-visual aids, "new media".

Doing Military Service in Civil Sector: Can We Do It Another Way?

Colonel *Branko M. Babić*, Ph.D.

The military obligation is a regulated right and duty of every capable citizen of Serbia. Doing the military service is the second phase of the military obligation fulfillment and is carried out in three ways: doing the military service under arms; doing the military service without carrying arms, and, since October 15, 2003, doing the military service in civil sector as specified by the Regulation and the Amendments to the Regula-

tion on Doing the Military Service and by the Instruction on the Enforcement of the Amended Regulation. Conscripts are sent to do their military service to organizations and institutions that are engaged in activities of public interest, financed from the budget, and identified by the decision of the Defense Minister. To exercise his right of doing his military service in civil sector, a conscript has to declare the conscientious objection to doing his military service under arms in order to meet the required criteria as set by the Regulation implying that during his civilian service he performs socially useful work and is trained for the country's defense.

Key words: military obligation, conscientious objection, civil service.

The Army of Serbia's Forces to Contribute to United Nations Peacekeeping Operations

Lieutenant Colonel *Hajradin Radončić*, M.A.

According to a decision of the Parliament, the Republic of Serbia has opted to contribute to UN peacekeeping operations whereby it declared its readiness to cooperate and take part in establishing the world's peace and to assist in humanitarian operations by contributing forces of the Army of Serbia to all peacekeeping operations conducted under the auspices of the United Nations. The paper proposes a new model of forces of the Army of Serbia for contribution to UN peacekeeping operations based on an analysis of the current state and the overall research. The new model would be a foundation for more rapid and better-organized creation of peacekeeping formations of the Army of Serbia from the structures of rapid reaction forces that would be included in Special Forces or some other special formations.

Key words: UN peacekeeping operations, the Army of Serbia, model, joint mechanized battalion.

The Art of Strategy and Force Planning

Henry C. Bartlett, G. Paul Holman, Jr., and Timothy E. Somes

Strategists and force planners deal with a wide array of variables when they formulate national security goals, create strategies, and set future military requirements. A simple model can help the process by focusing on key variables and stressing interactions among them. The paper presents a version of such a model and explains how it can be used by planners and decision makers. Alternative approaches to force planning and their respective strengths and weaknesses are analyzed. The presented "Bartlett" model and various approaches to force planning give rise to a number of questions: Is it possible to modify the model in any way to help in strategic development and force planning? How are the various approaches to force planning related to the presented model? Should one of the approaches dominate the force planning, or can they be melded together to improve decision-making process?

Key words: strategy, national security, national goals, planning.

Victory Is Not Possible; Defeat is Not an Option – U.S., Iraq, and Middle East

Graeme P. *Herd*, Ph.D.

The paper presents approaches in reference to political, economic, cultural and other relations of the United States and the people of Iraq, various religious and ethnic groups – Shiites, Sunnis and Kurds, the existing political parties, insurgency movements from the area of the Middle East and its environments, by an author who is American and whose views of urgent problems and relations are different, transparent and inspiring.

Regarding the stages in the development of a new Iraqi society, the author presents the current U.S. policy towards Iraq and opens prospects leading to eventual defeat, anarchy or creation of a weak Iraqi state unable to govern its territory, to a civil war, ethnic and religious divisions, to paramilitary formations, and up to strengthening of Iraqi democratic structures that, with regard to short-term and medium-term periods and long-term development time limits, may help bring the stability and security to the geopolitical area of the Middle East in contrast to the outburst of terrorism, lawlessness and crime.

The paper outlines the problems deriving from the U.S. policy towards Iraq, including America's inability to identify key reasons of instability in the Middle East. Seeking answers to these and many other questions on the nature of instability in Iraq and the progress achieved so far, the author emphasizes that the military intervention in Iraq has called in question the U.S. strategy of the global war against terrorism and the military doctrine.

Key words: Middle East, U.S. military intervention, Iraq, civil war, ethnic groups, Shiites, Sunnis, Kurds.

R É S U M É S

Réforme de la composante géopolitique de l'emplacement de Serbie

Dr *Dragoljub Sekulović*, colonel, M. *Ljubomir Gigović*, commandant

Position géopolitique pose essentiellement les directives géopolitiques précise, son inclusion dans les domaines économique, politique et de sécurité et de son intégration globale du développement social. Influence immédiate sur l'historique et culturel de la Serbie avait environnement géographique, culturelle, religieuse et historique-géopolitique.

L'article contient une analyse de position géopolitique de la Serbie et sa position dans l'échelle mondiale et régionale des structures géopolitiques. La durée maximale du travail de l'utilisation du potentiel dans le processus de réalisation de l'intégration européenne, la Serbie est activement impliqué à travers initiatives géopolitiques, à l'échelle régionale et mondiale, une construction et d'un développement moderne du trafic conformément à la directive européenne de développement des réseaux de transport.

Mots clé: position géopolitique, intégration européenne, Europe, Balkans, Serbie.

Base juridique de la participation de l'APY dans les guerres sur le territoire de la République Socialiste Fédérative de Yougoslavie

Prof. Dr. *Vladan Jončić*

Passant en revue les événements de Janvier 1991. jusqu'à Décembre 1992. on montre le fait de l'aspect juridique du rôle de l'APY dans les conflits sur le territoire de la Yougoslavie, qui en est à la mesure de violer les règles du droit international.

La question des caractères de conflit est importante pour des raisons de la détermination du statut, le lieu, le rôle de l'APY dans les conflits en Slovénie, en Croatie et en Bosnie-Herzégovine. En ce qui concerne certains détails que comporte chacun des conflits, dans le même temps avec des caractéristiques communes, chacun d'entre eux, en particulier est analysé. Les guerres dans les républiques séparatistes de la République Fédérative Socialiste de Yougoslavie était un conflit armé, que le conflit sui generis dans laquelle il y avait des éléments de la guerre civile, qui est le conflit intérieur, mais aussi les éléments de conflit international.

Sécession violente en droit international n'est pas autorisée, car elle est dérivée par le biais de la guerre, qui est en contradiction avec la Charte des Nations Unies et aux principes juridiques proclamés de base.

Mots clé: droit international des conflits armés, l'Armée populaire yougoslave, sécession, sécessioniste, droit international des droits humains, autodétermination, Cour internationale de Justice, le TPIY, l'affaire "Tadic".

Fénoménologie du terrorisme moderne

Prof. Dr *Radoslav Gaćinović*

En plus de définition terminologique du terrorisme moderne et les problèmes qui sont confrontés à la doctrine sur la route de définition généralement acceptable, l'auteur

propose une définition du terrorisme. Une attention particulière est consacrée aux motifs modernes transporteurs argumentation portée sur terrorisme et par le terrorisme que chacun a une impulsion politique. Basé sur l'étude des notions de terrorisme, de terreur et de guérilla, ont été analysées la critique universitaire de définition du terrorisme et définitions administratives du terrorisme, ou de définitions "de l'ordre," le plus connu des auteurs qui s'occupent de terrorisme. Le système international de sécurité est le défis majeurs en ce qui concerne la façon de préserver une sureté de la population et de protéger les citoyens contre la violence politique - le terrorisme, qui devient de plus en plus difficile à contrôler.

Mots clé: terrorisme, activités terroristes, antiterrorisme, terroriste, guérilla, communauté internationale, motifs.

Education de profil personnel de l'officier comme la déterminant de la morale de l'armée

M. Srecko Kuzmanovic, lieutenant-colonel

Morale de l'Armée dépend de nombreux facteur constants, changeables et de situation, et il est essentiel d'entreprendre une série de mesures adéquates pour assurer le fonctionnement sans entraves. Il existe un large éventail d'activités qui influence de manière significative avec succès à la maintenance, la mise en œuvre et le développement de la moralité et la composante cognitive occupe une place importante. En ce qui concerne les tentatives pour arriver à répondre à la question, qui sont à la connaissance et l'art nécessaire aux cadres officier, qu'ils arrivent au cours de formation sur l'Académie militaire représentent une condition préalable de fonctionnement de la moralité de leurs unités, des commandes ou des institutions. Le thème de la recherche et la connaissance sont les arts personnel officiers qui sont en vigueur et programme curriculum commun à tous les étudiants des académies militaires qui sont exprimées avec 25 objets, dont les installations étude présentée avec 50 points dans échelle pentagonale de l'évaluations de Likert type. Les recherches ont été effectuées sur un échantillon de 667 fonctionnaires de toutes sortes, la plupart des familles et des services. Les résultats de la recherche sont décrites en détail à l'aide de factor analysis.

Mots clé: morale de l'armée, personnel officier, profil d'enseignement, défis, risques et menaces, résultats de la recherche, factor analysis.

Obtenir le système et la structure de marché avec un accent particulier sur l'industrie de défense

Prof. Dr. Dragomir Djordjevic

Dans l'histoire, les produits de l'industrie de défense ont le caractère de la marchandise avec des propriétés spécifiques pour lesquelles leur production et leur commerce doivent être réglementés et d'acquérir séparément sous un strict contrôle social.

On peut mettre en question la méthode du traité défi immédiat mais on ne le peut souvent éviter. Progrès rapides de la science et la technologie a créé une situation dans laqu-

elle, pour l'achat de grandes quantités de sommes d'argent, nous ne pourrions pas satisfaire le critère soit la méthode d'appel d'offres. De nombreux éléments (actifs) ou les services achetés par le gouvernement ne peuvent pas être définies en raison de facteurs variables qui ne permettent pas de définir, et encore moins de permettre une uniformisation.

L'objectif d'un impact immédiat, ainsi que des appels d'offres, est d'assurer la voie la plus efficace pour atteindre le maximum d'avantages pour le gouvernement. Le respect de cette obligation dépend de l'expérience, l'expertise, des compétences dans le raisonnement et dans l'initiative du personnel qui est impliquée dans différentes phases de l'ensemble du processus de mise en œuvre de la passation des marchés.

Mots clé: système de passation des marchés, structure des marchés, industrie de la défense, transition, morphologie des marchés d'armes et de matériel militaire, monopole bilatéral, prix objectivisé, marge de tolérance, produit intérieur brut, ethnocentrisme consommateurs, pouvoir de négociation, fonds budgétaires, bien public, méthode des offres de l'approvisionnement.

Opérations psychologiques modernes des forces armées

M. Milan Miljković, commandant

Selon les documents de l'OTAN, une des opérations psychologiques classée dans la catégorie des opérations de "mauvaise influence", en collaboration avec opérations pour l'établissement de relations civilo-militaires, est de l'information et les opérations d'information. Le but des opérations psychologiques est d'influencer le changement dans les attitudes et le comportement des adversaires, les amis et neutre public d'une manière qui correspond à un groupe national, politique et militaire des objectifs des organisateurs des opérations. Dans Alliance North-atlantique, on a fait une stratégie commune pour opérations psychologique, d'information et des médias. PSIOP unités dans les armées des pays de l'OTAN font partie de la puissance pour une réponse ; ce sont les unités qui représentent l'épine dorsale des forces en "détails" pour un expéditionnaire et exécutant des opérations militaires. Les forces armées des pays développés, au niveau d'Etat-major général il existent des institutions spécialisées et qui sont gérés par des opérations psychologiques (PSIOP Centers) ; une réalisation a lieu grâce à l'unité - bataillon, brigade et les lignes de PSIOP. Le personnel de l'unité est complété par les experts de différents profils et équipés des moyens techniques sophistiqués très avancés.

Mots clé: opérations psychologiques, activité de propagande psychologique, semi-vérité, mensonges, rumeurs, influence sur les attitudes et le comportement, groupe cible, "nouveaux médias".

Le service militaire en service civil: Pouvons-nous autrement?

Dr Branko Babic, le colonel

Le service militaire est stipulé dans le droit et le devoir de tout citoyen de la Serbie de le faire. Le service militaire est la deuxième phase de la réalisation de ses fonctions militaires, menées de trois façons: le service militaire sous armes, le service militaire sans armes, et à partir du 15 Octobre 2003, le service militaire dans la fonction publi-

que, qui est réglementée en détail par la loi sur les changements et l'exercice des fonctions militaires et des instructions sur la mise en œuvre des dispositions de ce décret avec les modifications et amendements. Les recrues sont de pointage pour servir le service militaire dans les organismes et les institutions qui traitent de des missions de l'intérêt général, qui sont financées par le budget et que sa solution est nommé par le ministre de la défense. Pour bénéficier de conscription dans la fonction publique on doit faire déclaration de conscience au service militaire avec des armes de service, afin de répondre aux critères fixés par décret, qui comprennent que, au cours de la fonction publique s'acquitte de travail socialement utile, et que le recru est entraîné pour la défense du pays.

Mots clé : conscription, objection de conscience de la fonction publique.

Forces de l'Armée de Serbie pour la participation à des opérations de paix des Nations Unies – modèle

Hajradin Radončić, lieutenant-colonel

La République de Serbie, par la décision de l'Assemblée, a opté pour la participation aux opérations de maintien de la paix des Nations unies, avec les pays qui ont souligné leur volonté de coopérer à l'instauration de la paix dans le monde et à fournir une assistance dans la réalisation des opérations humanitaires par le biais de la participation des forces de l'armée de la Serbie dans toutes les opérations de maintien de la paix sous l'égide de l'ONU. Le document a proposé un nouveau modèle de la force de l'Armée de Serbie-la participation de l'ONU dans les opérations de maintien de la paix fondée sur l'étude de la situation actuelle dans ce domaine et le montant total de la recherche. Le nouveau modèle sera la base pour accélérer la formation et organisation de la composition de l'armée de maintien de la paix dans les forces serbes pour la réaction rapide qui serait dans le cadre des forces spéciales ou d'autres structure particulière.

Mots clé: Opérations de maintien de la paix de l'ONU, Armée de Serbie, modèle, bataillon mécanisé

L'art de stratégie de développement et de planification de puissance

Henri K. Bartlet, M. Pol Holman Junior et Timoti E. Samz

Stratèges et Organismes de les forces sont occupés par un large éventail de variables quand il faut formuler la sécurité nationale objective, de créer des stratégies et la mise en place d'exigences militaires pour l'avenir. Un modèle simple peut aider ce processus de se concentrer sur les variables clés et en mettant l'accent sur leur activité. Le document proposé montre une version de ces modèles et discute de la façon dont il peut être utilisé par ceux qui sont engagés dans la planification et de décision d'emploi des forces.

Y sont analysées d'autres approches de la planification des pouvoirs et de leurs avantages et des inconvénients. Sur la base du modèle "Bartlet," et les différentes ap-

proche de la planification de pouvoirs imposées aux questions suivantes: s'il est possible modification en vue de faciliter modèle de stratégie de développement et de planification des forces, et de la façon dont différentes approches de la planification de compétences en matière de modèle affiché, si certaines des approches qui devrait être dominé par la processus de planification de la force ou devrait être intégrés ensemble en un seul entier de processus avancé de décision.

Mots clé : stratégie, sécurité nationale, objectifs nationaux, planification.

La victoire n'est pas possible, la défaite n'est pas option: États-Unis, Irak, Moyen-Orient

Dr P. Herd Grem

Le document a été présenté en ce qui concerne les approches politiques, économiques, culturels et autres relations et le peuple nord-américain en Irak, les différents groupes religieux et ethniques – Shias, Sunis et Kurdes, les partis politiques, des mouvements rebelles sur le territoire du Moyen-Orient et de son environnement; l'auteur est Américain dont les vues sur les questions brûlantes des relations internationales et une autre, transparente et pleines d'inspiration.

Étant donné les étapes de l'élaboration d'une nouvelle société iraquienne auteur définit la politique actuelle des États-Unis vers l'Irak, qui ouvre des possibilités qui conduisent à la défaite, à l'anarchie ou la naissance de la faiblesse de pays iraquien incapable de mettre en œuvre le gouvernement sur son propre territoire, la guerre civile, ethnique et religieuse division, à des formations paramilitaires Renforcement de la démocratie politique iraquien structure que, compte tenu de la courte et moyenne durée et de développement à long terme de la mai espace géopolitique que le Moyen-Orient n'a stable, sûr - par opposition à une explosion du terrorisme, l'anarchie et la criminalité.

Le document a indiqué les problèmes dans le cadre de la politique américaine vers l'Irak, ou de l'incapacité de l'Amérique afin d'identifier les principales causes d'instabilité au Moyen-Orient.

Trouver les réponses à ces questions et à beaucoup d'autres questions de la nature de l'instabilité en Irak et les progrès atteints jusqu'à présent le fait que l'intervention militaire en Irak a remis en question la stratégie américaine de guerre globale contre le terrorisme et de la doctrine militaire.

Mots clé: le Moyen-Orient, intervention militaire américaine, Irak, guerre civile, groupes ethniques, Shias, Sunis, Kurdes

ZUSAMMENFASSUNGEN

Die europäische Komponente der geopolitischen Lage Serbiens

Dr. *Dragoljub* Sekulović, Oberst; Dr. *Ljubomir* Gigović, Major

Durch die geopolitische Lage sind die geopolitischen Richtlinien eines Landes, seine Einbindung in die wirtschaftlichen, politischen und Sicherheitsintegrationen und seine gesamte gesellschaftliche Entwicklung erheblich bedingt. Das geographische, kultur-religiöse und historisch-geopolitische Umfeld hatte einen unmittelbaren Einfluss auf die geschichtliche und kulturelle Entwicklung Serbiens.

Die Arbeit beinhaltet eine Analyse der geopolitischen Lage Serbiens und seiner Position in den globalen und regionalen geopolitischen Strukturen. Um die geopolitischen Potentiale im Zuge der europäischen Integration maximal zu nutzen, ist Serbien durch die geopolitischen Initiativen auf der globalen und regionalen Ebene aktiv engagiert und der Bau und die Entwicklung eines modernen Verkehrsnetzes ist im Einklang mit den europäischen Richtlinien der Entwicklung des paneuropäischen Transportnetzes.

Stichwörter: geopolitische Lage, europäische Integrationen, Europa, Balkan, Serbien.

Rechtliche Grundlagen der Teilnahme der jugoslawischen Volksarmee (JVA) in den Kriegen 1990–1991 in der SFRJ (Sozialistische Föderative Republik Jugoslawien)

Prof. Dr. *Vladan* Jončić

Mit einem Überblick auf die Ereignisse von Januar 1991 bis Dezember 1992 wurde auf den rechtlichen Aspekt der Rolle der JVA in den Konflikten in SFRJ hingewiesen und dargestellt, wer und in welcher Masse gegen die Regelungen des Völkerrechts verstossen hat.

Die Frage des Charakters der Konflikte ist bedeutend für die Feststellung des Status, der Lage, der Position und der Rolle der JVA in den Konflikten in Slowenien, Kroatien und Bosnien und Herzegowina. In Betracht der Besonderheiten, die jeder Konflikt mit sich trägt, aber auch gleichzeitig bestehender gemeinsamer Eigenschaften, wurde jeder Konflikt einzeln behandelt. Der Krieg in den abgespaltenen Republiken der SFRJ war ein bewaffneter Konflikt, bzw. ein sui generis Konflikt in dem es auch Elemente des Bürgerkriegs bzw. internen Konfliktes und Elemente des internationalen Konfliktes gab.

Die gewaltsame Sezession ist nach dem Völkerrecht nicht zulässig, weil sie durch den Krieg erreicht wurde, was im Gegensatz zu der VN-Charta und den proklamierten rechtlichen Grundsätzen steht.

Stichwörter: das Völkerrecht der bewaffneten Konflikte, Jugoslawische Volksarmee, Sezession, Abspaltung, Internationales humanitäres Recht, Selbstbestimmung, SFRJ, Jugoslawische Armee, Internationaler Gerichtshof, Haager Tribunal.

PHÄNOMENOLOGIE DES GEGENWÄRTIGEN TERRORISMUS

Prof. Dr. *Radoslav Gaćinović*

Ausser der Begriffsbestimmung des gegenwärtigen Terrorismus und der Probleme, mit denen sich die Wissenschaft auf dem Weg zu einer allgemein akzeptierten Definition auseinandersetzen muss, bietet der Autor auch seine Definition des Terrorismus in seiner Arbeit an. Besondere Aufmerksamkeit schenkt man den Motiven der Träger des gegenwärtigen Terrorismus mit dem Argument, dass jeder Terrorismus eine internen politische Anregung hat. Aufgrund der Analyse der Begriffe Terrorismus, Terror und Guerilla, betrachtet man kritisch die akademischen und administrativen Definitionen des Terrorismus, oder die Definitionen „nach Befehl“ der bekanntesten Autoren, die sich mit Terrorismus befassen. Das internationale System der Sicherheit steht vor grossen Herausforderungen im Hinblick darauf, wie die integrale Sicherheit der Bevölkerung gewahrt werden soll und wie man die Bürger vor der politischen Gewalt – dem zunehmend schwer kontrollierbaren Terrorismus schützt.

Stichwörter: Terrorismus, terroristische Aktivitäten, Antiterrorismus, Terror, Guerilla, internationale Gemeinschaft, Motive

Ausbildungsprofil der Offiziere als Determinante der Moral der Streitkräfte

Mag. *Srećko Kuzmanović*, OTL

Die Moral der Streitkräfte hängt von vielen konstanten und veränderlichen situativen Faktoren ab. Deshalb ist es notwendig, eine Reihe entsprechender Massnahmen zu treffen, um ihre ungestörte Funktion zu sichern. Es besteht eine ganze Reihe von Aktivitäten, die auf eine erfolgreiche Erhaltung, Anwendung und Entwicklung der Moral Einfluss nehmen und die kognitive Komponente hat einen bedeutenden Platz. In diesem Zusammenhang versuchte man, zu einer Antwort zu gelangen, welche Kenntnisse und Fertigkeiten, die bei der Ausbildung an der Militärakademie erzielt werden, für das Offizierspersonal notwendig sind und zugleich eine Voraussetzung einer erfolgreichen Moral in den Verbänden, Kommandos und Institutionen darstellen. Der Forschungsgegenstand sind Kenntnisse und Fertigkeiten des Offizierspersonals, die im bestehenden Unterrichtsprogramm an der Militärakademie für alle Studenten gleich sind, wiedergegeben durch 25 gemeinsame Unterrichtsfächer, dessen Lerninhalte mit 50 Item an der fünfstufigen Skala der Einschätzung nach dem Typ von Likert dargestellt sind. Die Forschung wurde am Muster von 667 Offizi-

eren aus sämtlichen Teilstreitkräften, Waffengattungen und den meisten Diensten durchgeführt. Das Forschungsergebniss ist im Detail unter Anwendung der Faktorenanalyse beschrieben worden.

Stichwörter: Moral der Streitkräfte, Offizierspersonal, Ausbildungsprofil, Herausforderungen, Risiken und Bedrohungen, Forschungsergebniss, Faktorenanalyse.

Beschaffungssystem und die marktstruktur mit besonderem rückblick auf die rüstungsindustrie

Prof. Dr. *Dragomir Djordjević*

In den gegebenen historischen Umständen haben die Produkte der Rüstungsindustrie einen Warencharakter mit besonderen Merkmalen, weshalb ihre Herstellung und Umsatz gesondert geregelt und unter einer strengen gesellschaftlichen Kontrolle durchgeführt wird.

Die Methode der unmittelbaren Einigung kann bestritten werden, aber oft lässt sie sich nicht vermeiden. Der rasche Fortschritt der Wissenschaft und Technologie hat Situationen geschaffen, in denen es nicht möglich ist, bei Beschaffungen mit grossen Geldsummen das eine oder das andere Kriterium der Wettbewerbsmethode zu erfüllen. Viele Gegenstände (Mittel) oder Leistungen, die von der Regierung Beschaffen werden, können wegen ihrer veränderlichen Faktoren nicht definiert werden. Diese Faktoren behindern jedoch die Definierung, geschweige denn die Standardisierung.

Das Ziel der unmittelbaren Einigung ist, wie beim Wettbewerb, die Sicherung eines höchst wirksamen Weges zur Erzielung des grössten Nutzen für die Regierung. Die Erfüllung dieser Forderung hängt von der Erfahrung, Sachverständigung, Urteilskraft und Initiative des Personals ab, das in unterschiedlichen Phasen der Beschaffung engagiert ist.

Stichwörter: Beschaffungssystem, Marktstruktur, Rüstungsindustrie, Transition, Morphologie des Marktes, Rüstung und Ausstattung, bilateraler Monopol, objektiver Preis, Marge, Bruttoinlandsprodukt, Ethnizentrismus der Verbraucher, Verhandlungskraft, Haushaltsmittel, öffentliches Gut, unmittelbare Einigung, Wettbewerbsmethode, Beschaffung.

Moderne psychologische einsätze der streitkräfte

Mag. *Milan Miljković*, Major

In den NATO-Dokumenten werden psychologische Einsätze der Kategorie „Einflussnahme“ zugeordnet, zusammen mit den Einsätzen zur Herstellung der zivil-militärischen Beziehungen, Öffentlichkeitsarbeit und Informationseinsätzen. Das Ziel der psychologischen Einsätze ist der Einfluss auf die Einstellung- und Verhaltensänderung beim Gegner, den Freunden und der neutralen Öffentlichkeit auf die Art und Weise, die der Erfüllung nationaler, politischer und

militärischer Ziele des Einsatzorganisations entspricht. Im Nordatlantischen Pakt hat man eine gemeinsame Strategie für psychologische, Informations- und Medieneinsätze verfasst. PSYOP Einheiten in den Streitkräften der NATO-Mitgliedstaaten sind ein Teil der Eingreiftruppen, der Verbände, die das Kernstück der „Allianz“ für die militärischen Expeditionseinsätze darstellen. In den Streitkräften der entwickelten Staaten gibt es im Generalstab spezialisierte Organe und Zentren, durch die man die psychologischen Einsätze führt (PSYOP Zentren) und die Durchführung erfolgt über spezielle Verbände - Bataillons, Kompanien und Züge für PSYOP. Die Einheiten sind mit Fachleuten unterschiedlicher Profile besetzt und mit modernsten technischen Mitteln ausgestattet.

Stichwörter: psychologische Einsätze, psychologische Wirkung und Propaganda, Halbwahrheiten, Unwahrheiten, Gerede, Einfluss auf die Einstellung und das Verhalten, Zielgruppen, audio-visuelle Mittel „neue Medien“.

Wehrpflicht im zivildienst: können wir anders?

Dr. *Branko M. Babić*, Oberst

Die Wehrpflicht ist das vorgeschriebene Recht und Pflicht jedes fähigen Bürgers von Serbien. Der Grundwehrdienst ist die zweite Phase der Durchführung der Wehrpflicht und wird auf drei Arten abgeleistet: Wehrdienst mit Waffen, Wehrdienst ohne Waffen und Zivildienst seit dem 15. Oktober 2003, was im Detail in der Verordnung und in den Änderungen der Verordnung über die Leistung der Wehrpflicht und in den Richtlinien zur Durchführung der Bestimmungen der Verordnung mit den Änderungen und Ergänzungen geregelt ist. Rekruten werden zum Wehrdienst entsandt in Organisationen und Institutionen, die Tätigkeiten von allgemeinem Interesse betreiben, die aus dem Haushalt finanziert werden und die der Verteidigungsminister in seiner Weisung genannt hat. Um das Recht auf den Zivildienst wahrzunehmen, muss der Rekrut aus gewissensgründen eine Erklärung für die Verweigerung des Wehrdienstes mit Waffen vorlegen. Damit sind die in der Verordnung vorgeschriebenen Kriterien erfüllt. Diese Kriterien sehen vor, dass der Wehrpflichtige während des Zivildienstes eine gesellschaftlich nützliche Arbeit verrichtet und dass er für die Verteidigung des Landes ausgebildet wird.

Stichwörter: Wehrpflicht, Kriegsdienstverweigerung aus gewissensgründen, Zivildienst.

Die Kräfte der sk von Serbien zur Teilnahme an den Vn-Friedenseinsätzen

Mag. *Hajradin Radončić*, OTL

Republik Serbien hat sich mit einem Beschluss des Parlaments für die Teilnahme an den VN-Friedenseinsätzen entschieden. Damit hat es seine Bereitschaft erklärt, bei der Herstellung des Friedens in der Welt mitzuwirken

und den humanitären Einsätzen Unterstützung zu geben, indem die Verbände der Streitkräfte Serbiens in sämtlichen VN-geführten Friedenseinsätzen engagiert werden. In der Arbeit wurde ein neues Modell der Streitkräfte von Serbien für die Teilnahme in den VN-Auslandseinsätzen vorgeschlagen. Dieser Vorschlag wurde anhand einer Analyse der aktuellen Lage in diesem Bereich und der gesamten Forschung erstellt. Das neue Modell würde eine Grundlage für eine raschere und besser organisierte Aufstellung der Friedensverbände der SK Serbiens als schnelle Eingreifkräfte im Rahmen der Spezialkräfte und anderer Spezialverbände darstellen.

Stichwörter: VN-Friedenseinsätze, Streitkräfte von Serbien, Modell, Streitkräfte-mechanisertes Bataillon.

Die fertigkeit zur verfassung von strategien und streitkräfteplanung

Henry K. Bartlett, Mr. Paul Holman Junior und Timothy E. Sams

Die Strategen und Planer der Streitkräfte befassen sich mit einem Spektrum von Variablen, wenn sie die Ziele der nationalen Sicherheit setzen, die Strategien verfassen und militärische Forderungen für die Zukunft stellen. Ein einfaches Modell kann diesen Prozess unterstützen und zwar durch das Fokussieren auf die wesentlichen Variablen und durch die Hervorhebung ihrer gegenseitigen Wirkung. In der Arbeit wurde eine Version des Modells vorgestellt und erklärt, wie es von denjenigen benutzt werden kann, die für das Planen zuständig sind und Entscheidungen treffen.

Es wurden alternative Zugänge der Streitkräfteplanung analysiert, ihre Vor- und Nachteile. Im Hinblick auf das dargestellte Modell „Bartlett“ und die unterschiedlichen Planungszugänge werden Fragen aufgeworfen: Ist eine Modifizierung zur einfacheren Entwicklung der Strategie und der Streitkräfteplanung möglich; In welcher Beziehung stehen die unterschiedlichen Zugänge zur Streitkräfteplanung zu dem präsentierten Modell; Soll einer der Zugänge im Planungsprozess der Streitkräfte dominant sein oder sollen alle zusammen ganzheitlich integriert werden, um den Entscheidungsprozess zu fördern.

Stichwörter: Strategie, nationale Sicherheit, nationale Zielsetzungen, Planung.

Ser sieg ist unmöglich, die niederlage ist keine option – USA, Irak und der Mittlere Osten

Dr. Greyem P. Herd

In der Arbeit sind Betrachtungen geäußert worden mit Rücksicht auf die politischen, wirtschaftlichen, kulturellen und anderen Beziehungen der USA und des irakischen Volkes, auf die unterschiedlichen religiösen und ethnischen

Gruppen – Schiiten, Sunniten und Kurden, auf bestehende politische Parteien, rebellische Bewegungen im Raum des Mittleren und dessen Umkreis, auf den Autor, der Amerikaner ist und dessen Standpunkt zu den brennenden internationalen Problemen und Beziehungen anders, transparent und inspirativ ist.

Ausgehend von den Entwicklungsetappen der neuen irakischen Gesellschaft, präsentiert der Autor die aktuelle amerikanische Politik zu Irak, bzw. er bietet Möglichkeiten, die zur Niederlage, Anarchie oder der Entstehung eines schwachen irakischen Staates führen, der unfähig ist, die Macht auf seinem Territorium auszuüben, Möglichkeiten, die in den Bürgerkrieg, zu ethnischen und religiösen Spaltungen, paramilitärischen Verbänden führen bis hin zur Förderung der irakischen politischen demokratischen Strukturen. Diese Strukturen können im Hinblick auf die kurzfristigen, mittelfristigen und langfristigen Entwicklungsperioden und im Gegensatz zur Explosion des Terrorismus, der Gesetzlosigkeit und des Kriminalität den geopolitischen Raum des Mittleren Osten stabil und sicher machen.

In der Arbeit werden Probleme angedeutet im Zusammenhang mit der amerikanischen Politik zu Irak, bzw. die fehlende Möglichkeit Amerikas die entscheidenden Gründe der Instabilität im Mittleren Osten zu identifizieren.

Auf der Suche nach der Antwort auf diese und viele andere Fragen des Instabilitätscharakters im Irak und des bislang erreichten Fortschritts, hebt der Autor hervor, dass der militärische Eingriff im Irak die amerikanische Strategie des globalen Krieges gegen den Terrorismus und die Militärdoktrin in Frage gestellt hat.

Stichwörter: Nahost, amerikanischer Militäreingriff, Irak, Bürgerkrieg, ethnische Gruppe, Schiiten, Sunniten, Kurden.

РЕЗЮМЕ

Европейский компонент геополитического положения Сербии

Д-р *Драголюб Секулович*, полковник, д-р *Любомир Гигович*, майор

Геополитическое положение страны существенно влияет на ее геополитическую политику, интеграцию в экономические и политические ассоциации, обеспечивающие ее безопасность, и целиком и полностью отражает путь ее развития.

В целом все исторические и культурные факторы, под влиянием которых развивалось сербское государство, непосредственно связаны с географическим, культурно-религиозным и историко-геополитическим регионом, в котором расположено сербское государство.

В данной статье проанализированы: геополитическое положение Сербии и ее место в глобальных и региональных геополитических структурах. Республика Сербия, в целях максимального использования ее геополитических потенциалов, принимает активное участие в процессе реализации европейских интеграций путем геополитических инициатив на региональном и глобальном уровнях, учитывая при этом строительство современной инфраструктурной сети в соответствии с требованиями развития панъевропейской трассы.

Ключевые слова: геополитическое положение, европейские интеграции, Европа, Балакины, Сербия.

Правовые основы участия ЮНА в войнах 1990–1991 г.г. на территории СФРЮ

Проф. д-р. *Владан Йончич*

В обзоре событий, произошедших на территории СФРЮ с января 1991 года по декабрь 1992 года, указано на правовой аспект роли ЮНА в столкновениях, кто и в какой мере нарушал правила международного права.

При определении статуса, положения, места и роли ЮНА в событиях в Словении, Хорватии, Боснии и Герцеговине значительную роль играет характер столкновений. Все столкновения проанализированы отдельно с учетом специфических черт и общих характеристик. Войны в отделившихся республиках СФРЮ были вооруженными столкновениями, т.е. *suī generis* конфликтами, в которых присутствовали и элементы гражданской войны, т.е. внутренних столкновений и элементы международных столкновений.

Международным правом запрещена насильственная сецессия, так как она происходит в результате военных действий, что противоречит Уставу ООН и провозглашенным основным правовым началам.

Ключевые слова: международное право вооруженных столкновений, Югославская народная армия, сецессия, отцепление, международное гуманитарное право, самоопределение, СФРЮ, Армия Югославии, Международный суд правды, Гаагский трибунал, случай „Тадич“.

Феноменология современного терроризма

Проф. д-р. *Радослав* Гачинович

Кроме определения понятия современный терроризм и проблем, с которыми сталкивается наука на пути к принятию общепринятого определения, автор предлагает собственное определение понятия терроризм. Особое внимание посвящено мотивам современных террористов и аргументировано тем, что любое проявление терроризма инициировано внутренним политическим толчком. На основании анализа определений терроризма, террора и герильи критически анализированы академические и административные определения понятия терроризм или определений, данных известными авторами, занимающимися вопросами терроризма, „по приказу“. Перед международной системой безопасности стоят огромные по своей важности задачи, если учесть, что необходимо обеспечить интегральную безопасность населения и защитить граждан от политического насилия – терроризма, который становится все труднее контролировать.

Ключевые слова: терроризм, террористическая деятельность, антитерроризм, террор, герилья, международный союз, мотивы.

Образовательный профиль офицерских кадров, как детерминант морали армии

Кандидат наук *Сречко* Кузманович, подполковник

Мораль армии зависит от множества постоянных и переменных ситуационных факторов, поэтому необходимо систематически принимать ряд адекватных мер, которые бы помогли обеспечить беспрепятственное функционирование армии. Существует ряд мероприятий, которые весьма влияют на успешное поддержание, применение и развитие морали, в котором познавательный компонент играет важную роль. Именно поэтому и пытались найти ответ на вопрос: какие знания и навыки необходимы получить во время учебы в Военной академии офицерам, которые бы могли послужить предпосылкой для успешного поддержания морали в вверенных им подразделениях, объединениях и учреждениях.

Предмет изучения – формирование и развитие знаний и навыков в результате изучения 25 общих учебных предметов, которые в соответствии с существующим учебным планом и программой едины для всех курсантов Военной академии, их уровень оценивается 50 показателями пятибалльной шкалы Лайкерта. Изучение проводилось на основании данных, полученных от 667 офицеров всех типов и ро-

дов войск, собираемых на протяжении всего срока службы. Результаты изучения детально описаны с помощью факторного анализа.

Ключевые слова: мораль армии, офицерские кадры, образовательный профиль, вызовы, риски и угрозы, результаты изучения, факторный анализ.

Система покупок и рыночная структура с отдельным обзором оборонной промышленности

Проф. д-р. *Драгомир* Джорджевич

В нынешних исторических условиях продукция, выпускаемая оборонной промышленностью, носит характер товаров, обладающих специфическими свойствами, поэтому общественность должна строго регулировать и контролировать их производство и оборот.

Метод прямой сделки можно оспаривать, но, зачастую, его невозможно избежать. Ускоренные темпы развития науки и технологий создали ситуации, когда продукция, на приобретение которой выделяются огромные суммы, не удовлетворяет один из нескольких критериев метода аукционов. Многие товары (средства) или услуги, приобретаемые Правительством, из-за переменчивых факторов невозможно классифицировать, а тем более стандартизировать. Цель прямой сделки, так же как и торгов - обеспечить самый эффективный путь получения Правительством наивысшей выгоды. Выполнение этого требования зависит от опыта, профессионализма, рассудительности и инициативности персонала, привлеченного к процессу осуществления сделки в ее различных фазах.

Ключевые слова: система приобретения, рыночная структура, оборонная промышленность, переход, морфология рынка, оружие и военное оборудование, билатеральная монополия, объективизированная стоимость, маржа терпимости, брутто отечественная продукция, этноцентризм потребителя, переговорная сила, бюджетные средства, общественное имущество, прямая сделка, метод торгов, снабжение.

Современные психологические операции вооруженных сил

Кандидат наук *Милан* Милькович, майор

По документам НАТО психологические операции входят в категорию операций по „оказанию давления“ вместе с операциями по установлению гражданско-военных отношений, массовой информированности и информационными операциями. Цель психологических операций – оказать влияние на изменение позиций и поведение противника, приятелей и нейтральной общественности способами, которые, по мнению организаторов операций, необходимы для достижения национальных, политических и военных целей. В Североатлантическом союзе выработана общая стратегия проведения психологических, информационных и медийных операций. Подразделения ПСИОП армий стран НАТО стали частью Сил реаги-

рования, формирований, представляющих стержень сил «альянса», предназначенных для экспедиционных военных операций. Армии развитых стран на уровне Генералштабов имеют специальные органы и центры, которые руководят психологическими операциями (ПСИОП центры), а осуществляются они силами специальных подразделений – батальонов, рот и взводов, выделенных в распоряжение ПСИОП. Кадры этих подразделений являются специалистами различного профиля, оснащенные современнейшими техническими средствами.

Ключевые слова: психологические операции, психологическо-пропагандистская деятельность, полуправда, неправда, слухи, влияние на позиции и поведение, целевые группы, аудиовизуальные средства, „новые медиа“.

Военная служба – гражданская альтернативная служба: сможем ли по другому?

Д-р. Бранко М. Бабич, полковник

Воинская обязанность – это конституционное право и обязанность каждого дееспособного гражданина Сербии. Военная служба – это вторая фаза реализации воинской обязанности и существует три разновидности ее прохождения: прохождение службы с оружием, прохождение службы без оружия и, с 15 октября 2003 года, прохождение службы в гражданской альтернативной службе. Все это детально утверждено в Постановлении и изменениях Постановления о прохождении военной службы и Инструкциях о выполнении положений Постановления с изменениями и дополнениями. Призывников посылают служить в организации и учреждения, деятельность которых в общих интересах, финансируется из бюджета и, список которых своим решением утвердил министр обороны. Для того, чтобы призывник воспользовался своим правом и отслужил военный срок в гражданской альтернативной службе, он должен обосновать свой отказ от прохождения военной службы с оружием, который бы удовлетворил критерии, утвержденные в Постановлении, которые подразумевают, что во время прохождения службы в гражданских учреждениях призывник должен заниматься общественно-полезным трудом и исполнять свой гражданский долг перед страной.

Ключевые слова: воинская обязанность, заявление о замене военной службы альтернативной, гражданская служба.

Армия Сербии за участие в миротворческих операциях организации объединенных наций

Кандидат наук Хайрадин Радончич, подполковник

По решению Скупщины Республика Сербия согласилась участвовать в миротворческих операциях ООН, таким образом выразив готовность к сотрудничеству и участию во всех миротворческих операциях под эгидой ООН по восстановлению мира во всем мире, оказанию помощи в реализации гуманитарных операций подразделений Армии Сербии. В этой работе автор предложил новую модель

сил Армии Сербии, которые могли бы принимать участие в миротворческих операциях ООН, созданную на основании анализа нынешнего состояния в этой области и результатов проведенного изучения. Новая модель могла бы стать основой для ускоренной и более четкой организации формирования миротворческих подразделений Армии Сербии из подразделений быстрого реагирования, которые бы входили в состав специальных сил или каких-либо иных сил специального назначения.

Ключевые слова: миротворческие операции ООН, Армия Сербии, модель, объединенный механизированный батальон.

Искусство креации стратегии и планирования силы

Генри К. Бартлет, Г. Пол Холман младший и Тимоти Е. Самз

Стратеги и плановики при формулировке целей национальной безопасности, разработке стратегии и выдвижении военных требований к будущему обрабатывают широкий спектр вариантов. В процессе обработки сможет помочь простая модель, если сфокусироваться на ключевые варианты и их взаимодействие. В работе показана одна версия такой модели и даны объяснения, каким образом ее могут использовать люди, занимающиеся планированием и принимающие решения. Дан анализ альтернативных подходов к планированию сил, их преимуществ и недостатков. На основании модели «Бартлет» и различных подходов к планированию силы пытаются ответить на возникающие вопросы: возможно ли для облегчения развития стратегии и планирования силы модифицировать модели; каким образом различные подходы к планированию силы соотносятся с показанной моделью; в процессе планирования силы должен ли доминировать какой-либо один подход или они должны быть интегрированы в единое целое для совершенствования процесса принятия решения.

Ключевые слова: стратегия, национальная безопасность, национальные цели, планирование.

Победа невозможна, поражение – не вариант: США, Ирак и Средний восток

Д-р. Грейэм П. Херд

В работе, автор которой американец, описываются его взгляды на отношение, иное, прозрачное и инспиративное к горячим международным проблемам с учетом политических, экономических, культурных и иных отношений между США и народами Ирака, различных религиозных и этнических групп – шиитов, суннитов и курдов, существующих политических партий, повстанческих движений, существующих на территории стран Среднего востока и окружающих стран.

Автор описывает актуальную американскую политику по отношению к Ираку, учитывая этапы развития нового иракского общества. Он предлагает рассмотреть возможности, ведущие и к поражению, анархии или рождению слабого иракского государства, которое не в состоянии установить власть на своей территории, к гра-

жданской войне, этническим и религиозным разделам, созданию паравоенных формирований и к укреплению иракских политических демократических структур, которые в краткосрочный, среднесрочный периоды, да и долгосрочные периоды развития смогут геополитическое пространство Среднего востока превратить в стабильное, безопасное наперекор вспышке терроризма, беззакония и криминала.

В работе обозначены проблемы, связанные с американской политикой по отношению к Ираку, неспособность Америки идентифицировать ключевые причины нестабильности на Среднем Востоке. Пытаясь найти ответ на этот и множество других вопросов о природе нестабильности в Ираке и прогресса, достигнутого до сего времени, автор подчеркивает, что военная интервенция в Ираке поставила под вопрос американскую стратегию глобальной войны против терроризма и ее военную доктрину.

Ключевые слова: Ближний восток, американская военная интервенция, Ирак, гражданская война, этнические группы, шииты, сунниты, курды.

У ВОЈНОМ ДЕЛУ 2/2008 на страни 128:

– у 15. реду, уместо „... Војног опитног центра ...“, треба да пише „... Војнотехничког института;“

– у 27. реду, уместо „... познати и признати тенк Т-84...“, треба да пише „... познати и признати тенк М-84...“.

Позивамо Вас да својим текстовима у часопису „Војно дело“ допринесете расветљавању проблема безбедности у свету и региону, а посебно бројних аспеката безбедности и одбране Републике Србије.

Теоријским приступом тумачењу нових изазова, ризика и претњи, у контексту дубине и темпа глобализацијских промена, треба да се створи шири сазнајни оквир за поимање безбедносних феномена у савременом добу, те специфичних проблема рата, ратне вештине и војне науке.

Процес транзиције нашег друштва, унутар тих глобалних тенденција, оптерећен је бројним историјским и актуелним тешкоћама, па су неопходни аналитички приступ, спремност на учење и отвореност за разумевање проблема безбедности и одбране демократског друштва. Теоријским обликовањем токова реформе сектора безбедности Републике Србије остварује се специфичан утицај на саму реформу и, непосредно, доприноси стабилизацији и европској интеграцији српског друштва.

Рукопис, обима до два ауторска табака, треба да буде одштампан у два примерка, са једним и по проредом, на формату А4. Текст такође, треба доставити на дискети (или компакт-диску) у Word-у, с фонтом Times New Roman (ћирилица), и величином слова 12. Шеме, табеле, графикони и други прилози треба да буду припремљени за штампу у Word-у или Corel-у.

Рукопис треба да садржи резиме, са кључним речима, и списак коришћене литературе. Научна литература (цитат, напомене, библиографија) треба да садржи:

– за књиге: име и презиме аутора, назив дела, назив издавача и место издавања, годину издања и број странице:

– за часописе: назив часописа, број, назив и место издавача, годину излажења и број странице почетка чланка.

Уз рукопис аутор треба да достави следеће податке: име и презиме, научни, односно академски степен и професионално звање; пуни назив организације у којој је запослен; кућну адресу и бројеве телефона (кућни и на радном месту); e-mail адресу на интернету; број жиро (и/или текућег) рачуна са називом банке и општину места становања.

Рукописи се не враћају. Објављена ауторска дела и стручне рецензије хоноришу се према важећим прописима у Војсци Србије.

Уредник

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ
И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ
11000 Београд, Балканска 53 • телефакс: 011/3612-506

Препоручујемо нова издања
ВОЈНОИЗДАВАЧКОГ ЗАВОДА

СЛУЖБЕ БЕЗБЕДНОСТИ
КОЛИКО ЗНАЊЕ СТРАНИХ ЈЕЗИКА ДОПРИНОСИ
БОРБИ ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА?

Марко Јорданов

Борба против тероризма из лингвистичког и безбедносног угла. Колико је знање страних језика битан предуслов политичког, превентивног, оперативног и стручног супротстављања тероризму?

- броширано, 17 × 24 см, 240 стр.
- шифра 111061 • цена: 1.080,00 дин.

ВОЈНЕ И СВЕМИРСКЕ АВАНТУРЕ
Облик екстремног туризма

Ненад Маринковић

Екстремни туризам у свим категоријама и облицима. Описане су нестандартне рекреативне активности везане за различите спортове и у различитом простору (ваздух, копно, вода). Посебну групу чине војне и свемирске авантуре.

- броширано, 20 × 28 см, 345 стр.
- шифра 111064 • цена: 2.160,00 дин.

ХУМАНИТАРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
У ЗБРИЊАВАЊУ ЦИВИЛНОГ СТАНОВНИШТВА
У ВАНРЕДНИМ СИТУАЦИЈАМА

др Катарина Штрбац

Проблематика функционисања хуманитарних организација и унапређење њиховог рада у будућности у погледу збрињавања угроженог и настрадалог цивилног становништва у ванредним ситуацијама, како унутар државног, тако и на међународном нивоу.

- броширано, 17 × 24 см, 260 стр.
- шифра 111066 • цена: 1.404,00 дин.

ОРГАНИЗАЦИОНО РЕСТРУКТУРИРАЊЕ ВОЈСКЕ

др Дејан Стојковић

Организационо реструктурирање као инструмент за унапређење способности војске и побољшавање ефикасности и ефикасности њеног функционисања. То је процес промене свих елемената и димензија организације војске.

- броширано, 17 × 24 cm, 260 стр.
- шифра 111065 • цена: 1.404,00 дин.

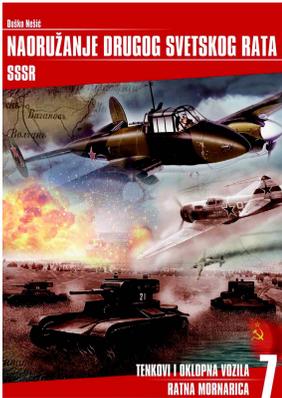
ГРАНИЦА – ИЗАЗОВ ЗА БЕЗБЕДНОСТ

др Драган Живковић

Студија о безбедности граница у савременим условима. Борба против тероризма, илегалне трговине људима, оружјем и наркотицима као претпоставка добро организованог система управљања границама. Усклађивање са стандардима Европске уније и Шенгенског споразума.

- броширано, 17 × 24 cm, 424 стр.
- шифра 111063 • цена: 1.296,00 дин.

едиција Енциклопедија наоружања из другог светског рата

„СССР • Тенкови и оклопна возила / Ратна морнарица / Ратно ваздухопловство“, књига 7.

Душко Нешић

Седму књигу едиције чине три поглавља, у којима је аутор приказао кључна борбена средства копнене војске, ратне морнарице и ратног ваздухопловства СССР-а.

- тврд повез, 21 × 29,7 cm, 248 стр.
- шифра 111067 • цена: 2.106,00 дин.

Овом наруџбеницом неопозиво наруџујем књиге са шифром/примерака

Телефони за информације:
(011) 3612-506 и војни 23-495

Купац: _____

Улица и број: _____

Место и број поште: _____

Телефон: _____

Потпис наруџиоца: _____

Књиге ћу платити (заокружити број):

- 1) одједном (плаћање унапред)
- 2) на кредит у _____ месечне рате (највише 6 рата)
по _____ динара (најмањи износ рате је 1.000 дин.)

Уз наруџбеницу послати доказ о уплати.

НАПОМЕНА: за сваку наруџбу књига потребно је уплатити 200,00 дин. за трошкове поштарине.

ДИРЕКЦИЈА ЗА ИЗДАВАЧКУ И БИБЛИОТЕЧКО-ИНФОРМАЦИОНУ ДЕЛАТНОСТ

Рекламације за наручене књиге
примамо у року од 30 дана

Жиро рачун: 840-19540845-28 РЦ МО; пиб 102116082

Арт директор
мр *Небојша* Кујунџић

Језички редактор
Добрила Милетић, професор

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин, професор

на француски
Милан в. Петковић

на немачки
Гордана Богдановић, професор

на руски
Оливера Хајдуковић, професор

Коректор
Вера Звонарек Јовановић, професор

Тираж 900 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА БЕОГРАД, Ресавска 40б

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)

ВОЈНО ДЕЛО је општевојни научно-теоријски часопис Министарства одбране Републике Србије који излази тромесечно. Служи као отворени форум за презентовање и стимулисање иновативног размишљања о свим аспектима и нивоима безбедности и одбране. Гледишта и ставови аутора изложени у ВОЈНОМ ДЕЛУ не одражавају нужно званичну политику или став Министарства одбране Републике Србије и Владе Републике Србије. Сви текстови у овом издању смеју се репродуковати, у делу или целини, без претходног тражења одобрења. Редакција ВОЈНОГ ДЕЛА задржава право редиговања текстова.